

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**EDEBİYATIN ÜÇ KUŞAĞI ÜZERİNDEN GÖÇ VE
GÖÇMENLİĞİN DÖNÜŞÜMÜNE BAKMAK:
ALMANYA'DAKİ TÜRK DİASPORASI ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gülcan YÜCEDAĞ

Enstitü Anabilim Dalı : Sosyoloji

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Adem BÖLÜKBAŞI

MART – 2019

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

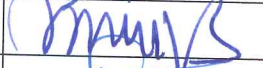

EDEBİYATIN ÜÇ KUŞAĞI ÜZERİNDEN GÖÇ VE
GÖÇMENLİĞİN DÖNÜŞÜMÜNE BAKMAK:
ALMANYA'DAKİ TÜRK DİASPORASI ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gülcan YÜCEDAĞ

Enstitü Anabilim Dalı : Sosyoloji

“Bu tez 06/03/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği /Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Dr. Öğr. Üyesi Adem BÖLÜKBAŞI	Basarılı	
Prof. Dr. Mustafa Kemal SAN	Basarılı	
Dr. Öğr. Üyesi Aydın AKTAŞ	Basarılı	

SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU

Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı	:	Gülcan Yücedağ
Öğrenci Numarası	:	1260Y13022
Enstitü Anabilim Dalı	:	Sosyoloji
Enstitü Bilim Dalı	:	Sosyoloji
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	EDEBİYATIN ÜÇ KUŞAĞI ÜZERİNDEN GÖÇ VE GÖÇMENLİĞİN DÖNÜŞÜMÜNE BAKMAK: ALMANYA'DAKİ TÜRK DİASPORASI ÖRNEĞİ
Benzerlik Oranı	:	%7

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

22.02.2019
Öğrenci İmza

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafıma yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere sbtezler@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

...../...../20.....
Öğrenci İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: Dr. Öğr. Üyesi Adem BÖLÜKBAŞI

Tarih: 22.02.19

İmza:

KABUL EDİLMİŞTİR

REDDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın her aşamasını titizlikle takip eden ve her sorumu önemseyerek beni aydınlatan, çözülemez gördüğüm problemleri basitleştirip yolumu açan ve keyifli bir çalışma akışına kapılmama sağlayan çok kıymetli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Adem BÖLÜKBAŞI'na değerli katkı ve emekleri için minnettarım, hakkını ödeyemem. Sosyoloji'ye olan ilgimin ve merakımın, bilgiye dönüşmesi yolunda çok değerli katkıları olan saygıdeğer hocam Prof. Dr. M. Tayfun AMMAN'a içten teşekkürlerimi sunarım. Bu çalışmanın ortaya çıkmasında ve akademik hayatımda beni destekleyen ve benden yardımlarını esirgemeyen sayın hocam Doç. Dr. Kürşad GÜLBELAZ'a çok teşekkür ederim. Saygıdeğer hocam Prof. Dr. İsmail HİRA'ya odasının kapısını aşındırmış olmama rağmen, beni her defasında güler yüz, bilgi yüklü ve hoş sohbetiyle karşıladığı ve çalışma azmimin artmasına sağladığı katkı için teşekkür ederim. Kıymetli bilim insanı, sayın hocam Prof. Dr. Mustafa Kemal ŞAN'a öğrenimim boyunca verdiği dersler ve bana ayırdığı zaman ile eğitimime olan katkısı için teşekkür ederim. Bu vesileyle –ve yeniden- şimdiye kadar 'bir harf olsun' öğreten tüm hocalarıma saygılarımı sunar ve teşekkür ederim.

Onunla yıllardır omuz omuza, sırt sırta birçok duygu yaşadık ve sayısız konuda fikir alış veriş yaptık: değerli dostum Gülsum KUŞ'a her şey için çok teşekkür ederim. Sosyoloji'nin yollarımızın kesişmesini sağladığı ve bir ömür aynı yolda olmak istediğim arkadaşım, çiçeği burnunda Öğretim Görevlisi Emine YILDIRIM'a tez sürecimin başından sonuna kadar yanımda olduğu ve konuya yönelik katkıları için teşekkür ederim.

Her konuda beni destekleyen aileme ve yaşadığım yeri sevgisiyle bir çiçek bahçesine dönüştüren, kırk yıl sırtımda taşısam hakkını ödeyemeyeceğim anneme, bir kız kardeşten hep çok daha fazlası ve en sevdiğim şiir olan Mihriban YÜCEDAĞ'a teşekkürü bir borç bilirim. Son olarak, varlığıyla bana huzur veren, çalışmamın her anında yanı başımda bulunan Mecnun Bey'e çok teşekkür ederim.

Gülcan Yücedağ

06.03.2019

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
ÖZET.....	vi
SUMMARY.....	v
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1. EDEBİYAT, GÖÇ VE GÖÇMEN.....	7
1.1 Göçü Anlatmanın Bir İmkânı Olarak Edebiyat.....	7
1.2 Göçmenlik Halleri ve Dönüşen Diasporik Kimlik	15
BÖLÜM 2. ALMANYA'YA TÜRK GÖÇÜNE TARİHSEL, SOSYAL VE POLİTİK AÇIDAN BAKIŞ	23
BÖLÜM 3. ÜÇ NESİLDE EDEBİYATTA YAŞANAN DÖNÜŞÜM	37
3.1 Birinci Nesil	38
3.2 İkinci Nesil	42
3.3 Üçüncü Nesil	48
BÖLÜM 4. EDEBİYATIN ÜÇ KUŞAĞI ÜZERİNDEN GÖÇ VE GÖÇMENLİĞİN DÖNÜŞÜMÜNE BAKMAK.....	52
4.1 Bekir Yıldız	52
4.2 “Türkler Almanya’da” Adlı Eserde Göç ve Göçmen.....	58
4.2.1 Göç Öncesi Yaşam ve Göçe Sebep Olan Durumlar	60
4.2.2 Gurbete Yolculuk.....	61
4.2.3 Vatan Hasreti	63
4.2.4 İki Ülke Arasındaki Zıtlık ve Yeni Yaşama Yabancılık.....	64
4.2.5 Zor Çalışma Koşulları ve Misafir İşçi Problemleri	71
4.2.6 Yetersiz Dil Bilgisi	81
4.2.7 Yabancı Düşmanlığı	81

4.2.8 Türklerin Tutumu.....	83
4.3 Zafer Şenocak.....	86
4.4 “Tehlikeli Akrabalık” Adlı Eserde Göç ve Göçmen.....	93
4.4.1 Göçmen Grubun ve Hâkim Toplumun Davranış Biçimleri.....	95
4.4.2 Türkiye ile Almanya Arasındaki Fark.....	102
4.4.3 Çokkültürlülük.....	102
4.4.4 Köklerinden Koparılmışlık ve Yabancılaşma.....	103
4.4.5 Aidiyet ve Kimlik Arayışı.....	105
4.4.6 Yersiz Yurtsuzluk ve Vatan Arayışı.....	112
4.5 Selim Özdoğan.....	114
4.6 “Wieso Heimat, ich wohne zur Miete” Adlı Eserde Göç ve Göçmen.....	119
4.6.1 Kültürel Farklılıklar ve Kültürlerarasılık.....	121
4.6.2 Kimlik Arayışı ve Aidiyet.....	127
4.6.3 Kimlik Krizi.....	135
4.6.4 ‘Öteki’ne Bakış.....	136
SONUÇ.....	144
KAYNAKÇA.....	150
EK.....	164
ÖZGEÇMİŞ.....	165

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
A.B.D.	: Amerika Birleşik Devletleri
akt.	: aktaran
bkz.	: bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
çev.	: çeviren
hz.	: hazırlayan
İŞİD	: Irak ve Şam İslam Devleti
MOBESE	: Mobil Elektronik Sistem Entegrasyonu
örn.	: örneğin
s.	: sayfa
S.	: Seite
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
T.A.	: Türkler Almanya'da
Te.A.	: Tehlikeli Akrabalık
ts.	: tarihsiz
vb.	: ve benzeri
v.dğr.	: ve diğerleri
W.H.i.w.z.M.:	Wieso Heimat, ich wohne zur Miete
yay. haz.	: yayıma hazırlayan
yy.	: yüzyıl

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	*	Doktora	
Tezin Başlığı: Edebiyatın Üç Kuşağı Üzerinden Göç ve Göçmenliğin Dönüşümüne Bakmak: Almanya'daki Türk Diasporası Örneği			
Tezin Yazarı: Gülcan YÜCEDAĞ Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Adem BÖLÜKBAŞI			
Kabul Tarihi: 06.03. 2019		Sayfa Sayısı: vi (ön kısım) + 165 (tez)	
Anabilim Dalı: Sosyoloji			
<p>Günümüzde göçler çeşitlilik kazanmış ve göçmenin anlamı da bu doğrultuda değişmiştir. 19. yüzyılın sonunda, göçle bilimsel olarak ilk ilgilenenler, coğrafyacılar ve demograflar olmuştur. Zamanla göç ve göçmen kavramları, çok boyutlu bir noktaya taşınmış ve birçok bilim dalının inceleme alanına girmiştir. Bu çalışmada göç ve göçmen kavramlarına kavramsal ve kuramsal bakışla, bu konular detaylandırılmıştır.</p> <p>Almanya'ya Türk işçi göçünün yaklaşık altmış yıllık bir geçmişi vardır. İlk anlaşmadan bugüne, birçok şey değişmiştir. İlk zamanlar göçün geçici olduğu düşünülmüş; ancak zamanla ilk işçiler yerleşik hale gelmiştir. İşçi alımlarının durdurulması ile işçilerin bazıları geri dönmüştür. Ailelerini yanlarına alarak Almanya'da yaşamaya devam eden büyük bir çoğunluk, bugün hâlâ oradadır. Almanya'nın yakın zamana kadar uyguladığı politikalar, işçilerin geri dönmeye teşvik amacı taşımıştır. Günümüzde, bu durumun nispeten iyileştiğini söylemek mümkündür. Bu çalışmada, bu konu ele alınmış ve göçün başlangıçtan bu zamana kadar geçirdiği süreç anlaşılmasına çalışılmıştır.</p> <p>Almanya'ya işçi göçü ve göçmenlerin yaşadığı zorluklar, edebiyata konu olmuştur. Böylelikle, Misafir İşçi Edebiyatı ortaya çıkmıştır. Bu edebiyatta, üç nesil açısından farklı konular ele alınmıştır. Bu çalışmada, Bekir Yıldız, Zafer Şenocak ve Selim Özdoğan'ın seçilen eserleri üzerinden göç ve göçmen konuları incelenmiştir. Birinci kuşak için seçilen eser "<i>Türkler Almanya'da</i>", ikinci kuşak için "<i>Tehlikeli Akrabalık</i>" ve üçüncü kuşak için "<i>Wieso Heimat, ich wohne zur Miete</i>" (<i>Neden Vatan Olsun Ki, Kirada Oturuyorum</i>)dir. Üç kuşakta yaşanan farklılıklar ele alınmış ve göçün dönüşümü anlaşılmasına çalışılmıştır.</p> <p>Durum çalışmasına örnek olan bu çalışmada içerik analizi yapılmıştır. Eserlerin edebiyat sosyolojisi ile ilişkisi açıklanmıştır. Eserlerdeki göçlerin hangi kuramlarla ilişkilendirilebileceği aktarılmıştır. Göç ve göçmen sorunu bağlamında, birinci kuşaktan üçüncü kuşağa kadar vatan algısında, dilde, kimlik ve aidiyet gibi konularda farklılıklar olduğu görülmüştür. Birinci kuşakta, vatan hasreti, gurbet, Almanya'da yaşanan zorluklar söz konusuysen, ikinci kuşakta yersiz yurtsuzluk, vatan arayışı, aidiyet ve kimlik arayışı gibi konular hâkimdir. Üçüncü kuşakta ise, çoğul kimlikler, kültürel farklar ve kültürlerarasılık, ötekine bakış gibi konular dikkat çekmiştir.</p>			
Anahtar Kelimeler: Göç, Göçmen, Edebiyat Sosyolojisi, Kimlik, Kültürlerarasılık			

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	*	Ph.D.	
Title of Thesis: Looking at the Transformation of Migration and Immigration over the Three Generations of Literature: The Case of Turkish Diaspora in Germany			
Author of Thesis: Gülcan YÜCEDAĞ Supervisor: Assist.Prof. Adem BÖLÜKBAŞI			
Accepted Date: 06.03.2019		Number of Pages: vi (pre text) + 165 (main body)	
Department: Sociology			
<p>Nowadays, migration gained diversity and the meaning of the migrant changed in this direction. At the end of the nineteenth century, there were geographers and demographers who were first interested in migration scientifically. In time, the concepts of immigration and immigrant moved to a multidimensional point and entered the study area of many disciplines. In this study, the subjects of immigration and migrants are explained within conceptual and theoretical perspectives.</p> <p>Turkish labor migration to Germany has a history of about sixty years. Many things have changed since the first agreement. At first, the migration was thought to be temporary; but over time the first workers have become residents. Some of the workers returned to their home. A large majority, who continued to live in Germany with their families, is still there today. Germany's policies until recently encouraged workers to return. Nowadays, it is possible to say that this situation has improved relatively. In this study, this issue is discussed and the process of migration is tried to be understood from the beginning until this time.</p> <p>Labor migration to Germany and the difficulties experienced by migrants were subjects of literature. Thus, Guest Labor Literature emerged. In this literature, different topics were discussed in terms of three generations. In this study, migratory and immigrant subjects are examined through selected works of Bekir Yıldız, Zafer Şenocak and Selim Özdoğan. The work chosen for the first generation is “<i>Türkler Almanya’da</i>”, “<i>Tehlikeli Akrabalık</i>” for the second generation and “<i>Wieso Heimat, ich wohne zur Miete</i>” (<i>Why Home? I live through rent</i>) for the third generation. The differences in three generations are discussed and the transformation of migration is tried to be understood.</p> <p>Content analysis is performed in this study, which is an example of case study. The relationship of the works with the sociology of literature is explained. It is clarified which theories can be associated with the migration in the works. In the context of migration and migrants problem, there are differences in the perception of homeland, language, identity and belonging from the first generation to the third generation. In the first generation, homesickness, expatriation, the difficulties in Germany were subjects, while in the second generation belonging, search for homeland and identity are subjects. In the third generation, issues such as plural identities, cultural differences and interculturalism and perceiving of ‘the other’ attract attention.</p>			
Keywords: Migration, Immigrant, Sociology of Literature, Identity, Interculturalism.			

GİRİŞ

Göç, geçmişten bugüne insanoğlunun yaşamının bir parçası olmuştur. Bilimsel olarak ilk kez 19. yüzyıl sonunda incelenmeye başlayan göç olgusu, günümüzde çeşitli disiplinlerin ilgi alanına girmekte ve bu disiplinler tarafından göçün farklı yönleri araştırılmaktadır. Göçün kimi zaman özneli kimi zaman nesneli haline gelen göçmenlerin konumu da, tarihte farklı noktalara taşınmıştır. Günümüzün küresel dünyasında, göç ve göçmen olguları, daha önce hiç olmadığı kadar tartışmaların odağında yer almaktadır. Göç çeşitleri, göç nedenleri, göç sonuçları, göçün devamı ve kalıcılığı, göçmenliğin tanımı, göçmene bakış ve göçmen uyumu gibi konular, farklı perspektifler ışığında ele alınmakta ve göçe ve göçmene yönelik yeni bakış açıları sunulmaya çalışılmaktadır.

Almanya'ya işçi göçleri İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, çeşitli ülkelerle yapılan anlaşmalarla başlamış ve bu göçün sonuçları, günümüzde de etkisini sürdürmektedir. Türkiye ile ilk kez 1961'de yapılan İşçi Göçü Anlaşması'nın, iki ülkenin de ekonomik olarak yükselmesine hizmet etmesi amaçlanmıştır. Almanya'ya gitmek isteyen işçiler, çeşitli prosedürleri yerine getirdikten sonra, oldukça "ağır" sağlık kontrollerine tâbi tutulmuşlardır. Önceleri, iki taraf için de geri dönüş odaklı bu göç hareketi, zamanla düşünülenin aksi boyutunda ilerlemiş ve işçi göçmenler, Alman toplumunun bir gerçeği olarak nesilden nesile anlam değişmesine uğrayarak günümüze kadar gelmiştir. Almanlar için "*Gastarbeiter*" (misafir işçi) olan ilk göçmenler açısından Almanya da "gurbet, yaban" anlamlarına gelmiştir. Almanya, uzun zaman işçilerin geçici olduğuna inanmış ve uyguladığı politikalarda da onları geri dönüşe teşvike çalışmıştır. Önceleri tek başlarına yaşayan göçmenlerin kimileri, sonraları geri dönmüş büyük bir çoğunluğu ise, aile birleşmeleri ile ailelerini yanlarına alarak Almanya'da yerleşik haline gelmiştir. Günümüzde Almanya'da misafir işçi göçmenlerin artık dördüncü neslinden bahsedilmektedir.

Almanya'nın, uzun zaman bir göç ülkesi olduğunu kabul etmemesi nedeniyle göçmenlerin uyumu konusunda yeterli çalışma yapılmamıştır. Önceleri "misafir işçi" kavramıyla göçün geçici olduğunun kabul edilmesi sağlanmaya çalışılmış, zamanla göçün kalıcı olabileceği düşünülerek geri dönüş teşvik edilmiştir. Yakın zamanda göçün kalıcılığı kabul edilmiş ve bununla ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Bununla birlikte,

Almanya’da göçmen uyumunun tam olarak çözüldüğünü ve konuyla ilgili insani bir uygulamanın yürürlüğe girdiğini söylemek güçtür.

Sosyolojik bir gerçek olarak Almanya’ya misafir işçi göçü, edebiyata da yansımıştır. Bu açıdan bakıldığında, göçün ve göçmenin geçirdiği aşamaların çeşitli bağlamlarla eserlere aktarıldığını söylemek mümkündür. İlk dönem edebi eserlerde görülen göç ve göçmen ile sonraki dönemlerde ele alınan göç ve göçmenin birbirinden oldukça farklı içeriklere sahip olduğu söylenebilir. İlk olarak “*Gastarbeiterliteratur*” (Misafir İşçi Edebiyatı) adıyla gündeme gelen ve genellikle misafir işçilerin Almanya’da yaşadığı zorlukları aktaran bu yazın, ikinci kuşakta “*Migrantenliteratur*” (Göçmen Yazını) ile göç ve göçmenin ilk kuşağa nispeten farklı noktalarına vurgu yaparak, iki kültür arasında olma, iki vatan, iki dil gibi ikilikleri dile getirmiş ve üçüncü kuşakta farklı kültürlerle ve kimliklere odaklanma ile “*Interkulturelle Literatur*” (Kültürlerarası Edebiyat)*’a dönüşmüştür. Göç ve göçmenin edebiyattaki durumunun, göçün ve göçmenin sosyolojik durumu ile yakından ilişkili olduğunu söylemek mümkündür.

Çalışmanın Konusu

Bu çalışmada, Almanya’ya işçi göçü sonucunda ortaya çıkan edebiyatın üç kuşağı (Bekir Yıldız, Zafer Şenocak ve Selim Özdoğan) üzerinden göçün ve göçmenliğin dönüşümü incelenecektir. Birinci kuşakta, ikinci kuşakta ve üçüncü kuşakta göç ve göçmenin sosyolojik bir olgu olarak ne şekillerde ele alındığı ve bu konuların edebiyata nasıl yansıtıldığı ve üç kuşak arasında görülen farklar anlaşılmasına çalışılacaktır.

Birinci kuşağın temsilcileri arasında görülen Bekir Yıldız’ın, “*Türkler Almanya’da*” adlı eseri, Misafir İşçi Edebiyatı’nın ilk eserlerinden olma özelliğini taşımaktadır. Bu eser, yazarın Almanya’da yaşadığı sürede edindiği gözlemlerle şekillenmiştir. Birinci kuşak eserlerinin klasik bir temsili olarak eserde göçün nasıl değerlendirildiği ve göçmene bakışın ne olduğu açıklanmaya çalışılacaktır.

İkinci nesil yazarlarından Zafer Şenocak’ın “*Tehlikeli Akrabalık*” adlı eserinde, üçlü kimliğe sahip olan Sascha Havas’ın köklerini arayışı ışığında göç ve göçmenliğin bu kuşakta nasıl algılandığı anlaşılmasına çalışılacaktır.

Selim Özdoğan’ın “*Wieso Heimat, ich wohne zur Miete*” adlı eseri, üçüncü kuşakla ilişkilendirilerek ele alınacak ve eserde göç ve göçmen konuları incelenecektir.

---

* Çeşitli adlandırmalar için bkz. çalışmanın “Üç Nesilde Edebiyatta Yaşanan Dönüşüm” bölümü.

Bu üç kuşak eserlerinde göç ve göçmen bağlamında ele alınan konular irdelenecek ve göçün ve göçmenliğin geçirdiği dönüşüm açıklanmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın Önemi

Günümüzde göçün çok katmanlı yapısı ve kültürel farklılıklara yapılan vurgu ile göçmenin konumu, tarih içerisinde farklı şekillerde değerlendirilmiştir. Almanya'ya misafir işçi göçü de, göçün ve göçmenin algılanışına yönelik farklı bir noktada bulunmaktadır. Almanya'nın kendini bir göç ülkesi olarak görmemesi, bu nedenle ihtiyaç duyduğu işgücüne artık ihtiyaç duymadığında, onları geri dönüşe teşviki ve günümüzde bir gerçek olarak göçün ve göçmenin varlığı, işgücü göçünü çeşitli aşamalara taşımıştır. Türkiye'den göç eden misafir işçiler için de, önceleri geri dönüşün esas olması; ancak zamanla çeşitli sebeplerle Almanya'ya yerleşmeleri ve bugün çocuklarını, torunlarını orada yetiştirmeleri, iki taraf açısından da göçün farklı bir noktaya taşındığını göstermektedir.

Bu çalışmada, Almanya'ya işçi göçünün sonucunda ortaya çıkan yazında görülen değişiklikler, üç kuşak bağlamında ele alınacaktır. Bu nedenle karşılaştırmalı bir sonuç çıkarmak ve Almanya'ya işçi göçünün başlangıcından bugüne göç ve göçmen açısından geçirdiği dönüşümü aktarmak adına önem taşımaktadır.

Yapılan literatür taraması sonucunda, Almanya'da göçmen yazınına üç kuşak bağlamında genel hatlarıyla ele alan çalışmalar olduğu görülmüştür.¹ Bununla birlikte, genellikle tek yazarın eserlerinde göç ve göçmene yönelik çeşitli açılardan yaklaşan veya iki yazarın eserleri arasında bir karşılaştırma yapan ya da farklı uluslara mensup iki yazarın eserlerini inceleyen çalışmalar olduğu görülmüştür. Ayrıca, bu çalışmaların çoğu edebiyat incelemesidir.² Bu çalışma, bir edebiyat sosyolojisi çalışması olması ile birlikte, üç nesil üzerinden göçün ve göçmenin bir panoramasını sunması açısından önemlidir.

Bununla birlikte, Bekir Yıldız, Zafer Şenocak ve Selim Özdoğan'la ilgili yapılan çalışmalar da göç ve göçmenliğin üç kuşaktaki dönüşümünü görmek açısından yeterli

---

¹ Bkz. Örn. Sarı, Metin. *1960'lı Yıllarda Göçmen Türk İşçileriyle Başlayan Türk Göçmen Yazınının 1990'lardaki Dönüşümüne Bakış*. Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, 2013.

² Bkz. Akdemir-Kaplan, Neslihan. *“Widerspiegelungen von Migrationshintergründen im literarischen Schaffen Türkeistämmiger Autoren. Erörterungen am Beispiel der Autoren Yüksel Pazarkaya und Feridun Zaimoğlu”*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2015., Kutlubay, Ezgi. *Identity Crisis and Subjectivity of Women in British Migrant and German Migrant Literature*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, 2005.

değildir. Bekir Yıldız'ın göç ve göçmenliğe bakışını ele alan çalışmalar; Muhammed M. Aydın'ın "*Bekir Yıldız'ın "Alman Ekmeği" Adlı Eserinde, Almanya'da Yaşayan Türk Vatandaşlarının Yaşadıkları Sosyal ve Siyasal Sorunlar*" adlı yüksek lisans tezi, eserde ele alınan çeşitli misafir işçi problemlerini aktarmaktadır.³ Benzer bir çalışma, Hikmet Asutay ve Sema Çelikten tarafından yapılmıştır.⁴ Ayrıca, Asutay'ın, Gürkan Koyuncu ile birlikte yaptıkları, "*Bekir Yıldız'ın Gözünden Türkler Almanya'da*" adlı çalışma, eserde ele alınan misafir işçi problemlerini, olay örgüsü dikkate alınarak aktarmaktadır.⁵ Yıldız'la ilgili yapılan diğer çalışmaların da sınırlı sayıda olduğunu söylemek gerekir ve bu çalışmalar, doğrudan göçü veya göçmeni konu edinmez.

Zafer Şenocak'ın eserlerinde göç ve göçmeni ele alan çalışmaya örnek olarak, Alev Adıgüzel'in, "*Göçmen Edebiyatı Bağlamında Güney Dal ve Zafer Şenocak Küçük "g" Adında Biri ve Tehlikeli Akrabalık Romanlarının İçerik Bakımından Karşılaştırılması*" isimli çalışması verilebilir. Bu çalışmada, Dal'ın eseri, vatan hasreti ve anadil sorunsalı bağlamında incelenmiş, "*Tehlikeli Akrabalık*" ise, Havas'ın yurtsuzluğu ve kimsesizliği başlıklarında ele alınmıştır.⁶

Selim Özdoğan'ın eserlerinde göç ve göçmen konularını, buradaki anlamıyla inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Nalan Saka'nın "*Selim Özdoğan'ın 'Die Tochter Des Schmieds' (Demircinin Kızı) Adlı Romanında Göçü Hazırlayan Sosyokültürel Sebepler*" başlıklı tezi, eseri Almanya'ya göçün sebepleri bağlamında ele almıştır.⁷ Gülenay Yağcı'nın, "*Die Wahrnehmungsweise des Fremden in Selim Özdoğan's Romanen 'Die Tochter des Schmieds' und 'Heimstraße 52'*" (Selim Özdoğan'ın 'Die Tochter des Schmieds' ve 'Heimstraße 52' Romanlarındaki Yabancılık Kavramının Algılanma Biçimi) adlı çalışması, göç öncesi ve göç sonrası dönemde yabancıların algılanışını modernleşme ve teknoloji ile ilişkilendirerek ele almıştır.⁸

---

³ Bkz. Aydın, Muhammed, M.. *Bekir Yıldız'ın "Alman Ekmeği" Adlı Eserinde, Almanya'da Yaşayan Türk Vatandaşlarının Yaşadıkları Sosyal ve Siyasal Sorunlar*. Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2013.

⁴ Bkz. Asutay, Hikmet, Çelikten, Sema. "Birinci Kuşak Göçmen Yazınına Bekir Yıldız'ın "Alman Ekmeği" Açısından Bakış". *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 26 / 1 (Kasım 2015): 211-220.

⁵ Bkz. Koyuncu, Gürkan, Asutay, Hikmet. "Bekir Yıldız'ın Gözünden Türkler Almanya'da". *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi* / 69 (Kasım 2018): 1-11.

⁶ Bkz. Adıgüzel, Alev. *Göçmen Edebiyatı Bağlamında Güney Dal ve Zafer Şenocak Küçük "g" Adında Biri ve Tehlikeli Akrabalık Romanlarının İçerik Bakımından Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, 2008.

⁷ Bkz. Saka, Nalan. *Selim Özdoğan'ın "Die Tochter des Schmieds" (Demircinin Kızı) Adlı Romanında Göçü Hazırlayan Sosyokültürel Sebepler*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2013.

⁸ Bkz. Yağcı, Gülenay. *Die Wahrnehmungsweise des Fremden in Selim Özdoğan's Romanen 'Die Tochter des Schmieds' und 'Heimstraße 52'*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, 2014.

Görüldüğü gibi, üç kuşağın eserlerinde göç ve göçmenin dönüşümünü incelemek açısından, yazarlar ve eserleriyle ilgili yapılan çalışmalar kısıtlıdır.* Bu çalışma, bu anlamda da bir bakış açısı sunması bakımından önemlidir.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada Bekir Yıldız, Zafer Şenocak ve Selim Özdoğan'ın örneklem olarak seçilen eserlerinde, göçün ve göçmenin dönüşümü incelenmek amaçlanmıştır. Konuyla ilgili temel araştırma sorusu: Üç kuşak bağlamında düşünüldüğünde, göç ve göçmenin ele alınmış biçimlerindeki farklılıklar ve benzerlikler üzerinden göç ve göçmenin sosyolojik dönüşümüne yönelik ne gibi sonuçlar çıkarmak mümkündür?, şeklinde oluşturulmuştur. Çalışmanın yan problemlerini açıklamak için belirlenen diğer sorular şu şekildedir:

- Eserlerde ele alınan göç türlerini hangi göç kuramlarıyla ve ne şekilde ilişkilendirmek mümkündür?
- Göç ve göçmen kavramları, birinci kuşak eserlerinden “*Türkler Almanya’da*” adlı eserde hangi konular bağlamında ele alınmıştır?
- Göç ve göçmen kavramları, ikinci kuşak eserlerinden “*Tehlikeli Akrabalık*” adlı eserde hangi konular bağlamında ele alınmıştır?
- Göç ve göçmen kavramları, üçüncü kuşak eserlerinden “*Wieso Heimat, ich wohne zur Miete*” adlı eserde hangi konular bağlamında ele alınmıştır?

Çalışmada, yukarıda verilen sorular cevaplandırılmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışma, göç ve göçmen olgularının edebiyatta nasıl ele alındığını incelemesi dolayısıyla bir edebiyat sosyolojisi çalışmasıdır. Sosyal bir gerçek olarak Almanya’ya Türk işçi göçünün hem göçmenler hem de edebiyat bağlamında kuşaklar arası bir ayrıma sahip olduğu düşünülürse, göç ve göçmen gerçeğinin edebiyata yansımalarının kabul edilmesi gerekir. Bununla birlikte, eserler bağlamında bakıldığında, yazarların, kendi düşünceleri de açığa çıkar. Bekir Yıldız’ın sert eleştirel tavrı, Zafer Şenocak’ın iki kültür arasında köprü kurma düşüncesi ve Selim Özdoğan’ın açıkça görülen ideolojik

---

* Bu çalışmalar dışında çeşitli kitap ve makalelerde yazarlarla ilgili çalışmalar da bulunmaktadır; ancak bu çalışmaların her birine burada değinilmeyecek, gerektiğinde çalışma içerisinde bu kaynaklara başvurulacaktır.

yaklaşımı, edebiyatın göç ve göçmene yönelik yansıtmacı işlevinin yanı sıra yazarlarla ilişkili olarak gerçekliği üretme ve subjektif gerçekliği aktarma yönünü de gösterir.

Bu çalışma aynı zamanda nitel araştırma desenlerinden durum çalışmasına girmektedir. Veriler, içerik analizi ve karşılaştırmalı analize tabi tutulacaktır.

Çalışma toplam dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde edebiyat ve toplum ilişkisi açıklanmaya çalışılacak ve edebiyat, göçü anlatmanın bir imkânı olarak ele alınacak ve göçmenlik halleri ve diasporal kimliklere genel bir bakış sunulacaktır. İkinci bölümde, Almanya ve Türkiye'nin işçi göçü anlaşmasından bu zamana kadar geçirdiği tarihsel, sosyal ve politik bağlamlarına genel bir bakışla dikkat çekilerek göç ve göçmene yönelik tutum hakkında bilgi vermeye çalışılacaktır. Üçüncü bölümde, edebiyatta göç ve göçmen konuları üç kuşak bağlamında incelenecektir. Almanya'daki işgücü göçünün edebiyata yansması ve sonraki dönemlerde geçirdiği dönüşüm, yazarlar ve eserlerden örneklerle somutlaştırılarak anlaşılmaya çalışılacaktır. Sonraki bölüm, buraya kadar anlatılanların uygulamasıdır. Bekir Yıldız, Zafer Şenocak ve Selim Özdoğan başlıkları altında, yazarların biyografileri, edebi yönleri ve eserlerinde ele aldığı konular hakkında bilgi verilecektir. Kuşakların özelliklerini temsil etme gücü olduğu düşünüldüğü için örneklem olarak seçilen eserler, ayrı başlıklar altında incelenecektir. Öncelikle eserlerin içeriği hakkında bilgi verilecek, eserlerde ele alınan göç, kavramsal ve/ya kuramsal açıdan değerlendirilecek, eserlerin edebiyat sosyolojisi ile ilişkisi açıklanacak ve göç ve göçmen kavramlarının eserde ele alınış biçimleri, çeşitli başlıklar altında incelenecektir. Sonuçta, edebiyatın üç kuşağı üzerinden göçün ve göçmenin nasıl bir dönüşüm geçirdiği, çeşitli karşılaştırmalarla açıklanmaya çalışılacaktır.

BÖLÜM 1. EDEBİYAT, GÖÇ VE GÖÇMEN

1.1 Göçü Anlatmanın Bir İmkânı Olarak Edebiyat

Edebiyat, sözlü gelenekten bugüne hep toplumla ilişki içinde olmuştur. Bu ilişki kimi zaman gerçekliğin yansıtılması bağlamında kimi zaman gerçekliği üretme olarak kimi zaman da toplumsal düzeni koruma açısından eserlerde kendini göstermiştir. Edebiyatın bu yönünün köklü bir geçmişe sahip olduğunu yadsımak mümkün olmamakla birlikte, sosyolojinin bir alt dalı olarak edebiyat sosyolojisinin şekillenmesinin daha yakın bir geçmişe dayandığını belirtmek gerekir.

Genel olarak sanatın ve özelde edebiyatın bir yansıtma ya da taklit (*mimesis*) olduğu düşüncesi, Platon'dan günümüze kadar çeşitli merhalelerden geçmiş ve gerçekliğin ne olduğu konusu farklı bakış açılarına göre yorumlanmıştır. Platon'un idealer kuramına göre, duyularımızla algıladıklarımız gerçek değil, sadece kopyadır. Dolayısıyla sanat, gerçeğin (ideaların) kopyasının kopyasıdır. Bu nedenle sanat, gerçekliği yansıtmaz; aksine bizi gerçeklikten uzaklaştırır. Platon'a göre sanat (edebiyat), görüngüleri yansıtır. Sanatı bu şekilde değerlendiren Platon'a karşılık, onun öğrencisi Aristoteles, sanata ayrı bir önem verir ve sanatın gerçekliği yansıttığını dile getirir. Aristoteles, sanatın tek tek yaşamları veya bireyleri değil, geneli ya da özü yansıttığını savunur. Ona göre, sanatta evrensel olan yansıtılır ve bu, olması mümkün olan gerçekliktir. Rönesans döneminde canlanan bir diğer yansıtma düşüncesi, sanatın ideal olanı yansıttığı fikridir. Bu görüşe göre, sanatçı Platon'un savunduğu gibi idealerin kopyasını değil, idealerin kendisini yansıtır. Dolayısıyla, kişiyi gerçeklikten uzaklaştırmaz; aksine idealleştirilmiş mükemmel dünya olarak gerçeğe yaklaşır. Bu yansıtma biçimi, ideaları yansıtarak gerçekliğe yaklaşma bağlamında Platon'dan; olması mümkün olanı değil, olması gerekeni dile getirmesi bağlamında ise Aristoteles'in görüşünden⁹ ayrılır (Moran, 2011). Görüldüğü gibi, sanat ve toplum ilişkisi, bağlamları her ne kadar birbirinden farklı gibi görünse de, önemsenen konulardan biri olmuştur. Toplum merkezli bu kuram, sanat ve gerçeklik arasındaki ilişkiyi yansıtma olarak ele almış ve sanatta fenomenlerin, genel olanın ve ideal olanın yansıtıldığı fikirleri dile getirilmiştir. Edebiyatın toplumsal gerçekliği yansıtmasının yanı sıra toplumsal gerçekliği üretmesi

---

⁹ Aristoteles, sanatın özü veya geneli yansıttığını dile getirmekle birlikte, *Poetika* adlı eserinde “şair... nesnelere nasıl olmaları lazım geliyorsa, o şekilde tasvir etmelidir” (Aristoteles, 1963, 1460b'den akt. Moran, 2011, 34), diyerek aslında bu görüşün temelini de atmıştır; ancak sanatın ideal olanı yansıttığı fikrini benimseyenlerin, genel olarak bakıldığında Platon'un idealer görüşüne yakın oldukları için, Neo-Platoncular olarak adlandırıldıklarını söylemek mümkündür.

veya mevcut durumu koruması da edebiyat ve toplum ilişkisi bağlamında tartışılan konulardan olmuştur.

Tarih öncesinde mağara duvarlarına yapılan resimler, insanların ister kendilerini vahşi hayvanlarla eş tutma amaçlarına dayanarak yapılsın ister gerçekliği yansıtma amacı güdülerek çizilmiş olsun, yeterli bilgi ve doğru bakış açısıyla yorumlandığında o toplum hakkında bilgi verir. Mitler, destanlar ve masallar gibi gerçek üstü olduğu düşünülen türlere dahi doğru yerden bakıldığı zaman, belki de realist romanlar kadar toplumsal gerçeklik taşıdıklarını görmek şaşırtıcı olmayacaktır. Kaldı ki günümüzde artık okur merkezli edebiyat eleştirisinin gündemde olması, toplumun tamamen dışarı atıldığı anlamına da gelemez. Edebiyat'ın temel işlevinin haz olduğu düşünülse bile, yan işlevleri arasında, mutlaka toplumla ilişkisi açığa çıkmaktadır. Richard Hoggart'ın (1966) da dile getirdiği gibi, toplumun tamamına kör kalmak istemeyen bir araştırmacı için tam bir edebi gözlem yapmak zaruridir (Laurenson-Swingewood, 1972). Sonuç olarak, yazar da, eserini kaleme aldığı dil de, bu metni okuyan okur da bir toplumdan bağımsız olamaz ve bu toplumun bir parçası, bir gerçeği olarak aktardığı ya da algıladığı da (yazar için eser, dil için yapı ve içerik, okur için algı vb.) toplumsal gerçekliğin bir parçasıdır.

Bir toplumda bir metnin “gerçekçi” bir edebiyat metni olup olmadığını anlamak için toplumdaki işlevini çok iyi anlayabilmek gerekir (Eagleton, 2011, 19). Öyleyse, her yazar gerçekçidir; ancak onun gerçekçiliğinin anlaşılabilmesi için toplum ve edebiyat ilişkisinin iyi bilinmesi gerekir. Bu bağlamda, edebiyat ve toplum ilişkisini genel olarak klasik, modern ve postmodern şeklinde dönemlere ayırmak mümkündür. Önceleri edebiyat ve toplum arasında kurulan ilişkinin ulusları ayırıştırmak veya tanımlamak için, dönem ve eser bağlamında ele alındığı görülür. Marksist edebiyat kuramı temsilcileri ve ardıllarında ise, edebiyat ve toplum ilişkisinin toplumsal gerçeklik bağlamında ele alınışı, yansıtma ilkesinin metinlerde aranması veya yansıtmanın tersine çevrilmesi, yazarın sahip olduğu ideolojiden bağımsız olarak eserini üretmesi veya ideolojisinin bir savunusu olarak eserini vermesi şeklinde gerçekleşmiştir. Edebiyatın işlevinin haz vermek mi, eğitmek mi, yoksa toplumsal gerçekliği yansıtmak mı vb. olduğu sorunu, temel olarak toplumsal gerçeklikle ilişkilendirilmiş ve edebiyat sosyolojisi bağlamında yan anlamlarının da olabileceği düşünülmüştür. Frankfurt Okulu ile başlayan kültür eleştirisi, kültürel çalışmalar ile farklı bir açıdan ele alınmaya çalışılmıştır. Yüksek

kültürün dışlayıcılığı reddedilmiş ve popüler kültüre yönelme gerekliliği ortaya çıkmıştır. Kültür problemi, feminist eleştiri, ırk çalışmaları, postkolonyal çalışmalar gibi çeşitli alanlara yayılmış ve kutupluluk üzerine inşa edilen modernist anlayış, eleştirilerin merkezi olmuştur. Edward Said'in "*Şarkiyatçılık*" adlı eseri, edebi eserler üzerinden batı tarafından kurgulanmış bir öteki olarak doğuyu okuma imkânı sunarak bu alanda öncülerden olmuştur. Bir kültür bilimi olarak edebiyat, bir toplumun ölüm, hastalık, ağrı, ritüel, hayal dünyası, aile, cinsiyet, kadınlık, erkeklik, iş, eğitim, genel kültür, oyun, beslenme ve yemek, beden, cinsellik, güç, medya anlayışı hakkında bilgi verir. Burada kültürün sadece maddi boyutu değil, insan tarafından üretilmiş tanımlamalar, duygu ve düşünce biçimleri, değerler ve anlamların hepsi meseleye dâhil edilir (Becker, 2007). Postmodern dönemde edebiyatı yakından ilgilendiren kimi ret ve kabuller gündeme gelmiştir: gerçeğin temsilinin reddi; hipergerçekliğin kabulü, evrenselci bakış açısının reddi; yorumların dünyası, hiyerarşinin reddi; heterarşik düzlem, bütünlüğün reddi; kopukluk, tekliğin reddi; çoğulculuk ve iç içelik, merkeziliğin reddi; merkezsizleştirme, çizgisel tarih anlayışının reddi; döngüsel tarihin kabulü, saf ırkın reddi; mezleklik vb. Merkezi olmayan dünyada bir yerleşiklik olmayacağı için azınlıklar değil, farklı olanlar vardır. Buradaki fark, modernitenin dışladığı anlamda değil, farklılıkları tanıma ve kabul etme anlamındadır. Kültürel çeşitlilik, ulus-devlet sınırlarının aşındığı küresel dünyada olumlu bir yer edinmiştir. Bununla birlikte, günümüzde farklılıkların kabul edilmesi gündemde olsa da, bu farklılıkların bir 'öteki' olarak görülmeye devam ettiği de gözlemlenmektedir. Göçün artışı ve göçmenliğin yaygınlaşması ile kültüre bakış, artık toplumun içindeki 'kendinden olana' (içteki yabancı- alt-kültür vb.) yönelik değil, dışarıdan gelen 'yabancı'ya dönmüştür. Edebiyat sosyolojisi, bu parçalı dünyada kimlik, etnik köken, aidiyet vb. konuları metinler aracılığıyla incelemeyi kendine görev edinmiştir. Bu çalışmada, göçün ve göçmenin toplumsal bir gerçeklik olarak edebiyata yansıdığından yola çıkarak göçün başladığı andan itibaren edebiyata ne şekillerde konu olduğunu ve göçün üzerinden belli bir zaman geçtikten sonra (ikinci ve üçüncü nesil söz konusu olduğunda) göç ve göçmen bağlamlarında ne gibi dönüşümlerin yaşandığını ele alarak bunun bir örneğini oluşturmaktadır.

Göç kavramı "migration", "yer değiştirmek", "taşınmak" anlamlarına gelen Latince "migrare" sözcüğünden gelmektedir (Aigner, 2017, 3). Buradan da anlaşılacağı üzere göç, insanların, bir yerden başka bir yere bir amaç doğrultusunda, birçok etkene bağlı

olarak hareket etmesidir. Bu amaç, kimi zaman Kutsal Kitaplarda da görüldüğü gibi mukaddes bir anlam taşırken kimi zaman maddi anlamda daha iyi koşullara sahip olmayı önceler. Bu durumu, daha genel olarak “bir arayışla” ilişkilendirmek yanlış olmayacaktır. Göç, bir amaca yönelik olmasının yanı sıra genellikle planlı olarak yapılır.* Roux, göçebe bir toplum olan Türklerin, öylesine göç etmediğini belli bir iletişim aracılığıyla gidecekleri yerleri belirlediklerini ve hayatlarını bu şekilde kolaylaştırdıklarını belirtir (Roux, 2013). Bu durum, göç temelli toplumların dahi, belli bir sistem içerisinde hareket ettiklerini gösterir.

Disiplinlerarası bağlamına rağmen, genel bir tanım yapılacak olursa, göç; “ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret” (Türk Dil Kurumu) olarak açıklanabilir. En genel şekliyle “bir mekândan diğerine, bir toplumsal veya siyasal birimden diğerine doğru bir aktarım olarak” anlaşılacak olan göç kavramı, sosyal, siyasi ve ekonomik olarak bir tür taşıyıcı görevi üstlenir. Yaşanılan yerin, sürekli veya yarı-sürekli olarak, genellikle bir çeşit idari sınırın dışına doğru değiştirilmesidir (Faist, 2003, 41).

Çeşitli nedenler sonucunda oluşan göçler, “demografik, ekonomik, toplumsal yapıları değiştirebilir ve **bu da*** ulusal kimliğin sıklıkla sorgulanmasına yol açan yeni bir kültürel farklılığı beraberinde getirir” (Castles - Miller, 2008,7).

Günümüzde göçün farklı bir boyut kazandığı bilinmektedir. Sanayileşme, kentleşme, Büyük Buhran (1929 Dünya Ekonomi Bunalımı), Nazi zulmü, İkinci Dünya Savaşı sonrası Batı Avrupa’nın işgücüne duyduğu ihtiyaç, 1973 Petrol Krizi, Berlin Duvarı’nın inşası ve yıkılışı, 9/ 11 Olayları gibi sosyo-politik, ekonomik ve kültürel olay ve olgular göçü tetiklemiş veya engellemiştir. Bununla birlikte uluslararası göç, bir uygulama olarak bazı dönüm noktalarıyla birlikte uzun bir tarihe sahiptir. Ortaçağ toplumlarının çözülmesi ve buna eşlik eden Rönesans, ticari devrim, sömürgeleştirme, tarım devrimi, sanayi devrimi, serbest piyasa topluluklarının ortaya çıkışı, modern kitlesel eğitim sisteminin oluşumu ve teknolojik ilerleme, uluslararası göçün büyümesini sağlayan

---

* Göçte bireylerin veya grupların göçe karar veren aktörler olarak etkin rol sahibi olmasının yanı sıra, yerinden edilmişler, mülteciler vb. göç konusunda edilgen durumdadır; ancak burada da çoğunlukla, buna sebep olanların bir amacı ve/ya planı bulunmaktadır.

* Bu çalışmada tırnak içerisindeki alıntılarda kimi kısımlar, aksi belirtilmedikçe gerek semantik açıdan gerek vurgu açısından, araştırmacı tarafından **kaldırılmıştır**.

olaylardan bazılarıdır. Yakın geçmişte, bilgi teknolojilerindeki devrimsel değişmelerin yaşandığı küreselleşmeyle birlikte göç, daha da gelişmiştir. Avrupa Birliği gibi ekonomik bloklar, uluslararası göçün kapılarını, kendi üye ülkelerine açmıştır. Göçün finansal ücreti, ucuz ulaşım ve konaklama imkânları, çevrimiçi seyahat düzenlemeleri ve düşük ücretli sigorta paketleri olan güvenilir varış yerlerinin ulaşılabilirliği ile büyük bir düşüşe geçmiştir. Aynı şekilde, göçmenler hakkında uluslararası kongreler*, dünyanın birçok yerinde barışçıl çevre, donanımlı ve profesyonel işgücüne sahip göçmenlerin teşviki ve modern düşük ücretli ulaşım imkânları, uluslararası göç için, temel güdüleyiciler olmaya başlamıştır. İşgücünün dünyanın bazı yerlerindeki ülkelere göçü, imzalanan ikili veya çoklu anlaşmalar sayesinde kolaylaşmıştır. Doğal ve insan eliyle oluşturulmuş felaketler, savaşlar, çatışmalar ve kötüleşen politik çevreler, günümüzde göçe yol açmaktadır. Mevcut küresel düzenle bağlantılı olarak, egemen devletlerin iç ve dış çatışmalarının insanları bu ülkeleri terk etmeye zorladığı gözlemlenebilir. Bunun için en iyi örnek, insanların Afganistan, Irak, Libya ve Suriye'den iç savaştan dolayı göç etmeleridir. Diğer taraftan yoksulluk ve kalifiye iş eksikliği, ekonomik göç olarak düşünülebilecek göçe neden olan sebeplerdendir. Bunlar genellikle, gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere doğru gerçekleşen dış göç olarak karşımıza çıkar. Daha iyi yaşam koşullarına sahip olmak için, gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere göç etme eğilimi küresel bir olgu haline gelmiştir. Ayrıca, daha fazla ulaşım seçeneği ve hızlı bilgi akışı göçün dünya çapında yayılımını kolaylaştırmıştır. Bu nedenle göç, geçtiğimiz birkaç on yılda, özellikle küreselleşmeyle birlikte, tüm dünyada temel demografik güç haline gelmiştir (Wickramasinghe-Wimalaratana, 2016).

Tarihte görülen ilk göçlerin toplumların göçebe olması dolayısıyla, kitlelere; Avrupa'da Ortaçağ göçlerinin tüccarlar, ücretli zanaatçılar ve halk ozanları gibi gruplara; modern göçlerin bireylere özgü olduğunu (Park, 2016, 74); günümüz göçlerinin ise hem kitleleri hem çeşitli grupları hem de bireyleri kapsayacak şekilde bir iç içeliği barındırdığını söylemek mümkündür. Göç türleri, görüldüğü gibi çeşitli sebeplere bağlı olarak artmıştır. Göçün sebepleri ve sonuçları da inkâr edilemeyecek boyutlara ulaşmış ve bu

---

* Örneğin 26-28 Ekim 2018 tarihleri arasında Kocaeli'nde düzenlenen **Kartepe Zirvesi 2018**'de "**Göç, Mültecilik ve İnsanlık**" başlıklı Uluslararası Sempozyum, zengin içeriği ve dünyanın her yerinden çeşitli meslekteki kişilerin katılımı ve konuşmalarıyla bu anlamda yakın dönem örneklerinden biridir. <https://www.kartepezirvesi.com/> (02.11.2018- 16:02)

nedenle göç çalışmaları da başlangıcından bugüne kadar çok boyutlu bir alana taşınmıştır.

Ulaşım ve iletişimin mevcut konumu, mesafe kavramını farklı bir boyuta taşımış ve artık neredeyse herkes göç halinde yaşamaya başlamıştır. Çok yönlü boyutuyla göç olgusu, sosyoloji, psikoloji, antropoloji, siyaset bilimi, tarih, coğrafya, ekonomi, demografi ve hukuk gibi birçok disiplinin ilgi alanına giren disiplinlerarası bir varlık kazanmıştır. Bununla birlikte, göçle ilgili bilimsel çalışmalar ilk olarak demograflar ve coğrafyacılar tarafından yapılmıştır. Klasik göç teorileri, göçün ekonomik boyutuna vurgu yapan büyük boy kuramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. “Küresel köy”e dönen dünyada, ulus-devlet sınırlarının aşınması, kültürel farklara bakışta pozitivist görüşten kopuş gibi değişimler göçün tek boyutlu açıklamalarla anlaşılamayacağını ve küçük boy kuramlara ihtiyaç duyulduğunu göstermiştir. Bu nedenle sonraki çalışmalarda birey, hane halkı, ulusal ve uluslararası pazarlar gibi çeşitli değişkenler hesaba katılmaya çalışılmış ve göç olgusu daha özel durumlarla ilişkilendirilmiştir. İlk teorilerde göçün başlama sebeplerine odaklanıldığı görülmektedir. Bununla birlikte, sonraki çalışmalar genel olarak göçün gerçekleşmiş olduğunu kabul ederek bunun sonuçlarına ve etkilerine odaklanır. Ayrıca, bazı insanlar göç ederken, bazılarının neden göç etmediği de son zamanlarda üzerinde durulan konulardan olmuştur. Göç çalışmaları, hareketlilik, ulusötesicilik ve diaspora çalışmaları gibi yeni çalışma alanlarıyla zenginleşmiştir. Tüm bu tipolojik ve terminolojik karışıklık, göç çalışmalarını sosyal bilimlerden zorlu bir alana dönüştürmüştür (King, 2012, 7-9). Bununla birlikte, her bir kuramın “değişik araştırma hedefleri, odak noktaları ve ilgileri” bulunmaktadır. Bu nedenle, “bu modeller arasındaki tutarlılığı saptayabilmek üzere her bir kuramın iç mantığını, varsayımlarını ve önermelerin anlamak zorunludur” (Abadan-Unat, 2017, 53).

Göç kuramları bağlamında ilk bilimsel çalışmalar, Ravenstein’in iç göç ile ilgili çalışmalarıdır (Greenwood ve Hunt, 2003). Göçün temel sebebinin ekonomik olduğunu vurgulayan bu göç “yasalar”ı* , genel olarak itme-çekme faktörlerini açıklamaktadır (bkz. Ravenstein, 1876; Ravenstein, 1879; Ravenstein, 1885; 1889; ayrıca bkz. Grigg, 1977, 42-43). Stouffer’in hareketlilik ve mesafe arasındaki ilişkiyi incelediği ve aynı

---

* W. Farr’ın göçün kesin kanunlara bağlı olmadan var olduğunu ileri sürmesi üzerine, göçün kanunlarını önce Birleşik Krallık üzerinden sonra yirmiden fazla ülke üzerinden dile getiren Ravenstein, burada bahsettiği kanunların fizik kanunları gibi kanunlar olmadığını da belirtir. Çeşitli eleştirilere maruz kalan Ravenstein’in çalışmaları, zamanın testinden geçmiş ve ilk göç teorisi olarak kabul edilmiştir (Lee, 1966: 47).

fırsatın bulunduğu iki yerden göçün yakın olana gerçekleştiğini açıkladığı “Kesişen Fırsatlar Teorisi” diğer bir klasik göç kuramıdır (bkz. Stouffer, 1940). İtme-çekme faktörlerini kuramsal bağlamda ele alan E. Lee’nin “İtme-Çekme Kuramı”, köken ülkeyle ve varış yeri ile ilgili faktörleri, araya giren engeller dizisini ve kişisel faktörleri göçün gerçekleşmesi ile ilişkili olarak inceler (bkz. Lee, 1966). W. Petersen ise itme-çekme faktörlerine ek olarak, göçe sebep olan doğal ve sosyal etkenlerden bahsettiği “ilkel göç, zorunlu ve yönlendirici göç, serbest göç ve kitle göçü”nden oluşan bir tipoloji ortaya koymuştur (bkz. Petersen, 1958). Bu teorileri, erken dönem göç teorileri veya klasik göç teorileri olarak adlandırmak mümkündür. Söz konusu teorilerin, uluslararası göçü veya göçün günümüzdeki durumunu açıklamasını beklemek doğru olmayacaktır. Bununla birlikte, klasik göç teorilerinin, itme-çekme faktörlerine ve göçün özellikle ekonomik boyutuna dikkat çekmesi, günümüzdeki göçler için bazı açıklamalar içermektedir.

Uluslararası göç bağlamında en eski göç kuramı, işgücü göçüne odaklanan ve göçe sebep olarak ülkeler arasındaki ücret farklılıklarını gösteren Neo-klasik Ekonominin Makro Kuramıdır. Bu kurama göre, ücret farklılıklarının ortadan kalkması göçü sonlandıracaktır (bkz. Massey ve diğer., 1993, 434; Wickramasinghe- Wimalaratana, 2016: 25-26; King, 2012, 13-14). Bununla birlikte, Sjaastad’ın Beşeri Sermaye Göç Teorisi (Neo-klasik Ekonominin Mikro Kuramı) (bkz. Sjaastad, 1962; Düvell, 2006, 83-84; Massey ve diğer., 1993, 434-436), Wilbur Zelinsky (1971)’nin Hareketlilik Geçiş Hipotezi (*The Hypothesis of the Mobility Transition*) isimli çalışmasında bahsettiği beş aşamalı bir göç ve hareketlilik modeli (bkz. Zelinsky, 1971), Neo-klasik teorinin varsayımlarına ve sonuçlarına itiraz etmek amacıyla Oded Stark tarafından geliştirilmiş olan İşgücü Göçünün Yeni Ekonomisi (*new economy of labour migration*, NELM) (bkz. Kurekova, 2011; Massey ve diğerleri, 1993), Piore (1979), tarafından geliştirilen İkili veya Parçalı İşgücü Piyasaları Teorisi, Samir Amin, Immanuel Wallerstein ve Andre Gunder Frank gibi düşünürler tarafından geliştirilen “Bağımlılık Okulu” ya da “Merkez-Çevre Kuramı” olarak da tanımlanan Dünya Sistemleri Teorisi (Çağlayan, 2006), “uluslararası göç sistemi genellikle merkez durumda bulunan bir veya birkaç ülkeden oluşan bir bölge ile olağanüstü yüksek sayıda göçmen yollayan belli sayıdaki ülkeden oluşmaktadır” (Zlotnik, 1992’den akt. Abadan- Unat, 2017, 67) düşüncesini savunan Göç Sistemleri Teorisi, göçün, ağlar yoluyla daha kolay ve hesaplı gerçekleştiğini öne süren İlişkiler Ağı (Network) Kuramı (bkz. Wickramasinghe- Wimalaratana, 2016),

Kurumsal Teori (bkz. Abadan- Unat, 2017; Massey ve diğeri, 1993; Wickramasinghe- Wimalaratana, 2016), “Göçün Kültür Teorisi” veya “Göç Deneyimi Birikiminin Anlamı” şeklinde de adlandırılan “Kümülatif Nedensellik Modeli” (Bkz. Düvell, 2006, 104-105), Ulusaşırıcılık (bkz. Pries, 2001) ve Sosyal Sermaye Teorisi (Bkz. Düvell, 2006: 100-102) gibi çeşitli teoriler bulunmaktadır.

Göç kuramları, göçün çeşitli yönlerine; başlama sebeplerine, karar mekanizmalarına, göçün sonuçlarının getirisine vb. odaklanmış ve bu nedenle çeşitli eleştirilere ve sınıflandırılmalara tâbi tutulmuştur. Göçle ilgili teorilerin her birine yöneltilen eleştiriler, hiçbir kuramın tek başına bu kadar çok yönlü bir olguyu açıklamaya gücünün yetmemesindedir. Ayrıca, bu teorilerin dışında “piyasa başarısızlığı teorisi, sosyal sistemler teorisi, göç politikası teorisi” gibi yeni kuramsallaştırma girişimleri, daha iyi bir yaşam için göç eden eşcinseller ve çevrecileri konu alan çalışmalar da mevcuttur. Göç ve toplumsal değişme devam ettiği sürece –ki bu muhtemelen hiç son bulmayacaktır- göçle ilgili kuramsal çabaların da devam edeceğini söylemek mümkündür.

Göç, Kutsal Kitapların imlediği gibi insanın cennetten yeryüzüne inmesiyle başlayan bir hareket olarak, dünya üzerinde de devam etmiştir. Hz. Musa'nın İsrailoğulları ile birlikte Arz-ı Mev'ud'a ulaşmak için Mısır'dan çıkışları, Hz. İsa'nın havarileri ile gerçekleştirdikleri göçler, Hz. Muhammed ile birlikte Müslümanların Habeşistan'a ve Medine'ye göçü, Kutsal Kitaplara konu olan diğeri önemli göçlerden bazılarıdır.

Göç, yüzyıllardır tarihsel ve sosyolojik bir gerçek olduğu gibi, edebiyatta da en çok karşılaşılan konulardan biri olma özelliğini korumuştur. Göç, bireylerin ve grupların temel bir davranış biçimi olarak görülebilir, bu nedenle göçü sadece günümüze ait bir fenomen olarak değil, insanlığın kültür tarihinin bir parçası olarak görmek gerekir (Aigner, 2017). Bu nedenle, İthaka Kralı Odysseus'un eve dönüş hikâyesini konu edinen “*Odyseia*”da, açlık ve kuraklık sebebiyle anayurtlarını terk edip güney batıya doğru göç etmek zorunda kalan Uygurları anlatan “*Göç Destanı*”nda olduğu gibi çeşitli kültürlerin yazınsal geçmişinde göç konusuna rastlamak hiç de şaşırtıcı değildir. Ortaçağ batı edebiyatında şövalyelerin macera arayışı için yollara düşmesi ve şövalyeliğinin kutsanması için, bu maceralardan başarıyla dönmesi gerekliliği edebiyata konu olan diğeri bir göç çeşididir. Haçlı Seferleri, fetihler veya işgallerden sonra gerçekleşen göçler, uzaklara duyulan özlemden dolayı yollara düşen romantiklerin

göçleri de edebiyata konu olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ihtiyaç duyulan işgücünün karşılanması için imzalanan anlaşmalar yoluyla gerçekleşen –ve bu çalışmanın konusu da olan- göçler ise, yazın dünyasında belki de en çok yankı bulan göçleri içermektedir. Yakın zamanda ciddi bir sorun olarak ortaya çıkan mülteci sorunu da, edebiyatta işlenen konular arasındadır (bkz. Erpenbeck, 2015).

Görüldüğü gibi, edebiyat ve göç ilişkisi kadim zamanlara dayanır. İnsanın var oluşundan bu yana sosyal bir gerçeklik olarak göç ne kadar insan hayatı içerisindeyse, bunun edebiyata yansması da o kadar hayata dâhildir. Yazının kendisini başlı başına bir göç hareketi olarak değerlendirecek olursak, ister edebiyata yönelik bakış yön değiştirsin, isterse de göç zaman içerisinde bambaşka anlamlar kazansın, göçün ve edebiyatın birliğinin her daim var olacağını söylemek mümkün olacaktır.

1.2 Göçmenlik Halleri ve Dönüşen Diasporik Kimlik

Günümüzde göçün ulaştığı boyutlar, daha önce genel hatlarıyla açıklanmaya çalışıldığı gibi oldukça karmaşık ve çeşitlidir. Bu durumun göçmen kavramı için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Göç eylemini gerçekleştiren kişiye, gruba veya kitleye göçmen olarak bakmak, kesinlikle yeterli olmayacaktır. Göçmenliğin içeriği, kişinin, grubun veya kitlenin göçü hangi amaçla gerçekleştirdiğine, hangi sınırları aştığına, bulunduğu yerde kalma süresine vb. göre farklı anlamlara gelmektedir. Bununla birlikte, kişinin göçe gönüllü olarak mı dâhil olduğu veya zorunlu olarak mı göç ettirildiğine bağlı olarak da göçmen tanımı ekonomik göçmen, nitelikli göçmen, mülteci, sığınmacı gibi adlandırmalara sahiptir. Farklı bir açıdan bakılacak olursa, göçmenin göç alan ülke açısından istenmesi veya istenmemesi de genel bir tanımı zorlaştıran faktörlerdendir. Bu durum, kimi göçmenleri tamamen “yabancı, öteki” konumuna sokarken, kimilerini “arzu edilen nesnelere” haline getirmektedir.

Türk Dil Kurumu göçmeni; “kendi ülkesinden ayrılarak yerleşmek için başka ülkeye giden (kimse, aile veya topluluk), muhacir” şeklinde tanımlamaktadır. Göç Terimleri Sözlüğü de “uluslararası düzeyde genel kabul gören bir göçmen tanımının” bulunmadığını belirtir.

“Göçmen teriminin, “kişisel rahatlık” amacıyla ve dışarıdan herhangi bir zorlama unsuru olmaksızın ilgili kişinin hür iradesiyle göç etmeye karar verdiği durumları kapsadığı kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu terim, hem maddi ve sosyal durumlarını iyileştirmek hem de kendileri veya ailelerinin

gelecekte beklenenini arttırmak için başka bir ülkeye veya bölgeye göç eden kişi ve aile fertlerini kapsamaktadır” (Çiçekli, 2009, 22).

Göçmenin bu bağlamdaki anlamı daha çok gönüllü göçü gerçekleştiren kişileri ifade eder. Bunun dışında mülteciler, insan kaçakçılığına maruz kalanlar vb. için farklı tanımlar bulunmaktadır. Göçün ve göçmenin uğradığı bu anlam genişlemesinin sosyal, politik, kültürel ve ekonomik sebepleri vardır.

Göçmen, bir yerden bir yere göç eden kişi olması dolayısıyla her şeyden önce dışarıdan gelen bir “yabancı”dır. Pekâlâ, herkesin insan olduğu bu dünyada bu yabancılık neyle açıklanır? Kimi zaman politik açı ön plana çıkar bu yabancılıkta ve aynı milliyete veya topluluğa ait olmayanlar (antik çağda yurttaş olmayan kadınlar, köleler ve fakirler vb., modern dönemde ulus-devlet anlayışı bağlamında milliyetçilik ve AB topluluğu ile bu topluluğun dışında kalanlar) yabancı olarak görülür. Kimi zaman aynı dini paylaşmayanlar yabancıdır (Ortaçağ’da Yahudiler –onlardan alınan vergilerin içeriği Hıristiyanlardan farklıdır- (bkz. Simmel, 2016), Osmanlı’nın yükselişiyle ciddi bir şekilde yayılan ve günümüzde devam eden İslamofobi ile Müslümanların yabancı olarak görülmesi). Modern dönemde ırk tartışmaları ile biyolojik olarak farklı olanlar (derisinin rengi, kafatası biçimi ve boyutları vb.) yabancı olarak görülmüştür (bkz. Park, 2016) (Sami- Ari ırk ayrımı, Afrikalılardan oluşan kolonyal sergiler, Ku Klux Klan (KKK) örgütünün bakış açısı vb.). Güney Afrika’da ülke nüfusunun %13’ünü oluşturan beyaz Güney Afrikalı azınlığın, ülkeyi apartheid ile yönetimi, 27 Nisan 1994’te Afrika Ulusal Kongresi (ANC)’nin %62 oranında yüksek bir oy alması ile Nelson Mandela’nın başkan seçilmesine kadar devam etmiştir (Giddens, 2013). Bununla birlikte, ırk kavramının fark konusunda artık geçerli bir etkiye sahip olmadığı düşünülmektedir. Bunun yerine, günümüzde farklı bir etnik köken ve kültürel kimliğe sahip olma, biyolojik farkın yerine geçmiştir; artık yabancılık da bu açıdan ele alınmaktadır. Görüldüğü gibi yabancılıkta bir aynı olmama durumu söz konusudur. Bu durum, daha sonra farklı olanları kabul etmek noktasına taşınmıştır. Touraine, birlikte yaşayabilmek için farklı kültürleri kabul etmenin yeterli olmadığını, bu kültürlerle iletişime geçilmesi gerektiğini savunur (Touraine, 2017). Bununla birlikte, yabancıların bir öteki olarak algılanması, ayrılanın istenmesi de yürütülen asimilasyon politikaları ve çeşitli şiddet eylemleriyle varlığını korumaya devam etmektedir.

Genel olarak bakıldığında, bir yerden bir yere göçte; göç edenin çıkış ülkesi ve kültürü, göç edenin kendisi, göç edilen ülke ve bu ülkenin kültürü unsurları bir göçmenin

tanımlanması için önem taşımaktadır. Göçmenin sahip olduğu kültürle başka bir ülkeye gitmesi ve oradaki kültüre adapte olarak yaşaması, bir kimlik oluşturması açısından önemlidir. Burada göçmenin kendisinin tavrının ne olduğu kadar, gidilen ülkedeki kültürün de onu ne şekilde karşıladığı belirleyici bir role sahiptir. Örneğin Türkiye’den Almanya’ya giden birinci kuşak, davullar, zurnalarla adeta bir kutlama havasında “gurbete” gönderilmiştir. Asıl amaç, biraz birikim yapıp vatana geri dönmektir. Almanya’da da ilk kuşak sevinçle, selamla karşılanmıştır. Bununla birlikte, Almanya sadece “işgücü” istemiştir; bu nedenle yaşam koşulları ve insani olarak bir davranış geliştirilmemiş, Türkler ve Almanlar arasında kültürel bir yakınlaşma yaşanmamıştır. İnsanlar çok zor koşullarda yaşamış ve sonuç ne onların hayal ettiği gibi ne de Almanya’nın düşündüğü gibi olmuştur. Misafir işçiler (Gastarbeiter) değil, “insanlar” gelmiştir. Böyle bir göç süreci sonucunda, göçmenlerin gittikleri yere göre değişen ve kendi kimliğiyle bütünleşen bir aidiyete sahip olması elbette beklenemeyecektir. Bununla birlikte, konu sonraki kuşaklar bağlamında değerlendirildiğinde muhakkak ki farklı sonuçlar çıkacaktır.* Sonuç olarak göçmen kimliği, tek bir kimlik değildir. Kendi tutumu, karşı tarafın tutumu ve uygulanan politikalar bu kimliği oluşturan unsurlardır. Dolayısıyla göçmen kimliği çok katmanlıdır. Göçmenin bir öteki olarak görülmesi veya toplumla bütünleşmesi veya kendi kültürüne yabancılaşması da bu konu bağlamında önem taşımaktadır.

Göçmen algısının zaman içindeki değişimi, ülkelerin politikalarında da değişimi gerekli kılmıştır. Örneğin, Almanya gibi “sıfır göç” anlayışına sahip veya Avustralya gibi “Beyaz Avustralya” politikası güden, göçmenleri misafir işçi veya geçici yerleşimci olarak tanımlayan ülkelerin göç anlayışı, göçmenliğin kalıcı gerçekliği ile beraber daha ılımlı ve/ya çokkültürcü anlayışlara dönüşmüştür. Özellikle devletler tarafından teşvik edilen göçler, ardında –istense de istenmese de- kalıcı göçmenler bırakmıştır. Bu durum da göçmenlerin yerleştikleri ülke ve hâkim kültürle aralarında bir uyumu gerekli hale getirmiştir. Konuyla ilgili olarak, üç temel ‘uyum’ politikasından bahsetmek mümkündür: asimilasyoncu, entegrasyoncu ve çokkültürcü politikalar. Post-kolonyal dönemde, farkın ve farklı kültürlerin tanınmasına dikkat çekilmesi, çokkültürcü politikaların ön plana çıkması gerektiğini işaret etmektedir; ancak özellikle yapısı itibarıyla göç ülkesi olmayan (göçle sonradan tanışan) ülkelerin genel olarak

---

* Ayrıca bkz. çalışmanın “Almanya’ya Türk Göçüne Tarihsel, Sosyal ve Politik Açından Bakış” başlıklı bölümü.

entegrasyoncu politikalar adı altında, asimilasyoncu politikalar uygulamaya çalıştığı da bilinen bir gerçektir.

Göç tarihinde, bir yere yerleşen göçmenlerin orada bulunanlarla bir şekilde bütünleşmesi ve toplumsal düzenin sağlanması gerekmiştir. Bu, kimi zaman yerlilerin asimile edilmesiyle kimi zaman göçmenlerin ev sahibi toplum içerisinde asimile olmasıyla kimi zaman da iki toplumun sosyal, kültürel, politik vb. açılardan birbirlerini etkileyerek uyum içerisinde yaşamasıyla gerçekleşmiştir. Günümüzde, konuyla ilgili tartışmalar daha çok son iki bakış açısı çerçevesinde gerçekleşmektedir. Bu tartışmalarda, karşılıklı bir uyumun izleri görülse de göçmenin hâkim kültüre uyması gerektiği görüşü baskındır. Bu nedenle göçmenin uyumu (entegrasyon) hakkında çeşitli çalışmalar yapılmış ve sosyal, kültürel, ekonomik, psikolojik uyum başlıkları altında çeşitli bakış açıları geliştirilmiştir. Türker'e (2013) göre, entegrasyon olgusunun, "hukuksal/siyasal bir zemin üzerinde, bireylerin, ekonomik, sosyal, kültürel ve psikolojik ana boyutları ile sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel ve sosyo-psikolojik ara boyutları dikkate alınarak" gerçekleştirilmesi gerekir (akt. Türker- Yıldız, 2014, 30). Bu düşünce, uyum konusunda kapsayıcı bir açıklama sağlamaktadır.

Uyumu dört ana grup çerçevesinde kuramsallaştıran Ager ve Strand (2008), ters piramit şeklinde bir sınıflandırma yapmış ve bunun en altına temeli oluşturan "haklar ve vatandaşlığı" eklemiştir. Bir üstte, kolaylaştırıcılar olarak değerlendirdikleri "dil ve kültür bilgisi", "güvenlik ve istikrar" bulunur. Sosyal bağlantılar olarak değerlendirilen bir üst sırada "sosyal- köprüler, bağlar ve linkler" yer alır. "Bu çıktıların başarılabilmesinin dört göstergesi ve vasıtası olan en üst tabakadaki alanlar ise 'istihdam, barınma, eğitim' ve 'sağlık'tır" (akt. Çağlar- Onay, 2015, 64-65). Görüldüğü gibi, uyum birçok alanı kapsamaktadır ve her iki toplumun da yerine getirmekle veya sahip olmakla yükümlü olduğu birçok sorumluluk bulunmaktadır. Farklı grupların bir arada yaşaması, zor bir süreci beraberinde getirebilir; ancak her iki grubun üyelerinin ve bu grupların ait olduğu yapıların tavrı da konu bağlamında önem taşımaktadır.

Yeni bir topluma katılım konusunda deneyimi olmayan göçmen, yeni geldiği toplum için bir anlamda tarihi olmayan –yabancı- biridir; ancak göçmenin kendi açısından "kendi hane grubunun kültürel örüntüsü kesintisiz bir tarihsel gelişimin sonucu ve kendi kişisel biyografisinin bir unsuru olmaya devam eder" (Schütz, 2016a, 42). Dolayısıyla göçmen, yeni kültürü alışkın olduğu düşünme tarzıyla yorumlamaya devam eder. Bu durum, Almanya'ya giden Türkiyeli birinci kuşak işçilerin ve ailelerinin -kendi

toplumunun örf, âdet, gelenek ve göreneklerinden, Türkiye’de çıktıkları yörenin ağzıyla konuşmalarına kadar- kendi kültürlerine bağlı yaşamaya çalışmalarını örnekler. Göçün üzerinden yıllar geçmiş olmasına rağmen, oradaki birinci kuşağın çok azı Almanca konuşabilmektedir. Türkiye’deki köken bölgelerinde yaşayan (göç etmeyen) insanlar, göç edenlere oranla daha fazla modernleşmişlerdir; ancak oradakiler için hatıralarını canlı tutma ve memleketlerini hatırladıkları şekliyle yaşamak daha önemli olmuştur. “Ayrılma”nın yaşandığı bu durumda, göçmenin tutunduğu bir “memleket hayali, sıla özlemi” vardır; ancak geri döndüğünde “eve dönen, ne kendisi için ne de onun dönmesini bekleyenler için aynı kişidir” (Schütz, 2016b, 65). Almanya’da Türk, Türkiye’de ‘Alamancı’ olarak adlandırılmış olmalarının aidiyet bağlamında sorun teşkil ettiği bilinmektedir. Bu durumun, uç noktalarda hem köken kültür bağlamında hem de hedef ülkenin kültürü ile ilişkili olarak marjinalleşmeye veya asimilasyona sebep olduğunu söylemek mümkündür. Konuyla ilgili olarak Frantz Fanon (2016), “siyah adamın” nasıl “beyaz adam” olma hevesiyle yaşadığını, “siyah adamın” sınırlarından çıkıp bir süre “beyaz adamın” ülkesinde yaşayan –Cezayir’den Fransa’ya göç eden ve bir süre orada yaşayan- “siyah derili adamın beyaz maske takma” aşkını dile getirirken hem asimilasyona uğramış görünen zihni hem de bu zihin arkasında marjinalleşmiş bir “beden” olduğunu sert ve gerçekçi bir şekilde anlatır (bkz. Fanon, 2016).

Önyargı ve ayrımcılık, grupların veya toplumların birbirini anlaması önündeki en büyük engellerdendir. Önyargının en feci boyutu, karşı grubun “*dehümanize*” (insan dışı bir varlık olarak görme) edilmesidir. Bu bakış, dış grup mensuplarını bir böcek gibi görme eğilimi yaratır. Irkçı tutumlar ve şiddet eylemlerinin büyük bir çoğunluğu, önyargının çeşitli derecelerinin sonucudur (Hogg- Vaughan, 2014, 358). Genel olarak göçmenlerin maruz kaldığı şiddet eylemleri, kundaklamalar (1993- Solingen Faciası gibi) hâkim toplumun karşı tarafı dehümanize ettiğinin, onlardan kurtulmaları gerektiği yönündeki duygularının dışavurumudur. Ayrıca, Almanya’da yaşayan Türkiyeli göçmenler için kullanılan, “soğan, sarımsak kokulu Türkler”, “bir odada on kişi yatan Türkler” gibi ifadeler, önyargı oluşumuna neden olarak veya var olan önyargıyı güçlendirerek toplumsal uyumun sağlanmasını engellemiştir. Türkiye’de yaşayan Suriyeli nüfus için de hâkim kültürün tavrı, başlarda Türklerin bu durumun geçici olduğu düşünüp onları “din kardeşliği” ile “muhacir-ensar” ilişkisini yaşamaya çalışarak selamlamasından, “pis Suriyeliler”, “korkaklar” gibi rahatsız edici söylemlere dönüşmüştür. Hâkim kültürün tavrı, uyum konusunda belki de göçmen grubun tavrından daha önemlidir. Misafir ve ev

sahibi örneği ile düşünülecek olursa, ev sahibinin tavrı ne kadar sevecenlik ve memnuniyet içerirse, misafir de o kadar rahat edip ev sahibine karşı aynı duyguları hissedip ona daha çok yaklaşacaktır.*

Berry (1997: 12), kültürleşme stratejilerinden olan asimilasyonun göçmen grupların isteğiyle gerçekleşmesi durumunda “eritme potası” (melting pot), kendi istekleri dışında gerçekleşen asimilasyon durumunda ise “düdüklü tencere” (pressure cooker) modellerinin söz konusu olduğunu belirtir. Bir asimilasyonun tam olarak gerçekleşmesi için kültürel veya yapısal asimilasyonlardan birinin gerçekleşmesi gerektiğini dile getirir (akt. Çağlar- Onay, 2015). Asimilasyoncu yaklaşım, özellikle 1960'lara kadar devletlerin dilsel, dinsel, etnik, kültürel farklılığa yönelik politikalarının özünü oluşturur. Ronald Taft'ın kademeli asimilasyon modeli; kültürel öğrenme, kişisel temaslar, ev sahibi topluma daha da yakınlaşma ve grubun kendisini artan bir şekilde geri çekmesi, dışarıdan uyarılma, toplumsal kabul, yeni grubun üyesi olma ve normların uyuşması ile son bulan yedi aşamalı bir asimilasyondan bahseder (Çağlar-Onay, 2015). Post-kolonyal çağda asimilasyon modelleri, kültürel farklılığın önemine yapılan vurgu ile eleştirilere maruz kalmıştır. Kendilerini göç ülkesi olarak tanımlamayan kimi ülkeler (Almanya gibi), göçü ve göçmeni kabul etmek zorunda kaldığını anlamış ve asimilasyon politikaları yerine daha ılımlı olan entegrasyon politikalarına yüzünü dönmeye başlamıştır. Bununla birlikte, aşırı sağın yükselişi ve

---

* Bununla birlikte, Kartepe Zirvesi'nde 27 Ekim tarihli “Kentsel Gelişim ve Göç” isimli oturumda Gazeteci Ayşe Böhürler, mültecilerin Avrupa'da yaşaması durumunda oradaki kurallara uyduğunu; ancak aynı kuralcılığı Türkiye'de uygulamadığını söylemektedir. Örneğin, orada yere çöp atmayan kişi, Türkiye'de yere çöp atmaktadır(<https://www.kartepezirvesi.com/2-gun-27-ekim-2018-cumartesi>, <https://www.youtube.com/watch?v=s3h51qdroqk>, 1:14-1:15- (21.11.18)). Bu durumun nedenini anlamak için, söz konusu mültecilerin kendi ülkelerinde nasıl davrandıklarına da bakmak gerekir. Kendi ülkelerinde yerlere çöp atıyor ve Türkiye'de de atmaya devam ediyorsa, bu onun kendini burayla daha çok özdeşleştirdiğinin bir göstergesi olabilir. Bununla birlikte, Türkiye'deki insanların da kurallara uyma konusunda eksiklikleri olduğunu söylemek mümkündür. Kendi ülkesinde çöpü yere atan ya da atmayan biri, Türkiye'de atıyorsa “herkes yapıyor, benim yapmamdan bir şey çıkmaz” düşüncesini de taşıyor olabilir. Avrupa'da kurallara genel olarak yerli halk da uyduğu için bir göçmenin veya mültecinin de göze batmamak için, toplumsal hayatta çabuk öğrenilen kurallara uyması da beklenen bir durumdur. Yine de bazı kuralların evrensel olduğu ve zaman-mekân fark etmeksizin uyulması gerektiği unutulmamalıdır. İki farklı ülkede iki farklı tutum sergileyen göçmenin veya mültecinin de bunu bildiği varsayılırsa, “ev sahibinin” niyetini yanlış yorumlayan “misafirden” bahsetmek mümkün olur. Konuya diğer açıdan bakıldığında ise, Bekir Yıldız'ın, “Yaman Göç” adlı röportajlardan oluşan eserinde Naklihaneye Gümrüğü Müdürü Mustafa Koyuncu, Almanya'dan dönen Türklerle ilgili şöyle der:

“(...) Efendim, biz her sorunu, vatandaşın yararına çözmeye çalışıyoruz. Ama onlardan istediğimiz küçük bir şey var. Küçük... Yeni yeni eşyalar getiriyorlar. TIR'lar dolusu eşyalar... Bir şey getirip hududumuza girince atıyorlar ki, şaşılacak bir şey. Bir anlayış... Yol boyu, binlerce kilometre, naylon torbalarda biriktirdikleri çöplerini, oh özgürüz artık, oh güzel memleketimize girdik, deyip arabalarının pencerelerinden rasgele atıyorlar. Yani, yeni yeni eşyalarını alıp götürüyorlar, biz arkalarından pisliklerini topluyoruz...” (Yıldız, 1997, 56-57)”

medyanın göçmenleri yansıtmaya biçimi, günümüzde asimilasyona ve/ya dışlamaya dönüşe de sebep olmaktadır. Bununla birlikte, dışlamaya kıyasla asimilasyonun “ötekine” bakış biçiminin yine de bir kabulü gerekli kıldığını da söylemek mümkündür. Homeros’un kahramanı, Odysseus’un dostlarının nilüfer-yiyenlerin adasına ayak basışı ve nilüfer-yiyenlerin, bu davetsiz misafirlere hazırladıkları ikram, asimilasyonu net bir şekilde anlatır aslında:

“Nilüfer-yiyenlerin davetsiz misafirler için planladığı şey ölüm değildir. Bunun yerine, nilüfer-yiyenler davetsiz misafirlerine bir tabak nilüfer çiçeği verirler. Her kim bal gibi tatlı bu bitkiyi yediyse içindeki geri dönme arzusu uçup gider: O, sonsuza kadar nilüferle beslenerek ve tüm sıla hasretinin zihninde solmasına izin vererek nilüfer-yiyenlerle birlikte yaşamayı tercih eder” (Schütz, 2016b, 65).

Son zamanlarda adı dillere pelesenk olan entegrasyon kavramının daha önce belirtildiği gibi, sosyal, psikolojik, kültürel vb. boyutları bulunmaktadır. Bir göçmen grubunun kendi kültürünü devam ettirerek yeni toplumuyla da birliktelik kurabilmesi olarak bakıldığında, entegrasyonun insani bir yönü ve eşitlikçi bir anlayışa sahip olduğu görülür. Her iki toplumun da çabasının gerekli olduğu bu stratejide taraflardan birinin “uyum”u (adaptation), diğerinin ise “hoş karşılama”yı (welcome) uygulaması gerekmektedir (Çağlar- Onay, 2015, 56). Bununla birlikte, hem devletler açısından hem de bireyler açısından göç deneyimi süresi önem taşımaktadır. Yapısı itibarıyla çokkültürlü bir ülkede entegrasyonun sağlanması, şüphesiz daha kolay olacaktır. Göçmen açısından da, göçle yeni tanışması veya yakın çevresinin göç deneyiminin bulunması veya köken ülkesinin bir göç ülkesi olup olmaması gibi faktörler, uyumu etkileyecektir.

Kültür stratejilerinden ayırma veya ayrılma ve marjinalleşme ise, bir kopuş ve uzaklaşma anlamına gelir. Burada da bireysel, grup olarak veya ülke bazında faktörler etkindir. Bu stratejilerin günümüzdeki tüm göçmen grupları kapsadığını söylemek yanlış olacaktır; çünkü göç ve göçmen olgusu artık reddedilemeyecek bir gerçek halini almıştır. Önyargının hâkim olduğu gruplar veya göçün şeklinden dolayı meydana gelen sonuçlar, bu kültürleşme stratejilerinin ortaya çıkmasında etkindir. Burada dikkat edilmesi gereken, göçmenin yaşı, etnik kökeni, dini, göç deneyimi, toplumların kültürel yakınlığı veya uzaklığı, uygulanan göçmen politikalarının içeriğinin bu noktada önem taşıdığıdır.

Teknolojinin gelişimi ve ulaşımın ucuzlaması ve kolaylaşması, göçmenin köken ülkesiyle iletişim halinde olmasını mümkün kılmaktadır. Bu, göçmen grubu köken ülkesi ile diyaloga girmesini ve ağlarını geliştirmesini kolaylaştırmaktadır. Göçmen grup açısından bu, kendi kültürüne fazla bağlı kalıp uyumunun engeli anlamına gelebileceği gibi, ülkesinden ayrı kalma zorluğunu hafifleterek iki kültürü de benimsemesine katkıyı da ifade edebilir. Burada, göçmen açısından modern diasporik kimlik açığa çıkar. Modern diaspora, yerinden edilmeye ilişkili olan klasik diaspora anlayışından farklı olarak, “‘çift kimliklilik’, ‘çoğul yurttaşlık’ gibi yeni söylemlerle, kimliğin ‘çoklu’ tarafına” vurgu yaparak kimliklerin yeniden tanımlandığını ortaya koyar. Khachig Tötölyan (1996) diasporayı “ulusötesi” (transnationalism) şeklinde tanımlar. Bu tanıma paralel olarak, göç etmiş etnik grupların, anavatan ve ev sahibi ülke arasındaki sosyal, siyasal ve kültürel bağlar geliştirmesi ve iki kimlikliliği içermesi önem taşır (Ersoy, 2008, 12-13). Klasik anlamından farklı olarak modern diaspora, Tötölyan’ın (2012) da dile getirdiği şekilde, anlam bakımından “göçmen, gurbetçi, mülteci, misafir işçi, sürgün, deniz aşırı topluluk ve etnik cemaat terimleriyle paylaşılmaya başlanmış ve diasporalar ulus-aşırı alanların örnek toplulukları haline gelmişlerdir (Ulusoy, 2014, 213). Almanya’ya göç deneyimini yaşayan birinci nesil açısından bu bağlamda bir ikilikten bahsetmek mümkün değildir. İlk kuşak açısından göçün başlangıç sebebi sürgün/ yerinden edilme olmasa da, geri dönüş mitine yapılan vurguyla ve hayal edilen vatan düşüncesinin klasik diaspora anlayışına uygun olduğunu söylemek mümkündür. Modern anlamda diasporik kimliğin ortaya çıkışının ilk olarak ikinci kuşakla başladığı görülür. Bununla birlikte, göçün kalıcılığının kabul edilmesi, küreselleşme, farklılıklara yapılan vurgu bu anlamda bir kimlik oluşumuna zemin hazırlamıştır.

Göçmenin günümüzdeki bağlamı, görüldüğü gibi, birçok faktöre bağlı olarak değişmektedir. Göçün bu zamandaki değişimi, dışarıda olanı –yabancıyı-, içeriye taşımış ve artık uzaktakine yönelik yorumlar (hatta hayaller) değil, içeride olana bakış açıları geliştirilmiştir. Göçmenlerin uyumu meselesi, güncelliğini korumaya devam etmektedir. Burada, sadece göçmene değil, hâkim topluma, köken ülkeye, hedef ülkeye ve bu ülkelerdeki küçüklü büyüklü yapılar da iş düşmektedir. Sonuç olarak, grup bağlamında bir uyum her iki tarafın da refah içerisinde yaşamasına hizmet edecektir.

BÖLÜM 2. ALMANYA'YA TÜRK GÖÇÜNE TARİHSEL, SOSYAL VE POLİTİK AÇIDAN BAKIŞ

20. yüzyıl hem Almanya hem de Türkiye için sosyal ve politik anlamda köklü bir değişimin ve karmaşanın merkezde olduğu bir döneme giriş anlamı taşımaktadır. Almanya'nın Birinci (1914- 1918) ve İkinci Dünya (1939- 1945) savaşlarını yaşaması, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra A.B.D., Fransa, Birleşik Krallık (İngiltere) ve Sovyet Rusya arasında dört bölgeye ayrılması, A.B.D.'nin, Fransa ve Birleşik Krallık işgal bölgelerini birleştirerek 23 Mayıs 1949'da, Almanya Federal Cumhuriyeti'ni (Bundesrepublik Deutschland- BRD); Sovyet Rusya'nın ise 7 Ekim 1949'da Alman Demokratik Cumhuriyeti'ni (Deutsche demokratische Republik- DDR) kurması ile Almanya, tarihindeki dönüm noktalarından birini yaşamıştır. Almanya Federal Cumhuriyeti, Batı Almanya; Alman Demokratik Cumhuriyeti ise Doğu Almanya olarak tarihe geçmiştir. SSCB ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ideolojik karşıtlığın Almanya'nın işine yaradığını söylemek mümkündür. A.B.D.'nin desteğini alan Batı Almanya, ekonomisini yeniden canlandırmış ve bu nedenle Almanya'da büyük bir iş gücüne ihtiyaç duyulmuştur. Batı Almanya'nın “ekonomik mucize” olarak yükselmesi, politik açıdan serbestlik ile Doğu'dan Batı'ya göçü artırmıştır. Bu göçlerin engellenmesi için 9 Kasım 1989'da yıkılacak olan 46 km'lik Berlin Duvarı (Berliner Mauer) 1961'de inşa edilmiştir (Behnen, v.dğr., 1994).

İngiltere, Fransa, Belçika ve Hollanda gibi sömürgeci devletler, hızlanan sanayileşme hamleleri sonucu ihtiyaç duyduğu işgücünü sömürgelerinden almış; ancak Almanya, kolonyal bir geçmişe sahip olmadığı için, yeterli emek gücünü sağlayamamıştır. Bunun neticesinde 1955'te İtalya, 1960'ta İspanya ve Yunanistan ile işgücü anlaşmaları yapmıştır. 1950'lere kadar göç veren bir ülke olan Almanya, 20. yüzyılın başında tarım ülkesiyken sanayi ülkesine dönüşmesi sonucu önce içgöçlerin arttığı, sonra dışarıdan göçlerin yoğunlaştığı bir ülke haline gelmiştir (Kaya, 2016). Türkiye'den Almanya'ya göç projesi, 1956'da gündeme gelmiş, belli sayıda Türk sanatçısı staj yapmak üzere Almanya'ya davet edilmiştir. “İlk on kişilik stajyer kafilesi 1 Nisan 1957 tarihinde Kiel'e varmış ve Schleswig-Holstein eyaletinin Çalışma Bakanlığı tarafından çeşitli kurumlara yerleştirilmiştir” (akt. Abadan-Unat, 2006, 56; 2017, 83). 30 Ekim 1961'de de Almanya ile Türkiye arasında ilk İşgücü Anlaşması imzalanmıştır.

Modern Türkiye tarihini, bir açıdan modernite ve ulus-devlet anlayışının yayılımı ve dönüşümü olarak da okumak mümkündür. Moderniteye, ekonomik anlamda tarımdan sanayiye, toplumsal anlamda kırsal cemaatlerden (*Gemeinschaft*) kentsel cemiyetlere (*Gesellschaft*), siyasal anlamda ise imparatorluk ve tebaa ilişkisinden ulus-devlet ve yurttaşlığa dönüşüm olarak bakmak yanlış olmayacaktır (İçduygu, v.dğr., 2014). Türkiye'nin ulus-devlet inşa sürecini, ekonomik, toplumsal ve siyasal tarihle ilgili yapılan çeşitli dönemleştirmelerle paralellikler içeren üç farklı tarihsel dönem içinde değerlendirmek mümkündür: 1923-1950, 1950-1980 ve 1980'den bugüne dek uzanan süreç. Erken Cumhuriyet dönemini kapsayan ilk zaman dilimi, ulus-devletin temelini atıldığı yıllardır. İkinci dönem, tarımda makineleşme ile emek gücünün kırdan kente göçtüğü, ulus-devlet anlayışının yerleştiği yıllar anlamına gelmektedir. 1980'li yıllarla birlikte gelen son dönem ise sermayenin kentleşmesi olarak adlandırılabilir, küreselleşmenin açılımına denk düşen, Türkiye'deki ulus-devletin dünya ile eklemlenmesi sürecidir (Şengül, 2012).

Türkiye'de, 1923'te Cumhuriyet ilan edilmiş ve 1946'ya kadar tek partili dönem devam etmiştir. Siyasi, sosyal ve ekonomik hayatta belirginleşen ve modernleşme projesinin beklentilerini karşılayan liberalleşme hareketleri, II. Dünya Savaşı sonrasında İnönü döneminde başlamıştır. 14 Mayıs 1950 Genel Seçimleri sonrasında, 22 Mayıs 1950'de Adnan Menderes'in ilk hükümetini kurmasıyla Demokrat Parti'nin (DP) iktidara gelmesi, siyasi iktidarın Türkiye'nin Batı dünyasının itibarlı bir üyesi olmasını sağlayacak bir araca dönüşmesini de beraberinde getirmiştir. Çok partili dönemi imleyen Demokrat Parti dönemi, ülkenin siyasi ve ekonomik açıdan liberalleşme sürecinin devamını temsil etmiştir. Marshall Planı kredileri ile tarıma yapılan yatırımlar, yeni tarım alanlarının açılması ve Türk tarımının makineleşmesi, modernleşme yolundaki değişimlerdenidir. Marshall Planı sanayileşmeden çok tarıma yatırım olduğu için, ihracata dayalı tarım temelli bir gelişme stratejisinin olumsuz sonuçları olmuştur (Şengül, 2012). Türkiye'nin ekonomik liberalleşmesi ve tarımsal gelişimi, dış ülkelere bağımlılığa dönüşmüştür. Türkiye, borç almak üzere, 1958'de IMF'ye ilk niyet mektubunu göndermiş ve devalüasyon yapmak zorunda kalmıştır. 1954'e kadar ekonomideki gelişim, 1954'den sonra tersine çevrilmiştir. Modernleşme ideolojisi sonucu gerçekleşen bu tarım odaklı liberal ekonomi politikasının, hiçbir plan ve programa tabi tutulmadan uygulanmaya çalışılması, bu olumsuz sonucun nedenidir. "1950'lerin başında gerçekleşen nüfus artışı, yoğun tarım teknolojisine geçiş, pahalı

ithal girdilerin kullanımı ve sanayileşme küçük köylüyü gerçekleştiren toplumsal, ekonomik ve sosyal dönüşüm içinde tarım dışına atmış ve yalnız bırakmış”, neticede köylülerin tarım işçisi olarak çalışması veya göç etmesi gerekmiştir. (İçduygu, v.dğr., 2014, 177-179). 1950’li yıllarda başlayan bu göç hareketleri, kırsaldan ekmek çıkaramayan köylünün göçüdür.

Türkiye’de ekonominin kötüleşmesi, sanayileşmemiş kentlere göç eden insanların buralarda gecekondulaşmasına sebep olmuştur (Karpat, 2016). İktidarın plansız ilerleme çabası oldukça olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Böyle bir sürecin sonrasında, Türkiye’nin 1961’de başlayan işçi göçü, işsizliği azaltmak, ülkeye döviz girdisi sağlamak ve böylece ekonomik gelişmeye katkıda bulunması planlanarak ikili anlaşmayla sağlanmıştır. Ekonomik kalkınma planlarında bir gereklilik olarak karşılaşılan işçi göçünün, hem Türkiye’deki fazla işgücünü azaltacağı hem de Avrupa’nın ihtiyaç duyduğu işgücünü sağlamış olacağı düşünülmüştür. 1961’de Türkiye ile Almanya arasında imzalanan anlaşmada, iki ülkenin de bu göçü geçici olarak değerlendirildiği görülmektedir. Almanya açısından, ihtiyacın azalmasıyla bu göçün ortadan kalkacağı düşüncesi mevcutken, Türkiye açısından da göçmenlerin ekonomiye katkısı düşünülmüş ve döndüklerinde de göç sayesinde edindikleri beşeri sermayenin ülkeye ayrı bir faydası olacağı öngörülmüştür. Bu bakış açısı, 1980’li yılların başında “göç edenlerin gittikleri ülkelerde kalıcılığa dönmesi ve Türkiye ekonomisinin yeni liberal eğilimlerle, doğrudan yabancı yatırımlar ve uluslararası finans çevreleri ve dinamikleri ile entegre olmak gibi, göçten ve göçmenlerden gelecek ekonomik girdinin önemini yitirmesi” nedeniyle değişmiştir (İçduygu, v.dğr., 2014, 318).

Almanya’nın savaş sonrası göç süreci, farklı yazarlar tarafından farklı dönemlere ayrılmıştır: Herbert (2003) Almanya’nın savaş sonrası göçünü iki döneme ayırır ve 1945-1973 arasını 1967 ve 1973 krizlerini öne çıkardığı ilk dönem, 1973- 2000 arasını misafir işçi ve mülteci problemleri ile ilişkilendirdiği ikinci dönem olarak ele alır. Terkessidis (2000), misafir işçi ihtiyacı, misafir işçi döneminin sonu ve sığınma hareketlerini içeren üç süreçten bahseder. Meier-Braun (2002), 1952- 2002 arasını, politik değişimleri dönüm noktası olarak ele aldığı altı döneme ayırır: 1952- 1973, 1973-1979, 1979-1980, 1980-1990, 1990-1998 ve 1998-2002 (akt. Tanverdi- Dernac,

2005, 32). Almanya'nın savaş sonrası göç sürecinde Türkiye'den giden göçmenlerin merkezi bir rol oynadığı bilinmektedir.

1950'li yılların ikinci yarısında itibaren konuk işçilikle başlayan Türk işgücü göçü süreci ise, Abadan-Unat tarafından, beş aşamada ele alınmıştır: bireysel girişimler ve özel aracılardan etkin olduğu 1950'li yıllar, ikili anlaşmalara dayanılarak devlet eliyle düzenlenen “artan işgücü ihracı” ve bireysel göçmen yerine misafir işçi (*Gastarbeiter*) anlayışının hâkim olduğu 1960'lı yıllar, ekonomik kriz ve yabancı işçi alımının durdurulması, illegal işçilere af, yurtdışına yerleşme ve ailelerin birleşmesi, çocuk paralarının merkezde olduğu 1970'li yıllar, çocukların eğitim sorunları, yoğun dernekleşme hareketleri, sığınma isteklerinin artması, siyasal partilerin göç politikaları ve dönüşü özendirilen yasaların önem arz ettiği 1980'li yıllar ve 1992'deki Yabancılar Yasası, yabancı düşmanlığı, yabancılar ve kimlik tartışmaları gibi göçün kalıcılığa dönüşmesi sonucu farklılaşan sorunlarla 1990'lı yıllar olarak ele alınmıştır (Abadan-Unat, 2017).

1960'lı yıllarda Türk vatandaşlarının anayasal bir hak olarak seyahat özgürlüğü kazanması sonucu uluslararası göçte artış olduğu bilinmektedir. Türkiye'de tarımda makineleşme ile ortaya çıkan fazla işgücü için göç çekici gelmiş, belli bir birikim yapıp ülkesine dönmeyi hayal edenlerin göç süreci büyük bir hızla başlamıştır. Önceki yıllarda davet üzerine gerçekleşen göçler, işe devlet elinin karışmasıyla farklı bir boyut kazanmıştır. 1960'ta Almanya'ya göçen işçi sayısı 2.700 iken, 1963'te 27.500'e yükselmiştir (akt. Abadan-Unat, 2017, 86). “Konuk işçi” (*Gastarbeiter*) olarak adlandırılan işçilerden beklenen, bir süre çalışıp ülkelerine geri dönmeleri olmuştur. Bir “misafiri” çalıştırmak kültürel olarak normal olmayan bir davranış şekli olsa da, bu Almanya için önce geri dönüşü netleştirmek amacıyla yumuşatılmış bir ifade olarak kullanılmış, söz konusu “misafir” daha sonraki ırkçı tutumlarda “Yabancılar dışarı! (Aussländer raus!)” sloganıyla ve bürokratik olarak “Geri Dönüşe Teşvik Yasası” ile ilişkilendirilmiştir (Hoerder, 2010, 113). “Rotasyon (dönüşümlülük)” ilkesine bağlı bir göç anlayışı içinde olan Almanya'nın –her ne kadar gerçekleşmemiş olsa da- beklentisi, bir yılını dolduran işçinin gitmesi ve yerine yeni gelen işçinin alınması olmuştur. Phillip Martin (2004, 228), bu durumun göçmenlerin yerleşmesi ve entegrasyonu için engel teşkil ettiğini öne sürmüştür (akt. Kaya, 2016, 47-48). Almanya'ya göç etmek isteyenlerin sıkı sağlık kontrollerine maruz kalması, göç edenlerin ise oldukça zor

koşullarda çalışması veya yaşaması, sinema ve yazın dünyasında çeşitli eserlere konu olmuştur (ayrıca bkz. Berger- Jean, 2010). Göçmenlerin entegrasyonunu engelleyen nedenlerden biri olarak da, işçilerin sadece “beden” olarak görülmesi, topluma katılıma özendirme veya buna hazırlamak yerine “dışının sağlam olup olmadığına” bakılmasını göstermek mümkündür.

Avrupa ülkeleri, 70’li yıllarda geçici gördüğü işçi gücünün kalıcı olduğuna kanaat getirerek işçilerin sağlığı, başlarına gelebilecek iş kazaları, sakatlık ve ölüm durumlarında sosyal sigorta kapsamına alınmalarını sağlayıp onlara doğum ve çocuk yardımı, işsizlik ve emeklilik hakları tanımıştır. Bununla birlikte, 1973- 74 petrol ambargosu ve ekonomik bunalım, işsizliği arttırmış ve Avrupa ülkelerinin yabancı işçi alımını durdurmasına ve ülkedeki yabancı işçilerin ülkelere geri dönmelerine teşvikine sebep olmuştur (Abadan-Unat, 2006; 2017).

1973 yılı itibarıyla Almanya’nın Avrupa Topluluğu’na üye olmayan yabancı işçiler için göçü durdurma girişimi (Kuruyazıcı, 2001a, 3) yasadışı yollardan göçün kapılarını açmış, göç durdurma politikası sadece kısa süreliğine etkili olabilmıştır. Daha önce Almanya’ya göçe özendirilen insanlar, şimdi de ülkelere dönmeye özendirilmiş; geri dönen bir kesimin dışında orada yaşamaya karar verenler, Almanya için problem haline gelmiştir. Almanya, en başından beri ‘konuk işçi’ kavramını kullanarak, göç isteğinin geçici olduğunu belirtmiştir; ancak bu, göçmenlerin sosyolojik ve psikolojik durumlarının hesaba katılmadığını da göstermektedir. Bununla birlikte, göç edenlerin de geri dönme niyetiyle bu yola girdikleri bilinmektedir; ancak Türkiye’deki işsizlik, siyasi istikrarsızlık gibi sebepler bu durumun itici faktörleri olarak rol oynarken, belli bir yaşama alışmış olmak, ekonomik olarak daha iyi koşullara sahip olmak, buldukları yerde edindikleri ağlar gibi sebepler, çekici faktörler olarak göçmenlerin yerleşik olmasının nedenleri olarak görülebilir. Bu bağlamda, göçün her daim arkasında kalıcı bir göçmen bırakacağına düşünülmemesine sebep olarak Almanya’nın kendini bir göç ülkesi olarak görmemesi de gösterilebilir.

1970’li yıllarda işçi alımının durdurulması sonrasında, sırada bekleyen birçok insan farklı yollardan göç girişimlerinde bulunmuş, onlara iş bulmayı vaadeden kurumlara değil kişilere başvurmuş ve turist olarak giriş yaptıkları Almanya’da ‘kaçak işçi’ olarak çalışmışlardır. İlegal yollarla çalıştırılan işçiler, ucuz emek gücüne neden olduğu için bu durum, yerli işçiler tarafından tepkiye yol açmıştır. Bu durum, göç alan ülkelerde

“turist gibi gelen ama işçi gibi yaşayan” bu insanlarla ilgili çeşitli hukuki düzenlemeler yapılmasını zorunlu hale getirmiştir (Yıldırımoglu, 2005, 16). Uygulamaya konulan yasalar da, temel olarak işçileri ülkelerine gönderme fikrine dayanır. 1973 itibarıyla, Türk göçmen nüfusunun belirleyicisi işçi göçleri değil, aile birleşmeleri ve siyasi sığınmalar olmuştur (Kaya, 2016). Eşin Almanya’da 3 yıl yasal olarak ikamet etmiş olması, iş sözleşmesinin uzun süreli olması ve kalacak uygun bir yer sağlayabilmesi durumunda, Türkiye’deki eşini yanına alabilmesi mümkün hale gelmiştir (Aybek, 2012). Türk işçilerin, anavatana dönmek ile ‘babavatanda’** kalmak konusunda karar vermesi gerekmiş, böylelikle Türkiye’ye dönmeyenler ailelerini de yanlarına almışlardır. Bununla birlikte, çocuklara ödenen yardımda yurt içinde ve yurt dışında yaşayan çocuklara göre değişime gidilmesi ile işçiler, çocuklarını yanlarına alma konusunda oldukça heveslenmişlerdir. Böylelikle azaltılmaya çalışılan göçmenlerin sayısı -beklenenin aksine- artmıştır. “1974-1980 arasında Federal Almanya’da yaşayan küçük çocukların sayısında % 129,8 bir artış” (Abadan-Unat, 2006, 67; 2017, 92) görülmüştür. Aile birleşimleri sonucunda, şimdiye kadar yerleşik bir düzeni olmayan işçiler, artık aile olarak yaşamaya başlamış ve sorunlar da buna paralel olarak artmıştır. Önceleri ihtiyaç duyulan işgücünü sağlayan “bedenler” olan işçiler, aile birleşmeleri ile sosyal ve siyasi bir soruna dönüşmüştür.

Misafir işçiler sadece erkeklerden ibaret olmamıştır. Tekstil, yiyecek, içecek ve serviste çalışmak üzere Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya’dan gelen kadın işçiler de göç etmiştir. Kadınlar, erkeklere oranla daha az ücretle çalıştığı için daha fazla tercih edilen gruptur. Ayrıca, Alman hükümeti erkek egemen topluluklardan gelen kadınların geri dönüşünün daha garanti olduğunu düşündüğü için de kadın işçileri önemsemiştir (Tanverdi-Dernac, 2005, 34-35). 1962’de %9 olan kadın göçmen oranı, 1974’te tüm göçmenlerin çeyreğinden fazlası kadın olacak şekilde yükselmiştir (akt. İçduygu, 2012, 14).

1973 yılı itibarıyla, Avrupa ülkelerindeki yabancı işçi alımlarının durdurulması, Türkiye’yi Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri ile Avustralya’ya yönlendirmiştir. 1975 yılında Libya’dan gelen talep değerlendirilmiş ve Avrupa’nın set çektiği Türk işgücü, 1970’lerin ikinci yarısından itibaren Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerine gönderilmeye başlanmıştır (İçduygu, v.dğr., 2014).

---

* Anavatanın Almanca karşılığı ‘Vaterland’ yani ‘babavatan’ anlamına gelmektedir.

Aile birleşimleri ile belirli bölgelere yerleşen Türkler, genellikle kendi akraba ve dostları ile iç içe yaşamaya özen göstermişlerdir. Bir anlamda Türk gettosundaki bu yaşamlarında, Türkçe konuşan, Türk yemekleri yiyen, Türk bakkallarından alışveriş yapan bir grup olarak var olmuşlardır. Bu durum ev hanımları veya aynı işyerinde çalışan işçiler için bir sorun oluşturmamış olabilir; ancak göç eden ailelerin çocuklarının eğitim problemi, üzerinde durulması gereken bir sorun olmuştur. Alman Eğitim Bakanlığı, çocukların hem Almanya'ya uyum sağlaması hem de döndüklerinde anavatanlarında sorun yaşamaması adına “ikili bir strateji” tercih etmiş, “ulusal sınıflar”, “hazırlık sınıfları” ve “anadil sınıfları” ayırmasına dayalı bir sistemle yabancı öğrencileri Alman akranlarından ayırmıştır (Castles- Miller, 2008, 310-311). Çocukların Almancaya hâkim olmaması, Almanca dersleri anlamakta zorluk çekmelerine sebep olmuş ve bu durum, onları kimi zaman Sonderschule (özel okul) olarak adlandırılan ve özünde zihinsel engelli çocuklar için kurulmuş okullara yönlendirmiş, kimi zaman da eğitimlerindeki başarısızlıkları sonucu eğitimlerini yarıda bırakmaya mecbur etmiştir. Almanya'daki eğitim sistemine biraz uyum sağlayan çocuklar, 1-4. sınıfları içeren ilkokula (Grundschule) veya dokuz yıllık eğitim aldıkları Hauptschule'ye gitmekteydi. Dil bilgileri yetersiz olan ve ikili bir sisteme entegre olmaya çalışan Türk çocuklarının bu kadar kısa sürede lise düzeyine denk gelen okullara (Realschule veya Gymnasium gibi) geçmeleri –ki Gymnasium'a geçiş, Alman çocuklar için dahi oldukça zordur– çoğunlukla mümkün olmamıştır (Tapan, 2001, 98). Abadan- Unat, Alman eğitim sisteminin son yıllara kadar Alman gençlerinin %90'ını üniversiteye devam etmekten alıkoyduğunu belirtmiştir (Abadan- Unat, 2006, 68; 2017, 93).

1980'li yıllarda, geri dönmeye teşvik edilen yabancılar, aile birleşmeleri ile iyice yerleşik hale gelmeye başlayarak Almanya'nın temel sorunlarından biri haline gelmiştir. Bu problemin kabulü, geri dönüş teşvikinin devamı ile ciddi bir asimilasyonun uygulanmaya çalışılması ile çözülmeye çalışılmış; ancak bu da problemin çözümünün daha da zorlaşmasına neden olmuştur. Helmut Kohl'un 1982'de yayımlanan *Die Zeit* gazetesinde: “Almanya'daki yabancılar serbestçe karar verebilmelidirler, ancak kararları ya anayurda dönmek ya da bizimle tam anlamı ile kaynaşmak olmalıdır” (Abadan- Unat, 2006, 74; 2017, 98) şeklindeki söylemi, dışlama veya asimilasyona denk gelmektedir. Ayrıca Kohl'un, Almanya'daki Türklerin sayısının yarıya indirilmesi gerekliliğini, mevcut Türk nüfusuyla asimilasyonlarının mümkün olmadığını belirtmek için dile getirdiği de gündeme gelmiştir (Schmidt, 2013). Göçmenlerin eş ve çocuklarını

yanlarına almalarına kısıtlamalar getirilmiştir. Ayrıca, geri dönüş teşvik için 30 Ekim 1983 ve 30 Haziran 1984 arasında Almanya'yı terk edenlere, 10.500 D.M. (*Deutsche Mark*- Alman Markı) tutarında bir yatırım ve ayrıca her çocuk için 1.500 D.M. ödeme garantisi verilmiştir (Kaya, 2016; Abadan-Unat, 2006). Bu söz sonucu, 300 bin kişi ülkeyi terk etmiş; ancak bu düşünüldüğünden çok daha maliyetli olmuş ve böylelikle gerçek çözümün de bu olmadığı anlaşılmıştır (Kaya, 2016). Türkiye'de yaşanan 12 Eylül 1980 darbesinin, Türklerin geri dönüşünü engelleyen en önemli unsurlardan biri olduğunu düşünmek de yanlış olmayacaktır.

Bu dönemde Türkiye'den Kürt sorunundan kaynaklı sığınma ve mülteci hareketlerinin gerçekleştiği görülmektedir.

“Özellikle 1980’li yıllarda Almanya’ya kaçak girenlerin büyük bölümü Türkiye’de terörist diye aranmaktadır (...) 1971 Muhtırası ve 1980 Darbesi, Kürt kökenlilerin Almanya’daki sayısının artmasına sebep olmuştur. 1979 döneminde Almanya’da bulunan her 1000 Türk’ten 25’i Kürt kökenlidir” (Çınar, 2017, 7).

Soğuk Savaşın sona ermesi, Doğuda komünist rejimin çökmesi ve Berlin Duvarı'nın yıkılması ile doğudan batıya göç akınları başlamıştır. Bu göçler sığınmacı ve mülteci hareketleri olarak gerçekleşmiştir. “Şiddetli çatışmalar, ulaşım maliyetlerinin azalması ve Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla beraber Avrupa'ya ulaşmak daha kolay ve çekici olmuştur” (Dalak, 2018, 28). Almanya 1992’de 430.191 başvuru ile en çok sığınmacı ve mülteci başvurusuna sahip ülke olmuştur (Tanverdi-Dernac, 2005). Bu hareketler, AB'nin göçe yönelik bakışında birtakım yenilikler getirmiştir. Göç, işsizliğin temel sebeplerinden biri olarak görülmüştür (Özdal, 2008). Böylelikle, Almanya'ya göçün üç şekli ortaya çıkar: misafir işçiler, sığınmacılar, aile birleşimleri veya evlilik yoluyla gerçekleşen göçler (İçduygu, 2012, 18). Bununla birlikte göçün, bir anlamda güvenlik tehdidi olduğu yönündeki tartışmalar da gündeme gelmiştir (İçduygu v.dğr., 2014).

90’lı yıllar yabancı göçmenlerin her şekilde göz önünde olması anlamı taşımaktadır. Bir taraftan artan ırkçı eylemler, diğer taraftan göçmenlerin haklarına ve uyumuna yönelik çalışmaların yapılması, bir göç ülkesi olmadığını iddia eden Almanya'nın bir göç ülkesine nasıl dönüştüğünün panoramasını sunmuştur.

Almanya’da işçi göçünün başlamasından otuz yıl sonra, 1990 yılında, göçmen işçilerin haklarına kavuşması, Federal Anayasa Mahkemesinin kararı sonucu, uzun süredir yasal olarak Almanya’da ikamet edenlerin süresiz oturma izni alabilmesiyle başlamıştır. Bu

hak, sosyal yardımdan faydalansalar dahi, göçmenlere aile birleşimi talebinde bulunma imkânı da vermiştir (Keskin, 2011'den akt., Demiryürek, 2012, 38). Göçmenlerin kalıcılığı kesinleşmiş ve konuyla ilgili yasal düzenlemeler başlamış olsa da, Alman siyasetçiler 1990'ların sonuna kadar, Almanya'nın "bir göç ülkesi olmadığını" iddia etmiştir. Bu tarihten sonra ise, göç ve göçmenlerin entegrasyonu ile ilgili yeni tutumlar sergilenmeye başlanmıştır (Castles- Miller, 2008, 288).

İlk modern Alman devletinin kurulduğu 1871 yılında, vatandaşlık etnisite üzerinden tanımlanmıştır. 2000 yılına kadar, Alman vatandaşı olmanın yolu etnik Alman olmaktan geçmiştir. Almanya bu süreye kadar, *jus sanguinis* (kan veya soy üzerinden tanımlanmış vatandaşlık kanunu) ilkesini benimsemiştir. Bu durum, etnik Alman göçmenler (eski Sovyetler Birliği'nden, Polonya, Romanya ve diğer Avrupa ülkelerinden gelen- *Aussiedler*) açısından bir avantaj sağlamış; ancak yabancı göçmenler açısından vatandaşlığa dâhil olmayı zorlaştırmıştır. Bunun sonucunda, birçok göçmen ve onların Almanya'da doğan yabancıların çocukları, doğrudan Alman vatandaşlığını elde edememiştir. Bununla birlikte, 1990'lı yıllarda göçmenler ve ırkçılık karşıtı organizasyonlar, Alman vatandaşlığına kabulün kolaylaştırılması için, özellikle çifte vatandaşlığın ön plana çıkarılmaya çalışıldığı kampanyalar düzenlemiştir. Bu dönemde, Türkiye hükümeti, vatandaşlarına Türk uyruğundan çıkma hakkı vermemiştir. Bu da, göçmenleri iki taraftan da zorluklarla karşı karşıya bırakmıştır (Castles- Miller, 2008).

1998'de Sosyal Demokratlar-Yeşiller koalisyon hükümetinin kurulmasının ardından, vatandaşlık yasasının çifte vatandaşlığı mümkün kılacak şekilde düzenleneceği açıklanmıştır. Bu karar, muhafazakârlar başta olmak üzere kamuoyunda şiddetli bir tartışmaya yol açmıştır. 2000 yılında yürürlüğe giren vatandaşlık yasası, süresiz çifte vatandaşlık hakkı tanımamıştır; ancak ülkede en az 8 yıl ikamet etmiş, vatandaşı olduğu ülkenin yurttaşlığından çıkmayı kabul eden, Almanya'da bulunduğu sürede ciddi bir suç işlememiş, yeterli maddi geliri olan, Almanca yeterliliğine sahip ve Alman Anayasasına bağlılık yükümlülüğünü üstlenen göçmenler, Alman vatandaşlığına geçme hakkına sahip olmuştur. Ayrıca, ebeveynlerinden biri yasal olarak en az 8 yıl Almanya'da ikamet etmiş, doğum tarihi 1 Temmuz 1993 sonrasında olmak kaydıyla Almanya doğumlu çocuklar, 23 yaşına gelene kadar çifte vatandaşlık hakkına sahip olmakla birlikte, bu yaşa geldiğinde kendi ülkesi veya Almanya arasında bir tercih yapmak

durumunda kalmıştır (Demiryürek, 2012). Bu yasa çifte vatandaşlığa izin vermemiştir; ancak 1990'ların başında, istisnai durumda olan yaklaşık 1.2 milyon kişinin çifte vatandaşlığa sahip olduğu bilinmektedir (Castles-Miller, 2008, 309). 2000'de çıkan yasaya rağmen, Almanya'nın kendini bir göç ülkesi olarak görüp çokkültürlü bir anlayışı benimsemesi mümkün olmamıştır. Nitekim, aynı yılın Kasım ayında Bavyera'nın Hıristiyan Sosyal Birlik Partisi, yaptığı kongrede Almanya'da yaşayan yabancıların, egemen kültüre uyum göstermeleri gerektiğini belirtmiş ve bu kültürü şu şekilde tanıtmıştır: “Batı Avrupa'nın Hıristiyan dini, aydınlanma felsefesi ve hümanizmada kökleşmiş bulunan değerlerini benimsemek!” (akt. Abadan-Unat, 2017, 105) Bahsi geçen çocukların köken ülkesinin Avrupa Birliği üyesi ülkelerden biri olması durumunda, herhangi bir tercih yapmak durumunda kalmaması ve çifte vatandaşlık hakkını devam ettirmesi de, her göçmenin yabancı olmadığını göstermekte ve böylelikle, aynı “egemen kültüre” (*Leitkultur*) ait olanlar için vatandaşlığın da birleştirici gücü açığa çıkmaktadır.

Aralık 2004'te uyruk seçimi konusunda yeni bir düzenleme yapılmış (2005'te yürürlüğe girmiştir) ve buna göre, yabancı ebeveyne sahip Almanya doğumlu ve Almanya'da büyüyen çocukların belirli şartlar altında, tek bir vatandaşlık tercih etme zorunluluğu kaldırılmıştır. 22. yaş günü itibarıyla Almanya'da en az 8 yıl yaşamış, eğitimine 6 yıl boyunca Almanya'da devam etmiş veya Almanya'dan alınmış bir okul veya mesleki eğitim diplomasına sahip olan çocuk hem Almanya'nın hem de köken ülkesinin vatandaşlık hakkına sahip olur. AB vatandaşlarının veya İsviçre vatandaşlarının Almanya doğumlu çocukları ise, ebeveynlerinden biri 8 yıl yasal olarak Almanya'da yaşamış olmak ve daimi ikamet iznine sahip olması koşuluyla çifte vatandaşlık hakkına sahip olur (Hanewinkel-Oltmer, 2017). Böylelikle, işçi göçünden kırk yıl sonra, Almanya'nın *jus sanguinis* (kan veya soy üzerinden tanımlanmış vatandaşlık kanunu) ilkesine bağlılığı, belli şartlar altında da olsa, *jus soli* (ülkede doğmuş olma üzerinden tanımlanmış vatandaşlık kanunu) anlayışına dönüşmüştür. Bununla birlikte, AB üyeliğinin sınırlarını koruduğu da görülmektedir. Herkesin haklar bakımından eşit olduğu evrensel bir hak anlayışının altı çizilse de, “bazı insanların daha eşit” olduğu da net bir şekilde görülmektedir.

Almanya'da yaşayan Türkler 1960'lı yıllardan beri, önceleri Almanya'nın bir göç ülkesi olmadığını ısrarla üstünde durması sonra da bunu dolaylı yollardan ifade etmeye

çalışması sonucunda, çeşitli sorunlarla karşılaşmıştır. Birinci kuşak göçmenler, özellikle aile birleşmelerine kadar, Alman toplumundan uzak ve yurtlarda (Heim) yaşamıştır. İki tarafın da bu göç sürecinin geçici olduğunu düşünmesi, uyum konusunda bir adım atılmasını gerektirmemiştir. Birinci kuşak için, Alman toplumunda bir yer edinme ve kabul görmenin önem taşıyıp taşımadığının nedeni olarak, bu kuşağın kendi toplumundaki bağlarını koparmaması, ülkesine döndüğünde bir prestij bekleyişinde olması gösterilebilir. “Sarı Mercedes”, “fötr şapka” ve “radyoları” ile Türkiye’nin yolunu tutan göçmenlerin Almanya’da zor koşullar altında süren yaşamları ülkesindeki insanların onlara duyduğu saygı ve/ya imrenme ile unutulmuş ve bu ona yeterli gelmiştir. Bununla birlikte, işçi alımlarının durdurulmasıyla aile birleşmelerine dönüşen göç hareketi, çocukların eğitim problemini ortaya çıkarmıştır. Genellikle belli bölgelerde yaşamaya başlayan Türkler, kendi aralarında bir cemaatleşme kültürü oluşturmuş ve böylelikle, Alman toplumuyla ortak bir paydada birleşmeleri mümkün olmamıştır. Çocukların eğitimi konusunda yapılan çalışmalar da, geri dönüş ümidi içeren ve çocukları Alman vatandaşlarından ayıran bir yapı olarak inşa edilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte, Almanya’nın yabancıları dışlayıcı tavrı, Türklerin kendi içerisinde birliklerini devam ettirme çabasına dönüşmüş ve ikinci neslin evlilikleri de genellikle Türkiye’den seçilen “ithal” gelin ve damatlarla yapılmıştır. Almanya’da doğan, Alman okullarına giden, evde ise Türk kültürünü yaşayan ve Türkçe konuşan neslin arada kalmışlığından bahsetmek mümkündür. Bu konuda önemli bir etken de Alman ve Türk kültürlerinin birbirine uzak kültürler olmasıdır. Hıristiyanlık, Roma ve Antik Yunan’dan beslenen Almanya’nın karşısında Müslüman Türkler vardır. Dolayısıyla iki kültür, birbirinden oldukça farklıdır ve kültürlerin birbirini tanıması için zamana ihtiyaç duyulmuştur. Günümüzde, ebeveynleri bu tanışıklığı edinmiş Türk kökenli çocukların Alman toplumuna uyum sağladığı düşünülmektedir. Bu durumda, Alman toplumu ile kaynaşmış olan Türklerin, kendi toplumundan uzaklaşmış olma sorunundan da bahsetmek mümkündür. Çift dille yetişen çocukların, okullarda ve sosyal yaşamında Almancayı ve Alman kültürünü benimsemeleri ve kendilerini sadece ailesinde gördüğü parçalanmış bir Türkçe ve Türk kültürüne ait hissetmemeleri de olasıdır. Bununla birlikte, iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişim, mekân ve zaman algısını değiştirmiş ve Türklerin, Türkiye’deki aile ve yakınları ile iletişimine devam etme imkânı doğmuştur; ancak bu nesil, kendini bu kültüre ait hissetme ihtiyacı duymakta mıdır, kendini hem Alman hem Türk olarak mı görmektedir, yoksa uyum sağlanması

beklenirken asimile olmuş bir nesil mi söz konusudur, bu konular önem taşımaktadır. Örneğin Şahin (2009), Türklerin vatan algısıyla ilgili yaptığı çalışmada üç kuşak kapsamında genel olarak, katılımcıların %50'sinin hem Almanya'yı hem de Türkiye'yi, %44'ünün Türkiye'yi ve %6'sının da Almanya'yı vatan olarak gördükleri sonucuna varmıştır. Bulgular sonucu, özellikle birinci kuşağın, vatan olarak Türkiye'yi, ikinci kuşağın hem Türkiye'yi hem Almanya'yı vatan olarak gördüğü açıklanmıştır. Ayrıca, birinci kuşağın kalan yaşamını Türkiye'de; ikinci ve üçüncü kuşağın ise Almanya'da geçirmek istediği de belirtilmiştir (Şahin, 2009, 270-271). Bununla birlikte, İçduygu (2012), emekli olan birinci kuşak insanların yılın yarısını Almanya'da diğer yarısını Türkiye'de geçirmeye özen gösterdiğini, Almanya (Avrupa) doğumlu çocukların da, kökleriyle bağlarını sürdürmek istediği için dönem dönem Türkiye'ye geldiğini belirtir (İçduygu, 2012).

Türklerin ekonomik anlamda Almanya'ya ve Türkiye'ye katkısı olmuştur. Aile birleşmeleri ve sonrasında göçmenlerin tamamen yerleşik hale gelmesi ile oldukça düşen işçi dövizleri, önceki dönemlerde köken ülkenin ekonomisini iyileştirmekte etkili olmuştur. Ayrıca, işçilerin işgücü piyasasındaki kıtlığı giderip Alman ekonomisini olumlu etkisi de yadsınamaz. 70'lerde Türkiye'ye dönen işçiler, iş sözleşmelerinin süresi bittiği için dönmüştür. 80 ve 90'larda dönenler ise, yaşlarını almış işçilerdi ve daha çok "vatan hasreti" gibi sosyo-psikolojik sebeplerden dönmüşlerdir. Türkiye, dönen işçilerin ülkeye faydası olacağını düşünmüştür; ancak bu dönenlerin bireysel çalışmaları ve daha çok şehirlere yapılan yatırımlarla istendiği şekilde sonuçlanmamıştır (İçduygu, 2012).

Politik bağlamda Almanya, artık Türkleri anavatanlarına göndermek yerine bu yapıya dâhil etmiş, sayıları az da olsa Türk ve Türk kökenli vatandaşlar milletvekilleri, bakanlar ve parlamento temsilcileri olarak siyasi alanda yer almıştır.¹⁰ Türklerin seçimlerdeki yüksek seçmen sayısı ile gücü de, ülke yönetimini etkileme gücü olması dolayısıyla önem taşımaktadır.

Türklerin inançları doğrultusunda Almanya'da inşa edilen camiler ve çeşitli ağların ve cemaatlerin oluşumu, uyum konusunda olumlu gelişmeler olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte, camilere yapılan saldırılar ve cami önlerine bırakılan domuz başlarının da ırkçı bir davranış şekli olarak gelenekleştiğini söylemek mümkündür.

---

¹⁰ Detaylı bilgi için bkz: <http://www.bundestag.de/bundestag/abgeordnete18/index.jsp> (18.11.18)

Almanya ve Türkiye arasındaki ilişki Türkiye'ye turizm açısından fayda sağlamış ve her yıl birçok Alman turist Türkiye'ye gelmesi söz konusu olmuştur. Bunlardan bazıları ise Türkiye'ye yerleşmiştir (Zeyneloğlu- Sirkeci, 2015).

Bununla birlikte, son yıllarda, Erasmus gibi öğrenci değişim programları ile Türkiye, öğrenciler için de çekici bir ülke haline gelmiştir.

Sosyal yaşamda iç içe olan Almanlar ve Türklerin yolculuğu, başlarda Almanların "sarımsak yiyenler" olarak adlandırdıkları Türklerin dönerini, yemek kültürlerinin bir unsuru haline getirmesine uzanmıştır (Hoerder, 2010, 117).

Günümüzde, başlangıca oranla uyum konusunda olumlu gelişmelerin olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte, herhangi bir sorun çıkmadığı sürece bilinçaltına yerleşmiş bir yabancı düşmanlığının da etkisinden bahsedilebilir. Örneğin, Türk kökenli Alman futbolcu Mesut Özil, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile Mayıs ayında, Londra'da fotoğraf çektirmesinin ardından Almanya'da ırkçı söylemlere maruz kalmış ve Almanya Milli Takımı'nı bıraktığını açıklamıştır. Bu duruma ilgisiz kalmayan Merkel, kendisinin de göçmen kökenli gençlere "Ben sizin başbakanınızım," dediğini belirtmiş ve yaşanan tartışmaları hoş karşılamadığını dile getirmiştir. Herkesin eşitliğini savunduğunu söyleyen Merkel, kültürel farklılıklara sahip kişilerin olumsuz yorumlarını dikkate almak gerektiğini de eklemiştir (Başay, 2018). Bununla birlikte Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) Başkanı Abdullah Eren bu durumun, insanları yeni bir ırkçılık ayaklanması için provoke amacı güttüğünü de dile getirilmiştir (Yüzbaşıoğlu, 2018).

Avrupa'nın göç ve göçmen uyumu konusunda, çeşitli düzenlemeler yapılmaya devam etmektedir. Bununla birlikte, AB üyesi olmayan ülkeler karşısındaki tutumu ayrımcı bir politikanın etkilerini sürdürmektedir. Bu da coğrafi uzaklığın değil, kültürel uzaklığın önemini göstermektedir. Türkiye'nin AB'ye üye olma sorunu da çeşitli sebeplerle hâlâ bir sonuca ulaşmamıştır. Bu tutumun önündeki en büyük engelin çeşitli açılarıyla İslamofobi ve onun eklentileri olduğunu söylemek mümkündür.

Günümüzde özellikle Suriyeli mültecilerin çözülemeyen sorunu da*, çokkültürlü bir anlayışın olgunluğa erişmemiş olduğunu, ötekine kapatılan kapıların tekrar bir “misafir” ihtiyacı karşısında açılabilceğini düşündürmektedir. Göçmen nüfusuna sahip ülkelerin bir kısmının uygulamaya çalıştığı politikalar da, entegrasyon adı altında bir asimilasyon zihniyeti taşıdıklarını göstermektedir.

---

* Almanya'da Federal İçişleri Bakanlığı, mültecilerin ülkelerine geri dönmesini teşvik için başlattığı yeni kampanyada, aralık ayının sonuna kadar ülkelere geri dönenlerin bir yıllık kiralarını üstleneceğini belirtmiştir..

““Senin ülken! Senin geleceğin! Şimdi! - Gönüllü geri dönüş” başlıklı afişte, "31 Aralık 2018'e kadar on iki aya kadar ek olarak ikamet masraflarının karşılanmasını garantileyin” ifadeleri yer aldı. Afişte, Rusya, Türkiye, Irak, Hindistan, Lübnan, Afganistan gibi ülkelerin bayraklarının bulunduğu bir motife de yer verildi. Yedi dildeki afiş Federal Göçmen Mülteci Dairesi'nin (BAMF) internet sitesinde de yer aldı. Afiş aynı zamanda Almanya'nın çeşitli yerlerinde tren garları gibi kamuya açık alanlardaki reklam panolarına asıldı. İçişleri Bakanlığı'nın verilerine göre, kampanya bakanlığa yarım milyon euroya mal oldu.”

Çeşitli parti üyeleri bu durumu, insanın metalaştırılması olarak görüp tepki göstermiştir. Ayrıca sosyal medyadan da kampanya hakkında olumsuz eleştiriler gelmiştir. Bunun üzerine Twitter üzerinden açıklama yapan Bakanlık, kampanyanın "Almanya'da kalma perspektifi olmayan kişilere yönelik" olduğunu ifade etmiştir.

“Almanya'da ülkelere geri dönmek isteyen yabancıların desteklendiği program 2017 yılının sonundan bu yana uygulanıyor. Ancak Bakanlık ilk kez bu kampanya ile "bonus ödemesini” hayata geçirdi. *Taz* gazetesinin haberine göre, bir kişi için 1000 euro, bir aile için ise azami 3 bin euro ödeme yapılması öngörülüyor.

Almanya'da 2017 yılında geri dönüş programından yaklaşık 29 bin kişinin faydalandığı tahmin ediliyor. 2018'in ekim ayına kadar ise söz konusu programdan faydalananların sayısı 14 bin dolayında. Veriler devlet desteğine rağmen, programın fazla rağbet görmediğine işaret ediyor.”

Diğer taraftan, Federal İçişleri Bakanlığı, sığınması reddedilenlerin, ülkelere daha çabuk gönderilmesi için çalıştıklarını, alınan önlemlerin sığınma talep edenlerin başvurudan sorumlu AB ülkesine "daha hızlı ve daha kolay” şekilde gönderilmesini hedeflediğini belirtmiştir. (DW/BÖ,EC) Erişim: 28.11.18- 23:16 (Afiş için bkz. EK1)

BÖLÜM 3. ÜÇ NESİLDE EDEBİYATTA YAŞANAN DÖNÜŞÜM

Almanya'nın II. Dünya Savaşı'ndan sonra, işgücü ihtiyacını karşılamak amacıyla çeşitli ülkelerle imzaladığı işgücü anlaşmaları, farklı kültürlerin edebi dünyalarının da yer değiştirmesi anlamına gelmiştir. 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra anlaşmalardan kaynaklı gerçekleşen göçler, Almanya'daki yaşamlarını anlatan göçmen yazarların eserlerinin farklı bir bağlamda değerlendirilmesine neden olmuştur. Günümüzde, kültürlerarası edebiyat (*interkulturelle Literatur*) veya kültür ötesi edebiyat (*transkulturelle Literatur*) şeklinde tanımlanan bu edebiyat geçmişi, misafir işçi edebiyatı (*Gastarbeiterliteratur*), yabancılar edebiyatı (*Ausländerliteratur*), azınlıklar edebiyatı (*Minderheitenliteratur*), göçmen edebiyatı (*Migrantenliteratur*), göç edebiyatı (*Migrationsliteratur*), Alman-Türk edebiyatı (*deutsch-türkische Literatur*) ve/ya Türk-Alman edebiyatı (*türkisch- deutsche Literatur*) gibi değişik isimlendirmelerle doludur. Burada dikkat edilmesi gereken husus, göçün ve göçmenliğin Almanya tarihinde geçirdiği dönüşümdür. Önceleri göçün geçiciliğine vurgu yapan “misafir işçi” tanımlaması, aile birleşmeleri ile göçmenleri “yabancı” olarak görmeye evrilmiştir. Zaman içerisinde göçün kalıcılığı ve ardında bıraktığı göçmen nüfus kabul edilmiş ve konuyla ilgili uyum çalışmaları yapılmaya başlamıştır. Bu durum edebiyatta da, misafir işçi edebiyatından göçmen edebiyatına, oradan da kültürlerarası edebiyata dönüşmüştür.

Nuran Özyer (1994: 99) Almanya'da yazan Türkler tarafından yaratılan edebiyatı; konuk işçilerden oluşan yazarlar, entelektüel göçmen yazarlar, entelektüel konuk işçiler ve konuk işçilerin çocukları olan genç yazarlar kuşağının yazdığı edebiyat olmak üzere, dört gruba ayırır (akt. Özbakır, 2000, 212). Bu kategoriye, günümüzde üçüncü nesil yazarları da eklemek gerekir*. Ezli (2006), eserler bağlamında üç dönemden bahseder:

“(...) 1970-1980 yılları arasını kapsayan birinci evrede, edebî eserlerin temel konusunu göçmenlerin çektikleri acılar ve kimlik buhranı oluşturmaktadır. 1980-1995 yılları arasındaki ikinci evrede, edebî eserlerde göçmen yaşantısı artık bir kriz olarak değil “diller üstü” “metasprachlich” bir düzlemde ele

---

* Edebi açıdan bir sınıflandırmanın kesin çizgileri olmayacağı açıktır. Genel olarak tarihsel bir ayırım üzerinden bakıldığında 70'li, 80'li 90'lı yıllardan ve belki günümüzde “milenyum ve sonrası”ndan bahsetmek mümkün olacaktır. Bununla birlikte, yazarları kuşaklar bağlamında değerlendirmek de tek başına yeterli bir kapsam oluşturmayacaktır; çünkü yazarların hepsi misafir işçi soyuna dayanmamaktadır. Örneğin, işçi göçü öncesinde orada bulunan Yüksel Pazarkaya veya Türkiye'deyken yazar olan ve çeşitli sebeplerle Almanya'ya göç eden isimler, kuşak üzerinden bir tanımlamayı zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte iki kuşağa dâhil edilebilecek Aras Ören ve Yüksel Pazarkaya gibi isimler de bulunmaktadır. Eserlerin biçim ve içeriği ile ilgili bir sınıflandırma yapmak da tercih edilebilir. Bu çalışmada genel olarak kuşaklar ve tarihsel dönemlerle, özeldede eserlerin içeriğine dayalı bir sınıflandırma yapılmıştır.

alınır. 1995'ten günümüze kadar olan üçüncü evrede kaleme alınan edebî eserlerin temeli ise, artık yabancı bir ülkede yabancı olma fenomeni değildir, bu dönem eserleri daha önceki dönemlerden, etnoğrafik bir bakışla anne-babalarının göç hikâyelerine konsantre olmasıyla ayrılmaktadır” (Ezli, 2006, 61–62'den akt. Boyacı, 2010, 881).

Salim, göçün başlangıcından bu zamana kadar olan süreyi “aynı zamanda bir edebiyat geleneği oluşmasının da tarihi” olarak değerlendirir. İlk kuşak yazarların ‘mağdur’ göçmenin sorunlarını, ikinci kuşağın ise iki kültür arasında kalmışlığı yazdığını belirtir. Üçüncü kuşağın konularının ise daha farklı olduğunu söyler (Salim, 2011a). Salim, birinci kuşak yazarların edebiyatın yolunu açtığını, ikinci kuşağın ise bunu dil ve farklı konularla, kendi acılarıyla genişlettiğini, “üçüncü kuşağınsa, göçün yaşadığı toplumsal evrime paralel olarak kendine yeni bir yol açacağını” söylenebileceğini ifade eder (Salim, 2011b).

3.1 Birinci Nesil

1970 ve 80’li yıllarda Almanya, Avusturya ve İsviçre’deki yabancı yazarların eserleri “Misafir İşçi Edebiyatı” (Gastarbeiterliteratur) olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda ilk eserleri verenler İtalyan ve Türk kökenli yazarlar olmuştur.* Erhard Stölting, göçün daha erken dönemde gerçekleşmesi; ancak edebî eserlerin daha sonraki dönemlerde ortaya çıkmasının nedenini yabancı işçilerin şaşkınlığında görür. Stölting’e göre, yabancılar geldikleri ülkelere kıyasla gelişmiş bir sanayi ülkesi olan Batı Almanya’da, ülkeler arasındaki farktan dolayı uzun süre şaşkınlıklarını gizleyememiş, sonraki yıllarda buradaki yaşama alışan yabancılar, 70’li yıllarda bütün dikkatlerini aile sorunlarına çevirip bunu kâğıda dökmüşlerdir. Hamm ise, Türklerin 70’li yıllarda yazmaya başlamalarını, dönemin sosyal olayları ile ilişkilendirmiş; ancak bunun temel nedeninin psikolojik olduğunu dile getirmiştir. İnsanların yaşadığı bunalımların sebebi olarak da sosyal yaşamda karşılaştığı sorunları göstermiştir (akt. Eyigün, 2018).

Sigrid Luchtenberg, Misafir İşçi Edebiyatı adı altında, Almanya’daki durumları hakkında, Almanca yazan misafir işçilerin ve işçilerin yaşam koşulları hakkında Almanca yazan yabancılardan olduğu bir edebiyatın anlaşılması gerektiğini öne sürer

---

* Önceki bölümde belirttiği gibi, Almanya’nın işçi göçü imzaladığı ülkeler İtalya ve Türkiye ile sınırlı değildi. İspanya, Portekiz ve Yunanistan gibi ülkelerle de işçi göçü anlaşmaları imzalanmıştı. Bununla birlikte, Berlin Duvarı’nın yıkılması ve Sovyet Rusya’nın dağılması ile gerçekleşen göçler de, Almanya’da azınlık ve/ya yabancılardan çeşitliliğini arttırdı. Dolayısıyla edebiyat bağlamında da çeşitli ulusların/kültürlerin yapıtları bulunmaktadır; ancak bu çalışmanın konusu kapsamında, özellikle Türk ve Türk kökenli yazarlar dikkate alınmıştır.

(akt. Akdemir Kaplan, 2015, 14). Bununla birlikte, İtalyanların baştan beri Almanca eserler vermeye çalıştığını, Türklerin ise ilk dönemdeki eserlerinde, günlük yaşamdaki sorunları paylaşmak amacıyla ağırlıklı olarak Türkçeyi kullandıklarını ve bu eserlerin Alman okurlara çeviriler aracılığıyla ulaştığını belirtmek gerekir (Kuruyazıcı, 2001a). Misafir işçi edebiyatı konusunda Luchtenberg’le benzer bir yaklaşım benimseyen Kuruyazıcı’ya (1991) göre, bu edebiyatın ilk temsilcileri, kendileri de “misafir işçi” olarak bu ülkelere göç edenler veya işçilerin değil, misafir işçilerin problemlerini işleyenlerdir (Kuruyazıcı, 1991). “Misafir işçi” kavramı, daha önce belirtildiği gibi, göçün geçiciliğine vurgu yapmaktadır. Bununla birlikte, bu politik terimin edebi açıdan da dışlanmış bir “öteki” oluşturmaya çalışması, göçmenlerin edebiyatta dahi yabancı olarak görülmesi, *jus sanguinis* (kan veya soy üzerinden tanımlanmış vatandaşlık kanunu) ilkesinin sadece yurttaşlık bağlamında değil, mümkün olan her alanda uygulanmaya çalışıldığını göstermektedir. Farklı kökenlere sahip yabancı yazarlar da bu tanımlamaya tepki göstermiş ve edebiyatta böyle bir sınıflamanın doğru olmadığını dile getirmişlerdir. Suriye kökenli Rafik Shami ve İtalyan asıllı Franco Biondi, 1981 yılında kaleme aldıkları “Literatur der Betroffenheit. Bemerkungen zur Gastarbeiterliteratur” adlı makalelerinde misafir işçi edebiyatını “Acı Çekenlerin Yazını” (Literatur der Betroffenheit)* ile bağdaştırarak ironiyle karışık biçimde kullanırlar (Kuruyazıcı, 1991; Kuruyazıcı, 2003, 81). Pazarkaya, misafir işçi edebiyatı, yabancılar edebiyatı gibi tanımlamaların geçersiz olduğunu, edebiyatta farklı amaçlar, içerikler ve konuların olabileceğini dile getirir (Akdemir- Kaplan, 2015, 15-16). Ona göre “Edebiyat edebiyattır” (*Literatur ist Literatur*) . Pazarkaya edebiyatın uluslaşması fikrine tepki göstermiş, edebi yaratıcılığın ve eserlerin kalitesinin içeriğe indirgenemeyeceğini, edebiyatın, yerli veya yabancı ayrımı güdülecek ve gettolaşmanın yaratılacağı bir alan olamayacağını savunmuştur (Kuruyazıcı, 1991). Buradan hareketle, sadece içeriğe dayalı bir edebiyat sınıflaması yapmanın doğru olmadığını, edebiyatın içerik olarak çeşitli konuları kapsayabileceğini; ancak edebi hazzın veya estetik değerin içerikle sınırlandırılmayacağını söylemek mümkündür. Bununla birlikte, ilk dönem yazarlarının genel olarak otobiyografik unsurlar barındıran ve sorunlarını yalın bir dille anlatan eserlerinin sanatsal ve estetik bir değere sahip olup olmadığı da tartışmalıdır (bkz. Uyanık, 2003, 115).

---

*“Şaşkınlık, dehşet ve acı veren şaşkınlık” gibi anlamlara gelen “Betroffenheit” kavramı, ilk dönem göçmen yazarların yaşadığı şoka vurgu yapmakla birlikte eserlerin, misafir işçilerin ve göç problemlerini tematize etmesi ve yapıtların estetik olarak bir değere tabi tutulmamasına işaret eder (Kuruyazıcı, 1991).

Nevzat Üstün, 1965 yılında kaleme aldığı ve 1969 yılında Almancaya çevrilen *Almanya Almanya* öyküsüyle “Almanya göçünü konu alan belki de ilk örneği vermiştir”* (Kuruyazıcı, 2001a, 17). Kuruyazıcı’nın “Schrei aus der Fremde” (Gurbetten Çılgılık) şeklinde betimlediği (Kuruyazıcı, 1991, 15) misafir işçi edebiyatının diğer Türk temsilcileri arasında, Yüksel Pazarkaya, Aras Ören, Kemal Kurt, Şinasi Dikmen, Habib Bektaş, Bekir Yıldız, Fethi Savaşçı ve Güney Dal’ı saymak mümkündür. Bu yazarların çoğu, eserlerini Türkçe olarak kaleme almışlardır. Kemal Kurt ve Yüksel Pazarkaya gibi isimler, bazı eserlerinde Almancayı kullanmıştır. Şinasi Dikmen ise, tüm eserlerini Almanca yazmıştır (Salim, 2011a). Ele alınan konuları ise önceki yaşam ve göçe sebep olan durumlar, gurbete yolculuk, geride bırakılan memleket, kültür şoku, ileri düzeyde endüstrileşmiş bir ülke olan Almanya’yla çatışma, “vatan” ve “gurbet” zıtlığı, vatan özlemi, sıla acısı, yabancılık, yabancı ülke, yeni yaşama yabancılık, yalnızlık, misafir işçi problemleri, ağır çalışma koşulları, yetersiz Almanca ve dil bilmemenin verdiği sıkıntılar, ekonomik ve sosyal sebeplerden ötürü vatana dönememe, ruhsal sorunlar, eksiklik hissi, yabancı düşmanlığı ve göç sorunları şeklinde özetlenebilir (Schmitz, 2009; Salim, 2011a, Zengin, 2011, 592).

İlk dönem eserlerine bakıldığında Bekir Yıldız’da tamamen olumsuz bir Almanya imajı görülürken, Aras Ören ve Yüksel Pazarkaya gibi isimlerde, Türk ve Almanların bir arada ve uyum içinde yaşadıklarını anlatan bir bakış açısı görülür. Örneğin Aras Ören, “Berlin Üçlemesi”nin ilk kitabı “Niyazi’nin Naunyn Sokağı’nda İşi Ne?”de anlatıcı, Naunyn Sokağı’nda Alman veya Türk fark etmeksizin yaşayan tüm insanların ortak bir yazgıyı paylaştığını ve birbirlerine ait olduklarını ima eder (Karakuş, 2001a).

Güney Dal’ın “İş Sürgünleri” adlı eseri, “1974 yılında Ford fabrikalarında on bin Türk işçisinin katıldığı, sendikaların denetimi dışındaki bir grevi” anlatır (Ecevit, 2001, 164). Misafir işçi edebiyatının, “ezilmişlik, sömürü, yabancılık, yeni kültürle bağdaşamama türünden” motifleriyle ele alındığı eserde, estetik kaygıdan ziyade sorununu anlatma çabası görülür (Ecevit, 2001, 164).

---

* Bununla birlikte Turan,

“Yazın düzleminde, göçmenlik sorununun ele alındığı ilk yapıt, Almanya’ya işçi olarak çalışmaya giden ve ilk yazarlık ürününde bu sorunu ele alan Bekir Yıldız’la başlar. Almanya’da dört yıl gibi bir süre kalan ve deyim yerindeyse oranın kültürel iklimine, havasına dayanamayıp dönen Yıldız, “Türkler Almanya’da” (1966) adlı çalışmasında bu süreci, yoğun bir sorunlar kümesi içerisinde anlatır” (Turan, 2009)

diyerek ilk yapıtı verenin Bekir Yıldız olduğunu söyler; ancak Üstün’ün eseri, Yıldız’ın eserinden bir yıl önce yayımlandığı için, bu çalışmada da Üstün’ün eseri ilk örnek olarak verilmiştir.

Bu dönemin diğeri bir temsilcisi sayılan Habib Bektaş, 1981’de iki dilli olarak yayımlanan “Belagerung des Lebens” (Yaşamı Kuşatmak) adlı eserinin ilk bölümünde şiirler, ikinci bölümünde öykülerde kökünden koparılmışlık, işçi sorunları, göçmenlik ve yabancılık olguları gibi konuları işlemiştir. Eserde bir Türk işçisinin bakış açısının seçilmiş olması, göçmenliği ve yabancılığı anlatmak bağlamında önem taşımaz; çünkü eserin “İstasyon Kahvesi” adlı şiirinde şöyle der:

“Gel otur masamıza

Türk müsün yoksa Yunanlı mı

Olsun otur

Sen de yabancısın bizim gibi ve de işçi” (Bektaş, 8’den akt, Karakuş, 2001b, 179).

İstasyon kahvesinde toplanan yabancı işçilerin ortak noktası ve ortak aidiyetleri vardır. Dolayısıyla, önemli olan ulusal kimlikleri değil, içinde buldukları durum ve yaşadıkları zorluklardır.

Fethi Savaşçı, Türkçe ve Almanca kaleme aldığı hikâyelerden oluşan *Makineler Çalışırken* (1983) isimli eseri ve şiir ve hikâyelerinden oluşan *Bahar Yağmurunda Münih* (1987) adlı Türkçe kaleme aldığı derlemesinde yaşadıklarını göçmenlerle paylaşma isteğini öne çıkaran bir diğeri isimdir. Savaşçı’nın kahramanları genel olarak Türkiye kökenli işçilerden oluşur ve Savaşçı, eserlerinde onların yeni ülkede yaşadığı şaşkınlığı ve acıyı kaleme almıştır (Şölçün, 2007).

Genel olarak ilk dönem eserlerde Türk dilinden ve özellikle deyim ve atasözlerinde çeviriler doğrudan yapılmıştır. Zamanla işlevsel bir edebiyat biçimine dönüşüp günümüze kadar süregelen bu özellik, Alman edebiyatını ve dilini zenginleştiren bir unsur olarak görülmüştür (Zengin, 2010).

Bu edebiyatın oluşmasında, farklı bir dünyayla tanışmak ve bu dünyayı tanımak önemli bir motivasyon olmuştur. Diğeri yazarlardan farklı olarak, Almanya’ya işçi olarak değil eğitim amaçlı giden ve Almancayı üniversitede öğrenen ve bundan dolayı hem içeriden hem dışarıdan biri olarak iki tarafı da inceleme imkânına sahip olan (Şölçün, 2007, 136-137) Yüksel Pazarkaya, bu yaşamı, tüm kişiliği etkileyen bir belirsizlik ve kararsızlık anlamına gelen “kültür şoku” olarak tanımlar. Türkiye gibi tarım toplumlarından endüstrileşmiş bir ülke olan Almanya’ya gelen işçiler, bu mekanikleşmiş dünya

karşısında afallamış ve başlangıçta önemli uyum sorunları yaşamışlardır. Bu, yalıtılmışlık, yalnızlık ve yabancılaşmayla birlikte uyum sorunlarını beraberinde getirmiştir. Almanya'yı tanımaya çalışan ve büyük sorunlar yaşayan göçmenler için “vatan motifi” önemli bir değer taşımaktadır. Vatan ve gurbet zıtlığı, vatan kaybı ve tüm yaşamın gurbette geçmesi 60'lı ve 70'li yılların edebiyatı için motivasyon kaynağı olmuştur. Yabancı olmak, bu dönem için önem taşımaktadır. İstasyonlar, yol, bavul ve soğuk gibi motifler yabancı olmanın simgesini taşır. Yabancılığı deneyimlemek veya gurbette arkadaşlık kurmak sorgulanmıştır Almanya da, göçmen toplumun farklılıklarını tanımak ve topluma entegre etmek yerine, kültürel azınlıkların kimlik kaybına neden olacak asimilasyonu ön plana çıkarmayı tercih etmiştir (Kuruyazıcı, 1991). Bu dönemi ‘öteki’nin anlatmaya başladığı ve Doğu ve Batı’nın “yüz yüze gelmesi” olarak değerlendirmek de mümkündür. Konuyla ilgili Polat (1992), şöyle demektedir:

“Almanların ‘ötekiler’ diye adlandırarak kendilerinden çok farklı bulduklarını dile getirdikleri bu insanları tanıma dönemi olarak da görülebilir, Batı’nın Doğu insanı ile yüz yüze gelmesi açısından da değerlendirilmesi gereken bir süreçtir bu ve eğer bir diğer kültürü tanımak, yeni bir boyut kazanmak, yeni bakış açıları edinmek anlamına geliyorsa, Batı insanının Doğu insanı ile karşılaşmaktan kazanacakları olacaktır, olmalıdır (...) Gerçekten de bu insanların yeşerttiği bir yazına, yerine getirdiği bu işleviyle de yaklaşmak gerekir” (Polat, 1992, 12-13’den akt. Kuruyazıcı, 2001a, 7).

3.2 İkinci Nesil

1980’li yıllarda ikinci nesil göçmenlerin yetişmesi ve misafir işçiler dışında Almanya’ya göç eden entelektüellerin yazın dünyasında kendini göstermesi ile Misafir İşçi Edebiyatı tanımlaması Göçmen Edebiyatı (Migrantenliteratur)’na dönüşmüştür. Bu dönemde aile birleşmeleri ile göç eden bir nesil ve ekonomik, politik, eğitim vb. gibi sebeplerden göç eden bireyler söz konusudur. Bu durum göçün şeklini değiştirmiş, gelenler “misafir işçi”lerden “göçmen”lere dönüşmüştür. Bu dönemde göçmenlerin kalıcı olduğu kabul edilmiş, bununla birlikte geriye dönüş teşvikler devam etmiş ve aynı zamanda ırkçı eylemler ve yabancı düşmanlığı da artmıştır. Bununla birlikte edebiyatta da yeni bir döneme girilmiştir. O döneme kadar yıllıklarda yayımlanan yapıtların, Alman yazın dünyasına girebilmesi gerekmektedir. Bu nedenle Habib Bektaş, Lübnanlı Yusuf Naoum, Rafik Shami, Suleman Taufiq ve Franco Biondi gibi isimler *Reihe Südwind Gastarbeiterdeutsch* (Güney Rüzgârı Dizisi Konuk İşçi Almancası) adı altında bir dizi antoloji çıkarmaya başlamıştır. İşçilerin sorunları ve

ürettikleri metinler, bu antolojiler için hayati değer taşımıştır. Şimdiye kadar dağınık bir şekilde yazılanların bir araya toplanması “kültürel direniş için önemlidir ve yapılmalıdır. Bu yazın Almanlarla konuk işçiler arasında bir kültür alış verişi sağlayacaktır” düşüncesine dayanarak gerçekleşmiştir (Kuruyazıcı, 2001a, 11). 1980 yılında, Alman olmayan sanatçılar arasında iletişimi arttırmak ve söz konusu şiddet eylemlerine tepki göstermek amacıyla edebiyat ve sanat derneği olan *PoLi-Kunst (Polynationalen Literatur- und Kunstverein- Çok uluslu Edebiyat ve Sanat Derneği)* kurulur. Genel olarak, Şinasi Dikmen dışındaki Türk yazarlar, bu derneğin aktivitelerine katılım göstermez. Aynı dönemde, Türk ve Alman okuyucular arasında iletişim kurma amacıyla “Der Ararat Verlag” (Ararat Yayınevi) kurulur. Bu vesileyle Aras Ören, Yüksel Pazarkaya ve Habib Bektaş’ın eserleri değer görür. Yüksel Pazarkaya 1980 ve 82 arasında içerisinde Almanca ve Türkçe metinlerin olduğu “*Anadil*” dergisini yayımlar (Şölçün, 2007). 1982- 1987 arasında Almanların çıkardığı ve dtv tarafından yayımlanan “*Als Fremder in Deutschland*” (yay.haz. Irmgard Ackermann; 1982), “*In zwei Sprachen leben*” (yay.haz. I. Ackermann; 1983), “*Türken deutscher Sprache*” (yay.haz. I. Ackermann; 1984), “*Chamissos Enkel*” (yay.haz. Heinz Friedrich; 1986) ve “*Über Grenzen*” (yay.haz. Karl Esselborn; 1987) antolojileri, bu yazının tanınmasına ve yayılmasına katkı sağlamıştır (Kuruyazıcı, 2001a). Tüm bunlara ek olarak, Aras Ören ve Rafik Shami’nin, Fransız kökenli Alman yazar Adelbert von Chamisso (1781–1838) adını taşıyan ve Robert Bosch Vakfı (Stuttgart) tarafından ilk kez 1985 yılında düzenlenen anadili Almanca olmayan veya göçmen kökenli edebiyatçılara verilmeye başlanan Chamisso-Preis (Chamisso Ödülü)’nü alması, göçmen edebiyatını sadece derdini anlatmaya çalışan eserlerden, edebi anlamda ilgi çeken bir noktaya taşımıştır (Chiellino, 2007). 1986’da bu ödülü alan iki ismin –Aras Ören ve Rafik Shami (teşvik ödülü)- tanıtılmasına yönelik “*Chamissos Enkel*” kitabı yayımlanır (Kuruyazıcı, 2001a).

Almanya’da büyüyen veya Almancayı üniversitelerde öğrenen ikinci nesilde hem Almanya’da yaşamış olmak ve iyi bir Almanca bilgisi hem de köklerin Türkiye’de bulunması, arafta kalmaya dönüşür. “80’li yılların başlarında somut vatan problemi soyut “iki aradalık” kimlik arayışına dönüşür, acı dolu hayat edebiyatta yerini korur” (Ezli 2006: 72’den akt. Boyacı, 2010, 881). Irmgard Ackermann 1985’te yayımlanan araştırmasında, Almancaya hâkim olan ikinci neslin, önceki nesilde görülen dilsizliği aştığını belirtir. Ayrıca, bu nesilde önceki kuşaktaki gibi bir gurbet hissi ve yabancılaşma yaşanmadığını; ancak yabancılaşmanın temel olarak ikinci nesilde de bulunduğunu dile

getirir. Parçalanmışlık, arada kalmışlık bu neslin temel özellikleridir. Bununla birlikte, birinci nesilde görülen köken ülkeyi vatan olarak görme ve sıla hasreti gibi konular, bu nesilde ikiye bölünmüş vatan düşüncesine dönüşür (akt. Kuruyazıcı, 2003). Genel olarak üzerinde durulan konular; yabancılaşıma, uyum sorunu, kimlik krizi ve kimlik arayışı, vatansızlık, yabancı düşmanlığı, Avrupa hakkında yaşanan hayal kırıklığı, kendi vatanını eleştirme, iki vatan arasında yaşamının olumlu etkileri, çift kültürlülük, aşk, cinsellik ve doğa gibi tekil konular, arkadaşlık, çalışma izni, getto yaşantısı, resmi kurumlarda ve iş yerlerinde karşılaşılan güçlükler vb.dir (Zengin, 2011, 593; Uyanık, 2003, 117). Yüksel Pazarkaya ve Aras Ören'in eserlerini iki kuşak bağlamında da düşünmek mümkünken, Şinasi Dikmen, Osman Engin, Kemal Kurt, Fakir Baykurt, Zafer Şenocak, Yade Kara, Zehra Çırak, Akif Pirinçci ve Hatice Akyün gibi isimleri özellikle bu kuşağa dâhil etmek mümkündür.

İkinci nesilde köken ülke olarak vatan, birinci nesildeki ile aynı değildir. Birinci kuşak 'mağdur' olmakla birlikte, kendilerini ait hissettikleri bir kültürleri ve uzakta da olsa bir memleketleri vardı; ancak "ikinci kuşak 'karma' bir kültür edinmenin ve bununla 'barışık' olmanın zorluklarını yaşıyordu ve bunlarla başa çıkmak zorundaydı" (Salim, 2011b). İlk nesilde yabancı olarak görünen Almanya, ikinci nesilde ikinci vatan olarak kabul edilir. Bu aynı zamanda ikiye bölünmüş bir vatan düşüncesi anlamına gelir; hem Türkiye vatandır hem Almanya. Vatan kavramı, çeşitli yazarlarda farklı derecelere sahiptir. Örneğin Fakir Baykurt için Türkiye vatan olarak ağır basarken Aras Ören "orada" ve "burada" olmak arasında bir denge kurar (Kuruyazıcı, 1991). Bu kuşak, uyum açısından bakıldığında hem oradadır hem burada; çatışma bağlamındaysa ne oradadır ne de burada. Alev Tekinay bu duruma uygun şu cümleleri dile getirir şiirinde:

"Hayali bir trende/ her gün iki bin kilometre gidip geliyorum/ kararsızım
elbise dolabı ile bavul arasında/ işte tam orası benim dünyam" (akt. Salim,
2011b).

Dilde yeni bir vatan kurmaya çalışanlar, hatta Pazarkaya'nın "deutsche Sprache (Alman Dili)" adlı şiirinde olduğu gibi, dili vatanı olarak gören yazarlar da vardır. Böylelikle Almancaya hâkim ve Almanca yazan bir yazar açısından Almanca da ikinci vatan olarak görülür (Kuruyazıcı, 1991). Birinci kuşakta, dil ve vatan arasında bir ilişki kurulduğunda, Türkiye'yi vatanı olarak gören ve sıla hasreti çeken yazarın, vatan hasretini dindirmek veya vatanına olan aidiyetini güçlendirmek için Türkçe yazdığını da düşünmek mümkündür.

Bu yeni edebiyat, vatan, vatandaki yaşam ve alışkanlıklarla gurbet arasında bir köprü kurmaya hizmet eder. Zafer Şenocak ve Pazarkaya gibi isimler, bu aracı rolü üstlenir ve çevirilerini kendi kültürü ve yabancı kültür arasında bir bağ kurmak için araç olarak kullanırlar. Böylelikle edebiyat sadece misafir işçilerin deneyimlerini anlatmak için belge niteliği taşıma veya yabancı bir kültür deneyimini anlatma amacı taşımaz, aynı zamanda edebiyatta yeni bir varoluş oluşturma amacına hizmet eder. Bu, göç sonrası durumu ve toplumsal davranışları açıklamakla birlikte, göçmenlerin çift kültürlü kimlik oluşumuna katkı sağlar (Kuruyazıcı, 1991).

İkinci neslin yazdıkları ile birinci neslin eserlerinin biçim ve içerik açısından aynı olması beklenemez. Birinci nesilde görülen dil sorununun ikinci nesilde ortadan kalkmış olması ve köken ülkeden farklı bir ülkede geçirilen sosyalizasyon süreci, çift kültürlü yetişmiş olmanın avantaj ve dezavantajları, evde ve sosyal çevrede karşılaşılan kültürlerin karşıtlığı, kökünden koparılmışlık, yabancılaşıma, kimlik arayışı ve vatansızlık problemlerine dönüşmüştür. Ayrıca, çocukken Almanya'ya giden ve orada büyüyen Zafer Şenocak, Zehra Çırak ve Akif Pirinçci gibi isimlerin ve daha sonraki yaşlarında eğitim amaçlı Almanya'ya giden Alev Tekinay ve Ertunç Barın gibi isimlerin eserlerinde konu ve biçim açısından farkların olması da mümkündür. Örneğin Akif Pirinçci'nin "Felidae" isimli kedi polisiyesi, ikinci neslin bahsi geçen problemlerinden çok uzaktır. Bununla birlikte, Zafer Şenocak'ın *Doppelmann* (Çift adam) ve Alev Tekinay'ın "Acı Ağacı" (*Der Schmerzbaum*) adlı şiirleri, iki dünya arasında parçalanmışlığı ele alması bakımından benzerdir (bkz. Kuruyazıcı, 1991).

"Bir ağacım ben
kökleri Anadolu toprağında
(...)
Bir ağaç
çünkü eğilmek zorunda
2000 kilometre uzağa,
(...)
Ama bu acı
köklerden çiçeklere uzanır
güç verir ağaca,

engelleri geçmeye...” (Tekinay’dan akt. Kuruyazıcı, 2001a, 21)

Bu dönemin önemli temalarından biri olan kimlik arayışı ve aidiyet hissini kendi de bir işçi olan ve 80’li yıllarda ilk eserlerini veren Habib Bektaş’ta, Aras Ören ve Yüksel Pazarkaya gibi isimlerde görmek mümkündür. Aras Ören 1988’de “Nar Çiçeği”ni ve ardından Yüksel Pazarkaya “Ben Aranıyor”u Türkçe olarak kaleme alır. İki eserde de, “Aslında ben kimim?”, “Nerede evimdeyim?” gibi soruların cevapları aranır (Kuruyazıcı, 1991). Zehra Çırak, bu arada kalmışlığı şu şekilde dile getirir:

“ISINMAK

Köprülerin bir sonu olduğu bilindiğinden

Tez geçmeye gerek yok üzerlerinden

Köprülerin üstü dondurur ezelden” (Çırak, 93’den çev. Oraliş, 2001b, 218).

Aras Ören’in “Berlin Üçlemesi”nin son kitabı olan “Gurbet Değil Artık”ta ikinci nesil göçmen olan Emine, bu dönemin önemli bir konusu olan kimlik arayışını çarpıcı bir şekilde dile getirir. Hem birinci kuşak göçmen olan babası Kemal’in vatan, gurbet ve kimlik anlayışını açıklayan hem de kendi durumunu dile getiren Emine, birinci ve ikinci kuşak sorunlarını bir arada göstermesi açısından da önemlidir. Dışarıda bir birey olarak var olmaya çalışan; ancak evde bir eşyadan farksız muamele görmeyen on beş yaşındaki Emine, durumunu şu şekilde dile getirir:

“Sayın baylar,

(...)

Ben babamın pasaportuna kayıtlıysam,

babamın yazgısı benim yazgım oluyor

ta bozkırdan peşinde sürüklediği

(...)

Arkasından yol göründü, gurbet başladı,

gurbet daha sılada başladı ama

o adına ‘Almanya’ dedi.

Şimdi de ben ‘Türkiye’ diyorum.

Ben geldiğimde beş yaşımı doldurmuştum,

on yıldır buradayım, kardeşlerim Berlin doğumlu.

Şimdi benim gurbetim nere, sılam nere?

Babamın gurbeti benim sılam oldu,

benim sılam, babamın hâlâ gurbeti.

Ne olur silin artık benim kimliğimi babamın pasaportundan.

Kendi cebimde kendi pasaportum olsun” (Ören, 240’dan akt. Karakuş, 2001a, 125).

Başka bir örnek olarak, Habib Bektaş iki kuşak arasındaki kimlik sorununu “Vatan” adlı şiirinde, Aras Ören’in “Berlin Üçlemesi”ndeki Emine karakterine benzer şekilde ele alır:

“Türkiye’ye, baba

memleketimiz, diyorsun

ama orada

Almanca konuşmuyorlar ki

bizim buradaki gibi” (Bektaş, 22’den akt. Karakuş, 2001b, 184-185).

İki şiirde de birinci ve ikinci kuşağın vatan ve kimlik sorunları karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

Zafer Şenocak, vatanla kopan bağ, anadilin kayboluşu, parçalanmış kimlik ve bu parçalanmadan doğan çifte kimlikle iki kültür arasında bir köprü kurmaya vurgu yaparak ikinci neslin edebiyatını, “*Brückenliteratur*” (Köprü Edebiyatı) olarak tanımlar (Kuruyazıcı, 2003, 83). Ona göre, ikinci kuşak, “her iki kültürde de özgün olanı seçip, bunları birleştirerek bir yenisini üretmek yoluyla” bu köprüyü kurabilecektir (Oralış, 2001a, 48). Örneğin, Yüksel Pazarkaya’nın “Ferhat’ın Yeni Acıları” adlı tiyatro oyununda, “konusunu İran kaynaklı bir öyküden alan ve Türk halk edebiyatında önemli bir yeri olan Ferhat’la Şirin öyküsünü”, Goethe’nin “Genç Werther’in Acıları” ve Ulrich Plenzdorf’un “Genç W.’nin Yeni Acıları” adlı eserlerinin izlerini görmek mümkündür. Eser, Ferhat ile Şirin öyküsünü hem Türk hem Alman kahramanlarla iç içe ele alır. Pazarkaya, eserinde Almanları olumsuz bir şekilde ve bir karalama amacı güderek değil; masalın en olumlu kişisi olan Ferhat’a Alman, olumsuz tavırlarıyla olayların gelişmesinde etkili olan Mehmene Banu’ya ise Türk kimliğini vererek “onlara önyargıdan uzak, sevgi dolu bir dünyada yan yana yaşamayı önermek istediğini”

kanıtlamaya çalışarak işler (Kuruyazıcı, 2001b, 160-162). Pazarkaya'nın bu tavrının, Şenocak'ın bahsettiği köprü görevini yansıttığını söylemek mümkündür.

3.3 Üçüncü Nesil

Göçmen edebiyatı, Alman edebiyatında ilgi çekmeyi başarmış ve bu eserler üzerinde çeşitli incelemeler ve yorumlar yapılmıştır. Bununla birlikte, bir dışlama veya ulusal sınırlama bağlamında bir sınıflama anlamına gelen göçmen edebiyatı kavramının, kültürlerarası edebiyat veya kültür aşırı edebiyata dönüşmesi için bir kuşak daha geçmesi gerekmiştir. Birinci neslin yaşadığı zorluklar ve ikinci neslin yaşadığı zorluklar birbirinden oldukça farklı olmakla birlikte, üçüncü nesilde göç ve göçmenliğe yönelik problemler daha başka bir noktaya taşınır. Farklı kültürlerle sahip insanların birlikte yaşamaları ve kuşakların değişmesi “zamanla kültürel kimliklerin sınırlarının belirsizleşmesi sonucunu da birlikte getirir. Böylece göçmenlerin yaşam biçimleri de kendine özgü bir nitelik kazanır” (Karakuş, 2001a, 115). Kültürlerarasılık, aidiyet ve kültürel fark, kültürel kimlik ve çatışmaların arasında olmak, sosyal ve politik sorunlar, içsel olarak parçalanmış kaderlerin anlatımı, kültürel kesişim ve etkilenme, hem Türklerin hem Almanların konu edilmesi, insanların benzer kaderlerinin ele alınması, deyimlerin doğrudan çeviri ile kullanımı, kendini eleştirme, kendiyi ailesiyle ve Alman toplumuyla hesaplaşma gibi konuları üçüncü nesil edebiyatında görmek mümkündür (Zengin, 2011, 594). Bu dönemin temsilcileri arasında Renan Demirkan, Emine Sevgi Özdamar, Levent Aktoprak, Feridun Zaimoğlu, Zehra Çırak, Selim Özdoğan gibi isimleri saymak mümkündür.

Birinci nesilde görülen ve ikinci nesilde ikiye bölünen vatan konusu, üçüncü nesilde anlam değişmesine uğramıştır. Üçüncü kuşak, birinci kuşağın sahip olduğu vatan duygusunu taşımaz. Almanya'da doğan, büyüyen ve ebeveynleri arada kalmış ikinci kuşak olan bu nesil için köken ülke bir hayal veya belli zamanlarda gidip gelinen bir yere dönüşmüştür. Almanya'ya uyum sağlamış ve vatan olarak orayı görmüşlerdir. Eserlerinde temel olarak göç veya uyum sorunları değil, göçün ve göçmenliğin normalleştirilmiş hali veya kültürel farklılıklara aynı mesafeden bakış görülür. Kimliklere vurgu yapmaktansa kimlikler üstü bir yaşama her iki toplumu hazırlama düşüncesi, milliyet, kimlik, kültür derken ayrıştırılan insanların aslında birbirlerinden farklı olmadıkları gösterilerek yansıtılmıştır (Cengiz, 2010).

Kendine bir yer edinen ve çeşitli eleştirmenler tarafından ilgi gösterilen bu yazın türünün geldiği noktada, dikkat çeken bir nokta da bu yazının “hangi yazın grubu içinde değerlendirileceğidir” (Kuruyazıcı, 2001a, 10). Bu yazın, Alman edebiyatına mı yoksa Türk edebiyatına mı dâhil edilecektir? Göçmen veya göçmen kökenli bu yeni yazarların sadece Türklerden oluşmaması, ulusal bağlamda bir aidiyeti zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte yazdıkları dil Almanca olsa da, onların kullandığı Almancanın “tınısı” farklıdır. Dolayısıyla ne Alman edebiyatına ne de ulusal anlamda bir edebiyata dâhil edilebilir bir yazındır bu. Kuruyazıcı, iki ülke, iki dil, iki kültür arasında, “farklı bir konumda yaşayan insanlar grubunun ürettiklerini bir “ara alan” olarak değerlendirmenin, böylelikle bağımsız kılarak bir “üçüncü alan”dan söz etmenin ve buna belki de “Alman dilinde oluşan yabancılar yazını” demenin gerekli olduğunu belirtir (Kuruyazıcı, 2001a, 10). Homi Bhabha’nın, “üçüncü alan” tanımlaması bağlamında bir yazından bahseden Kuruyazıcı, iki kültüre de belli bir yerden bakan ve iki kültürden de beslenen ve ortaya yeni bir şey çıkaran bir boyut olarak bu melez edebiyatı çift taraflı ve ayrı olarak ele almıştır. Bu bağlamda Bhabha, bir insanın kimliğinin, farklılıkları algılayıp bu farklılıklar üzerinde mutaala etmekle oluşacağını dile getirir. “Bu kuram çerçevesinde, yeni üretilen eserler hem Alman hem de Türk okuyucuları provoke etmeli, onlara yeni bir bakış açısı kazandırmalıdır” (Hofmann, 2006, 196’dan akt. Zengin, 2010, 342). Şölçün’ün konuyla ilgili yorumu da bu durumu desteklemektedir:

"(...) Almanya'daki Türk yazarlarının metinleri, ne Türkiye'deki edebiyatın bir uzantısıdır, ne de Alman edebiyatının bir parçasıdır. Bunlar bir yeniliğe (sembiyoz mu acaba?) dikkat çekmektedirler ve edebiyata özgü o oyunbozan özellikleri nedeniyle de asla bir kaynaşma belgesi olamazlar. Bu kitaplar, uyum sağlama girişimlerine karşı yazılmış yabancılaştırma efektleridir daha çok” (Şölçün, 1988, 19’dan akt. Uyanık, 2003, 119).

Üçüncü evrede Emine Sevgi Özdamar ve Feridun Zaimoğlu’nun eserleri ile bir bilinç değişimi gözlenir.

“Artık edebî diller “acılara tercüman olmak” yerine “yabancılaşmış kültürel mekân” ve “melez kültürel mekânlar”ı tasvirde kullanılır. Son dönem eserlerinde ise, örneğin Selim Özdoğan gibi genç yazarların metinlerinde, anne-babalarının hikâyeleri anlatılır. Yabancı bir ülkede yabancı olmak yerine, daha önce geçen hikâyede vatan diye adlandırılan yerlerde, yabancılık ve iki arada olma özellikleri dile getirilir. Pazarkaya’nın ilk dönemlere ait “konuk işçi” “Gastarbeiter” diye etiketlenen stereo tip artık bu edebî metinlerde görülmez. Özdoğan ve Zaimoğlu’nun eserlerinde içinde kültürel mekân simgelerinin ve kültürel mekânsızlığın bulunduğu bireysel hikâyeler sunulur” (Ezli 2006, 72’den akt. Boyacı, 2010, 881).

Bununla birlikte, ne Türkçeye ne de Almancaya dâhil edilebilecek bir biçim de, bu dönemin eserlerinin özelliklerindedir. Emine Sevgi Özdamar ile Almanya’da oluşan bu yeni yazında ne orada ne burada olmak, tam karşılığını bulur. Özdamar, Türkiye’nin kültürü ile anadili olan Türkçenin kalıplarından beslenen bir “üçüncü alan” oluşturmaya çalışır. Onunla aynı yolu izleyen Zehra Çırak da, şiirlerinde kullandığı sözcük oyunları ile farklı sözcükler üretir ve kendine özgü bir Almanca ortaya çıkarır. Bu gruba dâhil olan diğer bir isim de Almanya’daki ikinci ve üçüncü kuşak Türk gençleri arasında konuşulan ‘yeni bir dil’ olan ve eserine adını verdiği *Kanak Sprak* ile Feridun Zaimoğlu’dur (Kuruyazıcı, 2001a, 23). İki dilin karışımından oluşan bir tür sosyolekt olarak değerlendirilebilecek bir konuşma biçimi olan *Kanak Sprak* kavramını iki dile de dâhil etmek mümkün değildir; ancak aynı zamanda iki dil olmasaydı bu dilin de ortaya çıkması mümkün olmayacaktı.

Bu yazın, iki kültür arasında köprü kurmaya hizmet etmez; aksine iki kültürden de beslenen; ancak bambaşka bir hal alan “üçüncü bir alan” olarak gerçekliğini kabul ettirmiştir (Kuruyazıcı, 2001a, 24).

Emine Sevgi Özdamar, bu üçüncü alanı “Türkçe düşünüp Almanca yazarak” oluşturmaya çalışmıştır. *Das Leben ist eine Karawanserei* (Hayat Bir Kervansaray) adlı eserinde, çeşitli dil deneyleri yapar. Örneğin, ilk olarak özel isimleri Almancaya çevirerek başlar bu işe. Pamuk Teyze’yi “*Baumwolltante*” olarak, Seher’i ise “*die sehr frühe Morgenzeit*”(sabahın çok erken saati) şeklinde Almancalaştırır ve ilk kullanımdan sonra her seferde isimlerin sadece Almancasını verir. Bununla birlikte, kalıplaşmış sözleri de Türkçe düşünüp Almanca olarak yazar. Örneğin, “Allah rahatlık versin” ifadesinin Almanca karşılığı “Schlaf gut!” olması gerekirken birebir Türkçe çeviri ile “Allah soll dir Gemütlichkeit geben”e dönüşür (Aytaç, 2001, 253-254). Renan Demirkan’ın “Üç Şekerli Demli Çay” adlı eserinde de, deyişlerin benzer şekilde Almancalaştırıldığına tanık olunur. Bununla birlikte, Özdamar’da bu ifadeler eserinin neredeyse “belkemiğini” oluşturur (Özil, 2001, 260).

Türk kültürünü, tarihini, gelenek ve göreneklerini Almanca kaleme alan Özdamar, eserlerinde dualar, masallar, şarkı sözleri, şiirler vb. sözlü ve yazılı edebiyat ürünlerini kullanır (Aytaç, 2001). Metinlerarasılığın montaj türüne karşılık gelen bu tavır, “Türkçe düşünüp Almanca yazılarak” postmodern bir oyuna dönüşür. Özdamar’ın bu ve buna benzer “dil deneyleri” onu geçmişinden koparmaz; ancak bu Alman toplumuna ve

Almancaya yabancılaşmasına da neden olmaz. Burada iki kültürü de kapsayan ve iki kültürü de aşan bir durum söz konusudur. Bu da, hem asimile olmaya ve marjinalleşmeye hem de dışlamaya engel olarak kültürel farklılıkların bir aradallığını sağlayacaktır.

Genel olarak bakılacak olursa birinci nesilden üçüncü nesile doğru Türkiye'den Almanya'ya bir kayma ile birlikte kültürel farklılıkların ön plana çıkarılmaya çalışıldığı bir yazın türü oluşumu görülmektedir. Bu durumu hem dil hem de aidiyet açısından değerlendirmek mümkündür. Bunu hem Almanya'dan göç ve göçmenliğe bakışla tarihsel, sosyolojik ve politik olarak, hem de dünya çapında modernist bir anlayıştan postmodernist bir bakışa geçişle ilişkilendirmek yanlış olmayacaktır.

Birinci nesilden üçüncü nesile uzanan süreci, sosyo-psikolojik açıdan ele almak gerekirse, Alman toplumu açısından dışlama ve asimilasyondan entegrasyona; Türk toplumu açısından da ayrılmadan entegrasyona geçişlerin olduğu görülecektir.

Feridun Andaç'ın yurt dışında bir konuşmasında "göçmen" yazınıyla ilgili söyledikleri, bu türün günümüzde ulaştığı noktayı özetler niteliktedir:

"Avrupa'da yaşayan insanların yarattığı edebiyata, Göçmen Edebiyatı, Almanya ve Avrupa'da yaşayan Türklerin Edebiyatı, Yurt dışında yaşayan yazarların edebiyatı, ne denilirse denilsin, her geçen gün rengini belirleyen, olgunlaşan ve Türk diliyle yaratılan bir edebiyatın ortaya çıktığını artık herkes kabulleniyor. Burada yaratılan çalışmaların tümü, edebiyat, sinema, tiyatro, resim, heykel, her neyse Türkiye'dekinden farklı olacağı açık. Zaten geldiğimden beri, arkadaşlar da vurguluyor, burada Türk dilinin de kendine has bir gelişme gösterdiğinin altını çiziyorlar. Bu farklı gelişme tespiti doğrudur. Doğal olanı da budur. Burada konuşulan dil de, doğal olarak, Türkiye'deki Türkçe'den farklı olacak. Ama bu farklı renk, kendisine has bir tad vererek Türkiye'deki sanat ve edebiyat çalışmalarının bir ikiz kardeşi olacaktır. Tıpkı ikiz kardeşlerin benzeştikleri kadar, çok farklı gelişme ve davranışları olduğu gibi, bir farklılık olacaktır. Burada gelişen sanat ve edebiyat çalışmaları bir yönüyle Türkçe diliyle Türkiye ile benzeşecek, ancak öbür yönüyle kendisine has buradaki ortamın ürünü olarak ayrı bir rengi olacaktır ve ayrı bir boy atacaktır. Bu kaçınılmazlık iyi değerlendirilirse hem bu ülkeler için hem de Türkiye için bir güzelliştir; şanstır" (akt. Özkırımlı, 2004a, 566).

BÖLÜM 4. EDEBİYATIN ÜÇ KUŞAĞI ÜZERİNDEN GÖÇ VE GÖÇMENLİĞİN DÖNÜŞÜMÜNE BAKMAK

4.1 Bekir Yıldız

1933'te Urfa'da doğan Bekir Yıldız, çocukluğunu Van, Kastamonu, Nizip, Urfa ve Adana'da geçirmiştir. Babası Şükrü'nün polis olması, bu kadar yer değişiminin sebebini açıklamaktadır. 1945'te İlkokulu bitirdikten sonra, Adana Sanat Enstitüsü'ne giren Yıldız, öğrenimini Mersin ve İstanbul Sanat Enstitüleri'nde tamamlamıştır. Daha sonra yazarlığa yönelen Yıldız'ın ilk öyküsü bir çocuk dergisinde çıkmıştır (Tomurcuk, 1951). Bir yıl kadar fabrikalarda çalıştıktan sonra, 1954'te İstanbul Matbaacılık Okulu'nu bitirmiş ve dizgi operatörlüğü yapmıştır. 1962'de işçi olarak Almanya'ya gitmiştir (Özkırımlı, 2004b). 1962 – 1966 yıllarında Heidelberg'de işçi olarak çalışan Bekir Yıldız, Almanya'da yaşadığı yıllardan yola çıkarak, 1966 yılında “*Türkler Almanya'da*” adlı romanını yazmıştır. Bu roman, ilk kuşak eserlerinin ilklerindedir. Yıldız bu kitabı yazarken konuk işçi olarak Almanya'ya giden insanların yaşamlarını konu edinmiş ve diğer bazı eserlerinde de Almanya'ya çalışmaya giden gurbetçilerin yaşadıkları sıkıntıları, köyden kente göç edenlerin bunalımlarını işlemiştir (Koyuncu-Asutay, 2018). Almanya'dan döndüğünde getirdiği baskı makinesiyle matbaacılığa başlamıştır. Bir süre sonra bir dizgi makinesi olarak asıl mesleğine dönmüş ve Asya matbaasını kurmuş ve burada, 1966-81 yılları arasında operatör olarak çalışmıştır. Daha sonra, Güneydoğu Anadolu insanlarını konu alan ikinci kitabı “*Reşo Ağa*” yayımlanmıştır. Bu ikinci kitabı, bilinmeyen bir yöreyi, bu yörenin insanlarını, toplumsal ilişki ve törelerini, zor ve sarsıcı yaşamlarını yalın ve gerçekçi bir dille anlattığı için çok ses getirmiş ve böylelikle Yıldız, önemli öykücüler arasında yerini almıştır (Özkırımlı, 2004b). Ayrıca, İstanbul'da yayımladığı “*Alman Ekmeği*” (Das Deutsche Brot, 1975) adlı eseri, kendisi de bir “misafir işçi” olan yazarın Almanya ile ilgili oldukça olumsuz izlenimlerini dile getirmektedir. Diğer eserlerinde de görülen bu olumsuz izlenimle birlikte, Yıldız'ın göç ve göçmenliğe yönelik bu eserleri Almanya'da yaşayan Türklerden bahseden eserlerin ilklerinden olmaları nedeniyle önem taşımaktadır (Şölçün, 2007). Bekir Yıldız, 8 Ağustos 1998 tarihinde İstanbul'da hayatını kaybetmiştir.

Beş roman, on iki hikâye ve üç adet röportaj türünde eser veren Bekir Yıldız, edebiyatımızda en çok hikâyecilik yönüyle tanınmış ve bu alanda büyük başarı

yakalamıştır. İkinci hikâye kitabı olan “*Kara Vagon*”la May Edebiyat Ödülü’nü (1968) alırken, “*Kaçakçı Şahan*”la (1971) Sait Faik Hikâye Armağanı’nı kazanmıştır. Bununla birlikte, “*Darbe*” adlı romanı ile 1990 Milliyet Yayınlarının Roman Ödülü’nü, 1991 yılında “*Allah’ın Gölgesinde Koşanlar*” adlı röportajıyla da Yunus Nadi Röportaj Ödülü’nü almıştır. Yıldız’ın, “*Bedrana*”, “*Kara Çarşafli Gelin*”, “*Halkalı Köle*” ve “*Darbe*” adlı eserleri sinemaya uyarlanmıştır (Ürkek-Yakut, 2006).

Bekir Yıldız’ın Eserleri:

Çocuk Kitapları:

Ölümsüz Kavak (1981)

Arılar Ordusu (1981)

Şahinler Vadisi (1981)

Öykü Kitapları:

Reşo Ağa (1967)

Kara Vagon- Güneydoğu Öyküleri (1969)- May Edebiyat Ödülü (1969)

Kaçakçı Şahan- Güneydoğu Öyküleri (1970)- Sait Faik Hikâye Ödülü (1971),

Sahipsizler (1971)

Evlilik Şirketi (uzun öykü, 1972)

Beyaz Türkü (1973)

Dünyadan Bir Atlı Geçti (1975)

Demir Bebek (1977)

Mahşerin İnsanları (1982)

Bozkır Gelini (1985)

Öykü-Röportaj:

Harran (1972)

Alman Ekmeği (1974)

İnsan Posası (1976)

Yaman G (1983)

Toprağın Cellatları (Yıldız, 1997).

Roman:

Türkler Almanya’da (1966)

Halkalı Kle (1980)

Aile Savaşları (1984)

Ve Zalim ve İnanmış ve Kerbelâ (1986)

Darbe (1989; 1990 Milliyet Yayınları Roman dl).

Röportaj- Yazı:

Yargılayan Zaman İçinden (1984)

Allah’ın Gölgesine Koşanlar (1991; Yunus Nadi Röportaj dl) (zkırımılı, 2004b, 1349; Asutay, 2017, 564-568’den akt. Koyuncu- Asutay, 2018, 4).

Toplumsal gerçekçi bir çizgide yer alan Yıldız, kendi sanat anlayışını şu şekilde ifade eder:

“oğu kez yazacağım bir insanla yüz binleri anlatmak istemişimdir. Üstelik, toplumsal olayın, olayların içinde olmalıdır bu insan, toplumun dışında değil. nk sürekli olarak toplumsal olayların etkisindedir birey. Dolayısıyla, bireysel olanla, toplumsal olanın sıkı bir bileşkesi olmalıdır anlatılan. Ancak o zaman mümkündür anlatılanın dirilik, yoğunluk, hatta evrensellik kazanabilmesi. İnanımıza yaklaşırken, üzerinde durulması gerekli bir husus da; anlatım özelliğidir kuşkusuz. Gerek soyut biimcilikten, gerekse kaba doğalcılıktan kurtulmakla mümkündür bu da. Sorun, insanımızı kendi koşulları içinde yakalamak, yerli, öz, toplumsal içerik ve yetkin biçimle kaynaştırmaktır” (Yıldız, 1977,1’den akt. rkek-Yakut 2006, 40).

Yazı dünyasına öykülerle giriş yapan Yıldız, ilk romanını Almanya’daki deneyimlerinden yola çıkarak kaleme alır, 1966’da yayımlanan “*Türkler Almanya’da*”

adlı eserinde, misafir işçilerin problemlerini otobiyografik unsurlar eşliğinde dile getirmiştir*.

1968’de Güneydoğu insanlarının yaşadıkları sorunları ele aldığı eseri “*Reşo Ağa*” yayımlanır. Esere ismini de veren bu eserin ilk hikâyesi, üç eşli Urfalı Reşo Ağa’nın, kızını kaçıran Deveci’yi ve kızını bulup “namusunu” temizleme sürecini anlatır. Yıldız, genel olarak Güneydoğu, özelinde ise Urfa insanının yaşamını konu edindiği eserlerinde, insanların kan davası ve namus cinayetleri ile ölümü normalleşmiştir, “eceliyle ölen, akılda kalacak kadar” azdır. (Yıldız, 1975a, 21).

“*Reşo Ağa*”da kaleme alınan öykülerden bir diğeri “Düdüklü Tencere” ismini taşır. Almanya’ya çalışmaya giden Pehlivan Rüstem, dönerken annesine bir düdüklü tencere getirir. Yemeğe pişirirken lezzet katan bu tencerenin havasını almadan açmaya çalışan Rüstem, tencerenin patlamasına ve fırlayarak annesinin başına çarpmasına sebep olur. Memleketinde yaşadığı zorluklar ve işsizlik, onu gurbete yönlendirmiştir; ancak orada da hayat pek kolay değildir. Rüstem’in yaşadığı zorluklar, göçe sebep olan unsurlar ve göçün sonuçları bağlamında kendini gösterir. Sanayileşmiş toplumların tenceresi, sanayileşmeden bihaber yoksulun elinde patlar. “*Reşo Ağa*”da Almanya’daki yaşam, yalnızlaşma ve yabancılaşmayı konu edinen bir diğer öykü “Sucukçu”dur. Salam servisinde çalışmak isteyen bir sucukçu, kadınların bacakları ile salam arasında bir ilişki kurar. Ona göre, düzgün bacaklar salama benzemelidir. Sucuk bacaklı kadınlar, onda tiksinti uyandırır. “Sucukçu”, tutunamayan ve yabancı olduğu bu toplumdan izole edilmiş bir bireydir.

“*Reşo Ağa*” adlı eserde, zorlu yaşam koşulları, kaçakçılık, kan davası, kadın cinayetleri, gurbet, töre gibi konuları ele alan Yıldız, ayrıca aile içi iletişimsizlik ve bunun sonuçları, kadın-erkek ilişkilerini de ele almıştır. Sonraki eserlerinin içerik bağlamında bir özeti sayılabilecek “*Reşo Ağa*” adlı eseri, konu çeşitliliği ve toplumsal gerçekliği sınır tanımadan ifade etmesi ve eleştirmesi dolayısıyla Yıldız’ın yazarlık kariyerinde önemli bir yer edinmiştir.

Yıldız, kendisine 1968 May Edebiyat Ödülü’nü kazandıran “*Kara Vagon*” adlı öykü kitabında da, kan davası, yoksulluk, kaçakçılık, ağalık gibi konular işlenmiştir (Yıldız,

---

* Bu eser, ayrıca detaylı olarak incelenecektir.

1982a). İnsanın ve özellikle kadının değersizliği, horlanması, normalleştirilmiş sapkın davranış şekilleri de ele alınmıştır.

Yıldız, “*Kaçakçı Şahan*” adlı eserinde de, Güneydoğu’da yaşam, ağalık, yoksulluk, kadın cinayetleri, kaçakçılık, bir kurtuluş olarak Almanya’ya göç gibi konuları ele almıştır. “Gaffar ile Zara”da traktör almak için Almanya’ya göç etmek isteyen Gaffar, “Büyük Yas”ta görücü usulü evlilikle kaderlerine mecbur bırakılan kadınlar, “Zırhlı Şamı”da kuş dövüşüne duyulan ilgi anlatılırken, kaçan kızı öldürmenin namusu temizlemek anlamına geldiğine yapılan vurgu, “Güzel Parmaklar”da yeni evlenen Elif’in kocasına sigara sarmayı becerememesi ve Ayşe Abla’nın ona yardım etmesi, Ayşe’nin bunu Elif’i yermek için kocasına anlatması ve kocasının, Elif’in kocasının o sigaraları içerken karısı Ayşe’nin parmaklarını hayal edeceğini düşünerek karısını dövmesi, “Kaçakçı Şahan”da ise, bir kaçakçı olan Şahan’ın mayına basıp ölmesinin ardından ailesinin cesedi tanımadığını dile getirişi ve çocuklarının rızkını ağzına saklaması ve Şahan’ın babasının bu altınları ölünün ağzından alışı anlatılır (Yıldız, 1977a).

Yıldız, “*Sahipsizler*”de, Almanya’da çalışırken yaşamını kaybeden Ragıp Baba’nın cenazesinin, mezarlıkta yer kalmaması sebebiyle gömülememesi ve yakılmasını anlatır. Aynı eserde “Hatice 1962” adlı öyküde Almanya’ya göç eden Ömer’in, ailesini yanına getirmek için bir Alman’dan yardım istemesi ve karşılığında alyansını ona vermesi anlatılır. Yıldız, “Hatice 1962”de olduğu gibi, çeşitli öykülerinde Yahudilere yapılan soykırımla misafir işçilere uygulanan muamele arasında bir bağlantı kurar. “Üç Yoldaş” adlı hikâyede de, Almanya’ya gitmek isteyen Feyzullah, Tayyar ve Davut’un doktor kontrolleri sürecini ve sonucunu ele alır. Almanya’ya gidebilmek için Feyzullah’ın dişlerini yaptırması gerekir, Tayyar ise geçirdiği iş kazası sonucu kalan yara izinden dolayı ikinci sınıf insan olarak Almanya’ya gitme hakkı kazanır, Davut ise uçkurunu hemşire önünde çözmekten utandığı için onun arkasını dönmesini ister; ancak ne dediği anlaşılabilir ve sırada bekleyen çok kişi olduğu için onu dışarı çıkarırlar. “Motorize Köleler”, Almanya’da çalışan bir işçinin gününün dakika dakika anlatır. Her saniyesini nasıl yaşaması gerektiği belirli bu işçiler, motorize edilmiş kölelerdir. “Bedrana” namus cinayeti ve “Obaların Yasası” kan davasını konu alan öykülerdendir. “Bahtiyar Amele”de yaşlı bir işçiye çarpan lüks otomobil ve amelenin hastaneye taşınma süreci anlatılır, hastanenin yapımında çalışan amele kendini mutlu hisseder. Otomobile alınan

“amele, sırtını, yumuşak, kadife örtülü koltuğa dayadı. Yanındaki adam sert baktı ona. “Kırleteceksin” dedi. “Yaslanma”” (Yıldız, 1971, 69). Burada, ameleye benimsetmeye çalışılan düşünce, 2002’de Ağrı’dan Soma’ya göç eden ve 12 yıl maden ocağında çalışan ve 13 Mayıs 2014’te Soma’da maden ocağında çıkan yangın sonucu yaralanan Murat Yalçın’ın tüm Türkiye’nin zihinlerine kazınan cümlelerini hatırlatır: “Çizmelerimi çıkarayım mı? Sedyeye kirlenmesin.” Buradan hareketle, Yıldız’ın ele aldığı konuların veya bu konuların uzantılarının, toplumsal gerçekliğini koruduğunu söylemek mümkündür.

“*Beyaz Türkü*” adlı öykü kitabında da Türkiye’de ve Almanya’daki vatandaşlarımızın sorunları işlenir. Eserde, “Kara Çarşafı Gelin”, “Celb”, “Akyavuz”, “Tahir Usta”, “Hamuş”, “Beyaz Türkü”, “Maria Otuz İki Yaşında”, “Hayl Hitler”, “Barutçu Maho”, “Tek Kanat” ve “Kefene Sarılı Mavzer” adlı öyküleri yer almaktadır. Bu öykülerde, kaçakçılık, kan davası, namus cinayetleri, yoksulluk, köyden kente göç, Almanya’ya göç ve sanayileşmiş ülkede işe gidip gelen anne babalar ve eve tıkılıp kalan çocuklar, Almanya’da işçi olarak çalışan insanların her koşulu kabul etmek zorunda kalmaları ve her emre boyun eğmeleri, Hitler Almanya’sında yasaklı kitapların bulunup yakılması ve bunun insanlar üzerindeki etkisi gibi konular ele alınmıştır (Yıldız, 1975b).

Yıldız’ın bir diğer öykü kitabı olan “*Demir Bebek*”te de, Almanya’da yaşamının getirdiği zorluklar, insanların katlanmak zorunda olduğu ve kimi zaman kendi hayatları kimi zaman çocuklarının hayatına mal olan sıkıntılar, kaçakçılık, ölüm, zorlu yaşam koşullarında çalışmak zorunda kalan insanlar ve bu emeği önemsizleştiren diğer insanlar, savaş, çocuklar ve kaybedilen organlar, yeniden kazanılmaya çalışılan organlar, zalimin yok ettiğini yine zalimden talep etme, maden işçileri ve göçük altında kalıp yaşamlarının son bulması, sınırlarda ölen oğlunun cesedini taşıyan anne öykülerdeki konuları oluşturur (Yıldız, 1977b).

“*Mahşerin İnsanları*”, üç öyküden oluşan bir eserdir. Kitaba ismini veren öykü, Almanya’da bir maden ocağında çalışan bir Türk işçisinin yaşadığı zorlukları ele alır. Eserde, hamile bir Türk kadınının öldürüldüğüne değinilir. Bunun sebebi, doğacak olan çocuğun Türk olmasıdır. Sanayileşmiş ülkelerin insanların yaşadıkları zorluklarla, tarım toplumlarının yaşadığı zorluklar birbirinden oldukça farklıdır. (Yıldız, 1982b).

“*Harran*”da, İstanbul’dan Harran’a bir otobüs yolculuğu çerçevesinde memleketteki insan manzaraları ele alınır. Batı’dan Doğu’ya uzanan bu yolculukta; iç göç, sanayileşme hareketleri, uzuvlarını kaybeden insanlar ve onların dramları, dış göç, adam kayırma, kaçakçılık gibi konular göze çarpmaktadır (Yıldız, 1977c).

Hikâye- röportaj türünde bir eser olan “*Alman Ekmeği*”nde, Yıldız, Almanya’ya ilk gidişinden yıllar sonra tekrar gider. Geçmişi ve geçmişteki sorunları, yaşadıklarını hatırlar. İşçilerin yaşadıkları sorunlar, kapitalizm eleştirisi ve geçmişe duyulan hüznün bir arada verilir. Almanlarla yabancı işçiler hakkında konuşmak isteyen Yıldız, çeşitli bakış açıları sunar ve eserde yine vatan özlemi, kültür şoku, yabancılaşma gibi birinci kuşak yazarların eserlerinde görülen konular işlenir (Yıldız, 1974).

“*İnsan Posası*” adlı eserde, Almanya’da iş kazası geçiren işçilerle yapılan röportajlar yer alırken, “*Yaman Göç*”te geri dönen göçmenlerle yapılan konuşmalar bulunur (Yıldız, ts.). Tarım toplumundan sanayi toplumuna göç eden ve kötü muamele gören insanların sinir hastası olması ve akıl hastanelerinde tedavi görmeleri ilgi çekicidir. “*İnsan Posası*” adlı eserde yer alan bir diğer başlık “*Beyaz Kan*”dır ve kapitalizmin, pornografi ile insanlara kabul ettirildiği sinema filmlerine dikkat çekilir. (Yıldız, 1997).

Görüldüğü gibi Bekir Yıldız, eserlerinde sosyal meseleleri çok sık konu edinmiştir. Otobiyografik unsurlara da sık sık yer veren Yıldız için, Türkiye’de yaşanan zorluklar ve sosyal problemler önemli bir yere sahiptir. Bununla birlikte, her ne kadar konulara yaklaşımı çeşitli yönlerden eleştirilmesi gerekse de Yıldız, Güneydoğu insanının yaşadığı sorunları ve Almanya’ya göç ve oradaki yaşamın çeşitli boyutlarını ele alması ile hem Doğu’ya hem Batı’ya farklı bir bakış açısı getirerek sınırları aşmayı başarmıştır.

4.2 “Türkler Almanya’da” Adlı Eserde Göç ve Göçmen

Bekir Yıldız, Almanya’ya işçi göçü ile köle ticareti arasında bir ilişki kurarak şöyle demiştir:

“Afrika’ya geldiler. Ağaç söker gibi, siyah insanı topraklarından söküp gemilere bindirdiler. Gemilerin yönü Amerika’ya doğruydu. Beyaz adamlardı yıllar önce bunu yapan. Amaçları, siyah insanı pazarlarda hayvanlar gibi satmaktı. Satılanların arasında birisi vardı. İsmi Kunta Kinte idi. O günden sonra, ülkesinden sökülen insanların ortak ismi Kunta Kinte oldu.

Ben de 1962 yılında Almanya’ya çalışmaya gittim. Benim de ismim Kunta Kinte’dir. Afrika’dan giden siyah adamlarla bir tek ayrımımız vardı: Onları

kırbaçlayarak, zorla götürdüler. Bizler kendi isteğimizle, sevinçten uçarak, tıpış tıpış gidiyorduk. Aslanlar, ormanlarda avlanmıyordu çağımızda. Aslanların su içmek için gelecekleri su başlarına kurulmuştu tuzak. Ekmek Almanya'daydı. Ekmeğe doğru göç böyle başladı işte..."(Yıldız, 1997, 3)

Burada görüldüğü gibi, Yıldız'ın Almanya'ya işçi göçü konusundaki tavrı genellikle olumsuz yargılar içerir. Sosyolojik bir gerçek olarak güncelliğini koruyan göç ve göçmen konuları, Yıldız'ın kaleminde, toplumsal gerçekçiliğin sert eleştirisi ile kendini gösterir. Dolayısıyla, Yıldız'ın göç ve göçmen bağlamında gerçekliği yansıttığı; ancak bunu kendi görüşünden bağımsız nesnel bir gerçeklik olarak aktarmadığını söylemek mümkündür.

Yıldız'daki bu eleştirel tavır, göç kuramları bağlamında düşünüldüğünde de fark edilir. Almanya'ya Türk işçi göçünün başlama evresini, genel olarak Piore'nin modern endüstriyel toplumların işgücüne duyduğu ihtiyaç sonucu göçün gerçekleşmesine vurgu yapan İkili İşgücü Piyasası Teorisi ile veya yine ülkelerle anlaşmaya bağlı olarak göçlerin ortaya çıktığını savunan Göç Sistemleri Teorisi ile açıklamak mümkündür; ancak Bekir Yıldız'da bu göç akımının, merkez- çevre ülkeleri ilişkisine dayanan ve göçü sömürgecilik ve sonrasında küreselleşme ile ilişkili olarak ele alan bir teori olan, geri kalmış veya gelişmekte olan ülkeler ve gelişmiş kapitalist ülkeler arasında bir hareketliliği temel alan, merkez ülkelerin, çevre ülkeleri sömürerek kalkındığını ve kültürel ve ideolojik bağlantılarla bir bağımlılık oluşturduğunu savunan Merkez-Çevre teorisi ile ilişkilendirildiği görülür. Örneğin, yurt dışında çalışan Türk işçilerine ithaf edilen "*Türkler Almanya'da*" adlı eser, göç türlerinden bahsederek başlar ve Almanya'ya Türk işçi göçünün doğa olaylarının sebep olduğu veya daha iyi yaşam koşullarına sahip olmak için gerçekleşen göçlerden farklı olduğunu belirtir. "İnsanların tüketiş"ne "son direniş" olarak göç, olumsuz bir başlama sebebine sahiptir. Öncelikle, Sirkeci'den Münih'e uzanan bu yolculukta neler yaşandığı dile getirilir. İnsanlar, bu trene "fırınlara saldıran aç insanlar gibi hücum etmiştir" (Yıldız, 1966, 5).

Önceki hayatında yazarlık deneyimi öykülere dayanan Yıldız'ın ilk romanı olan "*Türkler Almanya'da*"yı, Almanya'da geçirdiği sürede edindiği tecrübelerden yola çıkarak kaleme alması ve yazarlığını bu romanla ilan edişinde göçün etkisinden bahsetmek mümkündür. Gurbette, vatan yerine dile sığınmış ve yaşanan sorunları, gözlemlerini dile getirmek için yaptığı gözlemlerle, belki de yabancı bir yerde yaşıyor olmanın etkisini hafifletmeye çalışmıştır.

Yüce'nin kaleminden Almanya'ya Türk göçünün anlatıldığı eser, Sirkeci'den kalkan trenin Münih'e varışını, oradan işlerine yerleştirilen işçileri, yaşanan çeşitli sorunları anlatır. Nihat, Garip Recep, Osman Baba, Kıvılcım, Ayşe, Sevim ve diğerlerinden oluşan göçmenlerin çeşitli hayalleri ve umutları vardır. Endüstrileşmiş Almanya'da yaşanan zorluklar, Yüce'nin matbaa makinesi almak için Almanya'ya gidişi ve aldığı bu makineyle geri dönüş sürecini kapsar. Bir süre tek başına Almanya'da yaşayan Yüce, bir süre sonra eşi ve çocuklarını da yanına alır. Tek başına yaşadığı sorunlar başka, ailesiyle birlikte yaşadığı sorunlar bambaşkadır.

Eserde ele alınan konular, daha önce belirtildiği gibi, göç öncesi yaşam ve göçe sebep olan durumlar, gurbete yolculuk, geride bırakılan memleket, kültür şoku, ileri düzeyde endüstrileşmiş bir ülke olan Almanya'yla çatışma, “vatan” ve “gurbet” zıtlığı, vatan özlemi, sıra acısı, yabancılık, yabancı ülke, yeni yaşama yabancılık, yalnızlık, misafir işçi problemleri, ağır çalışma koşulları, yetersiz Almanca ve dil bilmemenin verdiği sıkıntılar, ekonomik ve sosyal sebeplerden ötürü vatana dönememe, ruhsal sorunlar, eksiklik hissi, göç sorunları gibi birinci kuşak eserlerinde görülen konuları kapsamaktadır.

Eserde dikkat çeken noktalardan biri, geri dönüşün her iki tarafın da arzuladığı bir şey olduğudur. Türklerin geçici olduğu düşüncesiyle, göçmen uyumundan bahsetmenin mümkün olmadığı görülmektedir. Barakalarda kalan Türk işçiler, toplumdan izole edilmiş, mekânsal ayrışma içinde gettolarda yaşayan “makine bedenler”dir. Vatanlarına dönme hayali kuran işçilerin, oradaki ortamın “cazibesine” kapılıp yanlış tercihler yaptıkları görülür. Alman toplumuna yöneltilen eleştirilerin yanı sıra, Türk toplumu hakkında da olumsuz eleştiriler göze çarpar.

“*Türkler Almanya'da*”, birinci nesil göçmen eserler bağlamında değerlendirildiğinde, göç ve göçmen konuları açısından karşılaşılan temel konuları, aşağıdaki şekilde sınıflandırmak mümkündür:

4.2.1 Göç Öncesi Yaşam ve Göçe Sebep Olan Durumlar

Sirkeci'den kalkan ve Münih'e varacak olan trendeki herkesin bir göç hikâyesi vardır. Eserin ana karakteri olan ve matbaa makinesi almak için Almanya'ya giden Yüce'nin ailesi, maddi imkânsızlıktan dolayı, onu yolcu etmeye gelememiştir. Yüce, kendini,

henüz ülkesinde iken göçe sebep olan unsurlardan dolayı, bir kat daha yalnız hisseder (T.A., 6).

Trende iki kadından gelen parfüm kokularına eşlik eden ayak kokuları, trendeki insanlar hakkında bilgi vermektedir. Kadınların Avrupai yaşam hevesi ve özgürlük arayışı ile işçilerin emeği ve umutları bir aradadır. Hepsinin hayalleri ve beklentileri, aynı zamanda birçok soru işareti de taşımaktadır. Yüce'nin arkadaşı olan Nihat, araba almak için; Garip Recep üvey baba zulmünden kaçmak ve eşi Fadime ile çocuklarına güzel bir hayat kurabilmek için; Yüce'nin İstanbul'da iken bir süre yanında çalıştığı Hasan Bey aile bütçesine katkıda bulunmak için; kalbi olan ve daha fazla para kazanmak için zehirli işte çalışmayı kabul eden ve böylece vefat eden Osman Baba oğlunu üniversiteye gönderebilmek için; Kıvılcım, İstanbul'da bir bankada memur iken macera olsun diye bu göç kervanına katılır.

Ayrıca Sevim Hanım bir Avrupalı gibi yaşamak için; Ayşe Hanım ise para biriktirmek için göçe katılır. İlk göçmenler arasında, kadın işçilerin sayısının az olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte, sonraki zamanlarda bu sayı artacaktır. Ayşe ve Sevim Hanım, farklı amaçlarla bu yola girmiştir; ancak ikisi için de temel düşünce hayatlarının değişeceği'dir. Sevim Hanım'ın hayatı, orada bir Almanla evlenerek değişecektir. Ayşe Hanım ise oradaki yaşamın çekiciliği ile kendini fark edecek ve boşanmak isteyeceği eşi tarafından öldürülecektir. Böylece, "Leimen'in ana caddesi ilk defa bir Türk kanına bulanacaktır" (T.A., 171).

Yüce'nin eşi ve çocuklarında olduğu gibi, diğer birçok kişi de daha sonra aile bütçesine katkıda bulunmak için buraya göç edenlere dâhil olur. İşçilerin çoğunun ekonomik nedenlerle göç ettiği görülür. İlk kuşağın, kendi ülkelerinde iş bulamamış olmaları nedeniyle, temelde para kazanmak için bu yola girdiği görülür.

4.2.2 Gurbete Yolculuk

Birinci kuşak eserlerde görülen ve gurbeti simgeleyen istasyon, tren, bavul ve yol gibi sembollere, "*Türkler Almanya'da*" adlı eserde de görülür. Örneğin, eserin istasyonda başlaması yol, uzaklık, gurbetten ayrılma gibi anlamlara sahiptir. Ayrıca ilk yolculuğa adım atılan tren, gurbetin başlangıcı olarak görülmüş ve "sanki vatanımızda, vatanımızdan koparılyorduk," tümcesi ile yaşanacak çeşitli sorunların ilk dışavurumu dile getirilmiştir (T.A., 6).

Tren, ilk gümrük kontrollerinin yapıldığı Edirne gümrük kapısına gelmiştir. Buradaki gümrük memurları, insanı yeren ve rahatsız edici bir tavır içerisinde. Yolculuğun gurbete yapıldığı bellidir.

Tren Edirne'ye yaklaşmak üzere iken, daha önce toplanan pasaportlar dağıtmaya başlar. Bu sırada, orta yaşlı bir adamın pasaportunu geri vermeyen polisler, onun yurt dışına çıkış izninin olmadığını ve Edirne'de inmesi gerektiğini söyler. Dünyası başına yıkılan adam, buna bir açıklama ister; ancak polis memuru:

“- Daha fazlasını İçişleri Bakanlığında öğrenirsiniz, dedi ve ilâve etti. Yurtdışına çıkma müsaadeniz yok. Pasaport kâfi değil. Vazifem seyahatinize mâni olmak ve sizi Edirne'de indirmektir.

Adam ümitsizce:

-Fakat efendim, yurtdışına çıkmamda bir sakınca varsa, bu pasaport bana neden verildi? Böyle bir şey dünyanın hiçbir yerinde olmaz, dedi.

Yüzünde hiçbir acıma ve yumuşama belirtisi olmayan polis, kestirip attı:

-Lâfi uzatma! Edirne'de ineceksin!...

Bu defa orta yaşlı adam:

-Mahvoldum, diye inledi ve oracığa çöktü. Biz de yerimize döndük” (T. A., 13).

Görüldüğü gibi, çeşitli elemelere tâbi tutulan insanlar için Almanya yolu, o kadar da yakın değildir. Her şey tamam görüldüğü anda bile bir sorun çıkabilmekte ve tüm umutlarını, yatırımlarını bu yola adayan insanlar için, işin rengi bir anda değişebilmektedir. Gurbete yolculuk öyle bir yoldur ki; oraya varmadan her şeyini elinden alarak insanı bir anda garip bırakma gücüne sahiptir.

Tren, Edirne'den çıkmış Yunan topraklarına varmak üzeredir. Trenin yabancı topraklara giriş yapması ile Yüce'nin hissettiği öksüzlük duygusu artar. Varacakları yere henüz gelmemiş olan bu insanlar için, yolda olmak, yabancı topraklara adım atmak vatan hasretini arttırmaya yetmiştir.

Tren, Yugoslavya'ya girmiştir. Yüce, öncesinde Edirne'den çıkınca bambaşka bir dünyaya geçeceğini düşünmüştür; ancak Yunanistan ve Bulgaristan'da bu farklılığı göremez. Yugoslavya'ya girince bazı değişiklikleri fark eder; ancak asıl Avrupa, Avusturya'da başlar. Prensip ve teknikteki değişime, çok ileri ve düzenli olan bu sisteme Avusturya ile giriş yapılır. Turist vizesi alıp çalışmak için buraya gelenler, sıkı

bir kontrole tâbi tutulur ve burada kanunsuz iş yapılmaz. İnsanları kandırarak onlar üzerinden para alan aracıya tepki gösterilir. Hem insanlar kandırılır hem umutlar o anda tükenir. Avrupa'nın temeli kurallarla atılmıştır çünkü ve burada, Türkiye'de geçerli olan merhamet duygusu ile kanunların önüne geçmenin lafı bile edilmez.

Göçün gurbet olarak görülmesinin yanı sıra, Almanya'yı başka açıdan değerlendirenler de vardır. İki sarhoş genç, oradaki kadınlara laf etmeye başlar. Kızlar da onlara cevaben şöyle der:

“-Size neymiş. Burası Avrupa, herkes hür.

-Ah hainler ah... Fingirdekler... Yapacaksınız bu haltı doğru dürüst biriyle yapın. Araplara mı kaldınız” (T.A., 18).

Buradaki Türk gençlerinin tavrı, kadınların yaptığı “ahlaksızlıktan” duydukları rahatsızlıktan değil, kendileri dururken başkaları ile yakınlaşmış olmalarından kaynaklanır. Kadınlar ise, bastırılmış duygularını, Avrupa yolunda olmanın rahatlığıyla açığa çıkarır.

4.2.3 Vatan Hasreti

Birinci kuşak, akıllarında vatan ve vatanda bıraktıkları ile yollara düşmüştür. Henüz istasyondayken başlayan bu garibanlık hissi, tren hareket ettikçe artar. İşçiler, çalışma hayatına başladığında da anıları ile yaşamaya devam eder. Mektuplar, bu hasreti dile getirmek için kullanılan araçlardır. Garip Recep ümmidir. Karısı Fadime'ye mektup yazmak için Yüce'den yardım ister. Recep'in tek hayali, yeterince para biriktirip karısına ve çocuklarına dönmek ve onlarla birlikte şehirde yaşamaktır. Buradan, dış göçün gerçekleşmiş olması ve sahip olunabilecek yaşam koşullarının, iç göçü de daha mümkün ve hayal edilebilir hale getirdiğini de söylemek mümkündür. Diğer insanlar, çalışma hayatı dışında kendilerine yaşam alanı oluştursa da Recep'in bu hasreti o kadar derindir ki, uzun süre iş ve hayalleri dışında bir hayat yaşamaz.

Yüce ve eşi, eşinin pasaportundaki eksik mührü bastırmak için Türkiye'ye gider. Türkiye sınırına vardıklarında yaşananlar şu şekilde ifade edilir:

“ Trenimiz Yunan sınırıyla Türkiye'yi ayıran köprü üzerinden düdük çalarak ağır ağır ilerlerken, herkese ayaktaydı. Birçoklarımız pencerelelere koşmuş, köprünün öbür başındaki Türk bayrağını görmek için can atıyorduk. Silâhıyla bizi selâmlıyan Mehmetçiği görür görmez, gözlerimizden akan yaşlar yanaklarınızdan yuvarlanıyor, içimiz dolu dolu oluyordu. İşte bu

hisler milyona bedeldi. Almanya'nın arabası, televizyonu, Markaları, geniş ve ışıklı caddelerindeki renkli hayat Mehmetçiğin selâmı karşısında basitleşmiş ve çok gerilerde kalmıştı... Trenden el sallıyor, işte “Vatanımız,” diye sevinçten birbirimize sarılıyorduk.

Geceli gündüzlü geçen uzun ve yorucu bir yolculuktan sonra, nihayet trenimiz Edirne istasyonuna varıyordu. Tren istasyonda durur durmaz, yüzlerce insan trenden aşağı indi ve “Vatan Toprağı,” diyerek istasyonun betonunu öptüler” (T.A., 114-115).

Görüldüğü gibi, çekilen vatan hasretinin karşılığında kutsal toprak öpülür ve evine gelmiş yabancı mutluluktan uçacak hâle gelir. Türk yiyeceklerini alabilmek için can atan insanlar, vatanın suyundan kana kana içer.

Garda Yüce'nin ailesi onları karşılar. Yüce'nin annesi gelinine Almanya'daki hayatı sorar ve o da çok çalışmanın ve hasretin zorluğunu dile getirir.

4.2.4 İki Ülke Arasındaki Zıtlık ve Yeni Yaşama Yabancılık

Türkiye ile Avrupa arasındaki farkın Avusturya ile başladığını dile getiren Yüce, aynı şekilde, dönüş yolunda Avusturya'dan çıkan trenin Avrupa'dan çıktığının, süratin azalması ve gürültünün artmasıyla anlaşıldığını aktarır. Avusturya'daki günlük hayatın Türkiye'den farkı şu şekilde ifade edilmiştir:

“Zaman zaman durduğumuz istasyonlarda banliyö trenlerini bekleyen kalabalık insan grupları görüyorduk. Karayollarında da sayısız arabalar hareket halindeydi. Burada köylü-şehirli ayaktaydı sabahın 6'sında. Benim meketimde bu saatte milyonlarca insan uyuyordu. Bunların mı yapacak çok işleri vardı, yoksa bizim mi yapacak işimiz bitmişti... Bu olsa olsa, bizim işin neresinden başlayacağımızı bilemeyişimizden ileri geliyordu ve ben eminim ki, şu anda trenin bile yarısından çoğu uyuyordu. İlk defa Avrupa'ya gelmelerine rağmen, bu trendekilerde eleştirici bir gözlemden ziyade, geleceğin kadrini uyuyarak bekleyen insanların miskinliği vardı” (T.A., 21).

Avrupa'da insanların sabahın çok erken saatlerinde ayakta oluşu, oturmuş bir düzenin içinde yaşamlarını devam ettirme çabası ile Türk insanının uykuda olma hâli arasında bir ayırım yapılmıştır. Bu da, iki kültür insanı arasındaki temel farklardan birini oluşturmaktadır. Bununla birlikte, önceki sayfalarda Nihat'a karşı Türk insanını savunan Yüce, burada eleştirmektedir. Bu nedenle tutarlı bir yol izlemek gerekirse, buradaki eleştiriyi, doğrudan birey veya toplum bazında düşünmek yerine devletler bağlamında dikkate almak gerekecektir.

Salzburg şehrine giriş yapan trende, Alman gümrükçüsü ile karşılaşılır. Bu kompartımana bakan gümrük memuru, oldukça sevimli bir tiptir. Kompartıman kapısından girer girmez Türkçe olarak “Günaydın,” der ve herkesin yanında neler olduğunu da basit bir Türkçe ile sorar. Gümrük memurunun Türkçe bilmesi ve gelenlerle Türkçe konuşmaya çalışması, gelenlere hoşgörülle yaklaşıldığını gösterir ve belki ilk zamanlar Türklerin, bir göç ülkesi olmayan Almanya’da, geçici olacağının düşünülmesi veya o zamanda Türk işgücüne duyulan ihtiyaç da bu davranışın sebebini açıklayabilir. Ayrıca, selamlama aşamasında oldukça sevimli görünen gümrük memuru, sıra eşya kontrolüne geldiğinde oldukça sert bir tavır takınır. Almanların görev bilinci, burada da kendini gösterir. On sigara paketinin, her bir fazlası için iki mark verilmesi gerektiğini söyler. İnsanların da buradaki sisteme uyum sağlamaya çalıştığı, “memleketimizde kulaklarımıza iyice yerleştirilen: “Almanya’da yalan söylenmez” lâfını hatırlıyarak hepimiz 10 paketten fazla cıgaramızı söyledik” (T.A., 22), ifadesinden anlaşılır. Bunun sebebi, sonucunda neyle karşılaşılacağı bilinmeyen bir duruma maruz kalmak istememekten de kaynaklanabilir. Böylelikle, Yüce 8 mark; Nihat bir süre mırın kırın yaptıktan sonra 80 mark öder. Garip Recep’in ise 60 mark ödemesi gerekir; ancak yanında o kadar para olmadığı için, memura sigaraları trenden atmasını söyler, memur ise bu durum karşısında bir çözüm önerisi getirir ve çalışacağı fabrikaya durumu bildireceğini ve bu paranın da çalıştığından kesileceğini söyler.

Ev sahibiyle ilk temas sonucu, misafirler şöyle düşünür: “Gümrükçünün ardından birbirimizin yüzüne bakakalmıştık. Bir paket cıgara için 2 Mark ödetiliyordu. Böylece Almanya’da, Alman gümrüğünden ilk zılgıtı yemiştik” (T.A., 23).

Sirkeci’den Münih’e varan tren, artık hedefe ulaşmıştır. İşçiler şimdi, Almanya içinde farklı bölgelere ve işlere yerleştirileceklerdir. Yüce, Nihat ve Garip Recep aynı kafilde yer alır. Tren, Heidelberg’e hareket edecektir. Hız ülkesi Almanya’da tercümanın, işçilerin kaybolması durumunda yapması gerekeni ifade ediş şekli, artık yabancı bir ülkede olduklarını net olarak gösterir:

“(…) Birbirinize göz-kulak olun. Bazılarınız kayboluyor. Sizin de başınıza böyle birşey gelirse, sağda-solda çiğnenmeyin, bağırıp çağırmayın. Sizinle kimse ilgilenmez. **Böyle hallerde olduğunuz yerde çivi gibi durun, burada hareketsiz insan göze çarpar, böylece yabancı olduğunuz anlaşılır**”* (T.A., 24).

---

* Eserde **kalm** olarak yazılmıştır.

Heidelberg'e giden tren içindeki işçiler, korku ve utanma duyguları içerisindedir. Kaybolma endişesi korkunun, "İstanbul'dan Belgrat'a kadar lokomotifimizin çıkardığı, kömür tozundan simsiyah olan suratlarımızın dehşetli ifadesi" (T.A., 24), utancın nedeni olarak verilmiştir. Avrupa'ya giriş ile başka bir kapı açılmıştır ve buranın yabancıları olan ve büyük umutlarla bu yola çıkan bu insanlar için, ilk duygularının olumsuz olması dikkat çekicidir.

İlk karşılaşma anı ve hemen sonrasında yaşanan yalnızlık hissini artışı, işçilerin hıfzıtmesi gereken diğer kurallarla birlikte, bu yeni dünyanın net çizgilerini de ortaya koyar. İçlerinde Almanca bilen olarak Yüce tercümanlık görevini üstlenir. Önce yemekhane gezilir, işçilerin karınlarının aç olup olmadığı sorulur, ilk günden aç olduklarını dile getirmenin doğru olmayacağını düşünen işçiler, aç olmadıkları konusunda birleşir. Bunun üzerine, herkese bira dağıtılır, kırk kişiden sadece 8-10 kişinin dağıtılan biraları içtiğini gören Alman şaşırır ve neden içmediklerini sorar. Yüce, içkinin haram olduğunu ve bu nedenle bazılarının su istediğini dile getirir. Buna şaşırın Alman: "Fakat bira içki mi?" diyerek şaşkınlığını dile getirir. Bununla birlikte: "Burada içilecek su yoktur. Biraz sonra sizi götürecekleri barakada bol su vardır. Fakat bu su içilmez, yıkanacaksınız onunla..." diye devam eder. Bunun üzerine, şaşkınlık sırası Türklere geçer, kimileri küfreden, kimileri de: "Demek su olmadığı doğruymuş, buralarda... Susuz yerde nasıl bereket olacak" diye homurdanır (T.A., 25). Böylelikle, iki tarafın da birbirinden ne derece farklı olabileceğinin sinyalleri verilmiştir. İnsanın temel ihtiyaçlarında dahi farklılık bulunması, bu iki grubun birbiriyle uyumunun gündeme bile gelemeyeceğini de göstermektedir.

Barakalarına yerleştirilen Türklere, iki kişilik odalarda, birçok konfora sahip olarak kalacaktır. Yüce, Türkiye'de iken bir ara yanında çalıştığı Hasan Bey'le karşılaşır. Trende birbirlerini görememişlerdir, burada aynı odada kalacaklardır. Herkes, yatağa girmeden önce uzun uzun yıkanır ve Alman'ın "içilmez" dediği bu sudan kana kana içer. Bu sırada, televizyonu ilk kez gören insanlar, şaşkınlıklarını gizleyemez. Kimileri, televizyonda gösterilen kızların güzelliğine dayanamayıp televizyonun ekranını öperken kimileri de, ekranın netliği gittiği için bu olaya tepki gösterir. İşçilerin yaşadığı ilk tartışmanın sebebi, televizyon ekranının öpülmesi olur. Kendi ülkelerinde görmedikleri birçok şey gibi, sanayileşmiş Almanya'nın televizyonuyla karşılaşan Türklere bu dünyaya yabancıları neredeyse her davranışta kendini gösterir.

İstanbul’da bir bankada memur iken macera olsun diye Almanya’ya göç eden ve işçilerin en yakışıklısı olan Kıvılcım barakaya gelir. Odanın penceresini açarak ilerideki ışıkları gösterir. Orada bambaşka bir hayat olduğunu söyler. Güzel kız panayırı vardır ve Kıvılcım, bu sebeple dil öğrenmeye karar verir. Böylelikle, içine girdikleri farklı dünyanın içinde, bambaşka bir dünya daha olduğunu keşfederler. Yaklaşık yirmi kişi, Kıvılcım’ın peşine takılır ve ışıklara doğru yol alırlar. İnsanların birbiriyle içli dışlı olması, işçiler tarafından hayretle izlenir. Bu geceden sonra, sık sık bu ışıklı şehre gidilir ve bir anlamda sosyal hayata giriş bu şekilde gerçekleşir; ancak burada sosyal hayatta kabul görme söz konusu değildir.

Bir pazar günü, yine bu ışıklı kentin yolunu tutan Nihat, Yüce ve Kıvılcım, oturdukları masanın iki ötesinde bir Türk’ün oturduğuna ve bacak bacak üstüne atmış iki Alman kızından beğendiğine karşı bira içmeye karar verdiğine tanık olur. Nihat, bu tarz insanların “seçilmemeleri” konusundaki ısrarını burada da sürdürür. Kıvılcım ise, tüm işçilerin böyle bir Alman kızıyla arkadaşlık etmeye hevesli olduğunu dile getirir. Yüce, kendilerinin onların memleketine gelmiş olduklarını bir avantaj olarak görür, aksi olsaydı nelerle karşılaşılabilceğini sorgular. Nihat, eğer Alman kadınları Türkiye’ye göç etmiş olsa, işi “ırza geçmeğe kadar götürenler olurdu herhalde” (T.A., 37), şeklinde yorumlar. Yüce, burada itiraz ederek, her toplumun göç ettiği kültüre uygun davranması ve herkes için eğitimin sağlanması gerektiğini dile getirir:

“Fakat bu meseleye kestirmeden cevap vermemek gerek. Şöyle düşünmek lâzım: Biz onların memleketinde kravatsız, bir karış sakalla geziyor muyuz? Hayır. Onlar da bizim memlekette açık-saçık dolaşmamalıdır. Sonra memleketimizde hangi Türk erkeği var ki, genç karısını alıp, şortla Anadolu’ya çıkmaya cesaret etsin. Köyünde kadın dizi görmeyen bir köylü, turist bacağı görürse ilkel içgüdülerini zapt edemediği için, hayvanlaşabilir. Biz bu köylüleri köyelerine hapsedip, türlü yönlerden eğitmiyor, sonra da: “Sen turistlere saldırıyorsun,” diye cezalandırıyoruz. Benim anlamadığım bir şey var: Memleketimizde her gün yüzlerce kızın ırzına geçilir, ama hiçbiri bir turist kızınki kadar, nefretle karşılanmaz. Sonra, Nihat, bak sana bir soru sormak istiyorum: Sen memlekette canın istediği zaman telefonla randevu evinden kadın getirtmiyor musun? Zorla olmadığı gibi, para kuvvetiyle de sağlanmamalı. Yani bana kalırsa, para bir etken oluyor” (T.A., 37).

Aradan bir ay geçer. İlk kazançları ellerine geçen işçiler, kendileri için “birkaç naylon gömlek ve birer kat fiyakalı elbise” (T.A., 38) alırlar. Bu alışverişler, cumartesi günleri akşam altıya kadar yapılır. İşçiler, çalıştıkları kasaba olan Leimen’den, büyük Alman kenti Heidelberg’e de inmeye başlamıştır. Bu şehrin sekiz katlı, en büyük

mağazasındaki yürüyen merdivenlerine tanık olan işçiler, hem korkar hem de güler. Onlara göre bu, tam tembel işidir; ancak zamanın bu kadar planlı organize edildiği bir ülkede bunun tembellikten değil, olsa olsa zaman kazanmak adına inşa edilmiş olabileceğini düşünmek gerekir. Bununla birlikte, alışverişte etiketleme sistemi ve aynı fiyat uygulaması, kişiye aldatılmışlık hissi yaşatmaz ve bu durum insana güven hissi verir. Bir ay geçmiştir; ancak alışverişte işaret dili kullanılmaya devam edilmektedir. Yavaş yavaş dışarıdaki hayatı gözlemleyen ve bir şekilde kendilerini bu hayatın kenarına köşesine sıkıştırmaya çalışan ve sıkışan işçiler, henüz temel ihtiyaçlarını karşılayacak kadar dahi Almanca bilmemektedir.

Türkler ve Almanlar arasındaki bir diğer fark da, kadın erkek ilişkilerinde görülür. Türkiye’de kadın ve erkeğin bakışması bir anlam taşırken, Almanya’da bakışmanın bir önemi yoktur. Almanya’daki kadınlar, Türkiye’deki erkekler kadar ve belki onlardan daha fazla rahattır. Kıvılcım’ın on üç yaşında olduğunu söyleyen bir kızla yakınlaşması ve kızın girişken ve rahat tavrı, barakada olay olur. Kızla yakınlaşan Kıvılcım, barakayı terk edip bir pansiyona yerleşir. İki hafta içinde sekiz kişi daha, kadınlarla yakınlık kurabilme düşüncesiyle barakadan ayrılır. Kıvılcım, sonraki günlerde barakaya gelir ve Yüce ile konuşmaya başlar. Tanıştığı Alman kıza yakınlık duymuş ve ona duygusal olarak bağlanmıştı; ancak kıza bir şey yaparım korkusu duyan Kıvılcım, sonraki gün, kızın daha önce başka biriyle birlikte olduğunu fark eder. O sırada işçilerin en yaşlısı olan 52 yaşındaki Osman Bey (orada ona Baba denmektedir); “Bizim zamanımızda, bir kadın evlendiği zaman, donunu bile indirmeğe utanırdı. Hey gidi günler hey...” (T.A., 45) şeklinde bir yorum yapar. Türkiye’de ve Almanya’da kadınların davranış şekillerindeki farklılık, kültürel ve dini anlayışla ilgilidir. Bununla birlikte, daha önce görüldüğü gibi, Avrupa’da rahat yaşamak için göç eden kadınlar da vardır.

Konuyla ilgili benzer bir yaklaşımı, faşing gecesinde tanıştığı Alman kadın Erika’dan bir mektup alan Yüce onunla tekrar görüştüğünde, aralarında geçen konuşmada görmek mümkündür. Birbirlerine nasıl olduğunu sorarlar ve Yüce yorgun olduğunu söyler. Erika ise, Almanya’da hasta insanların yorgun olabileceğini dile getirir. Yüce, “biz hasta olmadan da yorgun oluruz” (T.A., 63) şeklinde bir cevap verir. Burada da Türk ve Alman toplumunun farkı dile getirilmiştir. Bir yerde otururlar ve ikisi de birbirinin evli olduğunu öğrenir. Erika’nın eşinin de, faşing gecesinde orada olduğunu öğrenen Yüce, bu duruma şaşırır. Faşingin kadınlara, dilediği erkekle dans etme hakkını vermesi, Erika

açısından olumlu bir anlama sahipken Yüce açısından bu durumun hayali bile söz konusu olamaz. Türk ve Alman toplumunda kadın ve erkek ilişkileri de birbirinden oldukça farklıdır. Yüce, kadın ve erkek arasındaki rekabet ilişkisinin, ahlaksızlığın sınırlarını genişlettiğini düşünürken; Erika, Türklerin güçlü kadına tahammülü olmadığını, bunun da sebebinin medenilikten uzak kaba ve zalim oluşlarından kaynaklandığını belirtir. Erika, “Unutmayınız ki, karılarınızı eve hapsettikçe, memleketinizde karnınız doymayacaktır” (T.A., 67) şeklinde bir yorumla, kadınların iş hayatına atılmalarının ve bireyselliklerini kazanmanın, topluma yönelik faydasına vurgu yapar. Masadan kalkarken içtiği kahvenin parasını da bırakan Erika, topluma faydalı bir birey olarak var olmuştur.

Almanya’da ölümler sevilmez. Leimen’le, buraya beş kilometre mesafede bulunan bir kasaba arasında küçük bir ormanda kendini asmış bir adamı sallayarak şarkı söyleyen iki sarhoşu gören, gece vardiyasını devralmak için yolda olan bir Alman işçi, sarhoşlara müdahale etmek için durur, bisikletinden inecekken saatine bakar ve olaya müdahale ederse işine geç kalacağını düşünür. Bu nedenle, hiçbir şey görmemiş gibi yaparak yoluna devam eder. Bu olayın yaşanmış olması, cenazesini Türkiye’ye gönderemedikleri Osman Baba’nın haksızlığa uğradığı yönündeki düşüncelerin buharlaşmasına neden olur. Burada, her ölünün sonu aynıdır. Sanayi ve teknoloji, hareketsiz olan her şeyi görmezden gelmeyi “başarmıştır”. Söz konusu olay sonucunda, ağacın dalını sallaya sallaya kıran sarhoşlara, orman kanunlarına göre kırdıkları ağaç için tazminat ödetilmesi de, ölü bir insanın kırılan bir ağaç kadar bile değeri olmadığını gösterir. Benzer bir yaklaşımı, artık Fadime’sine ve çocuklarına kavuşamayacak olan Garip Recep’in mavi opeliyle yaptığı kaza sonrası durumda da görmek mümkündür. İnsanlar kaza sonucu hayati riske girmiş; ölecek durumda olan bu insanlara ne sebeple olursa olsun, görevliler gelene kadar yaklaşmak yasaktır. Bu arada, bir Alman diğerine “Arabalar artık işe yaramaz. İkisi de parçalanmış” (T.A., 186), der. İnsanların durumunun ne olduğunun bir önemi yoktur.

Almanlar açısından kurallar herkes için geçerlidir; gişede bilet alınacaksa sıra bozulmaz, kimse kayırılmaz. Türkiye’de ise, bu durumun aynı olmadığını söylemek mümkündür. Vatan-gurbet farkının sadece Almanya’ya yönelik olumsuz eleştirilerle değil, gerekli yerlerde objektif bir bakışla bu ülkenin olumlu yönlerine de yapılan vurgularla açıklandığı görülür. Buna başka bir örnek olarak da, Almanya’da çok yağmur

yağmasını dikilen ağaçlarla açıklayan Yüce, burada insanların makul ve mantıklı eylemlere giriştiğini belirtir. Türkiye'deki gibi, yağmur duasına çıkmak yerine, ağaç dikmenin yağmuru daha olumlu etkileyeceği düşüncesi de bunlardan biridir.

Pasaportun mühür sorununu çözmek için İstanbul'a dönen Yüce ve ailesi, Sirkeci'ye yaklaşmaktadır. Saat geç olmasına rağmen, insanlar hâlâ sokaklardadır. Avrupa'da insanlar, bu saatte çoktan uyumuş olurlar. Yüce, bu farkı şu şekilde ifade eder:

“Almanya'da çalışkanlığın cezası, yatağa erken girmek suretiyle insanlara ödetilirken, burada, bu sahillerdeki insanlar, az çalışmış olmalarının mükâfatını, gecenin geç saatlerine kadar gecenin geç saatlerine kadar güle oynaya geçirmekle kutluyorlardı âdeta...” (T.A., 122)

İstanbul'a dönen Yüce, annesinin yaptığı güzel yemeklerin kokusunu duyar. Türkiye'de vaktin çok olması, insanlara yemeğin iyisini, eğlenenin geç saatlere kadar sürenini yaşama hakkı verir. Almanlar ise, başarılı olmak için insana dair ne varsa bir kenara bırakıp sadece çalışmaya odaklanırlar.

“Zamanın bol olduğu bir memlekette yemeklerin en lezzetlisini yerken, konserve yemeğine talim yapan Almanları hatırladım. Güzel yemek pişirmek için vakitleri olmıyan Almanları... Zamandan tasarruf edebilmek için, dünyanın en güzel konserve yapan makinalarını imâl eden Almanları...”(T.A., 124)

Barakaya bir araba sevdası yayılır. Türklerin gözünde bu, memleketlerinde kazanacakları prestij anlamına gelir. Garip Recep ve Hasan Bey de bu kervana katılanlar arasındadır. Garip Recep, aldığı arabayla Almanya yollarına alışamayacak ve umutları da bedeni de o arabayla birlikte yok olacaktır. Büyük arabalar alarak, kendilerini tatmin etmeye çalışan işçilerin kimileri, henüz ehliyet almamıştır; ancak sırf hava olsun diye, arabalarını ehliyeti olanlara sürdürür. “Çünkü Türkiye'de bir arabaya sahip olmak, tıpkı bir çobanın bir prensese âşık olmasına benzer” (T.A., 135). Almanya'da ise araba, zenginlik göstergesi değildir.

“Bu bizim arabaya ve gösterişe olan zaafımızı bilen açığöz Alman sanayicileri Türkiye'de prensese âşık olan her çobana bir araba veriyor ama buna karşılık kendine yani krala bütün çobanları köle ediyor. Fakat ne tuhaftır ki, hiç kimse kralı göremiyor, bulamıyor. Çünkü krallar sihirli ellerin idare ettiği bantların ötesindedir. Bu bakımdan kralları görebilmek için önce bantların aşılması gerek. Halbuki bantları aşabilmek için, muhakkak bantların ötesinde doğmuş olmak lâzım...” (T.A., 135)

Yüce hastalanır ve istirahat etmesi gerekir. Ev istirahatinde olduğu sürede, evde dinleniyor olmalıdır. Bunu kontrol eden ve onu evde dinleniyor halde bulamayan Alman kontrol memuru, onu cezalandırmakla yükümlüdür. Sürekli çalışan ve yorgun düşen insanlar için, hasta olmak bile istediğini yapması için yeterli değildir. Yapabileceği tek şey, gerektirir: dinlenmektir. Televizyon izlemek ister, Almanya’da televizyon izlemek için gereken zaman veya tâkat bulunmaz; Türkiye’de ise zaman ve enerji vardır; ancak televizyon yoktur. Yüce, hasta olduğu için sevinçlidir; çünkü “o gece, hem zamanım, hem de televizyonum vardı” (T.A., 174), diye düşünür.

Matbaa makinesini alan Yüce, amacına ulaşmış ve artık geri dönecektir. Birçok umutla bu ülkeye akın eden insanların içinde, yok olup gidenleri de az değildir. Bu göç serüveni başlarken, ülkesindeki insanların yoklukla mücadele edeceğini bildiğini söyleyen Yüce, “şimdi de biliyorum ki, Almanya’daki Türkler, bu defa bollukla mücadele etmeğe mecburdurlar” (T.A., 189), der.

4.2.5 Zor Çalışma Koşulları ve Misafir İşçi Problemleri

İlk gecenin yorgunluğu ile erkenden yataklarına çekilen işçiler için, ertesi gün her şeyin bambaşka bir hale bürünüşünün başlangıcı olacaktır. Bu arada, Nihat ve Garip Recep aynı odada kalacaktır. Nihat, bu durumdan rahatsız olur; ancak ertesi gün iş dağılımı gösterecektir ki, Garip Recep’in torna makinelerine demir taşıyacak olan bedeni, burada en çok işe yarayan ve en çok parayı kazandıran “şey”dir. Yüce’nin elleri ise, “çok yumuşak ve küçük” bulunur. Yüce bu durumu, “ben onlar için, bu ellerimle istenmiyen bir ithal malı olmuştum sanki...” (T.A., 27) şeklinde yorumlar; çünkü, orada ihtiyaç duyulan bilgi değil, bedendir. Memleketinden aldığı biri Matbaacılık Okulu’ndan olan iki diplomaya rağmen Yüce, matbaada değil makine parçalarının istif edildiği ambarda çalışmak üzere işe alınır. Almanya’da iş beğenmemek, kendini beğenmişlik anlamına gelir. Bu durumun Alman halkı için geçerli olduğunu veya bu denli etkili olduğunu söylemek zordur; ancak Almanlar için göçmen işçilerin vasıfları değil, ihtiyaç duydukları işgücünün önemi vardır.

Nihat’ın iş konusunda istediği olmuş, baraka ile büro arasında köprü kuracağı, boş zamanlarında da hasta olanların işini yapacağı baraka kâhyalığına alınmıştır. Bu iş için kendini seçilmiş sayan Nihat, Almanları çok sevmiştir. Parası az olsa da, Nihat’ın kendinin bu iş için seçilmiş olduğunu ve insanların suyuna gitmeye yatkınlığı ile kendini rahat hissedeceğini düşünmesi, onu mutlu etmiştir.

Almanya’da zor koşullarda alışan Garip Recep gibilere daha fazla ücret verilirken, yeterli düzeyde “bedene” sahip olmayanlar daha az ücretle çalıştırılır; ancak bu durum sadece dışarıdan gelen işçiler için geçerlidir. Alman, kendi insanına her daim yabancı işçiden daha fazla para verir. “Ee, bu kadarlık olmasın mı?... Bir yavruya, üvey anasının, öz anasından daha iyi baktığı nerede görülmüştür...” (T.A., 134)

Hedefe varılmış, yerleşimler tamamlanmış, iş dağıtımı yapılmış ve ilk iş günü gelip çatmıştır. Erken kalkmanın ve saniyelerin çok önemli olduğu bu yerde, işçilerin öğrenecekleri çok Şey vardır. Düzen ve hız, bu dünyanın en önemli kelimelerindendir. Söz konusu düzen ve hızın insanı o çemberin içine ekişi Şöyle ifade edilir:

“Barakayla fabrika arasında dar bir yol vardı. Bu yol aşağı yukarı 300-400 metre idi. Sonra fabrikanın araba parkı sahasına giriliyordu. Bu park yeri, fabrika binalarının kapladığı sahanın aşağı yukarı yarısı kadardı. Sağdan soldan fabrikaya gelen arabalar bu park yerinde yerlerini alabilmek için âdeta birbirleriyle yarış ediyorlardı. Arabaların geldiği yöne bakıldığı zaman, sanki hiçbir araba hareket etmiyor gibiydi. Sadece bir araba zinciri vardı. Parkta yerini alan arabayı takip eden binlerce arabanın ardı arkası kesilmiyordu. Ben de bu büyük çarkın içine girmiş, farkında olmadan yürüme hızımı arttırmıştım. Herkes muntazam bir hızla yerini alıyordu. Kendi kısmıma geldim. Yanında alışacağım Almanın yardımıyla, iş kartımı otomatik saatte mhrledim. Vakit 6.58’i gösteriyordu.

Genç Alman patavatsızca:

-Geç kaldınız, dedi.

Ben kendimden emin bir Şekilde:

-Henüz iki dakika var, diye söylendim.

-İki dakika, soyunup iş yerine gelmeniz için az bir zamandır. Saat yedide iş başi olduğuna göre, bu saatte her Őeyinizle çalışmak için ilk darbeye hazır olmalısınız.

-Yani ne zaman buraya gelmeliyim?

-İş saatinden en aşağı on dakika önce.

Bu sırada fabrikanın her köşesinden duyulabilecek otomatik ziller çaldı. Saat yediyi gösteriyordu. Vakit henüz yediyi on saniye geçmemişti ki, büyük bir gürültü koptu. Herkes işinin başında çalışıyordu” (T.A., 30-31).

İlk gün yaşanan bu sistematik düzen, işçiler için bir kargaşa anlamına gelmiştir. Kendi lkelerinde saatin kaç olduğunu belki de güneşin durumundan anlayan bu insanlar, burada da saate ihtiyaç duymayacaktır. Bunun sebebi ise, sistemin her saniyesinin

doluluğundan kaynaklanır. Makineleşmiş Almanya’da, bir makine olarak yaşamaya alışmak zorunda kalacaklardır.

Yüce’ye işi anlatan Alman, ona en büyük vazifesinin yorulmak olduğunu hatırlatır. Bu durumu yadırgayan Yüce şöyle der: “ “En büyük vazifemiz yorulmaktır.” Halbuki biz senelerce yorulmadan yaşamağa alıştırılmamış mıydık?...” (T.A., 31) Burada da, kültürel fark kendini gösterir. Makinelerle yarışan işçiler ise, yorulmanın önemini zamanla anlayacaktır. Şarkılarda ilan edilen aşkta bile bu yorgunluğun önemi görülür. Şöyle ki, bir şarkıda; “(...) inan bana sevgilim, sana aşkın en büyüğünü veriyorum fabrikada fazla mesaiye kalamıyorum” (T.A., 174) diyen sevgili, çok büyük bir fedakârlık yapmıştır.

İlk saatini zar zor geçiren Yüce, iki markı hak etmiştir. Saat dokuzda, on beş dakika mola verilir. Mola anları ve işe başlama saatleri saniyelerle belirlenmiştir. Almanya ve Türkiye arasında çalışma koşulları ile ilgili bir diğer fark şu şekilde dile getirilir:

“Genç Alman:

-15 dakika paydos, dedi. Yemek, cıgara, tuvalet için.

Ben aptalca bir soru sordum:

-Siz sabahleyin evinizde kahvaltı yapmaz mısınız?

-Sabahları kahvaltı yapmak için zaman yoktur. Ancak kahvaltımızı hazırlarız. Yemek yemek için çiğnemek lâzım. Bu çiğneme zamanında da, evimizden buraya geliriz. Siz Türkiye’de kahvaltıyı evde mi yaparsınız?

-Evet.

-Sizde iş başı kaçtadır?

-Sekizde.

-Bizde her fabrikada sekize kadar, üç-beş makine yapılır.

Genç Alman bu sırada dolaptan aldığı çantasını açtı. Göz ucuyla onu seyrediyordum. Kitap taşıdığını sandığım bu çanta âdeta, küçük bir seyyar mutfaktı. Alman mırıldandı:

-Herkesin böyle bir çantası vardır.

Ben hayretle:

-Sabah gelirken farketmişim ama, böyle seyyar mutfak olduğunu bilmiyordum. Herkes okumak için kitap getiriyor sanmışım.

Alman kahkaha attı:

-Burası kütüphane değil, fabrika... Verilen iş yapılır. Başka hiçbir şeyle uğraşamazsın.

Ben sesimi çıkarmadım...” (T.A., 32-33)

Görüldüğü gibi, Almanya’da iş hayatında molalara yer yoktur. Söz konusu molaların dahi içeriği belirlidir. Keyfiliğin hiçbir şeklini barındırmayan Almanya’nın karşısında, sistemin bile keyfiliğe göre belirlendiği bir Türkiye bulunmaktadır. Dolayısıyla, iki farklı yaşam biçimi insanlar açısından oldukça karmaşık duyguların bir arada yaşanması demektir.

Dokuz molasından sonra on ikiye kadar çalışılır ve on ikide, yirmi beş dakika öğlen yemeği için mola verilir. Molaya iki dakika kala Alman, Yüce’ye yemek için hazırlanması gerektiğini söyler. Yüce buna şaşırır, ne yapması gerektiğini sorar. Dışarısoğuk olduğu için önlüğünün önünü iliklemesi ve o güne ait yemek fişini şeritten koparması gerektiğini söyler. Elini nerde yıkayacağını soran Yüce’ye ise Alman şöyle cevap verir:

“Alman:

-Hem yürü, hem konuş, dedi. Daima iki işi bir arada yapmağa alış. Elini yıkayacak zaman yok. Biz yemeği çatalla yeriz. Yemekhane buradan 200 metre uzakta. Yemek yiyip döndüğümüzde de, saat 12’yi 25 geçmiş olmalı.

-Yani öğle paydosu 25 dakika mı?

-Bana fazla geliyor. Gazetemi okuyorum bu arada...” (T.A., 34)

Yüce, kendini bir kaosun içinde hisseder. Zamanı yaya yaya kullanan, yemekten önce ve sonra ellerini yıkayan ve kuralların insanın canının istediği şekilde işlediği bir toplumdandır, her şeyin belirlenmiş olduğu ve saniyelere göre yaşanan bu topluma geçiş mümkün görünmemektedir. Yaşanılan ise, bolca şaşkınlık, arada kalmışlık ve yalnızlıktır.

Yemekhanede yer düzeni önceden belirlenmiştir. İşçilere domuz eti ve patates püresi verilir. Ne eti olduğunu bilmeden bir lokma alan Yüce, yanındaki Alman’dan bunun domuz eti olduğunu öğrenir ve kendini günaha girmiş hisseder. Akşam 17:30’a kadar biraz patates püresi ve bir lokma domuz etiyle çalışmaya devam eder. Barakaya dönerken; “Domuz eti mi yemek, yoksa yabancılara uşaklık mı etmek daha büyük günahdır?” diye düşünür (T.A., 34). Buradan yola çıkarak, birinci kuşak göçmenlerin, Alman toplumuyla uyumu bir tarafa, orada çalışmayı bile günah olarak değerlendirmesi,

bu sürenin geçici olduğuna yönelik inanca ve orada bulunmanın mecburiliğine işaret eder.

O gün, Türklerin hepsi aç kalmıştır. Baraka kantininden akşam yemeği için alacaklarını, işaretlerle ifade ederler. Almanca bilmeyen işçiler için, hayatın belirlenmiş olması işlerini kolaylaştırmıştır. Sosyal hayatın içinde yer almaya fırsatları olmadığı için, işaret dili onlar için bir anlamda yeterli olmuştur. Bununla birlikte, dil bilmemelerinin sosyal hayatta yer almalarını engellediğini söylemek de mümkündür.

Akşam yemeğinden sonra, barakanın kâhyası Nihat, herkesi pijama giyinme ve odalarını temiz tutma konusunda uyarır. Ona göre, Almanların karşısına pijamasız çıkmak, Türklerin aleyhinde propaganda yapılmasına sebep olarak yetecektir. Burada işçiler, hiçbir anlarında istedikleri gibi davranma hakkına sahip değildir. Bu da onları, kendi hayallerinde yaşamaya itmiştir.

Böylelikle, üçüncü aylarına yaklaşan işçiler, iş hayatına uyum sağlamaya başlamıştır. Burada dikkat edilmesi gereken, iş hayatının sınırlarının ve kurallarının Almanlar tarafından belirlenmiş olması nedeniyle, göçmen grubun herhangi bir tercihiyle dayalı uyumun mevzu bahis olmadığıdır. Buradaki uyum, zorunludur ve iş hayatına uyum sağlayan Türkler, kendi içlerinde yine bir aradadır. Başka bir açıdan bakılacak olursa, hayatlarını iş yaşamına göre düzenlemek zorunda kalan işçilerin geri dönme hayalleri gerçekliğini hâlâ koruduğu için, onlar açısından kültürleşme bağlamında bir uyumdan bahsetmek mümkün değildir.

Sanayileşmiş Almanya'da erken kalkmak gerektiğinden, işçiler tıraşlarını akşamdan olmaya, kahvaltı için yiyeceklerini de akşamdan hazırlamaya alışmıştır. Erken yatanlar için ertesi gün kolay geçmektedir; ancak gün ne kadar kolay olursa olsun yorulmadan para kazanmak mümkün değildir. İşçilerin, bazen tatil günlerinde en büyük eğlenceleri uyumak olur. Ölüm, bu ülkede oldukça sıradandır. Türkler de ölen Almanların ardından üzülme yerine, ilk kez tatlı bir uykunun tadını çıkardığını düşünerek bir anlamda onlar için sevinirler.

Çalışma koşulları herkes için oldukça zordur; ancak bantlarda çalışanlar için durum daha farklıdır. Bant sisteminde çalışan herkes, bir anlamda birbirinden sorumludur; çünkü işçi dönen bant sisteminden aldığı parçayı, bir makine edasıyla olabildiğince seri bir şekilde dönen bant sistemindeki yerine yerleştirmelidir. Bir işçinin geri kalması

demek, kendinden sonraki işçinin de geri kalması demektir. “Otomatik kontrol” olarak adlandırılan bu sistemde, her şey zincirlemedir. Kısa sürede aynı işi tekrar etmek, sağlık açısından da çeşitli sorunları beraberinde getirir. Eserde, bu çalışma biçimi Köln’den gelen yeni bir işçide, işe başladıktan iki ay sonra, sağ elinde bir tikin başlamasına neden olmuş ve söz konusu işçi bu elini kullanarak kimi temel ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelmiştir. Bu durum, Charlie Chaplin’in 1936 yapımı, sanayileşmeyi çarpıcı şekilde eleştiren “*Modern Times*” adlı filmini hatırlatmaktadır.

Sanayileşmiş Almanya’da bir gün inanılmayacak bir şey olur:

“Bantı hareket ettiren motor bozuldu. Bant durur durmaz herkes bir iş yapamaz olmuştu. Hayatımda ilk defa bir bantın, yani ahtapotun komaya girdiğini gördüm. Bu koma hali tam kırk dakika devam etti. Böylece ilk defa o gün birkaç makinanın eksik yapılacağını zannettim. Fakat ahtapot komadan kurtulur kurtulmaz öyle bir canavarlaştı ki, önümüzden geçen makineler kırk dakikalık iş kaybını kapatmak için eskisine nispetle çok süratlenmişti. Çalışma sahamıza giren makinelerin süratine uyarak o gün bu kırk dakikayı kapatıncaya kadar, herkesin anasından emdiği süt burnundan geldi. Ve bir daha motorun arıza yapmaması için, ahtaptan çok, biz dua ettik” (T.A., 157).

Görüldüğü gibi, çalışma hayatı asla insanlara göre şekillenmez. İnsan hatasının kabullenilmediği bu dünyada, makinelerin hatası da insanlara ödetilir.

Almanya’da iş hayatı, bilgiye değil bedene duyulan ihtiyaç nedeniyle, zor çalışma koşullarına uyum sağlayacak ve yorulmayacak herkese açıktır. Yüce, burada zor koşullarda kazanılan bu paranın, “incik, boncuk vererek, geriye almanın da çok kolay” (T.A., 41) olduğunu söyleyerek bir eleştiri yöneltir. Almanya’da kazandığı parayla, geri döndüğünde iyi bir hayat yaşamayı planlayan işçi, bu parayı memleketine dönmeden kimi zaman oradakilere çeşitli hediyeler almak, kimi zaman Türkiye’de bulunmayan eşyaları satın alıp memleketine döndüğünde prestij kazanmak için orada harcar. Dolayısıyla, Alman’ın parası yine Alman’ın cebinde kalır.

Zor çalışma koşullarından ve ücretten en çok nasiplenen Garip Recep, işine gidip gelir ve erkenden yatar. Yüce, ona dışarı çıkmanın iyi geleceğini söyler. Başka bir akşam, birlikte çıkma konusunda anlaşılır. Recep, Almanca öğrenmek ister ve Yüce, bu teklifi hemen kabul eder; ancak “Garip Receb’e öğreteceğim Almanca kelimelerin önce, Türkçe karşılıklarını öğretmenin gerekli olduğu muhakkaktı. Bu bakımdan, Türkçe-Almanca öğrenmek üzere odama gittik” (T.A., 42), diye de ekler. Burada, Almanya’da

en çok ihtiyaç duyulan tip olan Garip Recep'in "köylülüğünün" Almanlar için bir sorun teşkil etmediğini düşünmek yanlış olmayacaktır; çünkü Recep ve onun gibiler, nasıl olsa bu toplumda kalıcı olmayacaktır. Bu nedenle, ne bildiğine değil, ne işe yaradığına bakılmalıdır. Recep ve onun gibiler, henüz kendi ülkesindeyken kendi dillerine yabancı olanlardır. Eğitim almadıkları için, Türkçeye hâkim değillerdir. Bununla birlikte, Almanya'da hepsi aynı yabancılığı taşımaktadır.

Bir gün, Osman Baba her zamankinden yorgun olarak barakaya döner. Eski işini değiştirmiştir, yeni işi ise Almanların çalışmadığı, maske takılması gereken zehirli bir iştir. Osman Baba, iki senede kazanacağını bir senede kazanma düşüncesi ile sağlığını riske atarak bu işi kabul etmiştir. Bu konuşmadan dört, beş gün sonra barakada bir hengâme kopar. Osman Baba'nın kalbi olduğu anlaşılır. Muayenede kendi yerine başkasını sokmuş ve Almanya'ya gelmeyi başarmıştır; ancak bu zehirli işe kalbi daha fazla dayanamamıştır. Para kazanıp oğlunu üniversiteye gönderme hayali ile bu yola girmiş olan Osman Baba'nın kalbi daha fazla dayanamaz ve son cümlesini tamamlayamadan oracıkta ölür. Görüldüğü gibi, insanlar çeşitli hayaller uğruna, bu göç yolunda birçok riski göze almıştır. Canlarını bile hiçe sayanların sayısı, muhakkak ki Osman Baba ile sınırlı değildir.

Osman Baba'nın ölümü üzerine, Kur'an okuyacak birileri aranır; ancak Türklerden hiçbiri Arapça okuyamaz. İspanyol barakasında kalan bir Arap gelir ve dua okur. Türklerin içinde okuma-yazma bilmeyenlerin sayısı az değildir; ancak hiçbirinin Kur'an okuyamaması da dikkat çekicidir. Türk ve Müslüman bir ülkeden gelen Türklerin, kendi ülkelerinde de aslında birer yabancı gibi olduğu görülmektedir.

Osman Baba'dan geriye, birkaç parça eşyası ve 360 markı kalır. Baba'nın cenazesinin nereye defnedileceği sorunu gündeme gelir. Ailesine durumu bildiren bir telgraf çekilir ve onlardan haber beklenir. Muhasebe müdürü, Osman Bey'in kalan maaşı ve sigorta yardımı ile toplam 1100 markı olacağını, tabutun Türkiye'ye yollanması için ise 3600 marka ihtiyaç olduğunu ve bu işin birçok formalitesi bulunduğunu söyler. Arkadaşları, kendi aralarında ihtiyaç duyulan parayı toplayabileceğini; ancak bunun için ailesinden onay beklendiğini belirtir. Muhasebe müdürü, ölüyü yakıp küllerini bir torba içerisinde ailesine gönderme teklifinde bulunur. Bu duruma hiddetlenen Yüce, paradan daha önemli değerler olduğunu ve aileden gelecek haberin beklenmesi gerektiğini söyler. Alman kanunları, söz konusu bir ölünün ailesinin yanına, kendi toprağına gönderilmesi

olsa bile değişmez: bir ölü, en geç üçüncü günü toprağa verilmelidir. Sonradan Müslüman olmuş Alman Hoca: “Haber gelmezse yarın akşam gömülecektir. Bütün dinî usüllerinize göre her şeyi yapacağım. Bu iş için 50 Mark alıyorum. Bu parayı aranızda toplarsınız” (T.A., 49), şeklinde bir açıklama yapar. Alman için, kanunlar, kurallar ve kazanç her şeyin önünde görünmektedir. Türkler ise, işin duygusal boyutundadır. Aralarında 3800 markı toplarlar ve tüm formaliteleri yerine getirme görevini Yüce üstlenir. Zaman, bu iş için yeterli gelmemiştir, ek süre isteyen Yüce’nin yüzüne, bir kez daha Alman kanunları tokat gibi çarpar: üçüncü günde ölüler toprağa defnedilmelidir. Sonuç olarak Osman Baba Türkiye’ye gönderilemez ve İşlam’a göre güneş batmadan toprağa verilmesi gereken ölü bedeni, karanlıkta toprağa indirilir. Yüce: “Barakaya dönerken Alman hocasının bilgisizliğinden ziyade, Alman kanunlarının affetmez kuvveti karşısında, küçülmüş, zavallılaşmıştık...” (T.A., 50) der. Bu topraklarda yaşamak ne kadar zorsa, ölmek ondan çok daha zordur. Bu olayla birlikte, şimdiye kadar orada yaşam mücadelesi verenlerin aklına, şimdi de ölümlerinden sonrasının geldiğini düşünmek yanlış olmayacaktır.

Osman Baba, toprağa verildikten iki gün sonra oğlu çıkagelir. Babasını son bir kez göremeyen oğlu, annesine götürmek için, “Alman malı, kuvvetli bir objektifi havi fotoğraf makinasıyla babasının mezarının resmini” (T.A., 50) çektirir. Bir anda herkes, fotoğrafın netliği karşısında adeta büyülenir. Alman teknolojisi, ölüm duygusallığını da yenmiştir.

Yüce, Garip Recep ve Nihat bir akşam faşinge katılır. Geldiğinden beri eşinin ve çocuklarının hayalini kuran Garip Recep, oradaki kadınların eğlencesi olur. Bu duruma daha fazla dayanamayan Yüce, Garip Recep’i de yanına alarak oradan çıkar. Soğuk havayı tüm iliklerinde hissederek Recep, gerçek Almanya’yı yeniden hatırlar. Yıldız’ın, soğuk hava motifini gurbetle ve gurbetin acı gerçekleri ile ilişkilendirerek kullandığı görölmektedir.

Faşingin ertesi günü, herkes işine dört elle sarılmıştır. Türkiye’de olsa, herkesin gece hakkında konuşacağını belirten Yüce, Almanya’da her şeyin yeri ve zamanının olduğunu bir kez daha vurgular.

Almanların, para konusundaki hassasiyetleri bir kez daha dile getirilir. Bir arkadaşı Yüce’den on mark ister, tesadüfen onun da yanında para yoktur. Yanında çalıştığı

Alman'a giderek, on mark borç ister. Almanların lûgatinde "borç" diye bir sözcük olmadığı için şaşırır Alman, aynı gün para almalarına rağmen, parasının nasıl bittiğini sorar. Yüce, parasının olduğunu; ancak barakada unuttuğunu söyler. Bunun üzerine Alman, "Unutkanlık tehlikeli bir kusurdur. Ya benden aldığın parayı da unutursan!" diye cevap verir. Yüce, bu tepkiye sinirlenir ve:

"-Sizde hiç insanlık yok mu? Arkadaşlık diye birşey vardır. Lûgatinizden yardım etmek kelimesini çıkarınız.

Alman hiç istifini bozmadan:

-Bizde yardımı şahıslar yapmaz. **Çünkü kimsenin yardıma ihtiyacı yoktur. Yardım yapmayan değil, yardıma muhtaç olan utanmalı**"* (T.A., 60).

Bu son cümle, Yüce'nin içine işler. Alman'ın bu tavrı, onu oldukça rahatsız eder; ancak sanayileşmiş Almanya, insani duygulara değil, makinelere hizmet etmektedir. Bununla birlikte Yüce, Türk toplumunun yardım anlayışını da eleştirir; çünkü ona göre, Türk insanı genellikle; "bir gün benim de ona ihtiyacım olabilir," düşüncesiyle diğerine yardım etmektedir. Yardım ettiği kişi, gün gelir de kendisine yardım etmezse de, bunu onun yüzüne vurur. Yüce'ye göre Almanlar, bu konuda daha gerçekçidir. İnsanlar, birbirine karşı egoist olsa da, her insan tek başına mücadele etme yeteneğini; yani her birey çalışkan olma mecburiyetini kazanıyor. "Yani: "Almanlar, şans eşitliğinin avantajıyla, egoist yaşamının dürüstlüğü içindedir" " (T.A., 60).

Almanya'da dördüncü ayını tamamlayan Yüce, fabrikanın matbaasında bir matbaacıya ihtiyaç duyulması nedeniyle, orada çalışmaya başlar. Yüce'nin, büyük bir titizlik ve ustalıkla yaptığı işlere Almanlar şaşkınlıkla bakar. Kendilerinden başka bir ulusa ait olan birinin, bir şeyleri iyi yapıyor olması Almanları hayrete düşürür. Yüce, yaptığı işlerin keyfini yaşar. Onları şaşırtmış olmak, ona kendini iyi hissettirir. Çalışkanlığıyla ön plana çıkan Almanların gururu ve bencilliklerinin, kendilerini –diğer bazı Avrupa ülkelerinin insanında mevcut olmayan bir tutumla- herkesten üstün görmelerine neden olduğu belirtilir. Bir Türk işçisi olarak Yüce'nin başarısı, ilk kuşak açısından nadir görülen durumlardan biridir; çünkü burada sadece beden değil, zekâ ve beceri de gereklidir.

---

* Eserde **kalın** olarak verilmiştir.

Alman toplumu için özgürlük dilediğini yapmak anlamına gelir. Yüce, arzu etmedikleri halde çalışıyor oluşlarını, özgürlük anlayışlarına ters olduğunu ifade eder. Yüce'nin faşingde tanıştığı Alman kadını Erika ise, kendilerinin çalışmamayı arzu etmenin ne olduğunu bilmediğini, bu nedenle özgürlükleri açısından bir sorun olmadığını dile getirir. Türkler için ise, çalışmak tam olarak özgürlüğün kısıtlanmasıdır.

Nihat, bir gün ustabaşının evine yemeğe davet edilir. Türkiye'de iken, genelevlerden kadınlarla birlikteliği olan Nihat için, Almanya'da kadınsız kalmak çok zor olmuştur. Ustabaşının evinde, bir an onun eşiyle yalnız kalan Nihat, başka sebeple kadına saldırır; ancak kadın Nihat'ın bunu, kendisini öldürüp paralarını çalacağı düşüncesiyle yaptığını düşünür. Nihat, bir hafta içerisinde Almanya'yı terk etmek zorunda kalır. Nihat'ın yaptığı, tüm Türkler arasında bir utanca sebep olur, herkes kendini üzgün hisseder. Nihat ise, bir yandan Türkiye'ye dönüş için hazırlanır, diğer yandan kaçak olarak soktuğu beş bin lira ile alacağı arabayı kovalar. Sonuç olarak Nihat amacına ulaşır, aldığı araba ona ülkesinde istediği prestiji kazandıracak, o ise hiçbir şey yapmamış gibi, bu işten nemalanmanın keyfini sürecektir.

Yüce'nin eşi ve çocukları da yanına gelmiştir. Kendi alıştığı düzeni karısına anlatmaya çalışan Yüce, ona burada saniyelerin dahi ne kadar önemli olduğunu anlatır. Makineyle uğraşmak, toprakla uğraşmak gibi değildir. Beklemeye, vakit kaybetmeye zaman yoktur. Kaçta evde olacağını, yemeğin kaçta hazır olması gerektiğini dakikasına kadar söyler. Kadın, bu sistemin içindeki erkeğin eve geç gelme sorunu olamayacağını, dolayısıyla “şark kadınlarının en büyük derdi olan: “erkeğin muhafazasının” otomatikman” (T.A., 80) gerçekleştiğini anlar.

Yüce, eşine bir konfeksiyonda iş bulur. Elektrikli dikiş makinelerinin hızına alışması için, birkaç gün gerekmiştir. Almanya'nın her alanı makinelerle doludur ve bu, kadın-erkek veya çocuk fark etmeksizin, herkesi içine çeken bir sistemdir.

Çocuklarını, kiliselerin himayesinde açılmış çocuk yuvalarına bırakan anneler ve çocuklar için durum oldukça zordur. Yüce'nin çocukları da bu yuvalardan birine bırakılır. Normal şartlarda, kilise himayesinde bir yuvaya çocuklarını bırakmayı kabul etmeyecek olan Türkler, burada mecburiyetten bunu da kabul etmek zorunda kalır. Çocuklar, 40-50 Alman çocuğunun içine ve bir rahibenin gözetimine bırakılır.

4.2.6 Yetersiz Dil Bilgisi

İlk kuşak göçmenlerin genel olarak tek amacı para kazanıp ülkelerine dönmek olduğu için, Almanca bilmenin gerekli olduğu fikri yaygın değildir. Türkler arasında dil bile tek kişi Yüce'dir. Diğer işçiler, beden dillerini kullanarak kendilerini ifade etmeye çalışır. İş sonrası ilk akşam beden dillerini kullanarak alışveriş yapan işçiler, ilk aylıklarını aldıklarında da beden dili ile iletişim kurar. Yüce, de eşine akşam yemeği için beden diliyle anlatabildiklerini alıp pişirmesini söyler. Bununla birlikte, “çalışmak, uyumak, ekmek, cıgara, kadın, yorgunum...” (T.A., 51) gibi üç beş kelime Almanca öğrenen işçiler, kendileri açısından dil sorununun çözüldüğüne inanmaktadır; ancak birinci kuşak için, dil sorununun hiçbir zaman çözülmediği bilinmektedir. Dikkat edilmesi gereken diğer bir husus da, günleri iş hayatına göre belirlenen ve belli bir zaman sonra dönmeleri düşünülen işçilerin, dil öğrenmelerinin ne kadar gerekli olduğudur. Görüldüğü gibi, öğrendikleri üç-beş kelime onlar için yeterli olmaktadır. Kıvılcım'ın kadınlarla iletişim kurmak amacıyla dil öğrenmek istemesi ve Garip Recep'in de Yüce'den bu konuda ona yardım etmesini istemesi, toplumsal hayata katılmak için değil, bu medeniyet sarhoşluğu içinde “belli” isteklerini daha rahat karşılayabileceklerini düşünmelerinden ötürüdür.

4.2.7 Yabancı Düşmanlığı

Eserde görülen yabancıya karşı tutumu düşmanlık olarak değerlendirmek yanlış olacaktır; ancak Alman toplumunun Türk toplumuna tavrının yine de “insanca” olmadığı yerler bulunmaktadır. Bununla birlikte, buna sebep olan noktalarda Türklerin davranışlarının da etkili olduğu görülür.

Göçün üstünden çok süre geçmemiştir ki, Leimen'den gelen habere göre “faşing... yani kadın sebili” (T.A., 52) başlayacaktır. Barakadan dokuz kişi, bu geceye katılmak için hazırlanır. Yüce, daha önce konuştukları üzere, Garip Recep'i de dışarı çıkmaya ikna eder. Herkesin bir karnaval havasında giyindiği bu gecede, Türkler de “doğal” halleriyle herkesten daha fazla karnavala uygun görünür. Garip Recep, buradaki cümbüş karşısında şaşkına döner. Bir anlamda, şimdiye kadar böyle bir dünyanın varlığından haberdar olmamanın pişmanlığını yaşar. Bu karnaval havası, aynı zamanda bir çeşit tiyatro demektir. Bu nedenle insanlar, normal yaşamında olmadığı şekilde davranır ve burada herkes eşit, her şey serbesttir. Kadınlar ve erkekler istedikleri kişiyle dans eder, eğlenir. Türkler de burada Alman kadınına farklı geldiği için, sadece onu eğlendirmek

için vardır. Garip Recep, pala bıyıkları ile Alman kadınları için o gecenin en çekici “eğlence unsurlarından” biri olur. Önceden düzenlenen sömürge sergilerinin siyahî insanının yerini, şimdi karnavallarda eğlendirme unsuru olan pala bıyıklı ve vahşî Türkler almıştır. Türkiye’deki eşlerinin ve çocuklarının hasretiyle yanan ve kutsal bir amaca sahip olan işçiler, şimdi dönmüş başlarıyla Alman kadınlarını eğlendirmeyi kendilerinin birincil amacı yapmış gibi görünmektedir. Erika Göschel ile dans eden Yüce, bu durumun farkındadır; kendini ve içinde buldukları durumu eleştirir; ancak yine de kısa süreliğine de olsa, bu olaya dâhil olmaktan geri duramaz. Almanya’ya göç eden işçilerin kimilerinin kendi memleketinde eşi olsa da, Alman bir kadınla ilişki yaşadığı veya evlendiği bilinen gerçeklerdendir. Geçici süreliğine çıkılan bu yolculuk, başta hiç tahmin edilmeyen birçok başka yola ayrılmıştır.

Yüce, eşinden aldığı mektupta kendisinin de Almanya’ya gelmek istediğini ve ailesine destek olmak istediğini okur. Birkaç haftada gerekli formaliteleri yerine getirir ve karısı ve iki çocuğunun yanına gelmesini bekler. Bu süreçte ev bulmaya çalışan Yüce, Nihat olayından önce oturulmayacak kadar kötü evlere fahiş fiyatlar öneren Almanlar, bu olaydan sonra belki ilk kez parayı düşünmeden, can korkusuyla hareket etmeye başlamış ve Türklere “orduları içine sızacak bir casus gözüyle” (T.A., 74) bakar olmuşlardır. Nihat olayını ve ona benzer olayları, yabancı düşmanlığının başlaması için sebep olarak görmek mümkündür. Bununla birlikte, şimdiye kadar Almanlar için hayatlarının hep uzağında kaldıklarını düşündükleri yabancıların, hayatlarının içinde olduğu gerçeği ile yüzleştikleri ve bunun tedirginliğini yaşadıkları da söylenebilir. Almanların, kötü bir olay karşısında birleşmeleri ve bunu protesto etmelerine saygı duyan Yüce, Türkleri aynı birlikteliği gösteremedikleri ve rahatsız edici bir olay karşısında sessiz kaldıkları için eleştirir.

Ev bulamayan Yüce, karısını ve çocuklarını bir otele götürecektir. Eşi, bunun doğru olamayacağını düşünür; aylardan beri orada yaşayan Yüce’nin iyi dostları olabileceğine inanır; ancak Yüce, Almanların Türkler için her zaman yabancı olduğunu ve onların dostluklarının kalpten değil, cepten geçtiğini belirtir. Bu sözlerden bir şey anlayamayan karısı, ilk şaşkınlığını yaşamış olur.

Haftalarca otel odasında kaldıktan sonra, zar zor bir oda ve mutfaktan oluşan bir ev bulurlar. Bu ev benzeri yer onlar için saray değerindedir. İhtiyar ev sahibi yatmadan önce gelip elektrik düğmesini göstererek:

“-Bu düğmeyi çevirince, şu lamba söner. Ha şöyle, deyip lâmbayı söndürdü. Sonra tekrar açtı. Bir de bunu karımın kolunu tutarak ona talim ettirdi. Karım, evsahibine kızgınlığını belli etmeye çalışarak:

-Bu moruk, bizi dağdan inme mi sanıyor, diye mırıldandı.

İhtiyar Alman kadını, Türkçe konuşmamızdan bir şey anlamadığı için bana dönüp sordu:

-Ne diyor?

-Hiç, dedim. Hiç, sana öğrettiğim için teşekkür ediyor.

Ev sahibi gururlanarak defolup gittikten sonra, karıma Almanların bize sadece “dağdan gelmiş ayı” nazarıyla baktıklarını anlattım. Bu işin hal çaresinin de “hazımlı olmak” olduğunu izah ettim. Sonra karım:

-Peki, ayı olmadığımı ispat edebilmek için ne kadar beklemeliyim? diye sordu.

Ben sakın:

-Bu onların aylık dereceleriyle ilgilidir, diye cevap verdim.

Zoraki gülüştük” (T.A., 79).

Burada, misafir ve ev sahibinin birbirine yönelik tutumu ile ilgili önemli bir durum söz konusudur. Türkler hakkında birtakım bilgilere sahip olan ev sahibi, önyargılara sahiptir. Misafir Türkler ise, kaldıkları yerde sorun yaşamamak için, sakın kalmak zorundadır.

4.2.8 Türklerin Tutumu

Yıldız, sadece Alman toplumunu değil, gerekli yerlerde Türklerin de davranışlarını eleştirmiştir. Sirkeci’den kalkan trende, Yüce’nin okul arkadaşı olan Nihat da, yolcular arasındadır. Nihat, Almanya’ya gidecek olanlar arasında bir seçim yapılması ve ülkemizi orada iyi bir şekilde temsil edecek olanların göçe dâhil olması gerektiğini savunur. Yüce, buna karşı çıkar. O, insanlara zekâsı ve yetenekleri dâhilinde imkân sunulursa, herkesin bir şeyler başaracağına inanır. Nihat’ın, kendi ülke insanına tavrıyla yerli bir oryantalist olduğunu söylemek mümkündür. Kendi insanından utanan ve kendi insanını dışlayan bir zihin, henüz göçmen veya hâkim grup söz konusu olmamışken kendini göstermiştir ve bu durum, göç ve göçmenlik bağlamında da önemlidir.

Tren, ilk gümrük kontrollerinin yapıldığı Edirne gümrük kapısına gelmiştir. Buradaki gümrük memurları, insanı yeren ve rahatsız edici bir tavır içerisindedir. Burada, Almanya’ya gidecek olan insanların seçilmesi gerektiğini öne süren Nihat, valizinde

seccadesi ve rakısı olan Nihat, elindeki parayı Yüce'nin eline sıkıştırır. Beş bin lirayı, Yüce'yi zor durumda bırakarak gümrükten kaçırarak Nihat, arkadaşların böyle günler için olduğunu söyleme pişkinliğini gösterir.

Kurban Bayramı günü tatil olmasını talep eden işçilere, ücreti kesilmek üzere bir gün izin verilir; ancak işçilerin yarısından çoğu çeşitli sebeplerle çalışmaya gider. Almanları para hırsından dolayı eleştiren Türkler, dini inançları konusunda dahi ortak bir paydada buluşamaz. O gün işe gidenler, Almanların gözünde çalışkan, gitmeyenler ise tembel olur.

Yüce'nin eşi, altı ay çalıştıktan sonra işten çıkarılır. Pasaportunda bir mühür eksiktir. Bunu, önce Almanya'da çeşitli kurumlara başvurarak çözmeye çalışan aile, sonunda mührü bastırmak için tekrar İstanbul'a dönmek zorunda kalır. Bu seyahate çıkabilmek için, çeşitli bürokratik gerekliliklerin sağlanması uzun zaman alır. Yüce'nin eşi, giderken diğer geri dönenler gibi, çeşitli eşyalar satın alıp Türkiye'ye götürmek ister. Buna karşı çıkan Yüce, "memleketimizin naylon elbiselere değil, sanayi makinalarına ihtiyacı var" (T.A., 94), şeklinde bir yorum yaparak, bilinçli bir birey olduğunu gösterir. Diğer birçok insan ise, Almanya'da kazandığı markı orada harcayarak ülkesine gereksiz birçok eşya götürür. Almanya'ya giriş yaparken, bir sigara paketine 2 mark ödeten kurallar, bunca eşya ülkeden çıkarken, işlemez görünür. Henüz elektriğin daimi olmadığı bir yerde, insanlara elektronik aletler götürmek, onlara hiçbir fayda sağlamayacaktır. Ayrıca, zamanın bol olduğu ülkemizde, insanlar makinelerle işlerinin süresini kısaltırsa, kalan vakti nasıl değerlendirecektir? Yüce eşine şöyle der: "***Unutma ki, memleketimizde en zor şey, zamanın nasıl değerlendirileceği değil, nasıl öldürüleceğidir***"* (T.A., 95).

Trende, Henning Gerlach isimli bir Almanla karşılaşan Yüce, onunla Türkler ve Almanlar hakkında sohbet eder. Makineleşme, misafirperverlik, kanunlar ve yaşam koşulları hakkında konuşurlar. Trende namaz kılmak isteyen ve eşinin Almanya'da türbanını çıkarmadığıyla övünen bir adam, Henning'le tartışmaya başlar. Henning, kadın-erkek ilişkileri bağlamında Türk kadınının kapalı kapılar arkasına kapatılmasını eleştirir. İbadetiyle övünen bu adamın birçok malı kaçak olarak Türkiye'ye götürdüğü anlaşılır.

---

* Eserde **kalın** olarak verilmiştir.

İnsanlar, üretim hevesine sahip değildir. Almanya’da gördüklerini alıp gelip kendi ülkesinde hava atmanın derindedir. Almanya’da kazandığı paraları oradaki “exportlarda” bozdurarak, dövizini Almanya’da bırakır ve kendi ülkesini düşünmez.

İstanbul’a gittiğinde arkadaşlarını görmek isteyen Yüce, başka birçok kişi tarafından da el üstünde tutulur. Almanya’da gelen Avrupa gören bu bey, onların gözünde birden kıymetlenir. Bununla birlikte, kendilerine bir hediye getirip getirmediğini anlamaya çalışırlar. Ülkesine insanların ihtiyacı olmayacağı veya ticari amaçla bir şeyi getirmeyi redderek neredeyse eli boş gelen Yüce, onlara cevaben “yarın,” der. Sonra gidip Mahmutpaşa’da 8-10 tane tükenmez kalem alıp getirerek onlara dağıtır. Yerli kalemi alan herkes: “Ee, kardeşim, Alman malı başka oluyor” (T.A., 129) der. Kendi ülkesinin malına güvenmeyip Alman malına karşı düşkünlükleri ile komik duruma düşerler. Burada, yurt dışından gelirken, oradaki insanlara ne işe yaradığını anlamadıkları birçok eşya getiren insanların etkisinden de bahsetmek mümkündür. Makinenin gücü, insanı kendine hayran bırakmaya devam etmektedir.

Almanya’ya gittiğinde araba sevdasına tutulan Türkler, “desinler” hastalığına tutulmuştur, kendi öz malı olmayan şeylere karşı düşkündür. Bilgi sahibi olmadan, üretmeden, herhangi bir işin ucunu tutup bir fayda sağlamayan Türkler, “at arabası yapmayı becerebilirken, son model arabalarla, at arabası için yapılan yollarda caka satar” (T.A., 136).

Yüce, bir akşam tercümanlık için karakola çağrılır. Hız sınırını aşarak MOBESE’ye takılan bir Türk, bunu reddeder. Aracın fotoğrafı eline verilince, cezayı ödemek zorunda kalır. Makinenin böyle bir işlevi olabileceğini düşünemeyen Türk, yalan söylemiş olduğundan pişmanlık duyacağı yerde, bunu düşünememiş olduğunu bahane eder. Yüce de: “Zaten bunların nasıl yapıldığını, nasıl çalıştığını bilmiş olsaydık, o zaman yalan söylemeyi öğrenmemiş olurduk...” (T.A., 167-168) şeklinde bir eleştiride bulunur. Görüldüğü gibi Türkler, kontrol edilmediğini düşündüğü her an, kendi bildiğini okumaya devam eder.

Günün birinde, fabrikada bir makine daha fazla yapabilmek için yeni bir iş programı uygulanmak istenir. Türk işçisi Murtaza, bu sürenin yeterli olmadığını söyler. Birkaç kere, gücünü vererek, hızını arttırarak o hıza ulaşmaya çalışır; ancak başarılı olamaz. Bir kere başarmak demek, bundan sonrası içinde başarılı olma zorunluluğu demektir

aynı zamanda. Murtaza, istenen hıza ulaşamayınca patron gelir. Patron lafını duyan Murtaza, titremeye başlar. Kronometreli saati eline alan patron, başlamasını emreder. Murtaza, bu kez tüm gücünü vererek ulaştığı hızla “patronun izlediği makinayı, değil üç dakika geç, iki dakika erken bitirir” (T.A., 183). Patrondan korkusundan böyle davranan Murtaza, uyruk fark etmeksizin herkesin de nefretini kazanır. Sadece çalışkan olmak, iyi ve faydalı olmak için yeterli değildir. Murtaza'nın durumu, çalışkan olmaya mecbur edilen ve her an korkuyla yaşamak zorunda kalan sanayileşmiş Almanya'nın küçülmüş insanı ile bir anda ağasını karşısında gören köylünün korkaklığı ve onun ihtiyaç duyduğu onaylanma ihtiyacıyla ilişkilendirilebilir.

Görüldüğü gibi, “*Türkler Almanya'da*” adlı eser, klasik bir ilk kuşak eser olmasının yanı sıra, tek taraflı bir eleştiri içermez. Bununla birlikte, işçi göçünün ilk eserlerinden olması dolayısıyla da önemli olan “*Türkler Almanya'da*”, göç ve göçmenin sosyolojik analizine çift yönlü bir bakış katmıştır.

4.3 Zafer Şenocak

25 Mayıs 1961 tarihinde Ankara'da doğan Zafer Şenocak, ailesinin Almanya'ya göçmesi nedeniyle, 9 yaşından sonra anavatanından ayrılan ikinci kuşak yazarlarından. Babası yazar ve yayımcı, annesi ise öğretmen olan Şenocak için göç, kırdan kente değil, kentten kente göç şeklinde gerçekleşmiştir. İstanbul'dan Münih'e taşınan ve sonraki yaşamını Almanya'da sürdüren Şenocak, Münih Üniversitesi'nde Alman Dili ve Edebiyatı, tarih, siyasi bilimler ve felsefe eğitimi görmüştür. İlk eserlerini şiir türünde vermiş, sonraki dönemlerde nesre yönelmiştir. Bu yönelişi, Berlin Duvarı'nın yıkılışından sonra Münih'ten Berlin'e göçü ile ilişkilendiren Şenocak'ın eserleri çeşitli dillere çevrilmiştir (Eriş-Öztek, 2013). Almanca ve Türkçe eserler vermiş ve ayrıca kendisi de Türkçeden Almancaya çeşitli çeviriler yapmıştır. Yunus Emre'den yaptığı çeviri seçkisi, “Das Kummerrad” (1986) adıyla yayımlanmıştır. Deniz Göktürk ile birlikte yaptığı çağdaş Türk edebiyatını tanıtan Alman dilinde kaleme alınmış bir antoloji yayımlamıştır. Bununla birlikte, Türk bilim adamı ve yazarların denemelerinden oluşan bir kitabı Alman okurlara sunmuştur (Şenocak, 1994).

Frankfurter Allgemeine, Die Welt, Tageszeitung taz gibi gazetelerde, radyo ve televizyonlarda şiir, deneme, söyleşi ve yorumlarıyla yer alan Şenocak, MIT, UC Berkeley, Dartmouth College, Oberlin College, Lafayette College gibi üniversitelerde konuk profesör olarak dersler vermektedir. 1988 yılında Adalbert von Chamisso Teşvik

Ödülü'nün yanı sıra çeşitli edebiyat ödülleri almıştır. Bir dönem, çok dilli edebiyat dergisi olan Sirene'yi diğer göçmen arkadaşlarıyla birlikte çıkarmıştır (Şenocak, 2006).

Zafer Şenocak'ın temel eserlerini şu şekilde sınıflandırmak mümkündür:

Şiirleri:

- Elektrisches Blau. Gedichte, München 1983.
- Verkauf der Morgenstimmungen am Markt, Gedichte. München 1983.
- Flammentropfen, Dağyeli-Verlag, Frankfurt (Main) 1985.
- Ritual der Jugend, Dağyeli-Verlag, Frankfurt (Main) 1987 (Gençlik Ayinleri, 1994).
- Das senkrechte Meer: Gedichte, Babel-Verlag, Berlin 1991.
- Fernwehanstalten: Gedichte, Berlin 1994 (Taşa ve Kemiğe Yazılıdır, 2000; Kara Kutu, 2004).
- Übergang: Ausgewählte Gedichte 1980-2005, Babel-Verlag, München 2005.
- "İlk Işık", Alef Yayınevi, İstanbul 2016.

Denemeleri:

- Atlas des tropischen Deutschland, Berlin 1992.
- War Hitler Araber?, Berlin 1994 (Hitler Arap mıydı?, 1997).
- Zungenentfernung, Babel-Verlag, München 2001.
- "In deinen Worten: Mutmaßungen über den Glauben meines Vaters", Babel Verlag, München 2016.
- Deutschsein-Eine Aufklärungsschrift, Edition Körber-Stiftung, Hamburg 2011.

Romanları:

- Die Prärie, Rotbuch-Verlag, Hamburg 1997.
- Gefährliche Verwandtschaft, Babel-Verlag, München 1998 (Tehlikeli Akrabalık, 2006).
- Der Erottomane, Babel-Verlag, München 1999.
- Alman Terbiyesi, Alef Yayınevi, İstanbul 2007.

- Yolculuk Nereye, Alef Yayınevi, İstanbul 2007.
- Köşk. Alef Yayınevi, İstanbul 2008.
- Dünyanın İki Ucu, Alef Yayınevi, İstanbul 2011.

Öykü:

- Der Mann im Unterhemd. Babel-Verlag, München 1995 (Atletli Adam, 1997) (Şenocak, 2008); (Akkaya, 2016).

Zafer Şenocak'ın söz konusu eserler dışında denemeleri ve çeşitli çevirileri de bulunmaktadır. Eserlerini Almanca ve Türkçe veren Şenocak, edebiyat dünyasına şiir ile girmiş ve ilk eserlerini Almanca yazmıştır. Evlerinde Türkçe konuşulduğunu ve Türkçe kitaplar okuduğunu belirten Şenocak, Almanya'da göç ettiği çevrede Türklerin azınlıkta olması sebebiyle sosyalleşme sürecinde Almanca ile iç içe olmuş, dolayısıyla hem Türkçeye hem Almancaya karşı yabancılaşma yaşamamış ve eserlerinde iki kültürün de izleri yansımıştır. Yaşadığı çevre ve ev ortamının ikiliği, onun yazın dilini şu şekilde etkilemiştir:

“İki dille yazmaya başladım gerçekten de. Düşünmüyordum hiç hangi dilde yazacağım diye. Zaten şiirle başladım; şiirde içdil çok önemlidir. İçdil her zaman vardır, yürürken bile kafanızda bir içdil vardır. Yazıyorsunuz, ne olduğu sonradan belli oluyor. Başlangıçta şöyle bir şiir olacak, böyle bir hikâye olacak demiyorsunuz ki, yazıyorsunuz sadece. Türkçe şiir yazacağım ya da romanımı Almanca yazacağım diye bir durum yok. İçteki dil karar veriyor buna. Yazarken dil karar veriyor, sözcüklerin seçiminde, hikâyenin ya da şiirin gelişmesinde. Dilin de bir yaptırım gücü var. Sylvia Plath'ın bir sözü vardır, “Ben dili kullanmıyorum, dil beni kullanıyor” diye, çok doğru. Yazının içine girdiğin zaman o içine alıyor seni. Benim yazmam bilinçaltıyla çok ilgili, kontrol etmedim, yok etmedim. Türkçeyi yok edebilirdim, zorlasaydım Türkçe yok olurdu. Ama benim geldiğim ortamda gayret göstermem lazımdı Türkçenin yok olması için. Mesela Türkçe kitap okumamam lazımdı, ama okuyordum. İki dilde de kitap okuyordum. Hâlâ da böyle bu. Yalnız romanda şöyle bir şey var, bu şiirde geçerli değil; Türkçe yazdığım iki romanımda Türkçe yazacağım diye bir şey kafamda yoktu. Fakat üzerinde çalıştığım iki konu da beni Türkçe yazmaya zorladı. Alman Terbiyesi ve Köşk'ü Almanca yazamazdım sanırım, garip bir yabancılaşma olurdu, iki kitaptaki figürleri de Almanca konuşturmam mümkün değildi. Metne başlıyorsunuz, birkaç paragraf ya da birkaç sayfa yazıyorsunuz, o arada karar veriyorsunuz zaten buna. İçine giriyorsunuz ve çıkmıyorsunuz. Türkçe yazarken aklıma Almanca sözcük filan da gelmiyor, Almanca yazarken de böyle. Kafamın içinde çevirmiyorum hiç. Belki Türkçe-Almanca arasında şöyle bir avantaj var, ki Almanca-İngilizce

arasında yok bu pek, çok farklı diller, kesişme noktaları yok. O bakımdan zevkli bir iş, ben hoşlanıyorum iki dilde yazmaktan, çünkü değişik ülkelere, kültürel ortamlara giriyorsunuz, düşünme şekliniz değişiyor. Bugün baskı var bu konularda, mesela Almanca yazarlar, “Ben Türkçe yazmıyorum,” diyor. Sanki bu bir avantajmış, diller arasında bir seçim yapılması zorunluymuş gibi. Ama bence böyle bir zorunluluk yok” (Eriş-Öztek, 2013).

Çift dilli ve dolayısıyla çift kimlikli klasik bir ikinci kuşak yazarı durumunda olan Şenocak’ın şiiri için Ulrich Johannes Beil, şöyle demektedir:

“Şenocak’ın şiiri sanki hemen o anda kâğıt üstüne dökülürmüş resimler gibi insanı büyülüyor, çünkü birisi sanki bildiğimiz sözcükleri yeniden yaratıyor ya da Almanca’dan yine Almanca’ya çeviriyor” (Beil’dan akt. Özoğuz, 2001, 203).

Heinrich von Heise ise, Zafer Şenocak ile ilgili şu düşüncelere sahiptir:

“Şenocak’ta iki farklı kültürün çatışmasından doğan dağınıklığın yanısıra şiirsel duyarlılık ve imgelerin gücü, 1985’te Kreienhoop’ta yapılan edebiyat günlerinde kendisini dinleyenleri şaşkına çevirmiş hatta öfkelenmiştir. Alman kültürünün kavramsallığa olan tutkusu, ki şiirde bile kendisine yer bulabilmiştir, duyuları ve düşünceleri böylesine coşturan (dans ettiren) böylesine zincirlerinden boşanmış metafor diline karşı pek fazla anlayış göstermez” (Heise’den akt. Özoğuz, 2001, 203).

Zafer Şenocak, iki kültürlü olması dolayısıyla, düşüncelerini ‘bir Alman gibi’ dile getiremez. Bu da onun Almancasını, Alman kökenli yazarlarından farklı kılar. Kendisinin bu konuda söyledikleri şöyledir:

“Şiirlerim her şeyden önce Alman dilinde oluşur, çocukluğumda ikinci bir dil olarak öğrendiğim ve daha sonra yaşam dili, içinde yaşadığım dil olan Alman dilinde, içimde yaşayan dil ise, annemin babamın, bölünmüş çocukluğumun, kırık dökük anılarımın dili olan Türkçe. Bir yandan Alman tarihi, güncelliği, geleceği, dili ve edebiyatı, her şeyden önce Ekspresyonistler ve savaş sonrası şiiri, vatani olmayan şairlerin şiiri: Yanı başımdaki uzaklık; öte yanda çocukluğum, evimiz, İstanbul, geçmişten gelen seslerle, binalarla dolu, beklenmedik anlarda geçmişi ile karşımıza çıkıveren şehir, eski Divan’lardan sesler ve resimler, çok dilli Müslüman-levanten dünya” (Heise’den akt. Özoğuz, 2001, 203-204).

Zafer Şenocak’ın bu çift taraflı beslenmesinin, onun imge kullanımı ve düşüncelerini dile getirişini etkilemesi ve anlatımına zenginlik katması doğaldır. Yazına Almanca ile başlamış; ancak Türkçeden ve Türk kültüründen kopmamıştır. Örneğin, okura, üçüncü şiir kitabının ismi olan “*Flammentropfen*” (Alev Damlları) söylemini, Ahmet Haşim’in “bir katre alev” ifadesiyle ilişki kurarak Almancaştırdığını düşündürür. Ayrıca,

Şenocak'ın eserlerinde, divan şiirinin yanı sıra tekerlemelere benzer deyişlere de rastlanır. Bununla birlikte, aynı eserinde geçen, “alevler içindeki insan, duruyordu ufuk çizgisinde” ifadesindeki “alevler içindeki insan” tamlaması da Salvador Dali'nin “Alevler İçindeki Zürafa” tablosunu anımsatır (Özoğuz, 2001, 204-207). Tek kültüre ait olma fikrini, göçmen edebiyatı tanımlamasını ve yabancı tanımlamasını reddeden Şenocak, konuyla ilgili şunları söylemiştir:

“(…) Kozmopolit değilim. Kendi içimde olan dünyayı çeşitli yerlere taşıyan bir insanım. Bunu o şehirlere taşıyorum. Sorun, benim içimdeki dünya ile gittiğim yerlerin nasıl bir bağlantı kuruyor olması. Hiç bağlantı kurmadığım yerde yabancıyım tabii ki. Ama çoğu yerde bağlantı kurabiliyorum. Çok yoğun duygular, ancak bazı yerlerde yaşanıyor: Üsküdar'da bir yokuşta yaşadığım duyguyu ben muhtemel Berlin'deki Unter der Linden'de yaşayamam. Burada yaşadığımı da orada ya da başka yerde yaşayamayabilirim.

Benim kitaplarımda da değindiğim ya da tartışma toplantılarında iddia ettiğim ve tekrarladığım şu: Bu duygular veya düşünceler yanyana da yaşayabilir, yaşanabilir. İlla Berlin'i vatan duygusuyla hissetmem için, Üsküdar'ı unutmam gerekmiyor” (Akkaya, 2016).

Kendi içinde çift dünyada yaşayan ve edebiyatın bu iki dünya arasında bir köprü kurması gerektiğini belirten ve “bölünen kimliğin aslında kişi açısından bir çoğalma olduğunu dile getiren” (Oralış, 2001a, 48) Şenocak, eserlerinde de bu ikiliği yansıtır. Örneğin, daha önce ismen değinildiği gibi, “*Doppelmann*” (Çiftadam) adlı şiiri şu şekildedir:

“ÇİFTADAM

İki ayrı gezegende ayaklarım

dönmeye başlayınca onlar

beni parçalayacaklar

düşüyorum

iki ayrı dünya var içimde

ama hiçbiri tam değil

kaniyorlar durmadan

sınırsa tam da

dilimin ortasında

bir mahpus gibi çırpınır

kanatırım bu yarayı” (Özoğuz’dan akt., Oraliş, 2001a, 47-48)

Görüldüğü gibi, göç sonrası dönemde ikinci kuşağın yaşadığı çifte aidiyet, çift dillilik ve iki ayrı dünyada olmak, tamamlanmamış bu dünyalarda yaşamak, bütünlüğe duyulan ihtiyaçla açığa vurulur. “*Flammentropfen*” (Alev Damlaları), adlı şiir kitabında yayımlanan bu şiirde görülen haykırış, iki yıl sonra yayımladığı “*Ritual der Jugend*” (Gençlik Ayinleri) adlı eserinde, bir tür olgunluğa dönüşür:

“BENİM BACAKLARIM MI BUNLAR TANRIM

neden dört tane değil

benim başım mı bu tanrım

neden iki değil de bir

gözlerim mi bunlar

neden yalnızca iki

bir burun yetmez miydi

bir ağız bir dil yetmez mi

ağızlarım mı bunlar tanrım

dillerim mi bunlar” (Şenocak, 1994, 51)

Göç sonucu ortaya çıkan ikinci kuşağın problem ve konuları, Şenocak’ın eserlerinin iskeletini oluşturur. Yollarda olmak ve yerleşik olmama; “çıkıyorum artık yola, olacağım yarın yollarda; söz etmiyorum gelecekte, yaşıyorum yerleşmeden”, “yolcuyum yaşamın bir ucundan ötekine”, vatansızlık; “ışıksız bir hangara, vatan mı diyeyim, tahta bir at oluşturup içimde”, “baba kayıp, anne divane, evin üstü açık, çatısı gagasında yırtıcı kuşun”, “benim bin ağızlı ağacım vatansız” ifadeleriyle “*Gençlik Ayinleri*” adlı kitabında karşılaşılan temalardan bazılarını oluşturur (Şenocak, 1994).

“*İlk Işık*” adlı şiir kitabında, “Hepimizin kafasında aynı soru, Evimiz yerinde duruyor mu (Şenocak, 2016, 6); “*Babamın büyüttüğü ağaçların gölgesinde*, Kesilmiş bir ağacın köküne rastladım, Bu bahçe bize kimden kalmış, Hiç öğrenemedik” (Şenocak, 2016, 32) şeklindeki ifadelerle köksüzlük, geçmişle kurulmaya çalışılan bağ dile getirilir.

Zafer Şenocak, öykü kitabı “*Atletli Adam*”da, göçün başlaması, birinci kuşağın vatan algısı ve ikinci kuşakta görülen iki vatan arasında kalma ve vatansızlık, Doğu ve Batı zıtlığı, Türk ve Almanlar arasındaki kültürel farklar, çokkültürlülük, çokdillilik, geçmişe

yolculuk, bellek arayışı, geçmişin reddi, Almanya’da yaşayan göçmenlerin tutumları, yabancı olma durumu ve yabancılaşma, yalnızlık, kadın erkek ilişkileri, cinsellik gibi konuları ele almıştır (Şenocak, 1997). Eserde kullanılan sis, ayna ve köprü simgelerini, arada kalmışlık, belirsizlik ve aidiyet bağlamında yaşanan bir yabancılaşma ile bir öteki olarak kendini arama olarak okumak mümkündür. Birinci kuşakta görülen ve uzak bir yolu simgeleyen trenin, burada uçağa dönüştüğü görülür. Trende uzun bir yol ve sonunda ulaşılan bir mekân söz konusuysen, uçakta gidilen veya dönülen yerler arasındaki mesafenin önemsizleşmesi ile birlikte havada olmak, arada olmayı ve bir arayışı imler.

“*Alman Terbiyesi*” adlı romanında, 1881 Manastır doğumlu, Birinci Dünya Savaşı’nda Almanya’ya giden ve orada Prusya subayı olarak görev yapan ve savaş sonrasında eşi Annette ile İstanbul’a göç eden Salih Bey’in, yıllar sonra anılarını yazarken yaşadığı kimlik arayışı ve aidiyet problemi anlatılır (Şenocak, 2007a). Tarihsel olayları ve sonuçlarını şimdiyle ilişkilendiren Şenocak, eserlerinde kimi sorunların sadece bir kez yaşanmadığını, yok olanın yerine gelenin de öncekiyle benzerlikler taşıdığını gösterir. “*Alman Terbiyesi*” de, göçün çeşitli sebeplerle gerçekleşmiş olmasının, ait olma isteğini yok etmediğinin bir örneğidir. Yabancılaşma, iki kimlik arasında kalma, dili vatan olarak görme gibi konular, Almanya’ya işçi göçü ile ilişkilendirilerek değil, Türk ve Alman ilişkilerine ve göçe farklı bir tarihten bakılarak verilmiştir.

Şenocak’ın “*Yolculuk Nereye*” adlı romanında da benzer bir hesaplaşma ve kimlik arayışı söz konusudur. Bir göçmen olan Cüneyt’in çocukluğunda kalan Türkiye ile büyüdüğü ve yaşamına devam ettiği Almanya arasında yaşadığı çatışma, kendilerini “Sanat Teröristleri” olarak adlandıran ve galerilere saldırılar düzenleyen bir grubu konu ederek sanatın da sorgulanması ile verilir. Cüneyt’in çocukluğuna dair en belirgin özlemi ve hatırası, çocukluğunda ona bakıcılık yapan Ermeni kökenli Lara’dır. Lara’nın yersiz yurtsuzluğu ve kendini arayış hikâyesi ve Cüneyt’in kimlik arayışı, birbirleri ile ilişkili olarak ele alınmıştır (Şenocak, 2007b). Geçmiş, kökler ve hatıralar; vatansızlık, yersiz yurtsuzluk ve kimlik arayışına dönüştürülerek aktarılmıştır. Yıllar sonra Lara’yla karşılaşan ve onun Lara olduğunu bilmeden onunla yakınlaşan Cüneyt, adeta çocukluğundaki kimliğine ve aidiyet hissine kavuşarak tamamlandığını hissederken; Lara, Cüneyt’in “o çocuk” olduğunu bilerek, onu görebilmek için yollar katetmesine rağmen, Cüneyt’in şimdiki hali Lara’nın hayalindeki boşluğu dolduramaz.

“Köşk”te, müzik eğitimi görmek için 1957’de İstanbul’dan Münih’e giden ve üç yıl sonunda yazı abisinin arılarına bakarak geçirmek için sevgilisi Hilde ile İstanbul’a dönen Hamit’in yaşadığı çeşitli ikilemlerin sorgulanması konu edilmiştir (Şenocak, 2008). Şenocak, bu eserde kendini evinde hissetme duygusunun yok oluşunu, vatani içinde hissedişe dönüştürmüş, bunu da dil ve müzik arasında bir ilişki kurarak, kahramanın müziğe sığınması ile aktarmıştır. Hamit, Almanların geçmişine dâhil olmayan bir yabancı olmasına rağmen, kendini biraz da olsa Almanya’ya ait hisseder ve İstanbul’da iken Münih’i özler. İstanbul’dayken kafasındaki dünya ile gerçekteki dünyanın birbiriyle çatışması, onu anavatanına yabancı yapar. Üç yıl sonunda döndüğünde de bu yabancılaşma devam eder. Ayrıca, kendisi eğitim için Almanya’ya göç etmiştir ve bu nedenle köylerden göçenlerden oldukça farklıdır. Kitleler halinde gerçekleşen göçte, Anadolu’nun çeşitli kesimlerinden gara gelmiş insanlar birbirine benzemektedir, kendisi ve Hilde ise onlardan oldukça farklıdır.

“Dünyanın İki Ucu”nda iki farklı karakter olan Cenk ve Rana’nın yaşadığı aşk ve sonrasında Rana’nın Cenk’i terk ederek Amerika’da yaşamaya başlaması ve geçmişini unutmaya çalışarak kendine yeni bir hayat kurması ve hayatına Meltem’in girişi ile tamamlanmamış bu aşkı bitirmek üzere on yıl sonra tekrar İstanbul’a dönüşü anlatılır (Şenocak, 2011). Yabancılaşma, köklerinden kopuş, yeni bir vatan arayışı gibi konuların yanı sıra kadın erkek ilişkileri, cinsellik ve pornografi gibi konular da esere dâhil edilmiştir.

Görüldüğü gibi Şenocak, genel olarak eserlerinde kimlik, aidiyet, dil gibi bağlamlarda bir arayışı ele almış ve bunları çeşitli konularla iç içe vermiştir. İkinci kuşakta sık işlenen konular olan vatansızlık, yabancılık, kültür çatışması gibi konuları çeşitli tarihsel olaylarla ilişkilendirerek anlatmış ve yaşanan sorunların bir anlamda zamansızlığına vurgu yapmıştır. Eserlerde göçün çeşitli türleri görülür. İki kültürden de beslenen Şenocak, çokkültürlülüğü eserlerinde çeşitli şekillerde ele almış ve çeşitli kültürler arasında köprü kurmayı başarmıştır.

4.4 “Tehlikeli Akrabalık” Adlı Eserde Göç ve Göçmen

Eser, “Gefährliche Verwandtschaft” adıyla 1998’de yazarın ikinci romanı olarak yayımlanmış, 2006’de “Tehlikeli Akrabalık” adıyla Türkçe olarak basılmıştır. Romanda, vatan arayışı, iki vatan arasında kalma ve yersiz yurtsuzluk, parçalanmış aidiyet hissi, Almanya ve Türkiye arasındaki çeşitli farklar, Doğu-Batı karşıtlığı ve

bunun eleştirisi, Berlin Duvarı'nın yıkılışı ve bunun sonuçları, birinci ve ikinci kuşağın kimlik algısı, hâkim kültürün yabancılara karşı tutumu, yabancı düşmanlığı, savaşımlardan kaynaklı göçler ve sürgünler gibi konular, üçlü bir kimliğe sahip olan buna rağmen kendini yersiz yurtsuz hisseden, tam bir Alman olarak büyütülmesi arzulandığı için, o doğduktan sonra evde Türkçe konuşulması adeta bir yasağa dönüşmesi nedeniyle Almancayı bir Alman gibi konuşmasına rağmen, birkaç kelime Türkçe konuşabilen ve Türkiye'ye yaptığı yolculuklarda kendini bir turist gibi hisseden ve büyükbabasının eline geçen mektupları ile bir kimlik hesaplaşması yaşayan Sascha Havas'ın, bir anlamda Will Herberg'in "*Oğulların unutmak istediği ne varsa, torunlar onları hatırlamak ister,*" deyişinin izini sürüşü anlatılır. Anne tarafı Alman Yahudilerinden olan Havas'ın baba tarafı Türk'tür. İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'dan Türkiye'ye göç eden aile, savaştan sonra geri göç eder. Annesi Yahudi olduğu için vatandaşlıktan atılmışken, babası Türk olan Havas, Alman vatandaşlığına kabul edilir. Bu, ona bir aidiyet hissettirmez; çünkü o, tek bir kimliğe sahip değildir, hem Alman hem Türk hem Yahudi hem de Müslüman kanı taşımaktadır. Havas, büyükbabasının mektupları ile yeni bir dünyanın kapısını açar ve sonunda, onun çeşitli ülkeler ve şehirlerde kendini yersiz yurtsuz hissettiği, bu yeni dünya ile yeni bir evde "kendini evinde hissetmeye" dönüşür (Şenocak, 2006).

Şenocak, eserlerinde göçün ve göçmenliğin ikinci kuşağı açısından yaşanan sorunları yansıtma amacının yanı sıra, göç ve göçmen bağlamında iki kültür arasında köprü kurmayı amaçladığı için, yazdıkları, gerçekliğin üretilmesi ile de ilişkilendirilebilir.

Eserde, çeşitli göç türleri konu edilmiştir. Sascha'nın anne tarafından dedesi ve anneannesi Hitler'in iktidara gelişi ile İstanbul'a, savaş bitiminde ise tekrar Münih'e göç eder. Annesi ve babası da İstanbul'dan Münih'e taşınır ve babası dünyayı dolaşarak bir yersiz yurtsuz gibi yaşar. Sascha Münih'ten Amerika'ya, oradan da eşi Marie ile birlikte Berlin'e göç eder. Marie, araştırma yapmak amacıyla önce Selanik'e, sonra İstanbul'a gider. Almanya'ya işçi göçü ve Berlin Duvarı'nın yıkılışı ile Doğu'dan Batı'ya göçler de eserde geçer. Ermenilerin tehciri, Yahudilerin sürgünü ise eserde geçen diğer göç türleridir. Burada, göç kuramlarının tüm bu göç türlerini açıklaması beklenemez; ancak temelde göçün gönüllü veya zorunlu gerçekleşmiş olması türünden bir ayırım yapmak mümkündür. Bununla birlikte, bu göçlerde itme-çekme faktörlerinin etkili olduğunu söylemek gerekir.

Sascha'nın soyadı Almanca basımda "Muhteschem" olarak verilirken, Türkçe basımda "Muhteşem" şeklinde değil, eskimiş bir kullanım olan ve "1. isim Nitelikler, özellikler, 2. Kendilerini halktan ayrı ve üstün sayan, kendilerinde bir tür ayrıcalık gören kimseler, avam karşıtı, 3. İleri gelenler, seçkinler" (Türk Dil Kurumu) anlamına gelen "Havas" olarak verilmiştir. İki kelime de Arapça kökenli olmasına rağmen, iki dilde de farklı bir kullanım tercih edilmiştir. Bu durumun, Alman okur için "Muhteschem"ın koyduğu mesafeyi, Türk okuru için "Havas"ın sağlayabileceği düşüncesinden kaynaklandığını düşünmek mümkündür.

İkinci kuşak eserlerinin tipik bir örneği sayılabilecek olan "*Tehlikeli Akrabalık*"ta, göç ve göçmen bağlamında ele alınan konuları örneklerle açıklayacak olursak, şu alt başlıklar karşımıza çıkacaktır:

4.4.1 Göçmen Grubun ve Hâkim Toplumun Davranış Biçimleri

Daha önce belirtildiği gibi, göçmenlerin uyum konusunun ikinci kuşakla birlikte gündeme gelmiştir. Birinci kuşağın, Alman toplumuyla diyalog halinde olmaması, ayrı bir dünyada yaşaması ve iki taraf açısından da bir geri dönüş beklentisi, çok yönlü bir uyumun da gerekli olmadığını düşündürmüştür. Aile birleşmeleri ile kalıcı hale gelen göçmenler içinse, Alman toplumuyla bir arada yaşamak ve bir kimlik oluşturmak kaçınılmaz olmuştur. Uyum konusunun tek taraflı olmadığı, iki grubun davranışlarının da uyumla ilgili belli sonuçlar doğurduğu bilinmektedir. Eserde aktarılan, göçmen grubun hâkim toplum içindeki ve hâkim toplumun göçmenlere karşı tutum ve davranışlarında çeşitlilik görülmektedir.

Sascha, düşüncelere dalar. Şehirler hakkında fikir yürütürken Münih'le ilgili şunları söyler:

"Burada dünyanın geri kalanına hiç durmadan şunları kanıtlamakla gurur duyulurdu: En iyi birayı biz yapıyoruz, en hızlı otomobilleri biz üretiyoruz ve en düşük suç oranı bizde. Böyle bir zihniyete ve böylesi önceliklere sahip bir şehir çabuk zenginleşir. Şehrin yerlileri, yabancılarla birlikte yaşamaya alışmışlardır. Buraya göç edip yerleşmiş olanlar, kısa bir uyum sürecinden sonra, yerlilere kendi vatanlarındaki alışkanlıklarını dayatmaya başlarlar. Böyle dayatmacı kişiler, buranın şivesi kullanılarak cezalandırılır, bu şiveye vâkıf olmak için ancak yerli bir anneden süt emmiş olmak gerekir" (Te.A., 8-9).

Almanya’da doğup büyüyen ve Alman vatandaşı olan Sascha, böylelikle göçmen grubun kendi geleneklerini sürdürerek yaşamlarına devam etme çabası içinde olduğunu, hâkim grubun ise göçmen grubu dışladığını belirtir.

Sascha, Marie ile Amerika’dan Berlin’e taşınır. “Katıksız” Alman olan Marie, uçaktayken Sascha’ya: “-Kreuzberg’de bir ev arayalım, böylece sen de kendini vatanında hissedersin, dedi sinsisi gülmüseyerek” (Te.A., 20). Bilindiği gibi Kreuzberg, Türklerin yoğun bir nüfusa sahip olduğu “Küçük İstanbul” olarak adlandırılan bir semttir. Sarışın, mavi gözlü Sascha, Almanya’da doğmuş, Alman bir anneye, Alman pasaportuna sahip olmasına ve Almancayı bir Alman gibi konuşmasına rağmen, asla bir Alman olamayacaktır; çünkü annesi Alman-Yahudilerinden, babası ise Türk’tür. Marie, Sascha’nın televizyonu açık bırakmasını da, “katlanılmaz” bulur ve bunu Sascha’nın Türk genlerinden kaynaklanan bir kabalık olarak değerlendirir.

Sascha, babasının eski Amerikan otomobilleri kullandığını anımsar. Babası, işçi göçü ile gelen işçilerden biri olmasa da, bu tavrıyla birinci kuşak göçmenlerin geniş araba sevdasını hatırlatır.

Berlin Duvarı’nın yıkılışını, halkların birlikteliğini savunarak sevinçle karşılayanlar olduğu gibi, olumsuz değerlendiren Almanlar da bulunmaktadır. Sascha’nın karşılaştığı bir Alman, bunu ruhuna narkoz verilmeden yapılan bir operasyon olarak görür. Duvar’ın yıkılışı ile Almanlar için, kendi içlerinde dahi bir dışlama söz konusu olur.

“Olumsuzlamaların Biz’i. Almanya cinsiyetsiz bir birleşmeyi sırt sırta yaşıyor. Sırt Almanların bedeninin en güçlü bölümüdür, onun ardından kol gelir” (Te.A., 32-33).

Kol gücüne duyduğu ihtiyacı “misafir işçi”lerden karşılayarak, kollarını daha da güçlendiren Almanlar, şimdi bir halk olarak sırt sırta vermelidir. İşçiler, bedeninin güçlü kalması için çalışması gereken dış unsurlardır; çünkü şimdi Almanya birleşmiş ve güçlenen Alman halkı, bu dış unsurları bedeninden silkeleyerek tek bir halk ve tek beden olarak yoluna devam etmelidir. Pandoranın kutusu gibi yıllarca kapalı kalan “Alman ulusu” fikri, şimdi açılmış ve “ansızın insanlar kendilerini Alman hissetmeye başlamıştır” (Te.A., 33).

Sascha’nın en yakın arkadaşı Peter’in annesi ve babası İkinci Dünya Savaşı sebebiyle, göç etmek zorunda kalanlar arasındadır. Kendileri Katolik olan anne baba, bir süre

Protestan bir bölgede kalır. Münih'te yaşamlarını devam ettirirler ve Peter'in annesi Gertrude, Sascha'yı Katolik inancının üstünlükleri konusunda ikna etmeye çalışır; ancak kendi oğlu on sekiz yaşındayken Protestanların elindeki SPD (Alman Sosyal Demokrat Parti)'ye girer.

Sascha'nın anne tarafından dedesi Liberal Alman-Yahudilerinden başarılı bir tüccardır. Ailelerinin bir kolunun 16. yüzyılda Regensburg'dan Türkiye'ye göç ettiğini söyler. Bu konuda, yola çıktığının kanıtı vardır; ancak Türkiye'ye ulaşıp ulaşmadıkları hakkında bir kanıt bulunmaz. 1916'da yedek subay olarak İstanbul'a giden dedesi, "Hitler iktidara geldiğinde, bavulunu ilk toplayanlardandır" (Te.A., 51). 1934'te İstanbul'a göç edip Çamlıca tepelerinde eski bir konağa yerleşir. Zamanla, İstanbul'daki sürgünlerin sayısı artar. Çok sayıda bilim adamı ve sanatçı, Türk'ün gönlünü kazanır. Onların Yahudi kökenli olmaları gündeme gelmez veya onlar vatan haini olarak görülmez. Dedesi ve anneannesi gibi birçok Alman, Türkçeyi çabucak öğrenir ve kendilerini sürgünde değil, ikinci vatanlarında hisseder. Sürgündekilerin kendilerini ikinci vatanlarında hissetmeleri, Türk işçileri açısından ancak ikinci kuşağa nasip olmuştur. İki farklı göç türü, iki farklı sonuç doğurmuştur. Burada göçün sebeplerine ek olarak, gidilen ülkede görülen muamelenin etkisini yadsımak mümkün değildir.

Hitler'in ünü artınca, sahibi bir Ermeni olan "Tokatlıyan" Otelinin önünde nasyonal sosyalistlerin bayrağı dalgalandırılır. İstanbul'daki Hıristiyanlar da, kendileri azınlık olmasına rağmen, Yahudilere nefret besler. Çoğunluğu İspanya'dan göç eden Yahudilerden olan bu topluluk, yıllarca "Sultan'ın sadık kulları olmuşlardır" (Te.,A., 53). Hıristiyanlar ise Yahudileri, Avrupa'da İslam'ın müttefikleri olarak Hıristiyanlıkla savaşıyorlar olarak görmüştür.

"Milliyetçilik filizlenirken, bu duygular da güçlendi. Yahudiler ve Türkler dönüşümlü olarak, Hıristiyan Yunanlıların ve Ermenilerin düşman imgesi oldular" (Te.A., 53).

Yahudiler ve Müslümanlar arasında kurulan bu ilişki, daha önce Bekir Yıldız'da Almanların Yahudilere ve Türklere davranış benzerliği olarak karşımıza çıkmıştır.

İstanbul'da Almanlar iki kitabevinde toplanır. Birinde göçmen Almanlar, diğerinde Nazi yanlısı Almanlar buluşur. Nazi yanlılarının toplandığı kitabevinde, Nazilerin yayın organı olan *Völkische Beobachter* de satılır. Burada, 1940 Ağustos'unda Türk düşmanı bir karikatür yayımlanır. "Kitapçı Kalis, bu karikatürü bastığı için tutuklandı. Gözaltına

alındığında, ırkçı Almanya'yla alay etmek için, siyahi bir polise kelepçelenmişti” (Te.A., 53).

Sascha, İkinci Dünya Savaşı ile ilgili kimi belgeleri ve el yazısı ile yazılmış notları toplamaya başlar. Kimileri hala enflasyon günlerinin sorumlusu olarak Yahudileri görmektedir. Kendisine notlarını verecek olan bir kadın, “günümüzde Türklerin o zamanki Yahudilerden çok daha kötü olduklarını” (Te.A., 62) söyler.

“Yahudiler kendilerini Almanlıkla maskeleymişlerdi, sanki Almanmış gibi yapmışlardı. Gerçi bu maskeleri düşürülmüştü. Ama bu onların sonuydu. Kadın bir süre düşündü, sonra Yahudiler ile Almanları nefretle karışık bir sevginin birleştirmiş olduğunu söyledi. Ama Türkler ile Almanlar arasında yalnızca nefret vardı” (Te.A., 62).

Burada Türklerle Yahudiler arasında kurulan benzerlik, hatta davet üzerine gelen Türklere karşı bu tutum, hâkim toplumun göçmen gruba bakışındaki dışlamayı gösterir. Yahudi ve Türk kimliğine ve ötekileştirilmesine sık sık değinilir. Bir Yahudi'nin ne zaman tam bir Alman olduğu veya olabileceği, Almanya'da Yahudiler, Türkler ve Almanlar arasında üçlü bir ilişkinin olduğu; ancak bu ilişkinin bir diyaloga dönüşmesi için farklı kültürlerin bir aradalığının kabulünün önemi, Alman kimliğinin tanımlanması için ötekine bakışın değişmesi gerektiği belirtilir. Burada Yahudiler, kendilerini daha Alman hissetmek için Türklere ihtiyaç duymaktadır. “Siyah derili” Yahudiler, “beyaz Alman maskelerini” takmak için, “daha siyah derili” Türk'e ihtiyaç duymaktadır; çünkü kendileri, Alman olmayı onlardan çok hak etmektedir. Türklerin ve Yahudilerin geçmişte ortak bir tarihin parçası olmaları, Türk Yahudileri açısından olumlu bir Türk imgesinin devamı bağlamında önem taşırken; Avrupalı Yahudiler için durum neredeyse tam tersidir. Bu nedenle, annesi de Alman-Yahudilerinden olan Sascha'nın, Türk babasının onu ikna etmesi beş yıldan fazlasını alır. Sascha, bunu asimile olmuş Yahudilerin tavrıyla özdeşleştirir:

“Alman Yahudilerinin, yoksul ve geri kalmış Türklere karşı, hiç çekinmeden dile getirdikleri küstahlık ve aşağılama, asimilasyonlarının bir sonucuydu. Sadece asimile edenlerin perspektiflerini, yargılarını ve önyargılarını tamamen benimseyen bir kişi asimile olmuştur. Oryantalistlerin çoğu Alman Yahudisiydi. Doğu'ya sonsuz tiranlık, yazgıcılık, değişmezlik ve ötekilik attılar. Torunlarının da dedeleri gibi yine Doğulu olacakları kimin aklına gelirdi?” (Te.A., 87)

Tarihte mevcut olan “Türk tehlikesi” uzaklaştırılmış olsa da “Türk boyunduruğu”nun hâlâ geçerli olduğunu belirten Sascha, Türk korkusunun “kıyafet balolarındaki Türk

hayranlığıyla örtbas edildiğini” (Te.A., 70) belirtir. Kıyafet balolarında farklı olma, ilgi çekme esası vardır. Giyinilen kıyafetler, Türkleri öteki olarak görüp bir eğlence unsuruna dönüştürme amacı taşıyabileceği gibi, bunun altında yatan nedenin “Türk korkusu” olduğunu inkâr etmek için de nedenlere ihtiyaç vardır. Bununla birlikte, Türk korkusunun açığa çıktığı tek yer kıyafet baloları değildir:

“Pan Avrupacı dernek, Prens Eugen Ödülü’nü, “Avrupa’da Türk Tehlikesi” başlıklı denemesiyle, Alman gazeteci Karl Schumann’a verdi.

Karl Schumann, Avrupa’nın geleceğini düşünen bir liberal. Ulusal sağlığın gerekliliğine inanıyor. Ona göre, Türklerin oranının yüksek olması, Avrupa uluslarının savunma gücünü zayıflatıyor. Türkler Atatürk’ün reformlarıyla sadece Avrupalı bir kılığa büründüler. Ne var ki maskeleri, onların karakterinin Asyalı-Doğulu yönünü gizleyemiyor.

Türkler üstün bir millettir. Üstün millettir. Her zaman iktidarı ele geçirmek isterler. Yahudilerin kurban gömleği onlara yakışmıyor. Yahudilerden farklı olarak, iktidar talebinde bulunacaklardır. Sanatla ve bilimle yetinmeyeceklerdir. Bunlar Türklerin güçlü olduğu alanlar değil. Orduya ve politikaya girmek isterler. Çünkü söylev vermeyi ve savaşa sürüklemeyi becerebilirler. İyi geceler, Avrupa!” (Te.A., 81)

Osmanlı Devleti’nin çokkültürlü yapısına vurgu yapılır ve insanların birbirini ötekileştirmeden, ortak bir aidiyet olarak “Osmanlı” olmanın yeterli olduğu bir ortamda yaşamaları aktarılır. Bununla birlikte, bu ortamı bozanların dışarıdan gelen “yabancılar” olduğu ve bu kişilerin, düne kadar bir arada yaşayan bu insanları birbirine “yabancı” yaptığı ifade edilir. Göç sonucunda göçmen grubun hâkim grup üzerindeki etkisine vurgu yapan bu kısım dikkat çekicidir:

“Türkler, Yunanlılar, Ermeniler, Yahudiler, Kürtler, Çerkezler, Arnavutlar, Boşnaklar, Bulgarlar, Süryaniler ve Gürcüler. Sekiz yüz yıl boyunca her zaman barış içinde olmasa da, bir arada yaşadılar; birlikte yaşarken hayatta kaldılar. Türkler bile salt Türk değillerdi; Sünnileri, Alevileri vardı. Alevilerin de köylü ya da şehirde zanaatçı olanları vardı; göçebeleri, avcıları, ruhani olanı, olmayanı, dinden sapmış, dindarı vardı. Türkler sadece buğday tenli, siyah saçlı değillerdi, sarışın, türkuvaz gözlü olanları da vardı; “mavi”yi ve “gökyüzü”nü aynı sözcüklerle anlatıyorlardı.

Sonra yabancı öğretmenler geldi -çok gezmiş birine yabancı denirdi buralarda- ve onlara adlar taktılar; Türklere Türk, Kürtlere Kürt, Alevilere Alevi adları. Hiçbiri diğerinin adını duymak istemiyordu. Aileler arasında bir çatlak oluştu, çocuklar birbirine yabancı olarak yetişti. Bu sırada da Türkler, Hristiyan oldukları için Yunanlı sayıldılar; Yunanlılar da, Müslüman oldukları için Türk sayıldılar. Birbirlerine yabancı gözüyle baktılar. Hiç gezip dolaşmamış komşularına yabancı dediler” (Te.A., 70-71).

Göçmenlerin tutumu ve hâkim grubun göçmenlere yönelik davranışlarında, entegrasyonun veya asimilasyonun ön planda olduğu görülür:

“Amerikan Kongresi, modern Amerikan antropolojisinin kurucusu, antropolog Franz Boas’a 1920 yılında bir görev verdi. Amerika’ya göç eden ırkların değişimi hakkında bir rapor yazacaktı. Boas Amerika’ya göç etmiş ikinci kuşak Yahudilerin, Sicilyalıların ve Napolililerin bedenlerinin, birinci kuşağın bedenlerinden farklı olduğunu saptadı. Göçmenlerin ABD’de doğan çocukları daha iriydi, daha açık tenliydi ve beyin kapasiteleri daha büyüktü. Avrupalı tipine daha yakındılar. Daha kolay entegre olacak gibiydiler.

Başka kültür sadece başka bedende vardır. Göçmenlerin çoğu, çocuklarına bol süt içirir. Sütün teni beyazlattığına, güçlü biri beden ve sağlıklı dişler kazandırdığına inanırlar. Sağlıklı bir bedende kötü dişler olamaz” (Te.A., 79).

Burada, fiziksel ırkçılığın izleri görülür. Başka kültürlerle sadece beden olarak bakmak ve onların fiziksel özelliklerine göre uyum sağlayıp sağlayamayacağı, bilindiği gibi sonradan yaşayış biçimlerine, toplumların sahip olduğu çeşitli değerlere göre yargılamaya dönüşmüştür.

Sascha, uzun bir aradan sonra gazetecilik işi alır. Genç Türklerin monologlarını yazıya geçirerek onların sesi olacaktır. Türklerin ve Almanların birbirlerine kendilerinin düşündüğünden daha fazla benzediğini söyleyen Sascha, çeşitli meslek gruplarındaki Türklerin söylediklerini yayımlar. Emlakçı Ali, önce Almanlara övgüler yağdırır; ardından Türklerin Almanya’daki yeni vatanseverler ve yarının Almanları olduklarını söyler. Sonrasında da, Almanlara karşı sözlü savaş ilan eder: “Beceriksizler sizi, yer açın, biz geliyoruz!” (Te.A., 91) Göçmen grup açısından, topluma entegre olmaya hazır; ancak öfkeli bir ses olur Ali.

Berlin’deki Müslümanların kendi içlerinde bütünleşmeye çalıştıkları ve Alman toplumundan ayrılmaya çalıştıkları görülür. Bir bildirin üzerinde “Birlikte Allahın davasını güdelim, gâvurun davasında güdülmeyelim” (Te.A., 101) sloganı yazmaktadır. Sascha, Berlin’deki mescitlerle ilgili bir yazı yazacaktır. Sascha’nın eline verilen listeye göre, Berlin’de o dönem 265 mescit vardır. Camilerin bodrum katları, ibadet dışında birlikte vakit geçirmek için de kullanılır. Sascha, mescitlerle ilgili yazısını “Geleneksel mescitler, Berlin’de sosyal tesislere dönüştü. Bunlar aynı zamanda hem Müslüman mescitleri, hem de Alman dernekleri. Bu toplumun ortasında bir yer işgal ediyorlar” (Te.A., 103), şeklinde bitirir, başlık olarak da “Cumaları namaza, pazarları masa tenisine” ifadesini kullanır; ancak yazı, üç gün sonra manşetten “Müslümanlar

Mahallelerimizde Tehdit mi Oluşturuyor?” başlığı kullanılarak yayımlanır. Medyanın bu tavrı, insanlar arasındaki uyumu imkânsız hale getirerek, “yabancılara” karşı düşmanca tutumun varlığına ve artışına hizmet eder. Sascha’nın yazısına restore edilmiş bir sinagogun fotoğrafının konulması ise, bu işi yapanların bilgisizliği ile açıklanabileceği gibi, bilinçli olarak Yahudilerle Müslümanların eşitlenmesi ve ikisinin de dışlanması gerektiğinin işareti olabilir. Bununla birlikte, bu durum Yahudiler açısından da Müslüman düşmanlığının oluşmasına hizmet edebilir.

Neo Naziler, yeniden harekete geçer ve çeşitli kundaklamalar gerçekleştirir. Yabancı düşmanlığının arttığı yıllardır. İnsanlar, bu durumu protesto eder; ancak bir taraf “öteki” olanı öylesine redder ki, onları kabul etmek isteyen tarafın sesi cılız kalır.

Almanya’ya İtalya ve Yunanistan’dan gelen ilk misafir işçiler, Dachau’daki toplama kampının çürük barakalarında konaklarlar. Almanya onlara para ve cemaat vermişti; bu onlar için yeterli olmak durumundaydı. Toplama kampında konaklayan misafir işçilere yaklaşım, onların ölümlerinden yararlanmayı değil, diri hallerini sonuna kadar kullanmayı gerekli kılmaktaydı.

Almanlar, başkalarının kendilerini taklit etmesinden hoşlanmaz. Başkaları Almanlar gibi olmak isteseler de, Almanlar için bu rahatsız edicidir. Onlar, “tamamen başka olmak isterler. Kendilerini evlerinde hissetmek için, kendi başkalarına gereksinim duyarlar” (Te.A., 117). Ötekilerden farklı, ötekilerden ayrı olmak, onları özel ve biricik yapar. Aldığı onca göçe rağmen, uzun süre göç ülkesi olmadığını dile getiren Almanya, başkalarının kendini evinde hissetmesini arzulamaz.

Sascha’nın ilk ve tek kitabı “*Veronika: Günümüzde Bir Aşk Üzerine*”, uzun süre “alımlanmamış”, sonra birden keşfedilip “Yabancılar Yazını” adı altında sınıflandırılmıştır. Sascha, bu duruma çok şaşırmıştır; ancak o “artık Almancayı ustaca kullanan bir Türk yazar olarak” (Te.A., 120) değerlendirilir. Bu durum, ikinci ve üçüncü kuşak yazarların sorunlarından biridir. Kişilerin sahip olduğu pasaportun ve mükemmel konuştuğu Almancanın bir önemi yoktur; Alman toplumu, onları nasıl “alımlıyorsa”, onlar o olmak zorundadır. Aksi takdirde, yabancıların davet edildiği röportajları, okuma günü davetlerini yabancı olmadığı gerekçesiyle reddeden Sascha gibi, bir “yabancı düşmanı” ilan edilmeniz veya hemen “Alman olma heveslisi” olarak nitelenmeniz kaçınılmaz olacaktır.

4.4.2 Türkiye ile Almanya Arasındaki Fark

İkinci kuşak eserlerinde görülen fark, sanayileşmiş bir ülkeyle karşılaşan tarım toplumunun insanını anlatmaz. Ekonomik, sosyal ve tarihsel farklar eleştirel bir şekilde aktarılır.

“Dar günlerim de olmuştu, ama bunlar paramın azlığından değil, iyi kullanmasını bilmeyişimdendi. Kimi zaman dostlarıma borç verdiğim de olurdu. Bu borç ödenmezdi. Benim için fark etmiyordu zaten. Doğup büyüdüğüm bu ülkede, para her şeyin merkezinde yer alıyor gerçi ama insanlar sanki merkezlerinde paranın yer aldığı tüm bir şeyler önemsizmiş gibi davranıyorlar. Parası olmayan, toplumun üyesi bile sayılmıyor. Ve parası olan da hiçbir şeyi kendine dert etmeye gerek duymuyor. Parayı bile. Bu yüzden bu ülkeye göç etmiş akıllı insanlar Alman pasaportu gibi değersiz şeylere değil, öncelikle Alman Markı'na sahip olmaya bakıyorlar. Çünkü Almanya'da bir varoluş sorunu olan aidiyet sorununun çözümü, sadece ve sadece Alman Markı'ndan geçiyor.

Büyükbabamın ülkesinde ise durum bambaşkaydı. Para, orada da insanlar arasındaki tüm ilişkileri belirliyordu. Ama her şey para değildi. Para miktarına bakıldığında dünyanın başka hiçbir yerinde olmadığı kadar çoktu. Ne var ki bu paranın değeri yoktu. Üstelik her geçen gün değer yitirdiği için, insanların konuştukları tek konu da paraydı. Paranın değersizleştikçe önem kazanması tuhaftır. Paralarının değer yitirmesi ile birlikte, orada yaşayan insanların öz bilinçlerini de yitirmeleri dikkat çekiyordu” (Te.A., 11).

Görüldüğü gibi, iki ülkenin ekonomik durumu ve insanların tavırları birbirinden oldukça farklıdır.

“Bu şehirde kışın günler kısadır. Gündüz gökyüzü nadiren aydınlık olduğundan, insana daha da kısa gelirler. Gökyüzü çoğu zaman gridir. Şehrin üzerine sis çöker, önce binaları sonra da insanları yutar” (Te.A., 12).

Berlin'in kısa aydınlık günlerinde sis insanları yutarken, Türkiye'de bilgiye önem verilmemesinin insanları karanlıkta bıraktığı imlenir:

“(…) Bu ülkedeki insanlar bilginin değerini küçümsüyorlar. Sadece görebildikleri, koklayabildikleri ya da tadabildikleri şeylere inanıyorlar. Burada iş yarar telefon rehberleri bile yok. En yenisi on yıllık” (Te.A., 25).

4.4.3 Çokkültürlülük

Eserde, başkarakterin üçlü kimliğe sahip olması ve Amerika, Almanya, Türkiye gibi ülkelere gerçekleşen göçler, eserin temel olarak çokkültürden beslendiğini gösterir. Bununla birlikte, Almanya'daki İtalyan ve Yunan lokantaları, Kars'ta doğan

büyükbabasının kusursuz biçimde Ermenice ve Rusça; müzik eğitimi almış büyükannesi Hatice'nin ise su gibi Yunanca konuşuyor olması, babasının İsviçre'de iktisat öğrenimi görmüş Fransızca ve Almancaya hâkim ve bir burjuva ailesine mensup olması farklı kültürlerin bir aradalığını normalleştirir.

Sascha'nın Amerika'da gittiği üniversitede, Schiller ve Goethe'ye değer veriliyor, Adenauer destekleniyordur. Burası, Doğu Alman İşçi ve Köylü Cumhuriyeti'ne hayranlık duyulmayan nadir üniversitelerden biridir. Grass ve Brecht burada sevilmez. Öğrencilerle Böll okumaları kuşkuyla karşılanır ve bir meslektaşı “Bu adam teröristleri desteklemiyor muydu?” (Te.A., 31) diye sorar. Burada, hayal edilen dünya ve özgürlükler ülkesi olan Amerika'da dahi, önyargıların önüne geçilmez (Öncü, 2015, 495). Her fikre açık görünen Amerika'da dahi, insanlar tek bir aidiyetten ve tek bir merkezden beslenmektedir.

Sascha, Berlin'de uydu kanallarının çokluğunu çokkültürlülük olarak görmez; çünkü birçok kanalın olması, insanların birbirini anladığı veya anlamaya çalıştığı anlamına gelmez. Her kanal, kendi kabilesine hitap etmektedir. Dolayısıyla, her kültüre kendini sunma imkânı tanınması; ancak farklı kültürlerin bir arada olmaması çokkültürlülük adına bir anlam ifade etmez.

Çoklu kimliğe sahip olan Sascha'nın çokkültürlülüğü atalarında da görülür. Anne tarafından dedesinin Yahudilikle ilişkileri, babalarının inancıyla ilişkisinden ibarettir. Sascha'nın anne tarafı, Aydınlanma geleneğindeki hümanizmi, “zamanının biricik geçerli dini olarak görür” (Te.A., 53). Hıristiyanlığa geçmeyi hiç düşünmeyen dedesi, bu dinin de Yahudilik gibi miadını doldurduğuna inanır. Bununla birlikte, Noel ağacı süslemesi dedesinin ve anneannesinin –İstanbul'da da olmak üzere- sürdürdüğü bir gelenektir. Annesi de, bu geleneği devam ettirir ve Noel ağacı süslemesi, Sascha'nın çocukluk anılarının ana unsurlarından biri olarak kalır.

4.4.4 Köklerinden Koparılmışlık ve Yabancılaşma

İkinci kuşak göçmenlerin küçük yaşta doğdukları ülkeden göç etmesi ve yeni ve bambaşka bir ülkede yaşamaya başlaması, ikili bir kimliğe, dolayısıyla geçmişindeki kendi ile sonraki kendi arasında yabancılaşmaya sebep olmuştur.

Sascha, büyükbabasının fotoğraflarını bulur. Ebeveynlerine gösterdiği bu fotoğraflar, vakit kaybetmeden şöminede yakılır. Sascha'nın “komik bıyıklı” (Te.A.,9) bulduğu bu

adamın fotoğraflarının yakılması, onun kökleri hakkında bilgi edinmesinin engellendiğini gösterir. Annesinin ailesinden hayatta kalan olmaz. Bulduğu ve akrabalarına ait olan diğer fotoğraflar da, yabancılara aitmiş gibi davranılır. Bu, savaşın insanları köklerinden kopardığının göstergesidir. Savaştan sonra Alman Yahudileri, kurbanlar değil de failer gibi hissedip utanır. Bu nedenle, bu konu hakkında konuşmak istemez ve bu durumdan kaçarlar. Savaş yüzünden Almanya'ya giden Yahudiler ise, kurban olmalarının ruh halini Almanların vicdanını rahatsız ederek normale döndürmeye çalışır gibidir. Buna rağmen, ailelerinden kalan tek kişi belki de bu göç edenlerdir ve onlar artık **“gittikleri her yerde yabancıdırlar”** (Te.A., 56).

Babası Türk olan Sascha'nın anneannesi ve dedesi savaştan birkaç yıl sonra, annesi ve babası ise, Sascha'nın doğduğu yıl olan 1954'te Münih'e geri döner.

“Annem beni Almanya'da dünyaya getirmek istiyordu. Beni bir Alman yapmaya çok önem veriyordu. Bu yüzden ben doğduktan sonra evde artık Türkçe konuşulmaz oldu; oysa daha önce mutlaka ara sıra konuşuluyor olmalıydı. Annemi sorularıyla sıkıştırdığımda, bu önlemi bana farklı dünyaların arasında rahat bir yaşam sağlamak için aldığını söyledi. Yaşamımdaki değişkenlik yüzünden, projesinin daha sonra başarısızlığa uğradığını hissetmiş olmalı”(Te.A., 54).

Annesinin onu bir Alman olarak yetiştirmek istemesinin sebebinin, birden fazla kimliğe sahip biri olarak çokkültürlü ve hoşgörülü yetişmesini sağlamak olmadığı açıktır. Alman olmak, her şeyin en iyisine sahip olduğunu ve her şeyin en iyisini yapabildiğini düşünen bir “ırka” mensup olmak demektir. Almanya'da Almanlar ve diğerleri vardır. Alman olan Sascha, diğerleri içinde Alman kimliğiyle rahat edecektir; ancak annesinin bu tutumuyla köklerinden koparılmış Sascha, hiçbir kimliğe ait olamayacak ve hiçbir yerde rahat edemeyecektir.

Birçok Türk kökenli göçmen kendi anadillerini konuşamaz. Almanya'da ikinci kuşakla başlayan bu anadile yabancılık, sonraki kuşaklarda daha da derinleşir. Teknik Üniversite'de Türkçe öğrenmek için kursa katılmaya karar veren Sascha, orada birçok Türk'ün de bu kursa katıldığını görür. İlk kuşakta, Almancanın eksikliği, bu kuşakta anadil eksikliğine dönüşmüştür.

Berlin'de, ileriye bakarak yaşanır. Tarihi olaylar önemsenmez. Duvar'ın da kısa sürede unutulacağı dile getirilir. Sascha, ileriye dönük yaşamayı ve Berlin'in 2000 Olimpiyatları'na başvurusunu **“bellek olmadan geleceği biçimlendirmek mümkün mü?**

Yoksa sadece bellek temelinde mi, daha iyi bir gelecek kurulur?” (Te.A., 66) şeklinde sorgular. Burada, şehirler için köklerinden koparılmışlıkla bir geleceğin inşa edilmesinin zorluğu vurgulandığı gibi, bu durumun insanlar için de geçerli olduğu sonucuna varmak mümkündür. Köklerinden koparılmış ve kimliksiz birinin geleceğini biçimlendirmesi ne derece mümkündür, yoksa bu geleceğin inşa edilmesi için kişinin köklerine inmesi ve özüne ulaşması zorunlu mudur? Büyükbabasının güncelerinin peşinde olan Sascha için, o belleğe ulaşmak artık bir görev haline gelmiştir.

Sascha, gazetede çalışmaya başlar. Genç Türklerin monologlarını yazacaktır. Konuşanlardan biri, Zafer Şenocak'ın kendisidir. Almanya'ya gelişini, insanlarla ilişkilerini, yaşadığı yabancılaşmayı, kimlik sorununu anlatır. Soyisminin anlaşılması için kodlaması gerekir, sıra arkadaşı daha fazla yer kaplamaması için aralarına bir sınır çeker, Almanya'da geçirdikleri ilk kış, arkadaşının sorusu üzerine kendilerinin neden Noel ağaçları olmadığını sorgular, etlerini Yahudi bir kasaptan alırlar, okula gideceği müdürün elinin öpülmeyeceğini, sadece iki arkadaş gibi elini sıkması gerektiğini öğrenir, bir gün arkadaşı Joseph ona “Almanya'da Yabancı Olmak” adında bir kitap hediye eder ve kitapta Almanya'da yabancı olmanın nasıl bir şey olduğunu bulacağını ümit ederken, Almanya'da yaşayan “yabancı” yazarların oluşturdukları metinleri görünce hayal kırıklığına uğrar ve artık yabancılaşmıştır. Almanlar, kendileri dışındaki insanlara bu yabancılığı dayatır.

4.4.5 Aidiyet ve Kimlik Arayışı

İkinci kuşakta, gidilen ve gelinen olmak üzere, iki vatana sahip olmak, kimi zaman kimlik bunalımına ve aidiyet hissini yok oluşuna sebep olmuştur.

Babası Türk olan Sascha, Türkiye'ye yaptığı yolculukları “turistik gezi” (Te.A., 11) olarak tanımlar. Noterden aldığı, büyükbabasından kalan, 1916'da tutulmaya başlanmış ve 1936'da bitirilmiş defterleri karıştırır. Yazılan dillerle ilgili düşünürken şunları söyler:

“Arap yazısıyla, ama kimi yerlerde de Kiril yazısı ile doldurulmuştu. Kiril harfleri, Balkanlar'daki uzun otomobil ve tren yolculuklarında edindiğim ilk deneyimlerde, benim için yabancı olanı temsil ediyordu. Ne zaman kültürümüzden ayrılırsak, görünmez bir sınırın ardından ortaya çıkıyorlardı. Bir dil, dünyayla başa çıkabilmek için öğrenilir. İnsanın kendi dilinin artık hiçbir işe yaramaması, büyük bir darbe olsa gerek. Türkçeyi hiçbir zaman tam olarak öğrenemedim. Yalnızca birkaç sözcük biliyorum. Ortalama bir Alman turistini bildiğinden daha çok değil” (Te.A., 12).

Sascha, bir Alman turist kadar Türkçe bilse de, çocukluğunda babası ile aralarında geçen diyalogta Türkleri savunur:

“Arap sayılarını, matematiğe merak sardığım çocukluk yıllarımda öğrenmişim. “Sayılarımız Araplardan geliyor,” demişti babam. Buna yüksek sesle karşı çıkmışım. Böyle bir şey doğru olamazdı. Araplar Türklere daha yoksuldular. Babam, “Çok eski zamanlarda durum bambaşkaydı,” yanıtını vermişti” (Te. A., 13).

Yetişkin olduğunda da, Almanları tarihlerine ihanet etmekle suçlar, “üstelik de bunu sırf Amerikalıların hoşuna gitsin diye” (Te.A., 41) yaptıklarını dile getirir.

Eşi Maria ile Talat Paşa hakkında konuşan Sascha, nesnel olmaktan ziyade köklerinde var olan Türklüğü açığa çıkarıyor gibidir:

“(…) Jön Türklere ilgili kitabın sonuna dek okudun mu? Talat Paşa hakkında yeni bir şeyler var mı içinde? Karısı falan hakkında? Yok, değil mi? Kaç karısı vardı ki?

-Yine oryantalizm yapmak zorunda mısınız? İçindeki bu nefretle, bu insan hakkında nasıl sürükleyici bir belgesel film çekebilirsin?

-Bir kitle katiline sempati duymamı mı bekliyorsun? Hitler’i de sevemem, biliyorsun.

-Ama bu tümüyle başka bir şey.

-Ya öyle mi, neden?

-Burada neyi yapabiliş, neyi yapamayacağın söz konusu değil. Tartışmalı bir tarihsel kişilik hakkında bir film çekiyorsun, bu yüzden konuya değişik açılardan bakabilmelisin.

-Benim bakış açım bana yetiyor.

-Peki senin için olabildiğince çok kaynağı okumamı neden istiyorsun? Olaylar ve kişiler hakkında Batılı kaynakların çoğunda bulunanlardan farklı bir resim sunan Türk kaynakları üzerinde durdun mu? Talat hakkında, bir Batı dilinde yazılmış tek bir biyografi bile yok. Tarihin nasıl tek yanlı yazıldığının bir kanıtı bu. Kadim bir Doğulu halk olan Ermeniler sırf Müslüman bir çevrede yaşayan Hristiyanlar oldukları için, kurgusal bir biçimde Batılı yapıldılar. Buna karşılık, yüzleri bölgedeki tüm öteki halklardan daha Batı’ya dönük olan Türklere, Müslüman oldukları için, Avrupalılar tarafından asla Batılı olarak kabul edilmiyorlar.

-Tıpkı bir Türk politikacısı gibi konuşuyorsun. Avrupalı olmak istiyorsanız, işkenceyi ortadan kaldırmalısınız.

-Fransızlar, Cezayir’de işkence ve katliam yaparken, Avrupalı değil miydiler? Ya dünyanın yarısını yağmalayan İngilizler? Bu yüzden onlar

Avrupa Parlamentosu'ndan ya da Avrupa Birliği'nden dışlandılar mı? Siz Avrupalılar hileli bir oyun oynuyorsunuz, ikiyüzlüsünüz. Beyaz adam hep ikiyüzlüdür” (Te.A., 14-15).

Görüldüğü gibi, Alman Sascha; Alman Maria ile tartışırken bir Türk'e dönüşür.

Sascha'nın babası da, annesinden ayrıldıktan sonra bavulu elinde gezenlerden olur. Dünyayı dolaşır ve sonunda İstanbul'a gider. “Her kim amaçsızca orada burada dolaşırsa, sonunda kendi şehrine, kokularını çocukken içine çektiğı şehre demir atar” (Te.A., 23). Bir yere duyulan aidiyet, belki de en iyi çocukluğun duyularında hissedilir. Bu nedenle, bir aidiyet hissi yaşanmak istendiğinde, kokunun ve seslerin en saf hissedildiğı zaman olan çocukluğa ve bu saflık döneminin diyarına sığınılır. Babası da, burada gizlenebileceğini (büyükbabası da 1919'dan 1921'e kadar bu şehirde gizlenmiştir) düşündüğü için İstanbul'da yaşamakta olduğunu söyler. Hem çocukluğunun geçtiğı yer olduğı için her köşesini bilir bu şehrin hem de burada, kimsenin onu bulma ihtimali yoktur. Hem yerli hem bir yabancısıdır burada.

Büyükbabası, “Büyük Kurtarıcı” Mustafa Kemal'in yanında yer almış ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türk ordusu adına casusluk yapmıştır. Kendisi de casus olan ve hali vakti yerinde bir tüccar ailesinden gelen Hatice'yle tanışan büyükbaba, Kurtuluş Savaşı sürerken onunla evlenir ve nikâh şahitleri de “Büyük Kurtarıcı” olur. Alman kimliğine sahip Sascha, Mustafa Kemal'in sanatseverliğini, uygarlık adına yaptığı girişimleri anlatırken ona hayran görünür. Bir oyun yazmak yerine, uzun bir söylev veren “Büyük Kurtarıcı”, ona göre hata yapmıştır. O, halkını kurtarmış; ama uygarlaştıramamıştı. Sascha'nın bu tavrı, her ne kadar büyükbabasının hayatını konu alan bir roman yazma çabasından kaynaklanıyor görünse de, özünde hissettiğı bir aidiyetin dışavurumu sezilir. Bu düşünceyi destekleyen bir yaklaşımı, Sascha'nın büyükbabasının günlükleri konusunda düşündüklerinde de görmek mümkündür:

“Belleğimi tümüyle özgür bırakmak için, büyükbabamın güncelerini yakmalı mıydım? Onları okuyamadığım halde, belleğimin bir parçası değil miydiler? Büyükbabamı bir roman kişisi olarak kurgulamadığım sürece, bu soruları yanıtlayamazdım” (Te. A., 36).

Yazının kendine özgü bir yol alışı vardır. Bazı şeyler yokmuş gibi görünse de, yazıyla ortaya çıkar. Sascha'nın kimlik arayışında da özü veya bilinçaltı sık sık yüzeye çıkar.

Anne ve babasının aynı kazada ölümü, Sascha'yı derinden etkilemez. Aksine, insanlar onun bu kadar çabuk toparlanabilmesine şaşırır. O ise, yıllar önce baba evinden ayrıldığı için, öncesinde duyduğu aidiyete benzer bir duygu hissetmez.

“Uzun süredir annemle ve babamla bir ilişkim kalmamıştı. Ani ölümleriyle yaşamımda bir boşluk bırakmış değillerdi, bende bir kaybetme duygusu da oluşmadı. Çünkü düşüncelerimde, gelecekte de yaşayacaklar” (Te.A., 34).

Birinin ya da birilerinin düşüncelerinde yaşaması ile gerçekte yaşaması arasındaki fark açıktır; ancak Sascha gerçek yaşamda da ailesiyle bağlarını koparmış, yıllar boyu gerçekte de onları düşüncelerinde yaşatmıştır. Kendini yersiz yurtsuz gören Sascha'nın anne babasına olan bağlılığı da yüzeyseldir ve onların yokluğu, kendi açısından bir kayba dönüşmez.

Mustafa Kemal'in yanında yer alan büyükbaba, artık bir Osmanlı olmak istemez; ancak bir İngiliz veya Alman olmak ister miydi?

“İnsan kim ya da ne olacağını kendisi seçemez, buna onu kendinden görmeyen başkaları karar verir. Yaşamında bir kez olsun taraf değiştirmek isteyen herkes bu deneyimi yaşar” (Te.A., 37).

Kimlik, bireyin kendisi tarafından belirlenen ve tercih edilen bir şey değildir. Özellikle, saf dışına çıkmak isteyen biri varsa, hayatında kim olduğuyla ilgili bir karar verme hakkına kendisi sahip olamaz. Birileri için “öteki” olmak, kimlik açısından belirleyicidir.

Ermeni tehcir listesini ilk hazırlayan kişi olan büyükbabasının ve Alman-Yahudilerinden olan anne tarafının kimliğine sahip çıkar. Bu bağlamda kendisi de bir aidiyet hisseder:

“Ben kurbanların ve failerin torunuyum. Suçun devredilebilir olduğuna inanmıyorum. Faillerden kurbanlara da devredilemez. Suç, fiilin işlendiği toprağa çöker. Orada, failin ayakları altında durur. Büyükbabamın ayakları altındaki toprağı kaldıracığım, onu suçundan kürekle kazıp kurtaracağım. Hiçbir atlasta gösterilmeyen bu toprak parçasını bulmalıyım” (Te. A., 38).

İnsanların ayakta kalmak için, yaşamındaki çelişkileri dengelemesi gerektiğini dile getiren Sascha, çoklu bir kimliğe sahip olmayı bir dezavantaj olarak görmek yerine, hepsini kabullenip bu kimlikler arasında bir denge kurmanın gerekliliğini imler. “Ya...ya da” anlayışı yerine “hem...hem de” şeklinde bir kimlik tanımlamasının, kişinin ayakta kalması için önemli olduğunun sinyallerini verir.

Sascha, bir ara Münih'e, en yakın arkadaşı Peter'in yaşadığı kente, dönüp burada Marie olmadan yaşamayı düşünür; ancak sonra kararını Marie ve Berlin'den yana verir.

Kimliğini aramaya ve kim olduğunu bulmaya karar vermiştir:

“Hayatımda ilk kez kendime meydan okudum. Kendi kökenimle tartışmak istedim. Yani Marie'nin kuşkucu sorularından kaçmamaya, geçmişine bakmaktan korkmamaya karar verdim. Anımsamak acı verir. Bellek insanın kapanmayan tek yarasıdır. Ne ki, ölümcül değildir. Tam tersine, bu yaranın acıları, yaşama daha kesin konturlar verir.

Bir kimliğim yoktu. Çevremdeki insanlar bu konuda artan sorunlarla karşılaşılıyorlar. Sanki duvarın yıkılışı, eski düzenin çöküşü özgürleştirici bir işlev görmekle kalmamıştı; duvarın yokluğunda insanlar kendilerini açığa çıkmış hissediyorlardı. Kimlik, gizlenmişliğin yedek kavramı olmuştu. İnsan kökenini, yakınlıkları ve uzaklıkları belirlemek için, gözlerini ötekilere dikiyor. Her yerde, duvarın yıkılışından sonra örülen görünmez duvarlara çarpılabiliyordu. Dünya daha karmaşıklaşmış, yollar daha labirentisi olmuştu. Eskiden oyun dürtüsüne tasasızca boyun eğilir, yanlış yollarda rahat olunurdu; duvar insanı uçurumdan koruyordu. Günümüzde herkes attığı adıma dikkat ediyor, bir sonraki karşılaşma bile insanı yoldan çıkarabilir. Yolum beni kaçınılmaz bir biçimde geçmişe götürecekti. Geçmişini güncelleştirmek bana kaçınılmaz görünüyor.

Ansızın Berlin'de artık bir yabancı olmaktan çıktım. Burada yalnız evimde değildim. Ben de buraya aittim. Şehirdeki sayısız köstebekten biriydim. Biz üzerinde yeni başkentin kurulacağı zeminin her zaman gevşek ve sinsi bir kayganlıkta kalmasını sağlıyorduk. Marken yöresinin kumunu seviyorduk” (Te. A., 44-45).

Burada, daha önce bahsedilen çelişkiler veya çoklu kimliklerin kabulü ve kaçışın bitmesi ile gurbet, vatana dönüşür.

Kimlik kaybına ve arayışına farklı bir noktadan bakan Sascha, ya çok derine inmeye ya da çok yükseğe çıkmaya çalışıldığı için, dünyanın merkezinden uzaklaşmış olduğunu belirtir.

“Merkezi arayanlar, arayış halinde olanlarsa, kayboldular. Birbirlerinin ardından çok hızlı koşuyorlar, yeni yolların gösterilmediği eski haritalara yöneliyorlar. Ama artık ne bir şey görüyor, ne de buluyorlar” (Te.A., 47).

Burada hem insanın doğayla mücadelesi, başarısızlığı ve tekrar doğaya yönelme eğilimini hem de tarihle koparılan bağ sonucu yaşanan kimlik krizi ve ardından tekrar geçmişte kimlik bağlamında bir ize rastlama amacıyla köklere yönelme ve aidiyet hissetme ihtiyacını okumak mümkündür.

Hayatı boyunca kendisini akıntıya bırakmış olan Sascha, büyükbabasının hikâyesiyle hayatında ilk kez “tutunacak bir yer” (Te.A., 48) arar. O zamana kadar kim olduğunu

düşünmemiş, aidiyet onda bir anlam kazanmamıştır. Geçmişten gelen bu günlükler, onun kimliğini bulmasına yapılan bir çağrıdır.

Sascha arkadaşı Heinrich ile kütüphanede tanışır. Bir konuşmalarında Heinrich, insanın tek vatanının beden olduğunu söyler. Sascha ise, “insan yalnızca dil içine yerleşebilir” (Te.A., 77) şeklinde bir karşı fikir sunar. Dilin vatan olarak görülmesi, ikinci kuşak yazarlarında sık görülür. Hiçbir yere aidiyet hissi bulunmayan Sascha da, kendini dile ait hisseder. Bir turist kadar Türkçe bildiği göz önüne alınırsa, Almancanın onun vatani olduğunu söylemek mümkündür. Bilmediği yazıları okumaya çalışması ve büyükbabasının günlüklerinde kullandığı Kiril ve Arapça harfleri dikkate alınacak olursa, bu kendini ait hissettiği dilin bir millete ait olmasından ziyade, dilin kendisine olan bağlılığının öneminden bahsetmek mümkün olacaktır.

Sascha, gazetede genç Türklerin monologlarını yazma işini aldıktan sonra, moda tasarımcısı Kamile ile görüşmüş ve onun sorunlarını kendi ağzından kaleme almıştır. Türkiye’de doğan ve Almanya’da büyüyen klasik bir ikinci kuşak göçmeni olan Kamile, çift insan olduğunu dile getirir. Yaşadığı –tüm ikinci kuşak için genellenebilecek- ikilemi şu şekilde açıklar:

“Ben iki kez çocuk oldum. Bir kez Türkçe, bir kez de Almanca. Türk çocuğu olarak henüz Almanca bilmiyordum, Alman çocuğu olarak ise Türkçeyi zaten biliyordum. Böylece, Türk çocuğu Almanca öğrendi. Ama Alman çocuğunun hiç Türkçe öğrenmesi gerekmedi.

(...)

Türk çocuk ürkek. Çok sayıda yabancı ile karşılaştı. Hiç büyümedi. Yaşiyor. Alman çocuğun ise büyümek için düşünmesi ve ölmesi gerekiyordu. Şimdi ben Türkçede çocuğum ve Almandada yetişkinim. Ne konuşsam konuşayım, ne yazarsam yazayım, hangi dilde olursa olsun sözcüklerimin her birinin Türkçe bir çocukluğu var. Alman çocuk unuttuğunda, Türk çocuk anımsıyor. Türk çocuk anlamadığında, Alman çocuk açıklıyor. İyi mi oluyor böyle?” (Te.A., 92-93)

Kendi çift kimliğe sahip olan Kamile’nin annesi ve babası, birinci kuşak göçmenlerdendir. Bu nedenle, onlara göre Almanlar yabancı ve kendi çocukları her zaman Türk kalmalıdır. Kamile içinse, Türk çocuk yedi yaşına bastıktan sonra ölümsüzleşmiştir. Anne ve babasının, kızlarının kimliği ile ilgili endişeleri şu şekildedir:

“ “Almanlar yabancıdır,” diyor babam. “Biz onları anlamıyoruz,” diyor annem. “Bizi ayıran çok şey var.” Onlar Türk çocuğun üzerine titriyorlar, hiç büyümemesine özen gösteriyorlar. Hep onların düşündüğü gibi kalmalı:

uslu, masum, utangaç. Alman çocuktan korkuyorlar. Bu çocuk onlara yabancı. Bir çocuk olarak onunla daha fazla ilgilenmediler. Bu çocuğun kendi çocukları olduğundan emin değillerdi.

Onları her ziyaretimde “Benim” diyorum. Sanki beni tanımaları için, beni görmeleri yetmiyormuş gibi. Evet, hâlâ benim. “Seni kaybetmedik kızım, geri geldin,” diye sesleniyor annem. Babam türkü söylüyor. Her şeyi anlayabilirdim, evde olma duygusunu yaşayabilirdim. Ama sadece sanki fazla vakti olmayan ve yatıya kalmayacak birisi gibi, başımı hızla sallıyorum” (Te.A., 93).

Ebeveynleri kızlarının hep Türk kalmasını isterken, Kamile iki kimlik arasında kalmış ve ailesinin yanındayken dahi kendini evinde hissedemez hale gelmiştir. İçinde iki çocuk taşımaktadır; iki geçmiş ve bölünmüş bir kimlik. Bu sorun, ikinci kuşak göçmenlerin genel sorunlarından biridir.

Büyükbabasının defterlerini çevirtmeye karar veren Sascha, Sven ile anlaşır. Defterlerin içeriğinin anlaşılması, Sascha'nın kendini anlamaya dönüşecektir. Üç kimlik arasında kalan Sascha, böylece kim olduğunu anlayacaktır.

“Kurfürstendamm'a geldiğimde adımlarımı hızlandırdım. Kaldırımında su birikintileri oluşmuştu. Sağanak inmişti. Hava kuru ve sıcaktı. Bunu, gelecek yılın yaşamımda bir dönüm noktası olacağına yordum. Kendi benliğimin daha derin katmanlarını bulmak için yanıp tutuşuyordum. Bu derinliğe ancak kökenimi keşfederek ulaşabilirdim. Artık köksüz olmak, yirmi yılı aşkın bir zaman önce olup bitmiş hiçbir şeyden sorumlu olmamak istemiyordum. Sonunda büyükbabam, benimle kökenim arasındaki gizem biçiminde ortaya çıktı. Kendime varabilmek için, onun gizemini açığa çıkarmalıydım” (Te.A., 109).

Sascha, Berlin Duvarı yıkıldığında orada olmadığı için, bu tarihe dâhil olmadığı için, kendini eksik hisseder. Tam olarak kabul edilmesi için, bir yarısının eksik olduğunu dile getirir. “Eksik yarımı protez benzeri bir kimlikle tamamladım, zamana ve mekâna göre değiştirebileceğim kayıp bir şeyle” (Te.A., 112). Kimliğini bulamayan Sascha, bu toplumda kabul görmek için, tammiş gibi yapar.

Yazar olarak başarısız olma sebebini, kökenini yeterince açığa vurmadığından kaynaklanabileceğini dile getiren Sascha,

“iki dilli bir yazar olabilir ve böylece ilginçlik kazanabilirdim. Ama ben iki dilli değilim. Soykırımın doğrudan göbekbağı bulunan bir Yahudi olabilirdim. Ama tam olarak böyle de değilim. Annem Alman Yahudisi olsa bile” (Te.,A., 118),

diye düşünür. Kendinin Alman olup olmadığı sorusu, ona hiçbir zaman çekici gelmemiştir. Münih'te doğduğu için Münihli olduğunu söyler. Sascha için kimlik sorunu Alman olup olmamak değil, köklerini keşfetmek ve gerçekte kim olduğu sorusunu cevaplamakla ilgilidir.

Sascha, on sekiz yaşına geldiğinde sınava tâbi tutularak Alman vatandaşlığına alınır. Annesi Alman-Yahudisi olduğu için vatandaşlıktan atılmış ve babası bir Türk olan Sascha'nın kendisi, Alman pasaportuna sahip, mükemmel Almanca konuşan, sarışın ve mavi gözlü bir Almandır. Bu kimlik, soyadı söylenen kadar geçerlidir. Soyadını duyanlar, sahip olduğu tüm Alman özelliklerine rağmen, yabancı olup olmadığını sorar. Alman olmak için bu kanı taşımak ve doğru zamanda doğru yerde bulunmak, diğer her şeyden önemli görünmektedir.

Büyükbabasının hikâyesini açığa kavuşturan Sascha, yeni bir eve, hatıraları ve eşyaları olmayan bir eve taşınır ve böylelikle belki de ilk kez kim olduğu sorununu çözdüğü rahatlığıyla, kendini evinde hisseder.

4.4.6 Yersiz Yurtsuzluk ve Vatan Arayışı

Sascha, anne rahmine başka bir yerde düşmüş ve başka bir şehirde dünyaya gelmiştir. Farklı şehirlere sahip geçmişi, şimdiki yaşamını da etkiler. Vatan arayışı ve yersiz yurtsuzluğu, çok önceden henüz bir bilince sahip olmadan, adeta bilinçaltına yerleşmiştir.

Batı Berlin'den 1989 Şubatında ayrılan Sascha, Marie ile Amerika'da tanışır. Sonra, birlikte Berlin'e dönerler. İnsanın dünyada misafir olduğunu düşünen Sascha, yıpratıcı bir ilişkinin etkisinden uzaklaşmak amacıyla ve "*Veronika: Günümüzdeki Bir Aşk Üzerine*" adlı ilk kitabının başarısızlığının da etkisiyle Berlin'den de aynı düşünceyle göç eder:

"İnsan dünyada misafir gibidir. Bunu aşınmış mistik anlamıyla söylemiyorum. Sözcüğün gerçek anlamıyla söylüyorum. Her ziyarette, misafirin artık gitme zamanının geldiğini hissettiği bir an vardır. Bu an kaçırıldığında, sorun çıkar. Ev sahipleri misafiri, gece kalması için ikna etmeye çalışırlar. Son metro kaçırılır, sohbet konuları tükenir. Çok fazla içilir ve sonra insan kendini rahatsız bir yatakta bulur, bir daha hiç davet edilmemeyi düşünmeye başlayabilir. Berlin'de ne davetsiz bir misafir ne de kendisine tahammül gösterilen, uzatmalı bir misafir olmak istiyordum" (Te.A., 17-18).

Berlin’de hiçbir zaman evi olmayan hep tek odalarda yaşayan Sascha için buradan ayrılmamanın özel bir zorluğu olmaz. Buradaki tüm insanlar da, eşyalarını kutulara koymuş ve her an taşınmaya hazır şekilde yaşamaktadır. Bu, o dönem insanların kendini evinde hissetme duygusunun eksikliğinden ziyade, Berlin’in bir “ev” olma potansiyeline sahip olmadığına bir işarettir.

Üç yıl sonra 1992’de Marie ile Berlin’e dönen Sascha, burada, Duvar’ın yıkılmasıyla sınırda kontrol olmamasının dışında bir değişiklik olmadığını söyler. Marie, “katıksız” Berlinlidir. Nereye giderse gitsin bir vatani olan Marie ve nerede olursa olsun vatansız hisseden Sascha’nın ilişkisi, artık Berlin’de devam edecektir. Sascha’nın onunla ilgili düşünceleri şu şekildedir:

“Marie’yi ilk gördüğüm anda, bu dikkati çekmeyen, tahta gibi göğüslü, her zaman biraz solgun görünen kadının, vatan arayışında bana yardımcı olabileceğini düşünmüştür. Bu kadının yaşamının, uzakta da vatanındaki aynı kişi kalmasını sağlayan, berrak bir merkezi vardı. Buna karşılık ben uzaklarda kendimi çıplak hissediyordum. Yeni baştan giyinmek zorunda olduğum duygusuna kapılıyordum” (Te.A., 19).

Sascha, büyükbabasının intiharını konu alan bir roman yazmaya çalışır. Marie, onun yazdıklarının bir merkezi olmadığını, dili yoğunlaştırıp üzerinde kendinin durduğu bir noktaya, kendi noktasına götürmesi gerektiğini dile getirir. Sascha’nın, bulunduğu bir nokta ise yoktur:

“Haklıydı. Anne babamın evinden taşındığımdan bu yana, bir merkezim yoktu. Dünya kendisine dar gelen ve dilin içinde dolaşan bir yersiz yurtsuzdum” (Te.A., 22).

Sascha, babasıyla on yıl sonra, iki yabancı gibi görüşecektir. Burada anne baba evinden göç eden Sascha’nın yaşadığı yersiz yurtsuzluğu, ikinci kuşak genellikle çocukluğunun geçtiği anavatandan ayrıldıktan ve yeni vatanda yaşamaya başladıktan sonra hisseder.

Bir yerde ömür boyu kalmanın veya bir yere ait hissetmenin mümkün olmadığını düşünen Sascha, İstanbul’a bakarak, “deniz kenarındaki şehirleri severim. Her zaman, onları hiç güçlük çekmeden terk edebileceğiniz duygusu verirler” (Te.A., 24), der.

En iyi arkadaşı Peter’le, onun iş gezisine dâhil olarak Riga’ya giden Sascha, Peter iş görüşmelerini yaparken şehri gezer. Akşamüzeri bir grup içerisinde bir araya gelirler.

“Bu grupta Amerikalı işadamlarının çoğunlukta olduğu, gürültülü patırtılı, neşeli konuşmalarından anlaşılıyordu, bu yüzden kendimi adeta evimde,

Amerika'da hissettim. Amerika'da üç yıl yaşadıkdan sonra, oradan kendi “evim” olarak söz edişim, beni bile şaşırıyor. Ama bu saptamanın ardında bir kural yatıyor. Her zaman, en son yaşadığım yeri evim olarak tanımlıyorum. Berlin'deyken evim Münih'ti. Şimdi, Berlin'e döndüğümde, evim Amerika oldu. Herhangi bir yerde kendimi evimde hissedebilmek için, bu yeri en az bir kez terk etmiş olmalıyım” (Te.A., 41).

Bir yerin ev veya vatan olarak tanımlanması için, kişinin orada doğup büyümesi veya orada yaşaması, kendini oraya ait hissetmesi esas alınırken, Sascha'nın bir yeri evi olarak tanımlayabilmesi için, orayı terk etmiş olması gerekliliği, aidiyet hissini yokluğunun ve vatansızlığının göstergesidir.

Görüldüğü gibi eserde, kimlik arayışı ve yersiz yurtsuzluk temelinde, ikinci kuşak göçmenlerin sorunları, gerçekliği birebir yansıtarak değil, tarihten ve sosyolojiden yararlanılarak aktarılmıştır. Sonunda kendini evinde hisseden Sascha için, kültürlerarası köprü kurulmuştur.

4.5 Selim Özdoğan

Selim Özdoğan, 1971'de göçmen bir ailenin çocuğu olarak Köln'de dünyaya gelmiştir. Çiftdilli büyüyen yazar, Etnoloji, İngiliz Dili ve Edebiyatı ve Felsefe öğrenimini yarım bırakmış, çeşitli işlerde çalışmış ve yazarlık hayatına 1995'te yayımlanan “*Es ist so einsam im Sattel, seit das Pferd tot ist*” (At Öldüğünden Beri Eğerdeki Çok Yalnız) isimli romanıyla giriş yapmıştır. İlk ödülünü 1996'da alan Özdoğan, 1999'da Adelbert-von-Chamisso Teşvik Ödülü'nün sahibi olur. Bu zamana kadar çeşitli ödül ve burslar almış ve en son 2017'de Hohenemser Edebiyat Ödülü'ne lâyık görülmüştür.

Birinci ve ikinci kuşak yazarlarda görülen şiire olan eğilimin, Özdoğan'da hikâye ve romanlara kaydığı görülür. Bu durum, kuşaklar bağlamında düşünüldüğünde, manzumdan mensura bir yönelişten bahsetmek mümkün olur.

Yazarın eserleri şu şekildedir:

Romanları:

1995- *Es ist so einsam im Sattel, seit das Pferd tot ist*, Roman, Rütten&Loening, Berlin

1996- *Nirgendwo & Hormone*, Roman, Rütten&Loening, Berlin

1999- *Mehr*, Roman, Rütten&Loening, Berlin

- 2000- *Im Juli*, Roman, Europa, Hamburg
- 2002- *Ein Spiel, das die Götter sich leisten*, Roman, Aufbau, Berlin
- 2005- *Die Tochter des Schmieds*, Roman, Aufbau, Berlin
- 2009- *Zwischen zwei Träumen*, Roman, Edition Lübbe, Bergisch-Gladbach
- 2011- *Heimstraße 52*, Roman, Aufbau Verlag, Berlin
- 2013- *DZ*, Roman, Haymon, Innsbruck
- 2016- *Wieso Heimat, ich wohne zur Miete*, Roman, Haymon, Innsbruck
- 2017- *Wo noch Licht brennt*, Roman, Haymon, Innsbruck

Öyküleri:

- 1998- *Ein gutes Leben ist die beste Rache*, Geschichten, Rütten&Loening, Berlin
- 2003- *Trinkgeld vom Schicksal*, Geschichten, Aufbau Taschenbuch Verlag, Berlin
- 2012- *Der Klang der Blicke*, Geschichten, Haymon, Innsbruck

Diğer Eserleri:

- 2000- *Traumland*, CD, Livemitschnitte, Der Audio Verlag
- 2003- *Tüten und Blasen*, Doppel-CD, Live Mitschnitte, Palimpsest Verlag
- 2006- *Tourtagebuch*, Tagebuch, Kartaus, Regensburg
- 2010- *Ein Glas Blut*, Kurzprosa, asphalt&anders, Hamburg
- 2012- *Kopfstand im Karma-Taxi, Bekenntnisse eine Pranajunkies*, Edition Spuren, Winterthur
- 2012- *Passen die Schuhe, vergisst man die Füße, Kolumnensammlung*, asphalt&anders, Hamburg
- 2012- *Ein weiteres Verlangen*, Hörbuch, Bandcamp, Internet
- 2012- *Hundert Hörer*, Hörbuch, Bandcamp, Internet

2013- *Was wir hörten, als wir nach der Wahrheit suchten*, Prosa und Poetologie, rhein wörtlich, Köln

2013- *Hinter der Tanzhalle*, Gesprochene Worte, Bandcamp, Internet

2017- *Capsaicin*, Hörbuch, Bandcamp, Internet

Görüldüğü gibi yazı dili olarak Almancayı tercih eden Özdoğan, oldukça verimli bir yazarlık deneyimine sahiptir. Eserlerinin matbu olarak yayımlanmasının yanı sıra, sesli ve e-kitapları da bulunmaktadır. Söz konusu eserlerine ek olarak, 2019'da "*Der die Schreie hört*" isminde bir polisiye romanını, 2020'de "*Die Musik auf den Dächern*" isminde hikâyelerini, 2021'de "*Die sieben Gesänge*" ve 2023'de "*Bassschamanen*" isimlerinde romanlarını bitirmeyi planlamaktadır (Özdoğan, 2019).

Yazarın ilk kitabı olan "*Es ist so einsam im Sattel, seit das Pferd tot ist*" (At Öldüğünden Beri Eğerdeki Çok Yalnız), Ben-anlatıcı genç Alex'in, İngiliz Dili ve Edebiyatı alanında öğrenim gören Esther'le ilişkisini, "aşk, ayrılık ve intihar üçgeninde" anlatışı konu edilmiştir (Saka, 2013, 42). Bu eser, "gençlere yönelik bir radyoda, "Gençlik çevresi ve bozkır kurtlarının, gece kuşları ve alıntı avcılarının kült kitabı" (Pazarkaya, 2001, 66) şeklinde pozitif bir eleştiri alır. "*Nirgendwo & Hormone*" (Hiçbir Yerde & Hormonlar) adlı ikinci romanı da, ilkinde benzer şekilde gençliğin çevresinde döner. Gençlerin havai tavırlarını, gününü gün etmeye dayanan yaşam düsturlarını konu alan bu eserde, göç veya göçmenlik konuları değil, genel olarak gençlik ele alınmıştır.

Özdoğan, üçüncü kitabı "*Ein gutes Leben ist die beste Rache*" (İyi Bir Yaşam En İyi İntikam) ile yazı serüvenini, ilk iki romanından farklı bir noktaya taşır. "Bu kitapta 33 kısa, kimi çok kısa anlatı yer alır. Dolayısıyla, bunlar birer öykü değil, anlık durumlardır" (Pazarkaya, 2001, 67). Özdoğan, ilk üç eserinde yazın dünyasında olmak istediği yeri –Almanca yazan çağdaş bir yazar olarak- edinir. Özdoğan'ın tavrını şu şekilde açıklamak mümkündür:

"Selim Özdoğan'ın yazındaki yaklaşımı, Alman Türkleri arasında kuşağının toplum içindeki tavrını yansıtır: Olabildiğince Alman toplumundan, Alman kuşakdaşlarından ayrı görünmeden, onlardan biri, daha doğrusu o toplumun eşit hak ve görevli bir üyesi olmak. Nasıl bu tavır Alman toplumu içinde Türk kökenli gençlerin de göze batmaksızın hem iş yaşamında, hem okulda, hem de özel yaşamda birlikte yaşamasını hedefliyorsa, Selim Özdoğan'ın tavrı da, Almanca yazan biri olarak, Almanca'nın çağdaş bir yazarı olarak,

Türk kökenini öne çıkarmadan, doğrudan yazın ortamında, yazınsal nitelikte etkili, başarılı ve önemli olmaktır” (Pazarkaya, 2001, 65-66).

Ayrıca Pazarkaya, Özdoğan’ın ilk dönem eserleri için şunları söyler:

“Selim Özdoğan adının Türk kökenini bilmeyen bir okur için, göçmenlikle, yani sosyolojik anlamda da göçmenlikle en ufak bir ilişkisi yok. Türkiye kökeniyle en ufak bir ilişkisi yok. Almanca yazıldığı için genç bir Alman yazarı diye bakabilirsiniz. Ama aynı roman İngilizce çevirisi ile çıktığı zaman –çeviri olduğu belirtilmezse- belki genç bir Amerikan yazarının romanı da diyebilirsiniz” (Karakuş, 2001c, 77).

Hofmann, yazarın ilk dönem eserleriyle ilgili olarak Pazarkaya’nın ifadesine benzer bir görüş sunar:

“(…) Özdoğan’da örnek niteliğinde “Alman-Türk yazını” teriminin sorunsallığı ortaya çıkar, çünkü yazarının adı dışında adı anılan metinlerin okumalarında kültürlerarası karakter ve belirtilen terimle ilintili olarak değişik kültürler arasında geçişin melez deneyimlerine hiçbir biçimde işaret edilmez” (Hofmann, 2007: 155-156’dan akt. Sarı, 2013, 19).

İlk üç romanı ile evrensel konuları kaleme alan ve göç veya göçmenliğe yönelik bir iz taşımayan Özdoğan, dördüncü romanı olan “*Mehr*” (Daha Fazla) ile Almanyalı Türkleri kendi yazın dünyasına dâhil eder. Bu romanda Ben-anlatıcı Türk kökenlidir. Filiz, Celal gibi isimler “Alman toplumunun doğallığıyla romana girer” (Pazarkaya, 2001, 67). Geçmiş ile şimdi arasında kalan Ben-anlatıcı, bir tür sorgulama içerisine girer.

“Geçmiş yaşadığı bugünle, geleneksel değerleri yaşanan anla bağdaştıramamanın zorluklarını yaşamaktadır roman kahramanı. Sorun geçmişin üretime dayalı değerleri ile günümüzün tüketime dayalı değerlerinin çekiçliğinde, çatışmanın tam ortasında, bir yazar olarak var olabilmektir” (Sakallı, 2006, 170’ten akt. Saka, 2013, 45).

Özdoğan’ın eserlerinde anlatıcı açısından bir zaman izleği söz konusudur. Önceki eserlerinde söz konusu olan uçarılık “*Mehr*” adlı romanda yerini geçmiş ve gelecek sorgulaması ile başka bir noktaya taşınmıştır. Ayrıca, ailenin romanlardaki yeri de farklılaşmıştır. İlk romanında Ben-anlatıcı ailesi olmadan yaşamış, “*Nirgendwo&Hormone*”de aileyle mesafeli bir ilişki aktarılmış, “*Mehr*”da ise anlatıcı, aileyle bağını sıkı bir şekilde hatırında tutmaktadır (Karakuş, 2007). Bu açıdan bakıldığında, Almanya’da doğup büyüyen ve Alman toplumu içinde sosyalleşme sürecini geçiren Özdoğan’ın yazma serüveninde, otobiyografik unsurların olduğu görülür. Bu da göçün, üçüncü kuşak göçmenlerdeki etkisi olarak okunabilir. Belli bir

süre Alman toplumu içinde yaşayıp evrensel kavramlar içerisinde büyüyen göçmen, bir an gelir ve tüketim odaklı, samimiyetsiz ilişkilerden uzaklaşıp kendini bulmak ister.

Özdoğan'ın tam olarak göçe ve göçmen sorunlarına yöneldiği romanı olarak 2005 yılında yayımlanan “*Die Tochter des Schmieds*” (Demircinin Kızı) gösterilebilir. 2007’de Türkçeye çevrilen bu eser, “Esselborn’un son dönem Türkiye kökenli yazarların içerik düzleminde kültürel öğeleri ön plana çıkararak yapıtlarını betimlemek için kullandığı “ethnographischen Poetik” (“etnografik poetika”) çerçevesinde” düşünülebilir (Esselborn, 2009, 45’ten akt. Sarı, 2013, 20). “Demircinin Kızı”, Türkiye’nin 1940-1960’lı yıllarını üç kuşak üzerinden anlatır. Eserde iç göç ve göçe sebep olan olaylar aktarılır. Geleneksel ve modern çatışması eserde dikkat çeker. Eser, Almanya’ya göçle son bulur (Özdoğan, 2005). Özdoğan’ın bu eseri, ikincisinin 2011’de “*Heimstraße 52*” adıyla, üçüncüsünün ise 2017’de “*Wo noch Licht brennt*” ismiyle yayımlanan üçlemesinin ilkidir. Üçlemenin ilkinde iç göç anlatılır ve eser, dış göçle son bulur. “*Heimstraße 52*”de ise, Almanya’da birinci kuşak göçmenlerin yaşadıkları zorluklar anlatılır (Özdoğan, 2011). Son kitapta ise, üçlemenin ana karakteri Gül’ün sekiz yıl Türkiye’de yaşadığıktan sonra tekrar Almanya’ya göçü ele alınır. Gül, geçmiş ve yirmi yıldan fazla süre önce Almanya’ya ilk gelişini, yaşadığı zorlukları düşünür. Şimdi ise, özlemini çektiği Türkiye’de bir yabancı olduğu gerçeğiyle yüzleşir ve vatansızlık, arada kalma, kimlik problemleri gibi sorunlar, ilk kuşak göçmenlerinden biri olan Gül’de ikinci kuşak problemleri olarak ortaya çıkar (Özdoğan, 2017).

2000 yılında, senaryo ve yönetmenliğini Fatih Akın’ın yaptığı “*Im Juli*”(Temmuz’da) adlı film, aynı yıl Selim Özdoğan tarafından romanlaştırılmıştır. İki ismin de farklı tarzları bulunması dolayısıyla, filmin birebir aynısını romanda görmek mümkün değildir. Özdoğan, bu eserde, aşkın insanların iç dünyasında meydana getirdiği değişim ve insanların kendilerini keşfi ele alınır. İsa, Almanya’da vize süresini aşmış ve kalp krizi sonucu ölen amcasını illegal yollarla Türkiye’ye götürmek ister. “Melek bu duruma karşı çıkar. Daniel ve Juli’nin tanışması ile devam eden roman, tesadüflerle dolu olaylar zinciri ile ilerler. Eserde bu dört karakterin hayatlarının kesişme noktaları anlatılmaktadır” (Cuma, 2018, 290). Eserde, üçüncü kuşak eserlerinin ana özelliklerinden biri olan kültürlerarası unsurlar bulunmaktadır.

Özdoğan’ın ele aldığı diğer konular, cinsellik, aşk, günlük yaşam, çeşitli bağımlılıklar ve tüketim gibi konulardır.

4.6 “Wieso Heimat, ich wohne zur Miete” Adlı Eserde Göç ve Göçmen

Selim Özdoğan'ın 2016'da yayımlanan kitabı, annesi Alman, babası Türk olan Krishna Mustafa'nın kimliğini bulmak için Freiburg'dan İstanbul'a gidişini ve burada yaşadıkları karşısında neler düşündüğünü ve neler hissettiğini konu edinir. Eser, genel olarak daha önce “Üçüncü Nesil” başlığı altında verilen, aşağıdaki konuları içerir:

“Kültürlerarasılık, aidiyet ve kültürel fark, kültürel kimlik ve çatışmaların arasında olmak, sosyal ve politik sorunlar, içsel olarak parçalanmış kaderlerin anlatımı, kültürel kesişim ve etkilenme, hem Türklerin hem Almanların konu edilmesi, insanların benzer kaderlerinin ele alınması, deyimlerin doğrudan çeviri ile kullanımı, kendini eleştirme, kendisiyle ailesiyle ve Alman toplumuyla hesaplaşma gibi konuları üçüncü nesil edebiyatında görmek mümkündür” (Zengin, 2011, 594).

Maria, 23 yaşındayken üniversiteye başlar; ancak Ruben'le tanıştığı için okula devam etmez. Büyükannesi öldükten sonra, kendisine bıraktığı 8000 markla bir karavan alır. Ruben'le birlikte, Hindistan'a gitmek ister. Pakistan'a kadar birlikte giderler; ancak Ruben'in tavırları Maria'yı çileden çıkardığı için, Maria onu ve Pudding Shop'taki duvar panosu yoluyla tanıştıkları Jane'i karavandan atar ve kendisi tek başına Hindistan sınırına kadar gitmeyi başarır. Maria, 16 ayını burada geçirir.

Pudding Shop, 1960'lı yıllarda kendi memleketlerinde bulamadıkları bir şeyi aramak üzere, kara yolundan Hindistan'a, Nepal'e ya da Tayland'a giden hippilerin, serserilerin, maceraperestlerin buluşma yeridir. Krishna Mustafa'nın annesi Maria ve babası Recep 1989'un Kasım ayında, İstanbul'da Pudding Shop'ta tanışır. Annesi, Hindistan gezisinden dönmektedir. O dönem 22 yaşında olan Recep, Karanlı hayvancılık yapan zengin bir tüccarın oğludur. İstanbul'da üniversitede Almanca eğitimi görmektedir. Ailesinden uzakta, Balat'ta yaşamaktadır. Babası ona her ay para gönderir. O dönem Recep, Almanca eğitiminin yanı sıra turistlere esrar satmaktadır.

1990 yılının Ekim ayında Krishna Mustafa doğar. Krishna, Hindu Tanrısıdır. Mustafa ise, Mustafa Kemal Atatürk'ten veya Hz. Muhammed Mustafa'dan esinlenilerek değil, “seçilmiş kişi” anlamına geldiği için ve Recep, oğlunun büyük işler başaracağına inandığı için ona bu isim konulmuştur.

---

* 2016 yılında Haymon Verlag tarafından yayımlanan eseri, Türkçe'ye “Neden Vatan Olsun Ki, Kirada Oturuyorum” şeklinde çevirmek mümkündür. Eser, henüz Türkçe'ye çevrilmemiştir, bu nedenle eserden alıntılanan yerler, araştırmacı tarafından tercüme edilerek aktarılmıştır. Eser, e-kitap şeklinde temin edilmiştir, bu nedenle sayfa numaraları bölümlerle ilişkilendirilerek verilmiştir.

Altı yıl birlikte Türkiye’de yaşarlar. Recep okulunu bitirip Almanca öğretmenliği ve bunun yanı sıra ufak tefek işler yapar. Maria, hemşirelik eğitimi alır, görüncesi Sezen, Mustafa’yla aynı yaşta olan oğlu Emre’ye ve Mustafa’ya bakarken, Maria da bir işe girer ve çalışır. Tophane’de kiralık bir evde, büyük sorunları olmadan yaşarlar.

Mustafa, okul yaşına geldiğinde, onu İstanbul’daki bir Alman okuluna gönderecek maddi imkânları bulunmadığı ve Maria onu Türk okullarına göndermek istemediği için Freiburg’a taşınırlar. Recep, Maria’nın bu tavrından rahatsız olur, kendisi de bu okullarda okumuştur, neden bu kadar kötü olsun ki, diye düşünür. Recep, ailesiyle birlikte Almanya’ya göç ettiğinde, kardeşleri de kimseleri kalmadığı bu büyük şehrin sıkıntısını çekmek yerine, Kars’a geri göç eder.

Recep, Almanya’da yeterince meşguliyet bulamaz. Para sıkıntısı çekerler. Maria’nın ailesi de Recep’i istememektedir. Sonunda ayrılırlar ve Recep İstanbul’a döner. Mustafa, Waldorf eğitimi verilen –ve kola içmenin yasak olduğu- okulunda, yeni arkadaşlıklar edinir.

Mustafa’nın kız arkadaşı Laura, onun kimliğini bulması gerektiğini söyleyerek ondan ayrılır. Bu sebeple, Freiburg’dan İstanbul’a gelen Mustafa, burada çeşitli olaylarla karşılaşır. 12 yıl sonunda, babasıyla Starbucks’ta buluşacaklardır; ancak Taksim’de dört tane Starbucks olması nedeniyle buluşmaları birkaç kez ertelenmek zorunda kalır. Kuzeni Emre, Almanya’ya gider ve orada Mustafa’nın evinde kalır. Kendisi de, Laura ondan ayrıldıktan sonra İstanbul’a gider ve Emre’nin evinde kalır. Kimlik arayışında köklerinin bulunduğu yerde, kira ödemek zorunda olmayacağını düşünmüştür. O Emre’ye odasını vermiştir, Emre de ona. Dolayısıyla bir tarafın kirasını ödemek zorundadır. Bu ve buna benzer birçok kültürel farklılık, yanlış anlaşılmalarda mizahi bir tavırla aktarılır. Türkiye’nin sosyo-politik durumuna yönelik olumsuz eleştiriler yapılmıştır. Altı aylık İstanbul hayatı sonunda, Mustafa kimliğini bulmuştur, demek mümkün değildir. Bununla birlikte, Türkler ve Almanlar hakkında, gündelik yaşam ve sosyal ilişkiler açısından birçok farklılığın olduğunu; ancak Mustafa’nın postmodern dönemde söz konusu olan çoğul kimliklerin önemine vurgu yaptığını okumak mümkündür. Ayrıca, Mustafa, kendisi kimliğini bulmak için çocukluğunun geçtiği İstanbul’a göç eden bir genç gibi değil, Türkiye hakkında neredeyse hiçbir bilgisi olmayan soyut ifadeleri ve benzetmeleri anlamakta güçlük çeken çocuk saflığında biri olarak betimlenmiş ve olaylar karşısındaki tavrında mizahi unsurlara yer

verilmiştir. Yazar, kahramanın yaptıklarına bir çocuğun davranışı gözüyle bakılmasını istemiş gibidir. Legodan çeşitli yapılar inşa etmesini de bununla ilişkilendirmek mümkündür. Birçok olayı ve insanların bu durum karşısındaki tutumunu anlamakta güçlük çeken Mustafa, kimliklerden ziyade kimlikler üstü bir yaşamın gerekliliği ve milliyet, kimlik, kültür gibi kavramlarla ayrıştırılan insanların aslında birbirinden farklı olmadıkları düşüncesini taşır. Bu düşüncüyü taşıyabilmek için belki de çocuk gibi düşünmek ve çocuk saflığında, önyargılardan uzak olmak, karşıdakini tanımak ve anlamak gerekliliğinin Mustafa'nın kişiliğinde sembolize edildiğini söylemek mümkündür. Bununla birlikte, yazarın sosyo-politik olaylara belli bir yerden baktığı ve aynı saflığın gerekliliğini bu konularda göstermediği dikkat çekmektedir.

Yazarın İstanbul'da altı ay kalması sonucu ortaya çıkan eserde, açık bir şekilde olmasa da otobiyografik unsurların olduğunu söylemek mümkündür.

Özdoğan, eserinde göç ve göçmenin günümüzdeki durumunu ele alırken, toplumsal gerçeklerden yola çıkması dolayısıyla gerçekliği yansıtmıştır; ancak yazarın ideolojik yönünün açıkça eserde görülmesi, nesnellikten uzak yaklaşımı, subjektif gerçekliğin yansıtılması olarak okunabilir.

Eserde, hippilerin göçü, eğitim göçü, dış göç, geri göç gibi göçler bulunmaktadır. Kuramlar bağlamında düşünüldüğünde Maria ile Recep'in, Mustafa'yı da alıp Almanya'ya göç edişini, Maria için geri göç olarak değerlendirmek mümkün olsa da, bu göçü genel olarak Ağ Teorisi, özelinde ise Sosyal Sermaye Teorisi ile ilişkilendirmek mümkündür.

Eserde, göç ve göçmene yönelik konular, aşağıdaki şekliyle dikkat çekmektedir:

4.6.1 Kültürel Farklılıklar ve Kültürlerarasılık

Göçün günümüzdeki boyutu, göçmen ve hâkim toplum bağlamında, azınlık veya çoğunluk şeklinde bir ayırmadan ziyade, farka odaklanmaya ve farklı kültürlerin kabulü ile kültürlerarası bir bakışı gerekli kılmaktadır. Bu açıdan eserde kültürlerin çeşitli boyutlarına vurgu yapan farklar dikkat çekmektedir.

Mustafa, İstanbul'a geldiğinde İstiklal Caddesi'nde defalarca dolaşmasına rağmen, bir tane bile cami göremez. Buna karşılık, her tarafta çeşitli mezheplere ve sanatsal türlere ait kiliseler bulunur. Herkesin ona İslam'dan, camilerden, Sultan Ahmet'ten,

Ayasofya'dan, Süleymaniye'den, ezandan ve sakallı adamlardan bahsetmiş olmasına rağmen, bir tane bile cami göremeyen Mustafa şaşırır.

Karanlık çökmeye başlayınca, tüm İstiklal Caddesi'nde Noel ışıklarının parladığını görür. Bu durum karşısında şaşırarak Mustafa, şimdiye kadar anlatılan Türkiye imajının tam tersi bir durumla karşılaştığı için bunu anlamakta güçlük çeker.

“Tüm cadde boyunca yıldızlar, kar taneleri, kesilmiş çam dalları var. Ben camileri ve İslam'ı ararken, karşıma Noel ışıkları çıkıyor. Hem de Ağustos'un ortasında.

Almanya'da insanlar –ki annem de bunlardan biri- baharatlı çörek ve zencefilli kekin* Eylül'den itibaren marketlerde bulunmasından dolayı dünyanın yakında yok olacağına inanıyor. Simit satanların birine, bu Noel ışıklandırmasının ne zamandan beri yapıldığını soruyorum. Bana şaşırarak bakıyor.

Ne zamandan beri mi?

Evet, yılın hangi ayından itibaren başlıyor? Mayıs mı, Haziran mı, Temmuz mu? Bu ışıklar ne zaman açılıyor?

Her gece yanıyor, tüm yıl boyunca, diye cevaplıyor. Biz Hıristiyan değiliz ki.

Biz Hıristiyan değiliz, diye tekrarlıyorum.

Evet, Hıristiyan olsaydık, bu aydınlatmanın bir zamanı olurdu. Dinde ve bayramlarda böyledir, her şeyin bir zamanı vardır. Deliye ise her gün bayram, diyor.

Biz, Hıristiyan değiliz, diye tekrarlıyorum. Pekiyi, o zaman neden burada her yerde kiliseler var? Saatlerdir bir cami arıyorum; ama bir tane bile bulamadım.

Adam gülüyor. Onları, ışıklar kendini yalnız hissetmesin diye inşa ettik, diyor.

Düşünüyorum.

Ama kiliseler, Noel ışıklarından daha eski görünüyor, diyorum.

Adam, bir şaka yapmışım gibi gülüyor.

Biz, Hıristiyan değiliz, diye tekrarlıyorum. Ya Hıristiyanlar her gün kurban kesip oruç tutsaydı...

...o zaman da onlar Müslüman olmazdı, diye bitiriyor cümlemi. Şimdi anladın evlat. Her şeyin bir zamanı vardır. Hıristiyanlar, Noel ışıkları

---

* “*Spekulatius*” ve “*Lebkuchen*”: Özellikle Noel zamanında üretilen yiyecekler olduğu için, erkenden piyasaya sürülmesi, yukarıda da görüldüğü gibi birçok kişi açısından olumsuz değerlendirilir.

olduğunda daha fazla alışveriş yapar, burada ise tüm yıl boyunca fazla alışveriş yapılır” (W.H.i.w.z.M., 1/ 2-4).

Kurban Bayramı’nda normal zamana oranla daha fazla et tüketildiğini düşünen Mustafa, bunun tüketimi arttırmak için Almanya’da da yapılabileceğini düşünür. En azından haftada bir kez Kurban Bayramı kutlansa ve normal zamana oranla daha fazla et tüketilse iyi olabilirdi, diye düşünür. Sonuç olarak, biz Müslüman değiliz, der. Yaşadığı kültürel farklılığı, kendi içinde bir mantığa oturtan Mustafa, böylece kültürlerarası bir bağ kurar.

Mustafa, bitter çikolatayı çok sevmektedir. İstiklal Caddesi’nden aldığı çikolatanın tadı yoktur. %70 kakaolu görünen bu çikolatanın tadının olmaması, Mustafa’yı oldukça üzer. Yaşadığı, bir anlamda yemek kültürüyle ilgili bir farktır ve bu Mustafa için, belki de diğer birçok şeyden çok daha önemlidir. Türkiye’de çikolatadan tat alamayan Mustafa, Almanya’da da kola içmemektedir. Mustafa, fazla şeker, fazla kafein ve “fazla Amerika” içerdiği için yasaklanan kolanın özlemini duymuştur. Benzer bir kültürel fark da pudingte bulunur. Mustafa’nın annesi Pudding Shop ile ilgili ona sadece babasıyla orada tanıştığını ve oradaki pudingin kendilerinin bildiği pudingten farklı olduğunu anlatmıştır. Bu pudingin içinde, “tadı alınmasa da tavuk göğsü bulunur” (W.H.i.w.z.M., 4/1).

Çocuklukları birlikte geçen Mustafa’nın kuzeni Emre, İstanbul’da İngilizce ve Almanca öğrenimi görmektedir; ancak o dönemi Freiburg’ta geçirecektir. Almanya’da iken Mustafa ile internet üzerinden konuşur. Ona Almanya’daki izlenimlerini anlatır. Freiburg’un İstanbul ve Londra’ya göre oldukça küçük olduğunu, her yere yürüyerek gidilebileceğini, buna rağmen büyük şehirde olan her şeyin burada bulunduğunu söyler. Alkolün ve organik sebzenin ucuz olduğunu dile getirir. Tek başına dışarıya çıktığında kimsenin ona garip bakmadığını söyler. Birkaç bara gittiğini; ancak kimsenin gösteriş peşinde olmadığını gözlemlediğini söyler. Orada sanki zenginler için gece hayatı yokmuş gibi görüldüğünü ya da zenginlerin zenginliklerinin görünmediğini belirtir. Bununla birlikte, oldukça garipsediği dilsel bir konuya değinerek, insanların her zaman “*achso*” deyişini anlatır:

“Biri bir şeyi anladığında “*achso*”, anlamadığında “*achso*”, beklediğinden farklı bir şey olduğunda “*achso*”, biriyle dalga geçtiğinde “*achso*”,

---

* *Ach so*: ya, demek öyle, anlıyorum, gibi kullanıldığı bağlama göre farklı anlamlara gelen bir ifadedir.

şaşırdığında “achso”, bir şeyi unuttuğunda “achso”, aklına bir şey geldiğinde “achso”, bir şeye inanmadığında “achso”, inandığında “achso”, ironik olmak istediğinde yine “achso” diyor.

Ach so (Öyle mi?).

Evet. Sihirli bir kelime ya da ona benzer bir şeymiş gibi, sürekli bunu söylüyorsunuz” (W.H.i.w.z.M., 3/3).

1960’lı yıllarda kendi memleketlerinde bulamadıkları bir şeyi aramak üzere, kara yolundan Hindistan’a, Nepal’e ya da Tayland’a giden hippilerin, serserilerin, maceraperestlerin buluşma yeri olan Pudding Shop, yıllar sonra 2014 yılında da, Amerikalı turistlerin uğrak alanı olmuştur. Burada göçün değişen şekliyle birlikte, Pudding Shop’un farklı zamanlarda farklı kültürlerin kesişme noktası olduğunu söylemek mümkündür.

İstanbul’daki Alman topluluğu, yaz festivalini Nişantaşı’nda kutlayacaktır. Almanya’yla bir şekilde ilişkisi olan herkes davetlidir. Mustafa, hayatın bazen lego gibi olduğunu düşünür. Tüm parçalar, birbirine uyar. Burada, Mustafa’nın kültürlerarası bir yaklaşım içinde olduğu görülür. Hayatın bazen de kayarak düşen ve birbirine uyabilecek tüm parçalarının çöpe atıldığı buna rağmen, şans getirdiğine inanılan kırık bir çömlek olabileceğini düşünür. Burada da bir öteki yaratarak bir arada olmanın imkânsızlığı dile getirilir.

Yaz festivalinden eve dönen Mustafa, Yunus’a geyik muhabbetinin ve kefenin ne olduğunu sorar. Büfedeki satıcı, her alışverişten sonra Mustafa’ya “kefene bereket” demektedir. Kefenin ne olduğunu öğrenen Mustafa bunu, insanın ölmeden önce parasını harcaması gerektiği şeklinde yorumlar. Aylar sonra bir gün, çorba aldığı da “kefene bereket” der. Satıcı, güler ve onun “kefen” değil, “kese” olduğunu söyleyerek, kesenin ne olduğunu açıklar. O zamana kadar kimse onun bu hatasını düzeltmemiştir. Satıcı, kendilerinin Mustafa’nın hatalarına değil, iyi yaptığı şeylere önem verdiklerini belirtir. Kefenle keseyi ayıramasa da, Mustafa’nın Türkçesi oldukça gelişmiştir. Bu durumda, insanların “ölmeden önce” para harcaması değil, para biriktirmesi gerekir.

Eserde prolog (ön deyiş), epilog (son deyiş) bulunması, koronun araya girmesi ve tek gözlülerin korosunun anlattıklarının ilkinin Aziz Nesin’in “Sizin Memlekette Eşek Yok Mu?” öyküsünün, sonraki bölümde Osmanlı zamanında erkek kılığına girerek masallar anlatan Elsa Sophia von Kamphoevener’in olması, Nasreddin Hoca ile Till Eulenspiegel

arasında kurulan benzerlik, Orhan Veli'nin "İstanbul'u Dinliyorum" şiirinden mısraların bulunması, Yunus Emre'ye değinilmesi, eserin kültürlerarası nitelikler taşıdığını göstermektedir.

Mustafa, Freiburg'ta Yabancılar Dairesi'nde Türk mülteciler için tercümanlık yapmıştır. Yabancılar Dairesi'nde sadece Almanların çalışıyor olması, Almanya'nın göç ülkesi olmadığı konusunda ısrarcı olduğunu gösterir. Yıllardır var olan Türk göçmenler için dahi bir düzenleme yapılmamış, dilsel farklılık aşılammış ve çokkültürlülük benimsenmemiştir.

Mustafa, İstanbul'da sık sık şortlu, terlikli ve güneş gözlüklü Arap erkeklerin arkasında birçok alışveriş poşeti taşıyan bir, iki, üç veya dört çarşafli kadına denk geldiğini dile getirir. İsa, Arapların burada para getirmelerine rağmen, pis olmaları, toplum içinde nasıl davranmaları gerektiğini bilmedikleri için toplumun düzenini bozmaları sebebiyle sevilmediklerini söyler. Ona göre, Araplar kendi arasında anlaşamamaktadır. Bunun sebebini de hepsinin Muhammed ya da Ali ismine sahip olmasında görür. Türkiye'de de kültürel farklılıkların olumsuz değerlendirildiği görülür.

Almanya'da, Hıristiyanlar inandığı için Kilise Vergisi, televizyonu olanlar da yayın ücreti ödemek zorundadır. Mustafa'nın annesi, evlerinde bilgisayar bulunduğu ve televizyon izleme imkânına sahip oldukları için bu yayın ücretini ödemek zorunda kalır. Mustafa ile konuşan Emre, bu ücretleri ilginç bulur ve şöyle der: "biz Türkiye'de, Almanya'da her şeyin bir düzeni olduğuna inanıyoruz; ama buradaki düzen de Türkiye'deki karışıklık gibi pek mantık içermiyor." Bunun üzerine Mustafa, "neden karışıklık olsun ki, burada Noel ışıkları yıl boyu yanıyor. Bu, gayet açık bir kural" (W.H.i.w.z.M., 9/9), der.

Emre, Almanya'da demokrasi görünümlü bir bilgiçliğin söz konusu olduğunu söyler. Herkesin her zaman kendini haklı görme çabası içersinde olduğunu belirtir. Burada haklı olmanın, anlayıştan da, arkadaşlıktan da, şakadan da önemli olduğunu dile getirir. Bununla birlikte, Almanların kuralcılığına dikkat çekilirken, Türkiye'de durumun daha esnek olduğu da belirtilir. Şu durum, bunun örneklerinden biridir: Recep, alkol alır ve araba kullanamayacağı için, Mustafa'ya araba kullanmayı bilip bilmediğini sorar. Mustafa, ehliyeti olmadığını söyler. Babası, Alman gibi düşünmemesini, ehliyeti olup

olmadığını değil, araba kullanmayı bilip bilmediğini sorduğunu dile getirir. Almanya’da kuralların işleyişiyle Türkiye’deki işleyiş oldukça farklıdır.

Maria ve Recep, kadın ve erkeğin eşit sorumluluklara sahip olup olmaması konusunda sık sık tartışmış ve sonunda ayrılmıştır. Recep, ataerkil bir aileden gelmektedir. Maria ise, bu konuda eşitlikten yanadır; ancak Maria’nın Türkiye’de iken Recep’in isteklerini reddetmemesi, buradayken sorun yaşamamalarını sağlamıştır. Bununla birlikte Maria, Almanya’ya gittiklerinde Recep’ten hayatın sorumluluklarını paylaşmasını istemiştir. Recep, ona göre bir “maçodur”. Annesi, Mustafa’yı da aynı şekilde yetiştirmek ister; ancak Mustafa, bu konuda babasına benzemektedir. İki kültür arasında aile konusunda farklar olduğu gibi, kadın-erkek ilişkilerinde de farklılık bulunmaktadır.

Mustafa, İstanbul’da sokaklarda kedilerin bulunmasından ve insanların onları beslemesinden bahseder. Bunun sevgiyle ilişkisi olduğunu dile getirir. Almanya’da sokağa kedi maması değil, sadece kışın tuz döküldüğünü belirtir. Recep ise, Türkiye’de önceden hayvanlara eziyet edildiğini; ancak modernleşen insanın yalnızlaştıkça sevgisini göstermek için hayvanlara yöneldiğini söyler; ancak bunun sebebinin modernleşme veya yalnızlık olmadığı açıktır. Almanya’da insanlar, genellikle evlerde hayvanlarıyla yaşar veya hayvanlar barınaklarda yaşamlarını sürdürür. Türkiye’de ise, insanların hayvanlarla evlerinde yaşamadığı; ancak sokaktaki hayvanları besledikleri belirtilir. İki ülke arasında, sokak hayvanlarına yönelik tutum farklılık gösterir.

Mustafa ve Recep bir kafeye gider. Recep, kahvesi soğuk geldiği gerekçesiyle garsonu azarlar ve ondan yeni kahve getirmesini ister. Mustafa, bunun doğru olmadığını, Almanya’da böyle bir şeyin asla hoş karşılanmayacağını belirtir. Recep, hiyerarşinin aslında orada da olduğunu; ama Türkiye’deki gibi açık olmadığını dile getirir. Kendisi, müşteridir. Garsonun onunla aynı seviyede olması mümkün değildir. Yine de, Almanya’da böyle bir şeyin açık açık yapılması neredeyse imkânsızdır.

Mustafa, İsa ile McDonald’s’a gidecektir. İsa, dışarı çıkmak istememektedir. Mustafa, “beni bu kadar küçük bir şey için kırma” (W.H.i.w.z.M., 22/2), diyerek İsa’yı ikna etmeye çalışır. Mustafa, bu ifadeyi Türkiye’de öğrenmiştir, Almanya’da böyle bir yaklaşımla insanın bir şey yaptırmaya çalışması işe yaramayacaktır.

McDonald's'ta türk usulü kahvaltı ve sarımsaklı sosis bulunması, küreselleşmenin ve küyerelleşmenin yansımasıdır. McDonald's, tüm kültürlerin taşıyıcısı olarak her yerdedir.

Emre, Almanya'daki çöp ayırma sistemi ile ilgili sıkıntı yaşar. Bunun, Almandaki en zor dilbilgisi konularını öğrenmekten bile daha zor olduğunu söyler. Mustafa da, bunun çocukken öğrenildiğinde çok kolay; ama yetişkinen öğrenilmeye çalışıldığında zor gelen bir dil gibi olduğunu belirtir. Emre, bu kadar istisnası ve özel çekimi olan bir dilin ülkesinde, her şeyin bu kadar düzenli olması zorunluluğunu garipser. Geri dönüşüm otomatının, barkodu farklı olan şişeyi kabul etmemesine öfkelenir. Bu konuya Mustafa da hak verir. İçerik değil, paket önemlidir. Almanların, aslında hiçbir iş yapmadığı için çalışkan göründüklerini söyler. Hangi çöpün nereye atılacağına bu kadar önem verileceğine, çöp üretmemeye odaklanılmasının daha doğru olduğunu belirtir ve evdeki çöprü özlediğini söyler. Burada, kültürel farklılıklara uyum sorunu açığa çıkmaktadır.

Recep'in yeni eşi Nevim, Mustafa'ya İstanbul hakkındaki izlenimlerini sorar. Mustafa, insanların birbiriyle iletişiminin güçlü olduğunu, tüm komşuluk ilişkilerinin aile ilişkisi gibi olduğunu, Almanya'da insanların birbiriyle pek konuşmadığını söyler. Bu iletişim, Mustafa'nın hoşuna gider. Almanya'da insanların birbiriyle zaruri olmadıkça konuşmadığı bilinmektedir. Türkiye'de herhangi biri, herhangi biriyle herhangi bir zamanda konuşmak isterse, konuşabilir. Türklerin sıcakkanlılığı ve misafirperverliği, kültürel olarak her zaman değer görmüş özelliklerindedir.

4.6.2 Kimlik Arayışı ve Aidiyet

Günümüzde kimliğin tek bir aidiyetle ilişkilendirilmesi mümkün değildir. Artık merkezini yitirmiş bir kimlik gerçekliği bulunmaktadır. Bu nedenle, tek kimlikten kopuş, çeşitli kimliklerin iç içeliği, çoğul kimlikler ve melezlik tartışmaları devam etmektedir. Merkezi olmayan bu dünyada, yerleşiklik değil; hareket ve farklılık ön plana çıkmaktadır. Daha önce belirtildiği gibi, farklı hakikat sahaları, farklı hayat görüşleri ve farklı varoluş tabakaları kimlikleri çoğul bir noktaya taşımaktadır. Eserde, çeşitli açılardan aidiyeti bu çoğul kimlikler bağlamında değerlendirmek gerekir.

Krishna Mustafa, Emre'nin ev arkadaşı İsa ile tanışır. İsa, ona neden İstanbul'a geldiğini sorar. O da kimliğini bulmak için geldiğini söyler. İsa, "Kimliğini mi?" diye sorar ve sanki Mustafa bir şaka yapmış gibi güler. Mustafa, kız arkadaşı Laura'nın ona

kimliğini, köklerini bulması gerektiğini söyleyişini hatırlar. 24 yaşında olmasına rağmen, kendini aramaya hiç başlamadığından yakınıdır. Türkiye hakkında, babası hakkında veya kökleri hakkında hiçbir bilgisi olmadığını ve hayatın neresinde olduğu hakkında bir fikri olmadığını dile getirir. Bir bakış açısı geliştirmesi gerektiğini ve bu şekilde onunla birlikte yaşayamayacağını söyler. İnsanların bir yere ait olması gerektiği ve kim olduğunun bilincinde olması gerekliliği, Mustafa'ya kız arkadaşı Laura tarafından hatırlatılır. Mustafa ise, henüz kimliğini bulmadığının dile getirilmesine güler; çünkü kimliğini bulması için önce onu kaybetmiş olması gerektiğini düşünür, oysa o böyle bir eksiklik hissetmez. Tüm bunlara rağmen Mustafa, kimliğini bulmak için İstanbul'a gelmiştir.

İsa, kimliğini nerede ve nasıl bulması gerektiğini bilmeyen Mustafa'ya yardımcı olmak için: "Orman hakkında bilgi edinmek istediğinde, bir ağaca mı sorarsın yoksa kuşlara mı?" (W.H.i.w.z.M., 2/4) diye sorar. Mustafa, bunun ne demek olduğunu anlamaz. O, mecazlı konuşmalara yabancısıdır. Daha sonra İsa'nın bunu retorik bir soru olarak sorduğunu düşünür. "Bir ağaç, kendi köklerini göremez; ama kuş da ağacın köklerini göremez" (W.H.i.w.z.M., 6/2). Kuşlar, belki de Almanlardır, diye düşünür. Oradan oraya uçar ve şarkılarını söylerler.

Hava çok sıcak olduğu için rastalı saçları Mustafa'yı daha çok rahatsız eder. Saçlarını kestirmeye karar verir ve kafa derisi güneşe direkt maruz kalmasın diye, beyaz bir takke alıp kafasına geçirir. Bu görüntüsüyle muhafazakâr bir Müslüman'a benzemektedir. Sultan Ahmet'e gidip turistlerin değil, namaz kılmak isteyenlerin girişinden içeri girer. Turistlerin olduğu yerde çok sıra vardır ve Mustafa'nın bu görüntüsü onun bir Müslüman olduğu izlenimi uyandırmaktadır. Kendisi namazın nasıl kılındığını bilmemektedir. Sadece secde etmenin, selam vermenin ve namaz sonunda edilen duanın hareketlerini bilmektedir. Secdede durur ve bu hareketin, Allah'ın onu her taraftan gördüğünü düşünerek hoş bir görüntü olmadığı sonucuna varır ve sırt üstü uzanarak yogada sıkça yapılan köprü hareketi yapar. Bu şekilde bu dünya ve öteki dünya arasında bir köprü oluşturduğunu düşünür. Mustafa'nın dini açıdan da bir aidiyeti yoktur. Burada dikkat edilmesi gereken Mustafa'nın neredeyse tüm olaylar karşısındaki benzer tutumudur. Camiden çıkarken şöyle der: "Tanrı'ya verebileceğim her şeyi vermeye çalıştım (...)" (W.H.i.w.z.M., 3/8). Ulusal kimlikler karşısında, çoğul kimliğin ön plana çıktığı eserde, dini anlamda da böyle bir çoğulluk oluşturulmaya çalışılmıştır. Mustafa,

daha sonra, Eyüp Sultan'a gittiğinde Ali isminde sakallı ve siyah takkeli biri Mustafa'yı görür ve tanır. Camide dua ederken onu görmüştür. Mustafa'nın iyi niyetli olduğunu; ama namaz kılarken hatalar yaptığını, telefonuna yükleyeceği iki uygulama ile namaz kılmayı öğrenebileceğini ve namaz saatlerini kaçırmayacağını söyler. Mustafa uygulamaları indirir ve namaza başlar. Bununla birlikte kendini Müslüman olarak nitelemez. Anneannesinden dolayı, çocukların kilisede ilk kez ekmek ve şarap aldığı komüniona katılmış olan Mustafa, Hıristiyan da değildir. Annesi Hindu olan Mustafa, Hindu da değildir.

Mustafa, Taksim'de İncil dağıtan bir genç ile karşılaşır. Onunla Hıristiyanlık hakkında konuşur. Noel'de satılan içi boş, tanrısal çikolataları düşünür. Rahibelerin, cennette İsa'nın eşleri olacağı konusunu, 72 huri konusuyla ilişkilendirerek anlamaya çalışır. Mustafa'nın dinlere yönelik tavrında, anlamaya çalışma, hepsine dâhil olma ve hepsini reddetme izleri görülür. Bununla birlikte, İsa rahiplerin evlenmemesini doğru bulmaz. Onların bu sebeple gençleri istismar ettiğini söyler.

Pudding Shop'un kimliğinin bir parçası olup olmadığını düşünen Mustafa, dönerin Türk kimliğinin bir parçası olduğunu düşünür. 2000-2006 yılları arasında yabancılara karşı gerçekleştirilen ırkçı seri cinayetleri medyada, Neonazi Seri Cinayetleri, Boğaziçi Seri Cinayetleri veya Döner Cinayetleri olarak isimlendirilmiştir. Mustafa, dönerle Türk kimliğinin ilişkisini, Türklerin öldürüldüğü bu cinayetlerin Döner Cinayetleri olarak adlandırılmasıyla açıklar. "Döner yiyor ve ölüyorlar, bu onların kimliği için yeterli. Ben daha az Türk olduğum için benim kimliğimde belki de daha az et vardır" (W.H.i.w.z.M., 4/5).

Laura'yı ve çektiği aşk acısını düşünen Mustafa, Yunus'un olduğunu düşündüğü Almanca-Türkçe şiirler olan kitabı eline alır. Yunus Emre'nin şiirlerinin bulunduğu bu kitapta "Niçin Ağlarsın Bülbül"ü okur. Kitabı kapatıp ağlamaya başlar. Burada Yunus Emre'nin Mustafa'nın duygularına hitap edişinde, onun köklerinde bulunan ve onu yakalayan bir şey olduğunu söylemek mümkündür.

Nişantaşı'nda düzenlenen yaz festivalinde Köprü Derneği Başkanıyla konuşan Mustafa'nın köprü konusunda kafası karışır. Bu derneğin amacı, ülkeler, insanlar, kültürler ve diller arasında bir bağ kurmaktır, ismi de bu nedenle köprüdür. Başkan, İstanbul'a köklerini aramaya geldiğini söyleyen Mustafa'ya, kök diye bir şey

olmadığını, hayatın, üzerinde bir o tarafına bir bu tarafına geçilen bir köprü olduğunu söyler. Mustafa ise, kendinin böyle bir hareket halinde olduğu hissine hiç kapılmamıştır. Köprünün altında kimlerin olduğunu sorar. Başkan, orada evsizlerin, yersiz yurtsuzların bulunduğunu söyler. Bunun üzerine Başkan'a, peki köprünün üzerinde gitmek yerine başka bir yöne sapan kişi için ne diyeceğini sorar. Kadın, o sırada başka birini görür ve müsaade isteyerek kalabalığın içinde kaybolur. Burada, iki kültür arasında yaşamak ve bunu hayatın bir zenginliği haline getirmek ile her yerde olmak ve hiçbir yerde olmamak söz konusudur.

Krishna Mustafa, "*Hymnosomnie*" hastalığına sahiptir. Bu hastalık, Milli Marş Duyunca Uyuma Hastalığı anlamına gelir. Gerçek yaşamda böyle bir hastalık bulunmaz; ancak Mustafa'nın hiç bilmediği milli marşlarda dahi uykuya dalması ve dolayısıyla hiçbir milli marşı bilmemesi, kimliği açısından anlamlıdır. O, köprünün üzerinde yürüyenlerden değildir. Laura, bunun bilinçaltında yatan bir fobiden kaynaklandığını ve bunun sebebinin bulması gerektiğini söyler. Mustafa ise, istediği zaman uykuya dalabilme imkânını, tedavi edilmesi gereken bir hastalık olarak görmez.

Mustafa'nın, Laura ve kimlik arayışı ile ilgili olduğunu sandığı; ancak gazetecinin terör ve İslam'la ilgili yaptığı röportaj sonrasında yayımlanan radikal İslamofobik yazının ardından Hase, Mustafa'yla internet üzerinden görüşür. Hase'nin yanındayken çektikleri bir vidyoyu komik buldukları için internete yüklerler. Burada rap söyleyen Mustafa, çıkan yazıya göre artık bir rapçidir. Kendisi bundan rahatsızlık duymaz; çünkü böylelikle tıklanma sayısı artmıştır. Yazıyı sildirmek isteyen Hase ise, rapçi kalmak demenin cihatçı kalmak demek olduğunu ve Almanya'da cihadın ne olduğunu bilmediğini, "kutsal savaş" olarak çevrildiğini ve bunun da gerçekte çok fazla çaba ve stres olduğu anlamına geldiğini söyler. Mustafa için, başkalarının ona giydirmeye çalıştığı kimliğin bir önemi yoktur. O başka bir yolda ve başka bir arayıştadır.

Nesrin, Mustafa'ya kendini Alman mı yoksa Türk mü hissettiğini sorar. Mustafa, insanın bunu nasıl anlayacağını bilmediğini söyler. Nesrin, bunun bir his, insanın vatanına yönelik duyduğu gurur olduğunu dile getirir; ancak Mustafa, vatanın ne olduğunu bilmemektedir. Nesrin, ona nereden geldiğini sorar. O da, herkesin tek anneden geldiğini söyler. Nesrin, babasının nereli olduğunu sorar. O, Karşlı olduğunu; ancak kendisinin orada hiç bulunmadığını söyler. "Kendimi Türk olarak hissettiğimi sanmıyorum," (W.H.i.w.z.M.,13/21) der; ancak Alman da hissetmemektedir.

Almanya’da Elmar isminde zihinsel engelli bir çocuk olduğunu ve kendisi bu engelinin farkında olmadığı için, bunun onun için kötü bir şey olmadığını dile getirerek, kendisinin de uluslara yönelik benzer bir durum içinde olabileceğini aktarır. Bu, kendisi için kötü değildir; ama insanlar bunu garip bulur. Mustafa, kimlik arayışında ulusal kimliklerin ötesindedir, o “ölümcül kimliklere”¹¹ karşıdır. Vatan algısı oluşmamış, bu nedenle bir yere böyle bir aidiyet hissetmemektedir. Postmodern çoğulculuğun çeşitli yönlerini, Mustafa’nın kimliklere bakışında görmek mümkündür.

Mustafa, tanıştığı ve konuştuğu Türklere, iyi Türkçe konuştuklarını söyler. İsa, ona bunu neden yaptığını sorar. Mustafa, bunun normal bir davranış şekli olduğunu; çünkü onunla konuşan Türklerin de ona Türkçesinin iyi olduğunu söylediğini belirtir. İsa, bunun aynı zamanda çok iyi Türkçe bilmemesinden kaynaklandığını söyler. Mustafa, Almanya’da da Almancasının çok iyi olduğunu söylediklerini dile getirir. İsa, bunu da gerçekten çok iyi Almanca biliyor olmasından kaynaklandığını söyler. “Burada, iyi bilmediğim; orada iyi bildiğim için bunu söylüyorlar, öyle mi?” (W.H.i.w.z.M., 15/14) diyerek şaşırıldığını belirtir ve İsa’nın onunla dalga geçtiğini düşünür. İnsanların, belirlenmiş kimlikler üzerinden konuşmaları, uluslar konusunda “bir engelli” olan Mustafa için anlaşılmazdır. Kendisi Alman değildir; ama Almancayı çok iyi konuşuyordur. Türk değildir; ama buna rağmen iyi Türkçe konuşuyordur. Bununla birlikte, Almanca öğretmeni Mustafa’nın doğu edebiyatı hakkında bilgisinin olmamasına üzüldür. Yabancılar Ofisi’nde Türk çevirmen olarak adlandırılır. Herkesin onun kimliği hakkında bir fikri vardır. Almanya’da Türk, Türkiye’de Almandır; kendine göre ise ne Alman ne de Türktür.

Mustafa, insanların hayatlarında her zaman bir seçim yapmak zorunda olması ve bunun üzerine uzun uzun düşünmesi ile kimlik konusunda bir ilişki kurar. İnsanlar her zaman “ya...ya da” anlayışını taşımaktadır. Bu kararları verirken dışarıdan gelecek tepkiler de çok önemsenmektedir. Mustafa ise, bu kararlar üzerinde düşünmez.

Türkiye’de yediği çikolatanın tadının olmaması, Mustafa’yı kimlikle ilgili düşünmeye iter. Türkiye’deki çikolatanın, onun anlamadığı bir dili konuştuğunu dile getirir. Çikolatanın uluslararası bir dile sahip olması gerektiğini düşünen Mustafa, Türkiye’deki kakao çekirdeklerinin farklı bir kimliğe sahip olabileceğini aktarır. Almanya’daki tada

---

¹¹ Konuyla ilgili bkz. Maalouf, Amin. *Ölümcül Kimlikler*. çev. Aysel Bora. 37. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014.

alışan Mustafa için, Türkiye’deki çikolatanın farklı bir dili konuştuğunu düşünmesi, aslında sadece yabancı olduğu bir tadı algılayamamasından kaynaklanır.

Mustafa, Esra ile Mevlana ve onun öğretisi hakkında konuşur. Esra, Mustafa’ya Mevlana’nın her şeyin bir olduğu ve sevginin tek gerçeklik olduğu düşüncesini anlatır. Bedenin arkasında var olanın görünmesi gerekir, burada kimlikler yoktur. Bunun üzerine Mustafa, kimliklere duyulan ihtiyacın sebebini sorar. Esra da bunun “çünkü”lerin hikâyesi olduğunu söyler.

“Çabuk öfkelenirim; çünkü Türküm. Böylesine melankoliğim; çünkü Türküm. Dakiğim; çünkü Almanım. Çok çalışırım; çünkü Almanım. Mantıklı görünen birçok “çünkü”, kimliktir. Mesela, Türk olduğum için çekingenim, o kadar da mantıklı görünmüyor. Ya da Alman olduğum için tembelim. Buna rağmen çekingen Türkler ve tembel Almanlar var. Bunu, bir sahilde yürüyüş gibi düşün. Her yerde kum var. Orada kimlik arayan, tek tek kum tanelerine bakar ve neden orada olduklarını ve onları diğer kum tanelerinden ayıran şeyleri açıklar. Her kum tanesi benzersizdir; ama sonuçta önemli olan sadece kumdur” (W.H.i.w.z.M., 20/6).

Bu benzetmeyi anlamayan Mustafa, sahili olmayan ülkelerin de olduğunu söyler. Esra, gülümser ve insanın her zaman aradığı şeyi bulduğunu dile getirir. Mustafa ise, kimliğini kaybetmediğini, buna rağmen neden onu araması gerektiğini anlamaz. Kökler konusunda da kafası karışıktır, kimliğinin köklerle nasıl bir ilişkisi olabileceğini sorar. Esra, köklerin yanlış bir metafor olduğunu, insanlar artık uçaklara bindiğini, ağaçların ise uçakta olamayacağını söyler. İnsanların, ağaçlar gibi kökleri olmadığını belirtir. Bununla birlikte, çok daha sonra Mustafa Freiburg’a dönerken, uçakta bir kadının, kızına ağaç götürdüğünü görür. Ağaçlar da uçağa binebilir; ihtiyaç duyduğu tek şey insandır. Burada, küreselleşmeyle birlikte insanların bir yere sabit kalmadığı ve kimliğin artık köklerle bir ilişkisi olmadığı betimlemesi görülmektedir. Göç ve hareket, hayatın merkezindedir. Bu nedenle, insanlar uçaklarla uluslar ötesine taşınır ve kimlik de bu anlamda bir değişime uğramıştır.

Mustafa, kimliğin farklılıklara kapalı olduğunu düşünür. İnsanların, kendinden olmayan karşısında, onu bir kimlik arayışına yönlendirdiğini söyler. İnsanlar, kendileri gibi olanlar arasında ötekinin kimliği açısından bir rahatsızlık duymaz. Buradan, göçmenlerin uyum sağlaması gerektiği yönünde söylenenlerin de, onları bir kimlik arayışına ittiğini söylemek mümkündür. Toplumdan kimlikleri nedeniyle dışlanan farklı

kimlikler, uyum sağlamalı ve normalleşmelidir. Burada, entegrasyon altında gizlenen asimilasyon görülür.

İsa ile McDonald's'a giden Mustafa, orada Nesrin'i görür. Nesrin, İsa'ya, Mustafa'yla yaşadığı için, onun daha iyi bileceğini düşündüğü soruyu sorar: "Daha mı Alman, yoksa daha mı Türk?" (W.H.i.w.z.M., 22/6) Mustafa, kendini McDonald's gibi hissetmektedir. Kendisi Amerikandır; ama kahvaltısı Türk'tür. Biri yurt dışına çıktığında, her zaman biraz değişimin olacağını; ancak kişinin yine de aynı kişi kalacağını belirtir. Kişi, biri ya da öteki olmak zorunda değildir. Her ikisi de aynı kişidir.

Mustafa, saçların insanın kimliği hakkında bir şeyler söylediğini dile getirir. Saçın renkli olması, punk olmakla; rastalı olması, esrar içmek ve reggie dinlemekle; kısa olması ve sakalın olması, Müslüman veya Hipster olmakla; uzun olması eşcinsel olmakla veya heavy metal dinlemekle eşanlamlıdır. Mustafa, kişilerin kimliklere sığdırılmasına tepkilidir. Bununla birlikte, insanlar dış görünüşleriyle kimlikleri hakkında bilgi vermek de isterler; ancak postmodern dönemde her şey iç içedir. Örneğin erkekler için saç uzatmak, önceden normal karşılanmayan ve "kadınsı" olmakla ilişkilendirilen bir tavırken, günümüzde gençler, -kimi zaman sünnet olduğu gerekçesiyle- saç uzatmaktadır. Küpe takan erkekler, aynı zamanda dini vecibelerini yerine getirmektedir. Dini açıdan bakacak olursak, durum kadınlar için de geçerlidir. Tesettürlü kadınlar içerisinde, makyaj yapanlar ve ibadetlerini yapmayanlar olduğu gibi, tesettürsüz kadınlar içerisinde de, sade giyinen ve ibadetlerini yerine getirenler bulunmaktadır.

Mustafa, Laura'ya mektup yazmaya karar verir. Kimliğini bulamamış; ancak kimliğe yönelik bazı şeyler öğrenmiştir. İsa'nın ona, "orman hakkında bilgi edinmek istiyorsan, bir ağaca mı yoksa kuşlara mı sorardın?" (W.H.i.w.z.M., 28/2), sorusunun retorik bir soru olduğunu anlamıştır. Buna rağmen, ikisinden birinin doğru cevabı bildiğini düşünmüştür. Bunu, doğru insanlara sorarsa, kimliği hakkında bir şeyler öğrenebileceği şeklinde yorumlamıştır; ancak şimdi bunun bu anlama gelmediğini anlar. Ağaçlar için ormanın anlamı, kuşlar için olduğundan farklıdır. Bir ağaç için orman olmak, köklerinin olması ve yanı başında diğer ağaçların bulunmasının nasıl bir his olduğu bilinir. Kuşlar için ise orman, kira ödemek zorunda olmadıkları evleridir. Ağaçların evleri yerde, kuşların evi ağaçlardadır. Kuşlar, daha fazlasını gördüğü için, orman hakkında daha fazlasını bilmiyordur. Onlar, bir ormanın yukarıdan nasıl görüldüğünü bilir; ama

ormanın kendini nasıl hissettiğini bilemez. Ormanın, toprağın ürünü mü vatan mı olduğu konusunda tek bir sonuç çıkarmak gerekmez. Bunu kimlik bağlamında düşünen Mustafa, Türkler için Türklüğün bir Alman'a göre ve Almanlar için Almanlığın bir Türk'e göre başka anlamları olduğunu dile getirir. Mesele, kimin haklı olduğu meselesi değildir. İnsanlar, oradadır. Nereden bakılırsa bakılsın, kimin nerede olduğunu tam olarak görünemeyeceğini söyler. Bununla birlikte, insanlar her zaman bir yerdedir. Belki de, tüm insanların sürekli hareket halinde olduğunu dile getirir. Postmodern çağda, insanlar tek bir kimliğe ait değildir.

“Ben kimliğim olmadan mutluydum. Bence kimlik, insanı mutlu etmez. İnsanın onu araması gerektiğine inanmıyorum. Senin buna inandığını da sanmıyorum. Çocuklarla oyun oynadığında, bir kimliğin olmaz. Çocuklar, erkek arkadaşının saçları rastalı diye veya senin dövmelemin var diye, senin bu ya da şu olduğunu düşünmez. Çocuklar, senin bu dünya için ne olduğunu öğrenmek için değil, senin kendileri için ne olduğunu anlamak için uğraşır. Tüm insanlar için farklı birisin ve sadece bu önemlidir. Senin bu dünya için veya kendin için ne olduğun önemli değildir. Ben kendimi daha Türk saysam, daha farklı düşünüp daha farklı konuşmayacağım. Her şey aynı kalacak. Buna toprağın ürünü ya da vatan densin, bu bir şey değiştirmez; orman, orman olarak kalır ve o kendini farklı bir şey olarak görse de, kuşlar için orası vatandır” (W.H.i.w.z.M., 28/5-6).

Eserin genelinde söz konusu olan kimlik arayışı, tüm kimliklerin kabul edilmesi veya hepsinin reddedilmesi gerektiği üzerinde yoğunlaşır. Özellikle ulusal sınırların erimesi ile ulusal kimliklerin de anlam değişmesine uğradığının aktarıldığı görülür. Ulusal kimlik anlayışı, tüketim ve yaşam tarzı odaklı kimlik anlayışına dönüşmüştür.

Mustafa, babasıyla Ege'ye gider. Şehrin kalabalığından ve karmaşasından uzaklaşmak ona iyi hissettirir. Denize bakar ve düşünmeye başlar. Suyun bir milliyete tabi olmadığını, Türk ve Yunan suyunun birbirine karıştığını, suyun bir kimliği olmadığını söyler. Bunun toprak için de geçerli olduğunu, rüzgârla toprağın sınırları aştığını belirtir. “Sınırlar, su, toprak, kuşlar ve ağaçlar için değil, sadece insanlar içindir. İnsanlar sınırları yapar ve onları kabul eder” (W.H.i.w.z.M., 29/4). Bunu, kurallarını insanların belirlediği ve bu kurallara dikkat ederek oynadığı “yerden yüksek” oyununa benzetir; ancak sınırları, insan canı istemediğinde de oynamaya devam etmek zorundadır. Sınırlar ve bayraklar, insanın kimliğinin belirleyicileri olmuştur; ancak Mustafa bunu kabul etmez.

Mustafa, Freiburg'a dönecektir. Bir parçasının İstanbul'da kaldığını hisseder. Freiburg'dan gelirken böyle bir duygu içine girmemiştir. Mustafa, İstanbul'da kimliğini bulamamıştır; ama kimliğe yönelik önemli bilgiler edinmiştir. Bu nedenle, bir tarafı, onda Freiburg'a giderken bir eksiklik doğurmuştur. Daha önce, farkında olmadığı bu yönünün açığa çıkması, Mustafa'nın kimliği hakkında bilgi verir.

4.6.3 Kimlik Krizi

Küreselleşmenin etkisiyle göçün yaygınlaşması 'evdekiler' için, göçün ve göçmenin kabul edilmesi gereken bir gerçek olması da 'dışarıdakiler' için bir kimlik krizine dönüşür.

İsa, Türkiye'de yaşamasına rağmen, bir yanıyla kendi ülkesine yabancılaşmış bir yerli oryantalisttir. Türkiye hakkında sadece olumsuz eleştiriler yapan ve burada yaşanmayacağını dile getiren İsa, aslında kendi kimliğini kaybetmiştir. Üniversite'de ne okuduğunu soran Mustafa'ya, olmayan bir şey okuduğunu söyler. Bunu Suudi Arabistan'da Katolik Dinbilimi okumakla veya Moğolistan'da Deniz Biyolojisi okumakla ilişkilendirerek bölümünün Şehir Planlama olduğunu söyler. Küreselleşme ile diğer ülkeler hakkında bilgi edinmenin kolaylaşması ve göç imkânının, bireylerde İsa'da olduğu gibi bir etki oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Hippiler, maceraseverler kendi ülkelerinde bulamadığı bir şeyi aramak için yollara düşer. Recep ile İstanbul'da yaşayan ve Mustafa'nın okulu için Almanya'ya dönmek isteyen ve zamanında hippilerden olan Maria, öncesinde Almanya'yı kötülemiş ve orada yaşamak istememiştir. Bu yolculuklara çıkanların, bir kimlik krizi içinde olduklarını söylemek mümkündür. Doğuya olan yolculuklarda kendilerini bulma ümidi taşıyan romantiklerin izleri görülür.

Emre, Almanya'da bir Türk kuaföre gider. Orada yaşadıkları, Almanya'da yaşayan Türklerin veya Türk kökenli göçmenlerin anadillerine yabancılaşmasını ve kendilerinin fark etmediği bir tür kimlik krizi içinde olduklarını gösterir. Kuaför, Emre'ye garip bir aksanı olduğunu söyler. Emre, buna çok şaşırır. İstanbullu olduğunu söylemesine rağmen, kuaför ona inanmaz. Kuaförün kendisi, Türkçe konuşurken "achso" ve "doch" gibi Almanca kelimeleri kullanır. Buna rağmen Emre'nin Türkçesini aksanlı bulur. Almanya'da Türk kökenli göçmenler, kendi konuşma biçimlerine öyle alışmışlardır ki, Emre'nin Türkçesi onlara aksanlı gelir.

Almanya'daki göçmen kökenli komedyenler, tek gözlüler korosunun konularından biridir. Normal şartlarda bir Alman dile getirdiğinde, ırkçı olarak nitelenebileceği içerikleri seyirciye aktaran bu insanlar, aslında komik değillerdir. Türkler ve Almanların nasıl olduğuyla ilgili konuşarak insanları güldürmeye çalışırlar. Korodaki kör, onların yanıldığını ve bu insanların önyargıları açığa çıkararak uyuma katkı sağladıklarını dile getirir. Tek gözlüler ise, bunun önyargıların değişmeden devam etmesine neden olduğunu söyler. Ayrıca, bu gösterilerin Alman seyirciye yapılmasını da olumsuz değerlendirirler. Burada, Türkiye kökenli göçmen komedyenlerin kimliğine yönelik bir vurgu bulunmaktadır. Kendileri ve Almanlar hakkında şakalar yaparak kendilerini toplumun bir parçası olarak kabul ettirme amaçları olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, kendilerini toplumun bir parçası olarak gördükleri için bu şakaları yapabildiklerini göstermeleri de olasıdır. Bunu bir tür kimlik krizi olarak okumak da mümkündür.

Recep'in yeni eşi Nevim ve kızları ile yeni ailesi, modern olma çabası taşır. Mustafa'ya Türkiye'yi nasıl bulduğunu soran Nevim, Türk insanı hakkında olumlu cevaplar alınca, bir Avrupalı olan Mustafa'nın karşısında, kendilerinin biraz geri kalmış olduklarını dile getirir. Eski İstanbul'un artık yok olduğunu söyleyen Nevim Hanım, İstiklal Caddesi'nde doğu ağızyla konuşan insanlardan, çingenelerden, Anadolu insanının İstanbul'a doluşmasından huzursuzdur. Kızları çeşitli enstrüman dersleri alan ve çeşitli spor aktivitelerine katılan, küçük kızlarının sakallı adamları "uygar" bulmadığı yeni Felek ailesi, yurtdışından giyinir, her türlü maddi imkâna sahiptir; ancak kendi insanına karşı olumsuz düşünceler taşır. Bu anlamda, özellikle Nevim Hanım'ın bir kimlik krizi içinde olduğunu söylemek mümkündür.

4.6.4 'Öteki'ne Bakış

Günümüzde, küreselleşme ile birlikte, neredeyse her ülkenin göç alan bir ülke noktasına geldiği düşünülecek olursa, çokkültürlülüğün ve kültürlerarasılığın önemi daha iyi anlaşılacaktır. Bununla birlikte, yerlinin yabancıya bakışı, yabancıнын yerliye bakışı, yerlinin yerliye bakışı ve yabancıнын yabancıya bakışı farklılık göstermektedir. Bir tarafta, tüm kültürlerin kucaklanması dile getirilirken, diğer tarafta 'öteki'ne yönelik olumsuz düşünce ve davranışlar devam etmektedir. Eserde, bu bakış çeşitli açılardan ele alınmıştır.

Mustafa, Almanya’da iken, rastalı saçları nedeniyle birçok kez aranmıştır. Laura, birçok yere dilekçeler yazıp bundan duyduğu rahatsızlığı dile getirmiş; ancak beklenen yanıt gelmemiştir. Mustafa’nın Alman pasaportuna sahip olması değil, saçları ve fiziksel özellikleri önemlidir. Sonunda, mayoyla yolculuk yapmaya başlayan Mustafa için bu, işini kolaylaştıran bir çözüm olur. Memurlar uyuşturucu ararken, o saçlarına şekerleme, madeni para vb. koyarak onları şaşırtmaya çalışır.

Mustafa ile Facebook üzerinden bir röportaj yapılacaktır. İstanbul’a kimliğini bulmaya gelen Mustafa, sakallı ve saçsız görünümü, yağmurda ıslanmamak için bir silah dükkânına sığınması sebebiyle oldukça yanlış anlaşılmıştır. Kimliği hakkında kendisinin henüz bir fikre sahip olmadığı Mustafa, diğerleri tarafından terörist ilan edilecektir.

“Yıllardır Almanya’da yaşıyorsunuz, buraya entegre olmuşsunuz. Üniversite sınavına burada girdiniz ve Sosyal Pedagoji okuyorsunuz. Biyografinizde bu kararı verişinizle ilgili hiçbir işaret yok. Bu konudaki motivasyonunuz neydi?”

Kimliğimi aramak istedim.

Kimlikten anladığınız nedir? İlk olarak dini kimliğinizi mi kastediyorsunuz?

Hayır, sanırım değil. Bilmiyorum, bir şekilde sadece köklerimi arıyorum. Kendim hakkında, kökenim ve babam hakkında daha fazla bilgi edinmek istedim. İnsanın tüm gün kendiyle olup kendi hakkında daha fazla şey öğrenmek istemesi tuhaf. Sanki insan kendinden bir şey saklayabilmiş gibi.

Yani, siz, sizin bu tarafınızın önceden beri var olduğunu; ancak sizin bunu açığa çıkarmadığınızı düşünüyorsunuz.

Evet, belki de. Bu yönü hala arıyorum (...)” (W.H.i.w.z.M., 11/7-8).

Bu konuşma, karşıdakinin terör, İslam, silah ve bu yönde bir kimliğe yönelik sorularına, Mustafa’nın Laura, İstanbul ve kimliği hakkında verdiği cevaplarla devam eder. Karşıdaki Batının ahlaksızlığından mı kaçtınız, diye sorar; Mustafa, Laura ondan kimliğini bulması gerektiğini söyleyerek ayrıldığı için çektiği acıdan dolayı buraya geldiğini anlatmak ister. Karşıdaki, geçiş ülkesi olan Türkiye’de onu karşılayanların davranışı hakkında bilgi almak ister; Mustafa, arkadaşlarını ve İstanbul’u anlatır. Karşıdaki Türkiye’nin gittikçe İslamlaştığını düşünüp düşünmediğini sorar; Mustafa, her yerde kiliselerin ve Noel ışıklarının bulunması dolayısıyla aksine kendisine Hıristiyanlaşmış geldiğini söyler. O, Mustafa’nın Allah’ın savaşçısı olup olmadığını

sorar; Mustafa Allah'ın savaşıya ihtiyacı olmadığını söyler. O, Allah için ölür müsün diye sorar; Mustafa, Allah'ın kimsenin ölümüne ihtiyaç duymadığını ifade eder. O, Mustafa'ya İslam'la mutlu olup olmadığını sorar; Mustafa, camideyken yüreğini Allah'a açtığı için mutlu olduğunu söyler. Sonunda da, Mustafa'nın silahlı bir fotoğrafını ister. Mustafa, bu konuşmadan bir şey anlamamıştır. Rastalı saçlarında uyuşturucu aranan Mustafa'nın, şimdi de sakallarında terör aranmaktadır. Farklılıklar kabul edilmez, önyargılar ve stereotiplerle karşıdakinin kimliği hakkında bir sonuca ulaşılır. Haberlerde Mustafa şu başlıkla verilir: "Türk-Alman Rapçi IŞİD'e katılmadan önce silah satın aldı" (W.H.i.w.z.M.,12/9). Yapılan röportaj, liberal bir aileden gelen ve normal biri olan Mustafa'nın bir teröriste dönüşmesi şeklinde aktarılır. Bununla birlikte, Hip- Hop yapanlarla Cihat-Savaşçıları arasında fiziksel görünüş, giyim tarzları ve davranış biçimlerinde benzerlik olduğu söylenir. Mustafa gibi birçok gencin, Türkiye üzerinden Suriye'ye gidip "kardeşlerine" savaşlarında onları desteklemek için katıldığı dile getirilir ve normal görünen bu gençlerin içlerinde yaşadıkları sürece Avrupa'nın ne kadar güven içerisinde olduğu sorgulanır. Kendilerinin ırkçı ya da İslamofobik olarak tanımlanmak ve Neonazilerin dünyasına dâhil olmak istemedikleri ifade edilir. İslam'ın barış dini olduğuna ve İslamcı teröristlerin, Müslüman olmadığına, aksine sadece cani katiller olduklarına inanmak istedikleri aktarılır. Bununla birlikte, bunun doğru olmadığı; ancak böyle söylemenin daha güvenli olduğu belirtilir. Irak ve Suriye'de kesilen kafaların, İslam'ın yeniden değerlendirilmesi gerektiğini gösterdiği söylenir. Hıristiyanlık gibi İslam'ın da Tanrı'nın yanında önemli olduğu; ancak Muhammed ile İsa'nın birbirinden oldukça farklı olduğu ifade edilir. Muhammed'in amaçlarını gerçekleştirmek için, toplu cinayetler gibi aşırı şiddet içeren eylemlere giriştiği belirtilir. Böyle bir dinin, modern ve seküler bir batı toplumuna uyum yolunda bir engel olduğu ve Mustafa gibi insanların, onlarla kurdukları sıkı iletişimi nasıl engellemeleri gerektiğini kendilerine sormaları gerektiği dile getirilir. Batılıların gösterdiği tolerans, şimdi onların özgürlüklerini tehdit eden "koyunlarında besledikleri bir yılan" olarak tüm batılıların karşısındadır. Sonrasında Hz. Muhammed ile ilgili nefret söylemi yer alır. Teröristlerin ortaya çıkmasının kökeninde, onun davranışlarının ve söylemlerinin yattığı dile getirilir. Kuran'ı okuyanların, onun Muhammed'in nefret söylemleri olduğunu görebileceği söylenir. Buradaki aşırı İslamofobik bakış, Mustafa gibi Almanya'dan Suriye'ye gidenleri engellemek için bazı tedbirler alınması gerektiğini belirtir. Onların düşüncesi, uluslararası insan hakları düşüncesi ile birleştirilemez. Bu nedenle, batılıların

hoşgörüsünün hoşgörü barındırmayan bir din tarafından yok edilmesi kabul edilemez. Burada, İslam'a ve Hz. Muhammed'e karşı radikal İslamofobik bir yaklaşımın olduğu görülür. Korkuların nefretle açığa çıkması söz konusudur. Hoşgörü, evrensel insan hakları, biz ve ötekiler; Batı'nın her zaman arkasına sığınarak kendini savunduğu kavramlar olmuştur. Burada dikkat edilmesi gereken diğer bir konu da, Mustafa zaten İŞİD'e katılmamıştır. Olmayan bir olay üzerinden, hem insana hem İslam'a hem de ona mensup olan herkese karşı gösterilen bu nefret ve hakarete varan söylem, her ne kadar çokkültürlülük, farklı kültürler, anlama ve anlaşma sözcükleri gündemden düşmese de, beyaz adamın bakışı hakkında bilgi verir.

Mustafa, Almanya'da büyüyen ve Türkiye'ye geri dönen Türklerden biri olan Derya ile göbek dansı hakkında konuşur. Derya, Türkiye'de artık öyle bir şey olmadığını dile getirir. Mustafa ise, Türkiye'ye gelenler turistlerin, oryantalist bir ülkeye geldiklerini anlamak için onaya ihtiyaç duyduğunu söyler. Hayal edilen doğu, önyargıların ve hayallerin şekillenmesine sebep olur. Derya, insanların bu oryantalist tavırlarından rahatsızlık duyduğunu ve bu insanların "zihinsel getto"larda yaşadığını dile getirir.

Mustafa, Nesrin'le görüşür. Nesrin, Almanya'da rahiplerin genç erkek çocuklarını taciz ettiğini, kendisi olsa çocuğu küçükken Mustafa'nın anne-babasının yaptığı gibi Almanya'ya gitmeyeceğini, boşanmaların ve sonradan evlenmelerin orada yaygın olduğunu, çocukların 18 yaşına geldiğinde ailelerinden ayrıldığını ve ailelerin çocukları ile o yaştan sonra ilgilenmediğini söyler. Nesrin, Almanya'ya gitmemiş; ancak Amerika'ya gitmiştir ve iki yerde de bu durumların benzer olduğunu düşünmektedir. "Kendi çocuklarını derin dondurucularda donduruyorlar ya da onların açlıktan ölmelerine izin veriyorlar veya açlıktan ölmelerine izin verdikten sonra donduruyorlar. Bu, Almanya'da da oluyor mu?" (W.H.i.w.z.M., 13/18) Evet, bu Almanya'da da oluyordur. Nesrin, insan ilişkilerinin zayıflığından ve insanların bu davranışlarından rahatsızdır. Burada da yapılan genellemeler nedeniyle oksidental bir bakış açısı görülür. Olumsuz davranışlar ve kültürel farklar, genellemeler üzerinden ve önyargıyla aktarılmıştır.

Emre, Almanya'da insanlar için alkol almamanın çok zor olduğunu belirtir. Birisi, bir ortamda içki içmiyorsa, bunun mutlaka bir açıklaması olması gerektiğine inanılır. Mustafa, bu durumdan rahatsız olan Emre'yi anladığını ve kendisinin böyle durumlardan, zaten içmiş olduğunu söyleyerek kurtulduğunu söyler. Emre ise,

kendisinin hamile olduğunu dile getirerek bu durumdan sıyrılmaya çalışır; ancak bu onlar için geçerli bir cevap olmaz. Onlar için, bunun sebebinin aslında bir önemi yoktur; çünkü konuşma, sonrasında kimin ne kadar ve neden içtiği üzerinde yoğunlaşır.

“Bu ülkede uyum, alkol üzerinden işliyor. Bu yüzden Müslümanları istemiyorlar. İçmezsen, onlardan değilsin. İngiltere’de de böyleydi. Herhangi bir yerde, alkol yoksa topluluk olma duygusu da yok. Alkolü, ateist bir Tanrı olarak görüyorlar. Ayrıca, bu kelimenin Arapça’dan geldiğini de bilmiyorlar.

Arapça’dan mı?

Evet. Burada kime bundan bahsetsem, saçmaladığımı düşünüyor zaten. Hase dışında tabii. El-Kaide, El-Cezire, El-Hamra ve cebiri biliyorlar; ama alkol kelimesinin Arapça’dan geldiğine kimse inanmıyor. Göz kapaklarını boyamak için bir toz olan “*Al kuhl*” sonradan anlam değişmesine uğrayarak esansa dönüştü. Telefonlarını alıp Vikipedi’ya bakıyor ve orada bulamadıklarında, bu yabancının saçmaladığı sonucuna varıyorlar. Neden böylesine büyük bir batı Tanrısı, Arapça bir isme sahip ki?

Eh, alkol yine de iyidir. Düşünsene, ya Muhammed ya da Ali deselerdi.

Muhammed ya da Ali mi?

Evet; çünkü tüm Araplar ya Muhammed ya da Ali ismine sahip. Bu, gerçekten komik olurdu. Ben, Muhammed içmiyorum. Neden ki? Çünkü ben Muhammed yanlısıyım* (...)” (W.H.i.w.z.M., 20/13-14).

Mustafa, konuşmasını benzer şekilde devam ettirir, bunu çok komik bulur. Burada, oryantlizmin ve İslamofobinin devam ettiği görülmektedir. Almanlar, hem “alkol” kelimesinin kökeni hakkında bilgi sahibi değildir, hem bu kökeni reddetmektedirler hem de bunun bir yabancı tarafından dile getirilmiş olmasına tepkilerini onun saçmaladığını düşünerek verirler. Ardından, Mustafa’nın söyledikleri, onun kötü bir niyete sahip olmadan dile getirdikleri olarak aktarılır. Kimliği hakkında bir bilgisi olmayan Mustafa, dini anlamda da her konu hakkında şaka yapılabileceğini düşünmektedir. Bu, ona göre her şeyin normalleşmiş olmasından kaynaklanabileceği gibi, hiçbir kimliği olmamasından veya her şeyden biraz barındırmasından (“*ne olsa gider*”) da kaynaklanabilir.

---

* Eserde “Mohammedaner” şeklinde verilen kelime “Müslüman” anlamına da gelmektedir; ancak bu aynı zamanda “Muhammed yanlısı” şeklinde bir anlama da sahiptir ve Müslümanlar açısından “Mohammedaner” şeklindeki kullanım yerine “Muslim” ifadesinin kullanılması daha doğrudur. Bununla birlikte, eserde özellikle bu kelimenin kullanılmış olması nedeniyle, “Müslüman” olarak değil “Muhammed yanlısı” olarak çevrilmiştir.

Recep, Mustafa ile onun hakkında çıkan yazı ile ilgili konuşur. Mustafa'nın durumu Almanya'ya bildirmesi ve bu yazının onu zor bir duruma soktuğunu belirtmesi gerekir; ancak Mustafa bir yasağı çiğnemediği için, böyle bir şey yapmak istemez. Babası da, konu İslam olunca, yasağı çiğneyip çiğnemediğinin bir önemi olmayacağını söyler.

“Sadece *Pegida*'ya bak.

Pegida mı?

Pegida, Dresden'de.

Hiç Dresden'e gitmedim.

Ben de; ama bununla ilgili hiçbir şey de duymadın mı?

Hayır.

Pegida. Babam, Almanca olarak, *Patriotische Europäer gegen die Islamisierung des Abendlandes**, diyor. Her pazartesi yürüyorlar, bunu ben bile biliyorum. Binlercesi. Batının İslamlaşmasına karşı. Dresden, orada çok az Müslüman olmasına rağmen, insanlar korkuyorlar. Artık şakaları yok. İnan bana.

Çünkü, diyorum.

Efendim?

Çünkü orada Müslüman yok, bu yüzden korkuyorlar, değil mi? Bu, alkolde olduğu gibi. Çok fazla içen, fazlasını kaldırabiliyor. Bu da tolerans anlamına geliyor. Müslümanlarla ilgili de aynı şey geçerli. Ya da yabancılarla ilgili. Onlardan nerede yoksa, orada insanlar korkuyor; ama nerede yeterince Müslüman ya da yabancı varsa, orada onlar daha iyi tolere ediliyor. Ya da saç şekliyle ilgili. Almanların yarısının saçları rastalı olsaydı, polisler sürekli benim saçımda bir şey aramayacaktı. Belki de Dresden'e taşınmalıyım...” (W.H.i.w.z.M., 23/17-18)

Mustafa, yabancı düşmanlığının kökenine inmiş gibidir. İnsan, her zaman bilmediğinden, tanımadığından korkar; çünkü farklılıklarımıza rağmen bir arada yaşayabilmemizin ön koşulu, birbirimizi anlamaktır ve bunun için de iletişim kurmak zorunludur. İsa, Dresden'de ortaya çıkan bu grubu eleştirir. Ona göre, kendilerini Avrupa'nın vatanseverleri olarak adlandıran bu grup, sadece kimin içeri girip girmeyeceğine karar vermek için kapıda bekleyenlerdir. Kendileri içinde gettolaşmış bu grup, tüm Avrupa'nın vatanseverleri olarak düşük temsil gücüne sahiptir.

---

* Batının İslamlaşmasına Karşı Olan Vatanperver Avrupalılar

Emre, Almanya'daki çöp ayrıştırma sisteminden uzun uzun yakındıktan sonra, Almanların çöpleri, Türklerin ise insanları ayrıştırdığını söyler. Daha önce aktarılanlar dikkate alındığında, Emre'nin bu durumun sadece Türkleri kapsadığını düşünmesine hak vermek mümkün değildir.

Mustafa, Freiburg'a gitmek amacıyla daha ucuz olduğu için önce Frankfurt'a gider. Pasaport kontrolü yapılmaktadır. Mustafa'nın pasaportu doğru düzgün kontrol edilmezken, bir Türk'ün oraya ne için geldiğinden, cebinde ne kadar parası olduğuna kadar soru yağmuruna tutulduğu görülür. Adam, Almanca bilmemektedir, Mustafa onun için çeviri yapar; dolayısıyla Türk olduğu anlaşılan adama karşı sergilenen tutum, hiç de dostça değildir. Adama gece nerede konaklayacağı dahi sorulur. Bunu garipseyen Mustafa, kendisine neden bunu sormadıklarını öğrenmek ister. Polis, bunun kendisini ilgilendirmediğini söyler. Mustafa, buna rağmen davranışının nedenini anlamakta ısrarcı olur ve kendisiyle ilgili bilgi vermeye başlar. Polis, onu orada bırakır ve gider. Pasaport kontrollerinin iki kez yapılması, güvenlik önlemidir; ancak Mustafa bunu misafire verilen değer olarak görür. Belki de kendisi yokken Almanya, daha dost canlısı olmuştur, diye düşünür.

Mustafa'nın şüpheli görülmesi sebebiyle Alman pasaportuna el konulur. İstanbul'da verdiği röportaj sonrasında hakkında yazılan yazının bunun sebebi olduğu anlaşılmaktadır. Diğer pasaportunu da verip vermemesi gerektiğini sorar. Mustafa'nın aynı zamanda Türk vatandaşı olduğunu öğrenen görevli, diğer pasaportunu almaz. Önemli olan Alman pasaportudur ve Alman kimliğiyle şüpheli olması rahatsız edicidir. Bu şüpheli durumu, tüm valizinin kontrol edilmesine sebep olur. Mustafa, önceden rastalı saçları nedeniyle aranırken, şimdi kısa saçları ve sakalı ile ıslanmamak için girdiği silah dükkânındaki fotoğrafı yüzünden aranır. Valiz dolusu legoyu gören görevli, bu duruma şaşırır. Bu yaşta birinin legoyla oynaması, gariptir. Mustafa ise, bu legolarla çeşitli yapılar inşa etmektedir. Telefonunda hiçbir oyunun yüklü olmadığını söyleyen Mustafa, herkesin bir şekilde oyun oynadığını belirtir. Görevli telefonuna bakmak ister. Orada gördüğü ezan saati ve namazın nasıl kılındığını anlatan uygulamalar nedeniyle, Mustafa'yı tamamen arayacağı anlaşılır. İnsanlar değil, kimlikler önemlidir. Biri öteki ilan edildiğinde, ona bakışın önyargılardan bağımsız olması imkânsız görünmektedir.

Görüldüğü gibi, Özdoğan'ın eseri, "*Türkler Almanya'da*"da görülen misafir işçi sorunları ve ilk kuşak problemlerinden ve "*Tehlikeli Akrabalık*"ta dile getirilen iki

kültür arasında kalma ve yersiz yurtsuzluk gibi konulardan farklı olarak göçün ve göçmenin günümüzdeki durumuna yönelik oldukça geniş açıklamalar içerir.

SONUÇ

Günümüzde iletişim araçlarının yaygınlaşması ve ulaşım maliyetlerinin azalması ile göçün bilinen anlamının ötesinde bir noktaya taşındığını söylemek mümkündür. Göçü artık basitçe, “insanların bir yerden başka bir yere hareketi” şeklinde tanımlamak yeterli olmayacaktır; çünkü her şeyin “akışkan” olduğu bu çağda, sadece insanların değil bilginin, metanın ve neredeyse mevcut olan her şeyin hareket halinde olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, göçün ve göçmenin klasik anlamının kültürel farklılıklara yapılan vurgu ve kültürlerarasılığın gerekliliği ile aşılmaya çalışılması da tam olarak gerçekleşmemiştir.

Göçün değişime yönelik anlamını ve çok katmanlı yapısını, göç teorilerinin çeşitliliğinde ve her geçen gün ortaya atılan yeni teorilerde de görmek mümkündür. Önceleri göçün nedenlerine odaklanan büyük boy kuramlar, zamanla küçük ölçekli kuramlarla göçün devamı ve sürdürülebilirliğine odaklanmıştır. Buna rağmen, göç devam ettikçe ve anlamı değişip genişledikçe, teoriler göçü açıklamakta yetersiz kalmakta ve yeni teoriler ortaya çıkmaktadır. Günümüzde, her yerin ve her şeyin ulaşılabilirliğinin göçü azaltacağına yönelik düşünceler mevcuttur; ancak bize göre göçün azalması değil, geçmişten bu zamana olduğu gibi, anlamının değişmesi ve bu nedenle konuya yönelik farklı bakış açılarına ihtiyaç duyulması daha mümkündür.

Göçün çeşitli sebeplerle gerçekleşmesi ve göçmenlerin hedef ülkede yaşamaya başlaması sonucunda ortaya çıkan göçmene yönelik bakış, göçmenin tavrı, ekonomik, sosyo-kültürel, psikolojik vb. uyum sorunu, göçün merkezindeki konulardan bir diğeridir. Önceleri, göçmenin bir yabancıyla eşitlenmesi ve fiziksel ırkçılığın ortaya çıkması, zamanla kültürel farklılıklara bakışa dönüşmüştür; ancak burada kültürel farklılıkların kabulünden ziyade, ırkçılığın kültürel bir noktaya taşındığı ve coğrafi uzaklığın kültürel uzaklığa evrildiği görülmüştür. Bununla birlikte, göçmen uyumunun gerçekleşmesinin tek taraflı olmadığı da görülmüştür. Bu durum, iki ülkenin politik tutumuyla ilgili olduğu gibi, hâkim ve göçmen grubun tavrıyla da ilişkilidir. Tam bir uyumun gerçekleşmesi için, iki tarafın da yapıcı olması gerekmektedir.

Almanya’ya Türk işçi göçü neredeyse altmış yıllık bir geçmişe sahiptir. İlk anlaşmadan bugüne şüphesiz çok şey değişmiştir. Bununla birlikte, göç ve göçmen bağlamında bu değişimlerin yeterli olmadığı da görülmektedir. Birinci kuşak, belli bir birikim yapıp dönme amacı taşımış ve dolayısıyla Almanya’yı gurbet bellemiştir. Almanya için de,

işçilere misafir gözüyle bakılması, onların geri döneceğine yönelik inancın dışavurumudur; ayrıca, işçilerle yapılan anlaşmaların belli bir süreyi kapsamaması ve Almanya'nın işçilerin dönüşümlü olarak çalışmalarını istemesi de onların kalıcılığını kabul etmediğini gösterir. Bu nedenle, birinci kuşak açısından uyumun bir sorun olarak dahi gündeme gelmediği görülür. Günlük yaşamın belli gerekliliklerini yerine getirmeleri, onlar açısından yeterli olmuştur. Birinci kuşak için, kültürel şok ve sanayileşmiş bir ülke karşısında duyulan yabancılaşma, onların köken ülkelerine bağlılıklarını ve özlemlerini arttırma anlamına gelmiştir. Gurbette olma duygusu ve geri dönüşü olan inanç, bu yeni topluma ait hissetmeleri gerekliliğinin ortaya çıkmasını engellemiştir. Birinci kuşağın Almanca bilmemesi de, onlarla Alman toplumu arasında bir duvar olmuştur.

İşçi alımlarının durdurulması ve geri teşvik sonucu, kesin geri dönüş yapan işçilerin yanı sıra, ailelerini yanlarına alarak Almanya'ya yerleşen işçiler, burada yeni bir hayata başlamıştır. Misafir işçilerin çocukları olan ikinci kuşak ya küçük yaşta Almanya'ya göç etmiş ya da Almanya'da doğmuştur. İkinci kuşakla birlikte, farklı göç türlerinin de devreye girildiği görülür. İkinci kuşakla birlikte, artık aileler olarak Almanya'da yaşamaya başlayan göçmenler için, farklı sorunlar gündeme gelmiştir. Çocukların eğitim sorunu, evde Türkçe dışarıda Almanca konuşulması, evde devam eden Türk kültürü ve dışarıda Alman kültürüyle yaşamak zorunda olma, çocuk ve yetişkinlikte farklı olan iki insanın ortaya çıkması anlamına gelmiştir. İlerleyen zamanlarda, yaşamlarının çoğunu Almanya'da geçirmiş olan ikinci kuşak için iki vatan, iki dil, iki kültür gibi çifte aidiyetler, kimi zaman olumlu anlama gelerek ikilikler arasında bir köprü oluşturmaya hizmet etmiş, kimi zaman herhangi bir aidiyetin oluşmasını engelleyen bu ikilikler, arada kalma ve yersiz yurtsuzlukla yabancılaşmaya dönüşmüştür. Bununla birlikte, Almanya yakın tarihe kadar göç ülkesi olduğunu kabul etmemiş, göçmenlerin geri dönmesi veya uyum adı altında asimile edilmesi gerektiği üzerinde yoğunlaşmıştır. Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla, Alman halklarının birleşmesi üzerinde durulmuş ve Alman olmayanlara karşı yabancı düşmanlığı artmıştır.

Almanya'da zamanla göçmen nüfusu yayılmaya devam etmiş ve göçün kalıcılığı kesinleşmiştir. Almanya'da doğan, sosyalleşme sürecini orada geçiren ve ebeveynleri Alman kültürü ve diliyle bir bağ kurmuş olan üçüncü nesil açısından, çoğul kimliklerden bahsetmek mümkündür. Önceki kuşaklar için söz konusu olmayan çifte

pasaport hakkı, üçüncü kuşak için gündeme gelmiştir. Bununla birlikte, günümüzde misafir işçilerin dördüncü kuşağının yetiştiği Almanya’da kimlikler konusunda bir çeşitliliğin tam anlamıyla normalleştiği veya misafir işçi algısının tamamen ortadan kalktığını söylemek güçtür.

Almanya’ya misafir işçi göçünün, sosyal bir gerçeklik olarak en çok edebiyatta ve sinemada işlendiğini söylemek mümkündür. Bu çalışma da edebiyatta göç ve göçmenin üç kuşak üzerinden dönüşümü ele almıştır. Yukarıda da aktarıldığı gibi, üç kuşak açısından göçün farklı anlamlara geldiği açıktır. Bekir Yıldız, Zafer Şenocak ve Selim Özdoğan’ın ele alınan eserlerinde bunun karşılığı görülmüştür.

Yıldız, birinci kuşak göçmenlerin yaşadıkları sorunları, sosyolojik gerçeklikle ilişkili olarak ele almıştır; ancak edebiyatın yansıtma işlevinin yanı sıra yazarın kendi görüşünün aktarıldığı noktalar bulunmaktadır. Bu nedenle, Yıldız’ın izlediği yol, edebiyatın sadece gerçekliği yansıtması işlevine yönelik değildir ve bu yazarın subjektif gerçekliğini de öne çıkarmaktadır. Örneğin, “*Türkler Almanya’da*” adlı eserde göç, kuramlar bağlamında düşünüldüğünde Yıldız’ın bu göçü, Merkez-Çevre Kuramı ile ilişkilendirdiği görülür. Bununla birlikte, Almanya’ya işçi göçünün İkili İşgücü Piyasası veya Göç Sistemleri Teorisi ile daha ilişkili olduğunu söylemek mümkündür.

“*Türkler Almanya’da*” adlı eserde, göç ve göçmene yönelik ele alınan konuların; göç öncesi durum ve göçe sebep olan durumlar, gurbete yolculuk, vatan hasreti, iki ülke arasındaki zıtlık ve yeni yaşama yabancılık, zor çalışma koşulları ve misafir işçi problemleri, yetersiz Almanca bilgisi, yabancılara yönelik olumsuz bakış açısı ve Türklerin davranışlarında görülen aksaklıklar olduğu görülmüştür.

İkinci kuşak örnekleme olarak seçilen “*Tehlikeli Akrabalık*”ta, Zafer Şenocak’ın göç ve göçmen bağlamında ele aldığı konuların ikinci kuşak göçmenlerin sorunlarıyla ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte, eserde göç olarak misafir işçi göçü ve dönemi işlenmemiş, ikilikler (kimlik bağlamında üç aidiyet söz konusudur) arasında olan Sascha Havas, farklı bir tarihle ve göç kurgusuyla ilişkilendirilerek aktarılmıştır. İkiliklerin aktarılması konusunda edebiyatın yansıtmacı yönüne ağırlık verilmiş, eserin sonunda kendini evinde hissedenden Sascha Havas ile üç kimlik ve kültür arasında bir köprü kurulmuştur. Bu durumu da edebiyatın yansıtma işleviyle ilişkilendirmek mümkündür; ancak yazarın kendisinin bir Köprü Edebiyatı’ndan (*Brückenliteratur*)

bahsettiği dikkate alınır, bunu edebiyatın gerçekliği üretmesi olarak okumak mümkün olur.

“*Tehlikeli Akrabalık*”ta ele alınan birçok göç türüyle karşılaşmıştır. Bu göç türleri arasında, göçlerin gönüllü veya zorunlu gerçekleşmesi bağlamında bir ayırım yapmak mümkün olduğu gibi, göçlerin itme-çekme faktörlerinin etkisiyle gerçekleştiği de dikkat çekmektedir.

İkinci kuşak temsili olarak ele alınan eserde, göç ve göçmene yönelik; uyumla ilişkili olarak göçmen grubun ve hâkim toplumun tutumu, çokkültürlülüğün imkânı, köklerinden koparılmışlık ve yabancılaşma, Türkiye ve Almanya arasındaki fark, yersiz yurtsuzluk ve vatan arayışı ile aidiyet ve kimlik arayışının hâkim olduğu görülmüştür.

Günümüze yaklaştıkça kültürel farklılıkların, çoğulluğun ve iç içeliğin edebiyatta yansımaları bulması gerektiğini düşünmek şaşırtıcı değildir. Postmodern dönemde, edebiyatta çokluğun esas olduğu görülür. Üçüncü kuşak eserlerinden olan “*Wieso Heimat, ich wohne zur Miete*”de de, göç ve göçmenliğe yönelik böyle bir çoğulluğun bulunduğu görülmüştür. Bu nedenle, göç ve göçmen konularında edebiyatın yansıtıcı işlevi ile karşılaşmıştır. Bununla birlikte, yazarın ideolojik açıdan açıkça görülen taraflı tutumu, subjektif gerçeklik olarak değerlendirilmiştir.

Eserde ele alınan çeşitli göçler olmakla birlikte, Krishna Mustafa’nın annesi Maria ve babası Recep ile yedi yıl İstanbul’da yaşadından sonra, Mustafa’nın okulu için Almanya’ya göç etmelerini, Maria açısından geri göç olarak düşünmek mümkün olsa da, bu göç tipinin genel olarak Ağ Teorisi veya Sosyal Sermaye Teorisi ile ilişkilendirilebileceği sonucuna varılmıştır.

Göç ve göçmen kavramları bağlamında eserin; kültürel farklılıklar ve kültürlerarasılık, kimlik arayışı ve aidiyet, kimlik krizi ve ötekine bakış konularına yoğunlaştığı görülmüştür. Almanya ve Türkiye arasındaki, sosyal yaşamda ve insanların davranış şekillerinde görülen çeşitli kültürel farklılıklar aktarılmıştır. Eserde, farklı bakış açılarına ve görünümlere sahip insanların bir aradalığı; ulusal, dini vb. kimlikler bağlamında çoğulluk, her yere ait olma ve hiçbir yere ait olmama gibi postmodern dönem konuları ile karşılaşmıştır. Almanya’da veya Türkiye’de yaşayan insanların kimlerinde yola çıkma sebebi, kimlerinde yola çıkma hayali, kimlerinde ise yola çıkmış olmanın oluşturduğu kimlik krizleri görülmüştür. Genel olarak yerli ve yabancı

bağlamında bir “öteki”nden bahsetmek mümkün olsa da, insanların sadece ulusal aidiyetten kaynaklı bir ötekileştirme içinde olmadığı, herhangi bir özelliği ile kendinden olmayan karşısında farklı bir tavır sergilediği dikkat çekmektedir.

Üç kuşak yazarları açısından bakıldığında; Bekir Yıldız’ın Türkçe, Zafer Şenocak’ın hem Türkçe hem Almanca, Selim Özdoğan’ın ise sadece Almanca yazdığı görülür. Bu durum, Türkçeden Almancaya bir geçiş olduğunu gösterir. Bununla birlikte, dilde yaşanan bu dönüşümün birçok açıdan bilgi verdiği de görülür. İlk kuşak için vatan Türkiye iken, ikinci kuşakta iki ülkenin de vatan olarak görülmesi söz konusudur. Üçüncü kuşak açısından vatan kavramının bir karşılığı olmadığı dile getirilir, bunu Özdoğan’ın diğer eserlerinin içeriği ile de ilişkilendirmek mümkündür. Göç ve göçmen konuları, yazarın tüm eserlerinde konu edilmez. Bu, her yerde olmak ve hiçbir yerde olmak anlamına da gelir.

Birinci kuşakta, Almancanın eksikliği sorunu, sonraki kuşaklarda aşılır; ancak sonraki kuşaklarda Türkçe, yetersiz hale gelir. Birinci kuşak, her yerde Türk olarak kabul edilmekle birlikte, Almanya’da Türk olmalarının önünde, güçlü bedenlere sahip “misafir işçi” olmaları durur, sonraki kuşaklar hem Alman hem Türk veya ne Alman ne de Türk olarak kabul edilir. Dolayısıyla, birinci kuşak açısından uyum söz konusu değilken, ikinci ve üçüncü kuşak açısından uyumun etkileri görülmekle birlikte, Alman doğmayanın Alman olamayacağı düşüncesinin yansıması görülür. Türkiye’de ise Alman olarak değerlendirilmeleri, toplumun göçmenlere yabancılaştığını gösterir. Bununla birlikte, zıtlıklarla beslenen modern düşünce ve ulus devlet anlayışı bağlamında tek bir kimliğe bağlılık esastır. Postmodernist düşüncede ise çoğulluk ve iç içelik kabul görür. Bu nedenle, aidiyet hissi, kimlik arayışına ve sonra çoğul kimliklere evrilir. Birinci kuşakta, iki ülke arasındaki zıtlık, şaşkınlık ve yabancılaşma ile karşılaşılırken; ikinci kuşakta iki ülkeye de yönelik aynı bakışa dönüşür. Üçüncü kuşakta ise, iki ülkenin de olumsuz yönleri eleştirilir; ancak yine de bir taraf tutulduğu görülür.

Görüldüğü gibi, üç kuşak bağlamında göç ve göçmen kavramlarının olgusal gerçekliği ve bunun edebiyattaki yansıması belirli bir noktadan yola çıkılarak çok farklı bir noktaya taşınmıştır. Günümüzde, çoğul kimliklerin kabulü söz konusu olsa da bunun olgunlaşması için zamana ve zihinsel sınırların aşılmasına ihtiyaç vardır. Bu konu insanın veya toplumların, diğerlerine yönelik tutumlarının -modern dönemle özdeşleşen bir anlayışla- onu bir “öteki” olarak değerlendirip kendinde bulunmadığını iddia ettiği

olumsuz özellikleri mi ona atfettiği yoksa, -postmodernist bir bakışla- kültürlerin farklı olabileceği ve herkesin huzur içinde yaşama hakkı olduğu fikrinden yola çıkıp farklılıklarla iletişime geçmenin gerekliliğine inanıp inanmadığı ile ilişkilidir. Şüphesiz, klasik “öteki” anlayışı tamamen ortadan kalkmış değildir, farklılıklara bakış belki de hiçbir zaman arzu edildiği noktaya ulaşmayacaktır. Entegrasyon adı altında asimilasyon çabalarının devam ettiği, hayatlarını kurtarmak için tehlikeli sularda yüzen mültecilere kapıların kapatıldığı ve her geçen gün başka başka sınırlar belirlenip başka başka duvarların inşa edildiği şu dönemde, geleceğe dair umut beslemek belki de doğru olmayacaktır. Bununla birlikte, göçmenlerin hedef ülkenin başarılı milli sporcuları olmaları, politikada söz sahibi olmaları, çeşitli branşlarda göçmen sanatçıların ve bilim insanlarının bulunması, göç politikalarında görülen değişimler, insanların birbirine karşı daha ılımlı ve anlayışlı yaklaşmaya çalışması da ilerisi için umut etmekte fayda olabileceğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Abadan-Unat, Nermin. *Bitmeyen Göç*, 2. Baskı, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.
- Abadan- Unat, Nermin. *Bitmeyen Göç Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*. 3. Basım. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Ackermann, Irmgard. "In der Fremde hat man eine dünne Haut... Türkische Autoren der zweiten Generation oder die Überwindung der Sprachlosigkeit". *Zeitschrift für Kulturaustausch* 35. Heft 1. 1985.
- Adıgüzel, Alev. *Göçmen Edebiyatı Bağlamında Güney Dal ve Zafer Şenocak Küçük "g" Adında Biri ve Tehlikeli Akrabalık Romanlarının İçerik Bakımından Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, 2008.
- Ager, Alastair.- Strang, Alison. "Understanding Integration: a conceptual framework". *Journal of Refugee Studies*. 26 (2), 166-191. 2008.
- Aigner, Petra. *Migrationssoziologie Eine Einführung*. Weisbaden: Springer Fachmedien, 2017.
- Akdemir-Kaplan, Neslihan. "Widerspiegelungen von Migrationshintergründen im literarischen Schaffen Türkeistämmiger Autoren. Erörterungen am Beispiel der Autoren Yüksel Pazarkaya und Feridun Zaimoğlu", Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2015.
- Akkaya, Kadri (2016, 15 Kasım). "Berlin'i 'Vatan' Hissetmem İçin, Üsküdar'ı Unutmam Gerekmiyor" Dünya Bizim (15 Kasım 2016). Erişim: 11 Ocak 2019.<https://www.dunyabizim.com/soylesi/berlini-vatan-hissetmem-icin-uskudari-unutmam-gerekmiyor-h25208.html>
- Aristoteles. *Poetika*. çev. İsmail Tunalı. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1963.
- Asutay, Hikmet, Çelikten, Sema . "Birinci Kuşak Göçmen Yazınına Bekir Yıldız'ın "Alman Ekmeği" Açısından Bakış". *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 26 / 1 (Kasım 2015): 211-220.
- Asutay, Hikmet. *Göçmen Edebiyatı*. Edirne: Ceren Yayıncılık, 2017.
- Aybek, Can, M.. Politics, Symbolics and Facts: Migration Policies and Family Migration from Turkey to Germany, *Perceptions Journal of International Affairs*. Summer 2012, Vol: XVII, No:2, pp. 37-59.

- Aydın, Muhammed, M.. *Bekir Yıldız'ın "Alman Ekmeği" Adlı Eserinde, Almanya'da Yaşayan Türk Vatandaşlarının Yaşadıkları Sosyal ve Siyasal Sorunlar*. Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2013.
- Aytaç, Gürsel. "Dil- Kültür Bağını Sergileyen Cesur Bir Roman: "Hayat Bir Kervansaray"". Kuruyazıcı, Nilüfer- Karakuş, Mahmut, *Gurbeti Vatan Edenler Almanca Yazan Almanyalı Türkler*, s. 253-258. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.
- Başay, Erbil (2018, 26 Ağustos). "Merkel'den Mesut Özil açıklaması." AA: (26.08.18). Erişim: 18.11.18. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/merkelden-mesut-ozil-aciklamasi/1239670>
- Becker, Sabina. *Literatur- und Kulturwissenschaften Ihre Methoden und Theorien*. Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag, 2007.
- Behnen, Michael- Dülffer, Jost- Lange, Ulrich (...). *Deutsche Geschichte: von den Anfängen bis zur Wiedervereinigung*. Hrsg. von Martin Vogt. 3. Auflage. Stuttgart : Metzler, 1994.
- Beil, Ulrich, Johannes. *Autor im Zwielficht- Laudatio auf Zafer Şenocak*. Literatur in Bayern. ts.
- Berger, John- Mohr, Jean. *A Seventh Man*. Brooklyn: Verso, 2010.
- Berry, John W. "Immigration, Acculturation, and Adaptation". *Applied Psychology*, 46(1), 5-34. 1997.
- Boyacı, İsmail. "Pazarkaya Örneğinde Göçmen Türk Aydınının Kimlik Problemi ve Bu Problemin Çözümü", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 5/2 Spring 2010, s. 878- 896.
- Castles Stephen- Miller Mark J., *Göçler Çağı*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.
- Cengiz, Semran, "Göç, Kimlik ve Edebiyat", *Zeitschrift für die Welt der Türken*, Vol. 2, No. 3 (2010), s.185-193.

- Chiellino, Carmine. "Forschungszentren / Institutionen / Interkulturelle Preise." *Interkulturelle Literatur in Deutschland Ein Handbuch*, her. Carmine Chiellino. s.436-446. Stuttgart · Weimar: Verlag J. B. Metzler, 2007.
- Cuma, Filiz İlknur. "Sinemadan Edebiyata Farklı Bir Aktarım: Fatih Akın'ın "Im Juli" (Temmuzda) Filmi ile Selim Özdoğan'ın Aynı Adlı Romanının Karşılaştırılması" *Selçuk Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Karşılaştırmalı Edebiyat / Araştırma*. 2018; (39): 284-296.
- Çağlar, Ali- Onay, Abdülkadir. "Entegrasyon/ Uyum: Kavramsal ve Yapısal Bir Analiz". *Göç ve Uyum*, der. B.Dilara Şeker, İbrahim Sirkeci, M. Murat Yüceşahin. s. 39-76. London: Transnational Press, 2015.
- Çağlayan, Savaş. "Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi". *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2006/ 17: 67-91.
- Çınar, Yusuf. "Türk Alman İlişkilerinde Almanya'daki Türk Göçmenler (1961-2000)". *Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik İzdüşüm Dergisi 2 / 2 (Mayıs 2017): 1-21.*
- Çiçekli, Bülent. *Göç Terimleri Sözlüğü*, Cenevre: Uluslararası Göç Örgütü Yayınları, 2009.
- Dalak, Öykü. *Güncel Gelişmeler Işığında AB Göç Politikası*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2018.
- Demiryürek, İsmail. *Almanya Entegrasyon Politikası ve Hamburg Örneği*. Uzmanlık Tezi, Ankara, T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, 2012.
- Düvell, Franck. *Europäische und Internationale Migration*, Hamburg: Lit Verlag, 2006.
- Eagleton, Terry. *Edebiyat Kuramı Giriş*. çev. Tuncay Birkan. 3. Baskı. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011.
- Ecevit, Yıldız. "Almanya'da Yaşayıp Türkçe Yazan Bir Yazar: Güney Dal". Kuruyazıcı, Nilüfer- Karakuş, Mahmut, *Gurbeti Vatan Edenler Almanca Yazan Almanyalı Türkler*, s. 163-176. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.
- Eriş, Tuğba- Öztekin, Çiçek (2013, 28 Temmuz). "Zafer Şenocak: "Tarihin kurgusallığını edebiyatta çözüyorum, yoksa tarih kitapları yazardım."" Oggito, 28 Temmuz

2013. Erişim: 11 Ocak 2019. <https://oggito.com/icerikler/zafer-senocak-tarihin-kurgusalligini-edebiyatta-cozuyorum-yoksa-tarih-kitaplari-yazardim-/3533>

Erpenbeck, Jenny. *Gehen, Ging, Gegangen*. MÜNCHEN: Albrecht Knaus Verlag, 2015.

Ersoy, İlhan. *Diaspora Ve Kimlik: Eskişehir Ve İstanbul'da Yaşayan Kırım Tatarları'nda Çoklu Kültürel Kimliğin İfade Alanı Olarak 'Tepreş'* Doktora Tezi: Dokuz Eylül Üniversitesi, 2008.

Esselborn, Karl. "Neue Zugänge zur inter/transkulturellen deutschsprachigen Literatur." *Von der nationalen zur internationaler Literatur Transkulturelle deutschsprachige Literatur und Kultur im Zeitalter globaler Migration*. Rodopi B.V.. Amsterdam- New York: 2009: 43-59.

Eyigün, Sabri. "Göçmen Edebiyatı, Göçmen Yazarlar". Prof. Dr. Sabri Eyigün. Erişim: 23 Kasım 2018. <http://www.sabrieyigun.com.tr/gocmen-edebiyati-gocmen-yazarlar/>

Ezli, Özkan. "Von der Identitätskrise zu einer ethnografischen Poetik. Migration in der deutsch-türkischen Literatur". *Text+Kritik (Sonderband). Literatur und Migration*. Hrsg. Heinz Ludwig Arnold. München: edition text+kritik in Richard Boorberg Verlag GmbH, S.61-73. 2006.

Faist, Thomas. *Ulusaşırı Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar*. çev. Gündoğan, A. Z.-Nacar C.. , İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2003.

Fanon, Frantz. *Siyah Deri Beyaz Maskeler*. çev. Cahit Koytak. İstanbul: Encore Yayınları, 2016.

Giddens, Anthony. *Sosyoloji*, yayıma hzl. Cemal Güzel. İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2013.

Greenwood, Michael J. - Gary L. Hunt. "The Early History of Migration Research", *International Regional Science Reviews*. 2003, Vol. 26, No: 1, s. 3-37.

Hamm, Horst. *Fremdgegangen, Freigeschrieben*. Neumann, 1988.

Hanewinkel, Vera.- Oltmer, Jochen. *Länderprofil Deutschland*. Herausgeber: Institut für Migrationsforschung und Interkulturelle Studien (IMIS) der Universität Osnabrück, Neuer Graben 19/21, 2017.

- Heise, Hans-Jürgen. “Weg von der Diwan- Poesie-Stationen türkischer Lyrik”. *Süddeutsche Zeitung*, 23.3.1986.
- Herbert, U. *Geschichte der Ausländerpolitik in Deutschland [History of Foreigner Politics in Germany]*. München: Verlag C. H. Beck, 2001.
- Hoerder, Dirk. *Geschichte der deutschen Migration*. München: C.H. Beck Verlag, 2010.
- Hofmann, Michael. *Interkulturelle Literaturwissenschaft Eine Einführung*. Paderborn: Wilhelm Fink Verlag, 2006.
- Hofmann, Michael. “Güls Welt. Erzählen und Modernisierung in Selim Özdogans „Die Tochter des Schmieds“”, *İstanbul Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi - Studien zur deutschen Sprache und Literatur*, 19, İstanbul 2007, 155-168.
- Hogg, Michael, A.- Vaughan, Graham, M.. *Sosyal Psikoloji*. çev. İbrahim Yıldız, Aydın Gelmez. 7. Basım. Ankara: Ütopya Yayınevi, 2014.
- Hoggart, Richard. “Literature and Society”. *A Guide to the Social Sciences*, ed. N. Mackenzie, London, Weidenfeld&Nicolson, 1966.
- İçduygu, Ahmet. “50 Years after the Labour Recruitment Agreement with Germany: The Consequences of Emigration for Turkey”. *Perceptions Journal of International Affairs*, Summer 2012, Vol: XVII, No: 2, pp. 11-36.
- İçduygu, Ahmet- Erder, Sema- Gençkaya, Ömer Faruk. *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere*. MiReKoç Proje Raporları 1/2014, TÜBİTAK 1001_106K291, Eylül 2009..
- Karakuş, Mahmut. “Çok Boyutlu Bir Göç Serüveni: Aras Ören'in “Berlin Üçlemesi””. Kuruyazıcı, Nilüfer- Karakuş, Mahmut, *Gurbeti Vatan Edenler Almanca Yazan Almanyalı Türkler*, s.115- 127. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001a.
- Karakuş, Mahmut. “Yazmayı Göçle Bulgulayan Bir Yazar: Habib Bektaş”. Kuruyazıcı, Nilüfer- Karakuş, Mahmut, *Gurbeti Vatan Edenler Almanca Yazan Almanyalı Türkler*, s.115- 127. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001b.
- Karakuş, Mahmut. “Yüksek Pazarkaya ile Göçmen Yazını Üzerine Bir Söyleşi”. Kuruyazıcı, Nilüfer- Karakuş, Mahmut, *Gurbeti Vatan Edenler Almanca Yazan Almanyalı Türkler*, s.73-82. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001c.

- Karakuş, Mahmut, "Selim Özdoğan's Die Tochter des Schmieds: Möglichkeiten der Selbstverwirklichung der Frauen", *İstanbul Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi - Studien zur deutschen Sprache und Literatur*, 19, İstanbul 2007, 139-153.
- Karpat, Kemal, H.. *Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm*. çev. Abdulkerim Sönmez. 2. Baskı. İstanbul: Timaş Yayınları, 2016.
- Kaya, Ayhan. *İslam, Göç ve Entegrasyon Güvenikleştirme Çağı*, çev. Nur Yasemin Ural. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Keskin, H. *Göçün 50.Yılında Türklerin Gölgesinde Almanya : Geleceğe Yönelik Uyum Politikası için Görüşler*. (Çev.. Y. Pazarkaya), İstanbul: Doğan Kitap, 2011.
- King, Russell. "Theories and Typologies of Migration: And Overview and a Primer", Malmö University, *Willy Brandt Series of Working Papers in International Migration and Ethnic Relations* 3/12, Malmö, Sweden, 2012.
- Koyuncu, Gürkan, Asutay, Hikmet . "Bekir Yıldız'ın Gözünden Türkler Almanya'da". *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi* / 69 (Kasım 2018): 1-11.
- Kurekova, Lucia. "Theories of Migration: Conceptual review and empirical testing in the context of the EU East- West Flows", Paper prepared for Interdisciplinary conference on Migration. Economic Change, Social Challenge. April 6-9, 2011, University College London University Collage: London.
- Kuruyazıcı, Nilüfer. "Türkische Migrantenliteratur unter dem Aspekt des 'Fremden' in der deutschsprachigen Literatur" (1991). *Wahrnehmungen des Fremden*. s.13-27.İstanbul: Multilingual Yayınları, 2006.
- Kuruyazıcı, Nilüfer. "Almanya'da Oluşan Yeni Bir Yazının Tartışılması". Kuruyazıcı, Nilüfer- Karakuş, Mahmut, *Gurbeti Vatan Edenler Almanca Yazan Almanyalı Türkler*, s. 3-24. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001a.
- Kuruyazıcı, Nilüfer. "Yüksel Pazarkaya'dan İki Oyun: "Mediha" ve "Ferhat'ın Yeni Acıları"". Kuruyazıcı, Nilüfer- Karakuş, Mahmut, *Gurbeti Vatan Edenler Almanca Yazan Almanyalı Türkler*, s. 155-162. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001b.
- Kuruyazıcı, Nilüfer. "Die Entwicklung neuer Identitätsbilder in der deutschsprachigen Literatur von Autoren türkischen Ursprungs" (2003). *Wahrnehmungen des Fremden*. s.1379-92.İstanbul: Multilingual Yayınları, 2006.

- Kutlubay, Ezgi. *Identity Crisis and Subjectivity of Women in British Migrant and German Migrant Literature*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, 2005.
- Laurenson, Diana T.- Swingewood, Alan. *The Sociology of Literature*. New York: Schocken Books Inc., 1972.
- Lee, Everett. S. "A Theory of Migration", *Demography*. America, 1966, Vol. 3, No:1, pp.47-57.
- Luchtenberg, Sigrid. *Gastarbeiterliteratur in der Berufsschule: Zum Beispiel Ich heiÙe Yusuf Toprakoğlu*. In: Sprache und Beruf. Band 2, 1986.
- Maalouf, Amin. *Ölümçül Kimlikler*. çev. Aysel Bora. 37. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014.
- Martin, Phillip, L. "Germany: Managing Migration in the Twenty-First Century". Wayne A. Cornelius vd. (der.). *Controlling Immigration: A Global Perspective*, Stanford: Stanford University Press, 2004. s.221-253.
- Massey, D.S.- Arango, J.- Hugo, G.- Kouaouci, A.- Pellegrino, A.- Taylor, J.E.. "Theories of International Migration: A Review and Appraisal". *Population and Development Review*. 1993. Vol: 19. No:3, pp. 431-466.
- Meier-Braun, K. H. *Deutschland, Einwanderungsland [Germany, Immigration Country]*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 2002.
- Moran, Berna. *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. 21. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.
- Oraliş, Meral. "Gurbeti Vatan Edenler". Kuruyazıcı, Nilüfer- Karakuş, Mahmut, *Gurbeti Vatan Edenler Almanca Yazan Almanyalı Türkler*, s. 35-50. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001a.
- Oraliş, Meral. "Zehra Çırak: Yitirilmişliklerle Kazanılan Kùltürler". Kuruyazıcı, Nilüfer- Karakuş, Mahmut, *Gurbeti Vatan Edenler Almanca Yazan Almanyalı Türkler*, s. 209-221. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001b.
- Öncü, Yusuf Kenan. "Interkulturelle Motiven im Zafer Şenocaks "Gefährliche Verwandtschaft" *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume 12/15, p. 489-498.
- Özbakır, İbrahim. "Almanya "Konuk İşçi Edebiyatı"nın Bir Türk Temsilcisi Renan Demirkan'ın "Üç Şekerli Demli Çay"ında Kimlik Problemi". *Türklük Bilimi Araştırmaları -IX- /2000*, s. 211- 222.

- Özdam, Barış. “Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Üyelik Süreci Bağlamında Avrupa Birliği’nin Göç Politikası ve İstihdam Stratejisi”. *İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, Cilt:10, Sayı:3, 2008, s.91-121.
- Özdoğan, Selim. *Die Tochter des Schmieds*, Berlin: Aufbau Verlag, 2005.
- Özdoğan, Selim. *Heimstraße 52* Berlin: Aufbau Verlag, 2011.
- Özdoğan, Selim. *Wieso Heimat, ich wohne zur Miete*. Innsbruck: Haymon, 2016.
- Özdoğan, Selim. *Wo noch Licht brennt*. Innsbruck: Haymon, 2017.
- Özdoğan, Selim. Erişim: 20.01.19. <https://www.selimoezdogan.de/>
- Özkırımlı, Atilla. *Türk Edebiyatı Tarihi Cilt 1*, İstanbul: İnkılâp Yayınevi, 2004a.
- Özkırımlı, Atilla. *Türk Edebiyatı Tarihi Cilt 2*, İstanbul: İnkılâp Yayınevi, 2004b.
- Özil, Şeyda. “Bir Romanın Farklı Biçimlerde Alınlanması”. Kuruyazıcı, Nilüfer-Karakuş, Mahmut, *Gurbeti Vatan Edenler Almanca Yazan Almanyalı Türkler*, s. 259- 264. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.
- Özlem, Doğan. *Bilim, Tarih ve Yorum*. İstanbul: İnkılâp Yayınları, 1998.
- Özoğuz, Yüksel. “Zafer Şenocak- İki Kültürün Kesiştiği Noktada Yeni Bir Şiir Dili”. Nilüfer- Karakuş, Mahmut, *Gurbeti Vatan Edenler Almanca Yazan Almanyalı Türkler*, s. 201-208. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.
- Özyer, Nuran. *Edebiyat Üzerine*. Ankara: Gündoğan, 1994.
- Park, Robert. E. İnsan Göçü ve Marjinal İnsan. *Yabancı Bir İlişki Biçimi Olarak Ötekilik*, Der: Levent Ünsaldı. Ankara: Heretik Yayınları, 2016. (69-82).
- Pazarkaya, Yüksel. “Yazın Açısından Almanya’nın Birleşmesi- Türk ve Alman Topuluklarının Kaynaşmasında Ayrışım”. Nilüfer- Karakuş, Mahmut, *Gurbeti Vatan Edenler Almanca Yazan Almanyalı Türkler*, s. 61-71. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.
- Petersen, William. “A General Typology of Migration”, *American Sociological Association*, 1958, Vol.23, No:3, pp.256-266.
- Polat, Tülin. “Ötekiler Anlatıyor”. *Hürriyet Gösteri (Almanya’da Yazan Türkler)*. sayı: 144, Kasım 1999.
- Pries, Ludger. *Internationale Migration*. Bielefeld: Transcript Verlag, 2001.
- Ravenstein, Ernst Georg. “The Laws of Migration”. *Journal of the Statistical Society*, 1885, London, Vol. 48, No:2, pp. 167-235.

- Ravenstein, Ernst Georg. "The Birthplaces of the People and the Laws of Migration", *Geographical Magazine*, 1876, London.
- Ravenstein, Ernst Georg."The Laws of Migration", *Journal of the Statistical Society*, 1889, Lodon, Vol.52, pp. 241-301
- Roux, Jean-Paul. *Türklerin Tarihi Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl*. 9. Basım. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2013.
- Saka, Nalan. *Selim Özdoğan'ın "Die Tochter des Schmieds" (Demircinin Kızı) Adlı Romanında Göçü Hazırlayan Sosyokültürel Sebepler*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2013.
- Sakallı, Cemal, "Türk göçmen yazınında Türk kültürü izleri", *Littera Edebiyat Yazıları*, Cilt: 18, (Yay.) Cengiz Erten. Ürün Yayınları. Ankara 2006, 163-170.
- Salim, Mehmet. (19 Eylül 2011a). "Almanya'da Göçmen Edebiyatı", *Yeni Hayat*, Erişim Tarihi: 29.11.18. <https://www.yenihayat.de/2011/09/19/almanya%E2%80%99da-gocmen-edebiyati/>
- Salim, Mehmet. (1 Ekim 2011b). "Almanya'da Göçmen Edebiyatı (2)", *Yeni Hayat*, Erişim Tarihi: 29.11.18. <https://www.yenihayat.de/2011/10/01/almanyada-gocmen-edebiyati-2/>
- Sarı, Metin. *1960'lı Yıllarda Göçmen Türk İşçileriyle Başlayan Türk Göçmen Yazınının 1990'lardaki Dönüşümüne Bakış*. Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, 2013.
- Schmidt, Michael (2013/ 2 Ağustos). "Türken waren Kanzler Kohl fremd". *Zeit Online* (2. August 2013). Erişim: 17 Kasım 18. <https://www.zeit.de/politik/deutschland/2013-08/kohl-gastarbeiter-gespraechsprotokoll> .
- Schmitz, Helmut. *Von der nationalen zur internationalen Literatur Transkulturelle deutschsprachige Literatur und Kultur im Zeitalter globaler Migration*. Rodopi B.V., Amsterdam – New York, NY 2009.
- Schütz, Alfred. Yabancı: Bir Sosyal Psikoloji Makalesi. *Yabancı Bir İlişki Biçimi Olarak Ötekilik*, Der: Levent Ünsaldı. Ankara: Heretik Yayınları, 2016a. (35-52).
- Schütz, Alfred. Eve Dönen. *Yabancı Bir İlişki Biçimi Olarak Ötekilik*, Der: Levent Ünsaldı. Ankara: Heretik Yayınları, 2016b. (53-68).
- Simmel, Georg. Yabancı. *Yabancı Bir İlişki Biçimi Olarak Ötekilik*, Der: Levent Ünsaldı. Ankara: Heretik Yayınları, 2016. (27-34).

- Sjaastad, Larry, A. "The Costs and Returns of Human Migration", *Journal of Political Economy*, 1962, Vol: 70, No:5, pp. 80-93.
- Smart, Barry. "Postmodern Toplum Teorisi". çev. Mehmet Küçük. *Modernite versus Postmodernite*. İstanbul: Say Yayınları, 2011. s. 353-408.
- Stouffer, Samuel. A., "Intervening Opportunities: A Theory Relating Mobility and Distance", *American Sociological Review*, 1940, Vol. 5, No:6, pp. 845-867.
- Şahin, Sedat. *Die Rezeption des Begriffes "Heimat" in drei Generationen der in Deutschland lebenden Türken, Ein Beitrag zur Soziolinguistik und Semiotik*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2009.
- Şengül, H. Tarık. "Türkiye'nin Kentleşme Deneyiminin Dönemlenmesi". 1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim, der. Faruk Alpkaya, Bülent Duru. s.407- 453. 2. Baskı. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2012.
- Şölçün, Sargut. *Federal Almanya'daki Türk Yazarları*, Cumhuriyet Kitap, 1988.
- Şenocak, Zafer. *Gençlik Ayinleri* (çev. Yüksel Özoğuz). İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1994.
- Şenocak, Zafer. *İlk Işık*. İstanbul: Alef Yayınevi, 2016.
- Şenocak, Zafer. *Atletli Adam* (çev. Mustafa Tüzel & Vedat Çorlu). İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1997.
- Şenocak, Zafer. *Tehlikeli Akrabalık*. İstanbul: Alef Yayınevi, 2006.
- Şenocak, Zafer. *Alman Terbiyesi*. İstanbul: Alef Yayınevi, 2007a.
- Şenocak, Zafer. *Yolculuk Nereye*. İstanbul: Alef Yayınevi, 2007b.
- Şenocak, Zafer. *Köşk*. İstanbul: Alef Yayınevi, 2008.
- Şenocak, Zafer. *Dünyanın İki Ucu*. İstanbul: Alef Yayınevi, 2010.
- Şölçün, Sargut. "Literatur der türkischen Minderheit" *Interkulturelle Literatur in Deutschland Ein Handbuch*, her. Carmine Chiellino. s.135-152. Stuttgart · Weimar: Verlag J. B. Metzler, 2007.
- Tanverdi- Dernac, Nevvare İlke. *Immigration Politics in Germany Civil Society and Problems of Immigrants*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2005.

- Tapan, Nilüfer. “İki Kültür Arasında Bir Köprü: Yurda Dönen Genç Kuşak”. Kuruyazıcı, Nilüfer- Karakuş, Mahmut, *Gurbeti Vatan Edenler Almanca Yazan Almanyalı Türkler*, s. 95-112. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.
- Tekinay, Alev. *Der Schmerzbaum*. çev. Yüksel Özoğuz. ts.
- Terkessidis, M. *Migranten [Immigrants]*. Hamburg: Rotbuch 3000, 2000.
- Touraine, Alain. *Eşitliklerimiz ve Farklılıklarımızla Birlikte Yaşayabilecek Miyiz?*. çev. Olcay Kunal. 5. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017.
- Turan, Metin. “Göç ve Göçmenlik Ekseninde Türk Edebiyatı.” 6 Temmuz 2009. <http://metin-turan.blogspot.com/2009/07/goc-ve-gocmenlik-ekseninde-turk.html>
Erişim: 27.11.2018.
- Türk Dil Kurumu. “Göç”. Erişim: 27.10.2018. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c54deb2202d41.27600831
- Türk Dil Kurumu. “Göçmen”. Erişim: 02.11.2018. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c54deb5ced015.45175811
- Türk Dil Kurumu. “Havas”. Erişim: 16.01.2019. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c54f38d6af4e0.33121724
- Türker, Duygu. “Balkan ve Rumeli Göçmenlerinde Sosyo-Psikolojik Bütünleşme Analizi”. Z.T. Karaman- Ö.N.T. Özmen-İ.G. Yontar- Y.E. Özer (Der.). *Bulgaristan'dan Gelip, İzmir'de Yerleşmiş Türk Soylu Göçmenleri Kamusal Alanda Görünür Kılma ve Toplumla Uyumlarının Sağlanması*. s. 145-168. İzmir: İzmir Kent Kitaplığı, 2013.
- Türker, Duygu- Yıldız, Ayselin. “Göçmenlerde Sosyo-Psikolojik Entegrasyon Analizi”, *Göç ve Uyum*, der. B.Dilara Şeker, İbrahim Sirkeci, M. Murat Yüceşahin. s. 27-38. London: Transnational Press, 2015.
- Ulusoy, Ergin. “Diaspora Teorisi ve Modern Diasporanın Temel Parametreleri”. *Göç Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, s. 208 – 228. 2015.

- Uyanık, Gürsel. “Tartışmaların Odağında Yer Alan Bir Yazın: ‘Göçmen Yazını’”. A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 22, s. 113-120. Erzurum, 2003.
- Ürkek- Yakut, Gülizar. *Bekir Yıldız’ın Hayatı ve Romanları*. Yüksek Lisans Tezi, Onsekiz Mart Üniversitesi, 2006.
- Wickramasinghe, A.A.I.N.- Wimalaratana, Wijitapure. “International Migration and Migration Theories”. *Social Affairs: A Journal for the Social Sciences*, 2016, Vol.1, No:5, pp.13-32.
- Yağcı, Gülenay. Die Wahrnehmungsweise des Fremden in Selim Özdoğan’s Romanen ‘Die Tochter des Schmieds’ und ‘Heimstraße 52’. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, 2014.
- Yıldırımoglu, Hakan. Uluslararası Emek Göçü “Almanya’ya Emek Göçü”, *Kamu-İş*, Cilt:8, Sayı: 1, 2005, s. 16, <http://www.kamu-is.org.tr/pdf/817.pdf>, 15.11.18.
- Yıldız, Bekir. *İnsan Posası, Beyaz Kan, Güneydoğu Zindanı*. 3. Basım. İstanbul: Cem Yayınevi, ts.
- Yıldız, Bekir. *Türkler Almanya’da*. İstanbul: Bilmen Basımevi, 1966.
- Yıldız, Bekir. *Sahipsizler*. İstanbul: DD Yayınları, 1971.
- Yıldız, Bekir. *Alman Ekmeği*. 2. Basım, İstanbul: Cem Yayınevi, 1974.
- Yıldız, Bekir. *Reşo Ağa*. 8. Basım. İstanbul: Cem Yayınevi, 1975a.
- Yıldız, Bekir. *Beyaz Türkü*. 4. Basım, İstanbul: Cem Yayınevi, 1975b.
- Yıldız, Bekir. *Kaçakçı Şahan*. 9. Basım. İstanbul: Cem Yayınevi, 1977a.
- Yıldız, Bekir. *Demir Bebek*. 2. Basım. İstanbul: Cem Yayınevi, 1977b.
- Yıldız, Bekir. *Harran*. İstanbul: DD Yayınları, 1977c.
- Yıldız, Bekir. *Kara Vagon*. İstanbul: Adam Yayıncılık, 1982a.
- Yıldız, Bekir. *Mahşerin insanları*. İstanbul: DD Yayınları, 1982b.
- Yıldız, Bekir. *Röportajlar 1 (Yaman Göç, Allah’ın Gölgesinde Koşanlar, Toprağın Cellatları)*, İstanbul: DD Yayınları, 1997.

Yıldız, Bekir. Güvercin Dergisi, Mayıs. 1977.

Yüzbaşıoğlu, Nazlı (2018, 26 Temmuz). “YTB Başkanı Eren: Almanya'da yabancı düşmanlığı geniş bir zemine taşınıyor.” AA: (26.07.2018). Erişim: 18.11.18
<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ytb-baskani-eren-almanyada-yabanci-dusmanligi-genis-bir-zemine-tasiniyor/1214281>

Zelinsky, Wilbur. The Hypothesis of the Mobility Transition, *Geographical Review*, 1971. Vol: 61, No:2, pp. 219-249.

Zengin, Dursun. *Alman Edebiyatı 19. Yüzyıldan Günümüze Kadar Edebi Devirler, Önemli Yazarlar, Eserleri ve Eserlerden Okuma Parçaları*. Ankara: Pelikan Yayınları, 2011.

Zengin, Erkan. Berlin – *Eine Deutsche Metropole In Der Türkischen Migrantenliteratur. Eine Studie Zum Raum Und Zur Identität In Den Werken Der Autoren: Aras Ören, Emine Sevgi Özdamar Und Yade Kara*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2011.

Zengin, Erkan. “Türk - Alman Edebiyatına Tarihsel Bir Bakış ve Bu Edebiyata İlişkin Kavramlar”. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010 Bahar (12), 329-349.

Zeyneloğlu, Sinan- Sirkeci, İbrahim. “Türkiye’de Almanlar ve Almancılar” *Göç ve Uyum*, der. B.Dilara Şeker, İbrahim Sirkeci, M. Murat Yüceşahin. s. 217-266. London: Transnational Press, 2015.

Zlotnik, Hania. “Empirical identification of international migration systems”. M. Kritz, L.L. Lim and H. Zlotnik Eds. *International Migration Systems: A Global Approach* içinde, s. 19-40. Oxford: Clarendon Press, 1992.

İnternet Kaynakları

<http://www.bundestag.de/bundestag/abgeordnete18/index.jsp> Erişim: 18.11.18

<https://www.dw.com/tr/i%C3%A7i%C5%9Fleri-bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1n%C4%B1n-geri-d%C3%B6n%C3%BC%C5%9F-kampanyas%C4%B1-tepki-%C3%A7eki/a-46379924> Erişim: 28.11.18.

<https://www.kartepzirvesi.com> Erişim: 02.11.2018.

<https://www.kartepzirvesi.com/2-gun-27-ekim-2018-cumartesi> Erişim: 21.11.2018.

<https://www.youtube.com/watch?v=s3h51qdroqk> Erişim: 21.11.2018.

EK

Federal Ministry
of the Interior, Building
and Community

**YOUR COUNTRY.
YOUR FUTURE.
NOW!**

Gönüllü geri dönüş: 31.12.2018¹ tarihine kadar on iki aya kadar ek olarak ikamet masraflarının karşılanmasını garantileyin.

- Geri Dönüş Danışmanlık Merkezinden köken ülkenize gönüllü geri dönüş imkanlarınız hakkında şahsen bilgi alın.
- Köken ülkenize gönüllü olarak geri dönmeye karar verirsiniz, ülkeyi terk etmeniz teşvik edilmesi için bir dilekçe verin.
- 31.12.2018 tarihine kadar köken ülkenize tekrar entegre edilmeniz için ek olarak ikametgah masraflarının karşılanması için başvuruda bulunabilirsiniz.

Kendi dilinizde ek bilgileri internette www.ReturningfromGermany.de/en

"Your country. Your future. Now!" StarthilfePlus Federal Programının genişletilmesidir.

1. Aileler 10 kişiye kadar en fazla 1.000 €'ya kadar, tek kişiler en fazla 1.000 €'ya kadar köken ülkelerinde on iki aya kadar ekta yardımı alabilirler. İkametgah masrafları yardımı için dilekçeler yalnızca 11.09.2018 tarihinden 31.12.2018 tarihine kadar yetkilili Geri Dönüş Danışmanlık Merkezinde kabul edilmektedir.

TÜRK İÇİŞİ

BAMF

Ek 1: Mültecilerin Geri Dönüşü İçin Başlatılan Kampanyanın Afişi

(DW/ BÖ, EC) Erişim: 28.11.18.

ÖZGEÇMİŞ

12 Mart 1987’de doğan Gülcan Yücedağ, lisans eğitimini Konya- Selçuk Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı bölümünde almış, 2010-2011 eğitim-öğretim süresince bir dönem (6 ay) Erasmus Hareketliliği Programından yararlanmaya hak kazanarak Almanya’nın Münster şehrinde ‘*Westfälische Wilhelms-Universität*’te eğitimine devam etmiştir. 2014 yılında Sakarya Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında “Robert Schneider’in Ren Üçlemesinin Postmodern Edebiyat Bağlamında İncelenmesi” teziyle yüksek lisansını tamamlamıştır. Sakarya Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında doktora öğrenimine devam etmektedir.